

ISSN 2518-7546

Академія політико-правових наук України

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ

НАУКОВЕ ВИДАННЯ № 21 – 2023

«Життя можна зрозуміти, лише дивлячись у минуле,
але прожити його можна, лише дивлячись у майбутнє»
Сьорен К'єркегор

«Єдиною межею наших завтрашніх звершень
стануть наші сьогоднішні сумніви»
Франклін Рузвельт

«Якщо ви прямуєте крізь пекло –
ідіть не зупиняючись»
Вінстон Черчилль

АКАДЕМІЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ

Наукове видання

Випуск 21

Видавництво Політія
Київ – 2023

Суспільно-політичні процеси. Наукове видання Академії політико-правових наук України. Випуск 21. Київ: Видавництво Політія, 2023. 420 с.

У виданні вміщено праці вчених, які висвітлюють фундаментальні та прикладні політико-правові наукові дослідження.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus international (Варшава, Польща) 18 грудня 2018 року.

Статті журналу порівнюються до публікацій у зарубіжних фахових виданнях.

Рекомендовано до друку Вченою радою Академії політико-правових наук України (протокол № 2 від 25 травня 2023 року)

Журнал видається за сприяння
Юрія Павловича Бишовця

Свідоцтво про державну реєстрацію
наукового видання
«Суспільно-політичні процеси»
Серія КВ № 25290-15230ПР
від 01 листопада 2022 року
видано Міністерством юстиції України

© Редакційна колегія, 2023

© Академія політико-правових наук України, 2023

© Автори статей, 2023

Редакційну колегію наукового видання
«Суспільно-політичні процеси»
затверджено рішенням Вченої ради
Академії політико-правових наук України,
протокол № 2 від 25 травня 2023 року.

Рецензенти

Валерій Бортніков – доктор політичних наук, професор.

Тетяна Пояркова – доктор політичних наук, доцент.

Шеф-редактор

Петро Мироненко – доктор політичних наук, академік-засновник,
президент Академії політико-правових наук України.

Головний редактор

Володимир Горбатенко – доктор політичних наук, професор,
віцепрезидент Академії політико-правових наук України.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Яцек Залесни – доктор юридичних наук (Польща).

Марія Кармазіна – доктор політичних наук, професор.

Ірина Кресіна – доктор політичних наук, професор.

Оксана Кукуруз – доктор політичних наук.

Валентин Малиновський – доктор політичних наук, професор.

Ганна Малкіна – доктор політичних наук, професор.

Олег Рудакевич – доктор політичних наук, професор.

Олександр Сачко – доктор юридичних наук, професор.

Володимир Смолянчук – доктор політичних наук, професор.

Ойрас Спарітіс – доктор мистецтвознавства, професор (Латвія).

Олена Стойко – доктор політичних наук.

Володимир Тертишник – доктор юридичних наук, професор.

Костянтин Чаплинський – доктор юридичних наук, професор.

Катерина Чижмарь – доктор юридичних наук, професор.

Лілія Шевцова – доктор історичних наук, професор (РФ).

AKADEMIIA POLITYKO-PRAVOVYKH NAUK
UKRAINY

SUSPILNO-POLITYCHNI PROTSESY

Naukove vydannia

Vypusk 21

Vydavnytstvo Politiia
Kyiv – 2023

Suspilno-politychni protsesy. Naukove vydannia Akademii polityko-pravovykh nauk Ukrainy. Vypusk 21. Kyiv: Vydavnytstvo Politiia, 2023. 420 s.

U vydanni vmishcheno pratsi vchenykh, yaki vysvitliuiut fundamentalni ta prykladni polityko-pravovi naukovi doslidzhennia.

***Zhurnal vklucheno do mizhnarodnoi
naukometrychnoi bazy Index Copernicus international
(Varshava, Polshcha) 18 hrudnia 2018 roku.
Statti zhurnalu pryivniiuatsia do publikatsii
u zarubizhnykh fakhovykh vydanniakh.***

*Rekomendovano do druku
Vchenoiu radoiu Akademii polityko-pravovykh nauk Ukrainy
Protocol № 2 vid 25 travnja 2023 roku.*

Zhurnal vydaietsia za spryiannia
Yuriiia Pavlovycha Byshovtsia

Svidotstvo pro derzhavnu reiestratsiiu
naukovoho vydannia «Suspilno-politychni protsesy»
Seriia KB № 252290-15230PIP vid 01 lystopada 2023 roku
vydano Ministerstvom yustytsii Ukrainy

© Redaktsiina kolehiia, 2023
© Akademiia polityko-pravovykh nauk Ukrainy, 2023
© Avtory statej, 2023

Redaktsiinu kolehiu naukovoho vydannia
«Suspilno-politychni protsesy»
zatverdzheno rishenniam Vchenoi rady
Akademii polityko-pravovykh nauk Ukrainy,
Protocol № 2 vid 25 travnja 2023 roku.

Retsenzenty

Valerij Bortnikov – doktor politychnych nauk, profesor.

Tetiana Pojarkova – doktor politychnych nauk, docent.

Shef-redaktor

Petro Myronenko – doktor politychnych nauk, akademik-zasnovnyk, prezydent Akademii polityko-pravovykh nauk Ukrainy.

Holovnyj redactor

Volodymyr Horbatenko – doktor politychnych nauk, profesor, vize-prezydent Akademii polityko-pravovykh nauk Ukrainy.

Redaktsiina kolehiia:

Jatsek Zalesny – doktor jurydychnych nauk (Polscha).

Marija Karmazina – doktor politychnych nauk, profesor.

Iryna Kresina – doktor politychnych nauk, profesor.

Oksana Kukuruz – doktor politychnych nauk.

Valentyn Malynovskij – doktor politychnych nauk, profesor.

Hanna Malkina – doktor politychnych nauk, profesor.

Oleh Rudackevych – doktor politychnych nauk, profesor.

Oleksandr Sachko – doktor jurydychnych nauk, profesor.

Volodymyr Smolianuk – doktor politychnych nauk, profesor.

Ojras Sparitis – doktor mystectvoznavstva, profesor (Lytva).

Olena Stoiko – doktor politychnych nauk.

Volodymyr Tertychnyck – doktor jurydychnych nauk, profesor.

Kostiantyn Chaplynskyj – doktor jurydychnych nauk, profesor.

Kateryna Chyzhmar – doktor jurydychnych nauk, profesor.

Lilia Shevcova – doktor istorychnych nauk, profesor (RF).

ЗМІСТ

Статут Академії політико-правових наук України (зі змінами та доповненнями від 25 квітня 2023 року)	9
---	---

Розділ I

ТРЕТЯ СВІТОВА ВІЙНА

<i>Василь ТКАЧЕНКО</i> . Україна: бути чи не бути – це не питання компромісу	35
---	----

<i>Олег МЕДВЕДЄВ</i> . Застосування сучасних комунікаційних технологій, наративи і теми інформаційної війни на території країни-агресора	135
---	-----

Розділ II

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ПРОЦЕСИ

<i>Олександр БАТАНОВ</i> . Державність – основа політико-правового буття українського народу: історія та сучасність	171
---	-----

<i>Ірина КРЕСІНА</i> . Основоположні свободи vs підставові вольності українського громадянина	210
---	-----

Розділ III

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА МІЖНАРОДНА ПОЛІТИКА

<i>Олександр ПОТЄХІН, Максим ЯЛІ</i> . Військово-політичне співробітництво в інституціональних концепціях теорії міжнародних відносин	228
--	-----

Розділ IV
ПОЛІТИЧНА ІСТОРІЯ

*Микола ДЕРЖАЛЮК. Шлях Республіки
Молдова до Європи 277*

Розділ V
РЕЦЕНЗІЇ

*Володимир ГОРБАТЕНКО. Про найтяжчий рік
у новітній історії України. Рецензія
на книгу Петра Мироненка
«Біль нескореного серця. П'ятнадцять
місяців війни (24.02.2022 – 24.05.2023).
Нотатки із щоденника політолога» 406*

*Ольга БАБКІНА. Перспективи взаємодії
політики і права. Рецензія на книгу
«Стратегія політико-правового
розвитку України до 2030 року:
науково-аналітична записка» 412*

*Петро МИРОНЕНКО. Систематизація надбань
юридичної науки. Рецензія на книгу
«Українська правнича енциклопедія» 414*

СТАТУТ

Громадської організації

“Академія
політико-правових наук
України”

Ідентифікаційний код
юридичної особи
40482070

Нова редакція

Київ – 2023

Розділ 1. Загальні положення.

1.1. Громадська організація «Академія політико-правових наук України» (далі – Академія) є громадською академією наук - суб'єктом наукової і науково-технічної діяльності, що утворена відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання», Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» з урахуванням положень Законів України «Про наукову і науково-технічну діяльність» і «Про вищу освіту».

1.2. Академія діє на підставі Конституції України, чинного законодавства України та цього Статуту.

1.3. Академія заснована і діє на принципах: добровільності; самоврядності; вільного вибору території діяльності; рівності перед законом; відсутності майнового інтересу її членів; прозорості, відкритості та публічності.

1.4. Академія офіційно використовує як повне, так і скорочене найменування. Найменування Академії є одночасно його фірмовим найменуванням.

Повне найменування: Громадська організація «Академія політико-правових наук України».

Скорочене найменування: ГО «АППН України».

1.4.1. Академія на підставі і у порядку, визначеному Положенням про порядок використання найменування Академії іноземними мовами, офіційно використовує свої назви англійською мовою.

Повна назва: «Academy of Political and Legal Sciences of Ukraine»

Скорочена назва: «APLS Ukraine»

1.5. Академія є юридичною особою з моменту її державної реєстрації в установленому чинним законодавством порядку. Академія може від власного імені набу-

вати майнові та немайнові права, брати на себе зобов'язання, а також бути позивачем чи відповідачем у судах, господарських та арбітражних (третейських) судах.

1.6. Академія має відокремлене майно і самостійний баланс. Академія відкриває рахунки в національній та іноземній валютах в установах банків в установленому законодавством порядку.

1.7. Академія має круглу печатку, що містить її повне найменування українською мовою, штампи та бланки з власним найменуванням, логотип, символіку та інші реквізити, зразки яких затверджуються Президентом Академії. Символіка реєструється в установленому законодавством порядку.

Місце знаходження Академії: 01054, місто Київ, вулиця Леонтовича, 5.

Розділ 2. Мета та напрями діяльності.

2.1. Метою утворення Академії є об'єднання вчених та інших громадян для цілеспрямованого розвитку політичної і правової науки та гуманітарної освіти, гуманітарних технологій у суспільно-політичних відносинах, взаємної координації науково-дослідної роботи, обміну досвідом та захисту фахових інтересів, економічних, юридичних, соціальних прав своїх членів. Метою діяльності Академії не є одержання та розподіл прибутку.

2.2. Основним напрямом діяльності Академії є сприяння розвитку громадянського суспільства, науки і освіти, донесення до громадськості інформації щодо новітніх розробок у політичних та правових науках, налагодження професійних контактів вчених та організація підвищення рівня освіти і кваліфікації своїх членів.

2.3. Напрямами діяльності Академії є:

- формування інформаційної, організаційної, методичної та іншої підтримки професійної діяльності членів Академії у галузі політичних та правових наук і гуманітарної освіти;
- впровадження та поширення нового досвіду, участі у розробці та реалізації державних програм у галузі науки і освіти;
- організація досліджень у галузі політичних та правових наук і гуманітарної освіти;
- організація науково-дослідних робіт з науковцями і науковими установами інших держав;
- сприяння отриманню досвіду, участі в наукових заходах та підвищенню кваліфікації науковцями Академії в інших державах;
- організація та здійснення аналізу і прогнозу суспільно-політичних процесів;
- сприяння розвитку новітніх технологій у суспільно-політичних та правових відносинах;
- сприяння розвитку видавничої справи, медіа, інформаційної інфраструктури та новітніх інформаційних технологій у гуманітарній галузі в Україні та інших державах;
- сприяння членам Академії в удосконаленні їхніх професійних навичок та поширенні внутрішніх стандартів наукової діяльності.

2.4. На виконання статутних завдань у порядку, встановленому чинним законодавством, Академія має право:

- представляти й захищати права своїх членів в органах державної влади та місцевого самоврядування, судах, господарських і третейських (арбітражних) судах, а також перед іншими фізичними і юридичними особами;
- будувати взаємовідносини з органами держав-

ної влади з урахуванням положень Законів України «Про громадські об'єднання», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про вищу освіту»;

- порушувати клопотання перед органами державної влади та місцевого самоврядування й іншими фізичними і юридичними особами щодо виконання статутних завдань Академії;
- встановлювати і розвивати політичні, гуманітарні, інформаційні та професійні зв'язки, в тому числі міжнародні, сприяти обміну досвідом у галузі науки і освіти;
- поширювати інформацію, пропагувати свої ідеї, цілі, завдання, найменування та символіку;
- укладати договори та інші правочини з фізичними і юридичними особами, з об'єднаннями громадян з метою виконання статутних завдань Академії, у тому числі з науковцями та науковими установами інших держав;
- створювати філії, відділення, тимчасові наукові колективи, утворювати для виконання статутних завдань науково-дослідні, експертні підрозділи, співпрацювати із іноземними та міжнародними організаціями, бути колективним членом або засновником міжнародних науково-фахових об'єднань, спілок, товариств відповідно до законодавства України;
- вносити до органів державної влади пропозиції щодо реалізації та удосконалення державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності;
- пропонувати своїх представників до складу Ідентифікаційного комітету, консультативно-дорадчих та експертних органів, що утворюються при органах державної влади;

- організовувати і брати участь у конференціях, семінарах та інших заходах, що стосуються статутних завдань Академії;
- засновувати медіа, інші необхідні для статутної діяльності підприємства, установи та організації, бути суб'єктом видавничої діяльності в установленому законом порядку;
- забезпечувати науково-методичне та організаційне супроводження видань, заснованих Академією з метою популяризації наукових праць членів Академії та світової наукової спадщини;
- організовувати неприбуткові конкурси та інші публічні заходи в установленому законодавством порядку без мети отримання прибутку;
- встановлювати відзнаки Академії для нагородження членів Академії та інших громадян за вагомий внесок у розвиток науки і освіти, міжнародного гуманітарного права, а також за заслуги у здійсненні статутних завдань Академії. Положення про відзнаки Академії затверджується Президентом Академії;
- встановлювати стипендії вченим за вагомий внесок у розвиток науки і освіти та активну громадянську позицію, а також аспірантам і студентам із складу Академії.

Розділ 3.

Членство в Академії.

Умови прийому та вибуття. Права та обов'язки.

3.1. До Академії входять дійсні та асоційовані члени Академії.

3.2. Дійсними членами Академії є дійсні члени (академіки) Академії;

3.2.1. Дійсним членом (академіком) Академії за письмовим поданням філії (відділення) Академії обирається громадянин України, який має науковий ступень доктора наук, займає активну громадянську позицію щодо політико-правових аспектів державотворення, у тому числі вступу України до Європейського Союзу та Північноатлантичного альянсу, сплачує вступний і членські внески;

3.2.2. Рішення щодо обрання дійсних членів (академіків) приймає Вчена рада Академії з видачею відповідного диплому за підписом Президента і Головного вченого секретаря Академії;

3.2.3. Дійсний член Академії зобов'язаний дотримуватись Статуту Академії та приймати активну участь у діяльності Академії;

3.2.4. Дійсний член Академії має право ознайомлюватись з рішеннями органів управління Академії;

3.2.5. Дійсний член Академії може вийти із членства в Академії без пояснення причин шляхом подачі відповідної заяви до Вченої ради Академії, за винятком Президента Академії, який може вийти із членства в Академії після припинення його повноважень Сенатом Академії;

3.2.6. Вчена рада Академії має право виключити дійсного члена Академії із членів Академії за діяльність, що суперечить меті Академії, за дії, що дискредитують Академію, завдають їй моральної та матеріальної шкоди, якщо його дії призвели до втрати авторитету Академії, за несплату вступних та членських внесків протягом одного року. Рішення з цього питання приймається 2/3 (двома третинами) від загальної кількості членів Вченої ради Академії;

3.3. Асоційованими членами Академії є: академіки; асистенти-дослідники; асистенти; іноземні академіки;

повноважні представники Академії в інших державах; почесні академіки;

3.3.1. Асоційованим членом Академії може бути громадянин України та іноземний громадянин віком від 18 років, який має науковий ступень доктора наук, доктора філософії (кандидата наук), поділяє мету та завдання Академії, сплачує вступний та членські внески, підтримує її матеріально чи організаційно. Асоційованим членом Академії може бути громадський діяч без наукового ступеня, аспірант, магістр, студент. Рішення щодо набуття асоційованого членства в Академії приймається Вченою радою Академії на підставі особистої заяви та рекомендації від філії (відділення) Академії;

3.3.2. Асоційований член Академії має право дорадчого голосу;

3.3.3. Форми участі асоційованого члена Академії своїми фінансовими, матеріальними, творчими, інтелектуальними ресурсами в діяльності Академії визначаються чинним законодавством України.

3.3.4. Асоційований член Академії має право ознайомлюватися з результатами діяльності Академії.

3.3.5. Асоційований член Академії зобов'язаний дотримуватися вимог цього Статуту, а також рішень Сенату Академії і Вченої ради з питань, що віднесені до її компетенції.

3.3.6. Асоційований член Академії може вийти із членства в Академії без пояснення причин шляхом подачі відповідної заяви до Вченої ради Академії.

3.3.7. Вчена рада Академії має право виключити асоційованого члена Академії із членів Академії за несплату вступного та членських внесків протягом одного року, за діяльність, що суперечить меті Академії, а також за дії, що дискредитують Академію, завдають їй матеріальної та іншої шкоди, якщо його дії призвели до

втрати авторитету Академії. Рішення з цього питання приймається 2/3 (двома третинами) від загальної кількості членів Вченої ради Академії.

Розділ 4. Структура та керівні органи Академії.

Академія самостійно визначає свою організаційну структуру.

4.1. Сенат.

4.1.1. Сенат є вищим представницьким органом Академії.

- Сенат складається із постійних членів: академіків-засновників Академії, членів Вченої ради Академії, академіків-секретарів філій (відділень), вчених секретарів філій (відділень), а також делегованих членів, які делегуються на засідання Сенату по одному представнику від філії (відділення). Сенат правомочний приймати рішення за наявності на його засіданні не менше 2/3 (двох третин) від повного складу;
- Сенат скликається Президентом Академії один раз на рік, а у разі необхідності – позачергово;
- На засідання Сенату можуть запрошуватись інші члени Академії з правом дорадчого голосу, а також гості.

4.1.2. Повноваження Сенату:

- затверджує Статут Академії, вносить зміни та доповнення до Статуту;
- визначає стратегію розвитку Академії;
- обирає Президента Академії терміном на 5 (п'ять) років та припиняє його повноваження;
- обирає Контрольно-ревізійну комісію Академії на чолі з головою та припиняє її повноваження;
- заслуховує звіти Президента Академії;

- заслушує звіти Контрольно-ревізійної комісії;
- розглядає фундаментальні та прикладні наукові проблеми з питань політико-правового забезпечення державотворення та виробляє відповідні резолюції і постанови для подальшої їхньої реалізації;
- реалізовує право власності на кошти та майно на суму понад одного мільйона гривень;
- визначає відповідно до цілей та завдань напрямки діяльності Академії;
- здійснює всебічний контроль за діяльністю Академії, зокрема ревізію фінансового стану Академії, для чого призначає відповідну ревізійну комісію, яка складає акти та звіти за результатами перевірок і доповідає їх Сенату;
- ухвалює резолюції, постанови і звернення та інші документи.

4.1.3. Рішення Сенату ухвалюються більшістю голосів від присутніх на засіданні, якщо інше не встановлено положеннями цього Статуту, крім рішень щодо відчуження майна Академії на суму, що становить п'ятдесят і більше відсотків майна Академії, про ліквідацію Академії, внесення змін до Статуту Академії, що приймається більшістю не менш як у 3/4 голосів, якщо інше не встановлено законом.

4.1.4. Засідання Сенату у разі необхідності можуть проводитись шляхом використання засобів зв'язку.

4.2. Президент.

4.2.1. Президент Академії є постійно діючим виконавчим органом Академії, обирається Сенатом Академії терміном на п'ять років та припиняються його повноваження Сенатом, за яке проголосували 2/3 (дві третини) від складу Сенату.

4.2.2. Повноваження Президента:

- є керівником Академії;

- вчиняє юридичні дії від імені Академії без довіреності;
- скликає Сенат Академії та головує на його засіданнях;
- формує Вчену раду Академії та головує на її засіданнях або доручає головування першому віцепрезиденту Академії;
- доручає Вченій раді підготовку до розгляду Сенату питання про форми та обсяги матеріального і фінансового забезпечення проектів та програм, що здійснюються чи підтримуються Академією;
- звітує перед Сенатом один раз на 2,5 роки;
- організовує роботу Академії, забезпечує виконання завдань, передбачених Статутом та планами діяльності Академії;
- розподіляє обов'язки між членами Вченої ради;
- забезпечує розробку і виконання планів Академії;
- представляє Академію у відносинах з органами державної влади, місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, українськими та іноземними підприємствами, установами й організаціями, міжнародними організаціями, науковими установами та навчальними закладами інших держав, укладає в установленому законодавством порядку угоди від імені Академії;
- має право підпису фінансових документів, як перша особа;
- укладає договори та контракти від імені Академії;
- видає накази з усіх питань діяльності Академії;
- підписує рішення Вченої ради;

- затверджує поточний бюджет Академії і порядок його використання;
- реалізує право власності на кошти та майно до одного мільйона гривень;
- затверджує нормативні документи Академії;
- затверджує зразки печатки, штампів, бланків, символіку та Положення про символіку;
- затверджує Положення про відзнаки Академії;
- затверджує Положення про порядок використання найменування Академії іноземними мовами;
- створює філії і відділення Академії та затверджує їхніх керівників за пропозицією Вченої ради Академії;
- затверджує Положення про філії Академії;
- затверджує кошторис видатків Академії, штатний розпис Академії та посадові інструкції його працівників;
- призначає на посади та звільняє з посад членів Вченої ради Академії: перших віцепрезидентів, віцепрезидентів, головного вченого секретаря, управляючого справами, помічників президента Академії;
- призначає на посади та звільняє з посад працівників апарату Академії;
- призначає Повноважних представників Академії в інших державах;
- затверджує правила внутрішнього розпорядку Академії;
- здійснює керівництво матеріально-технічним забезпеченням Академії;
- здійснює інші повноваження у межах чинного законодавства з метою виконання статутних цілей Академії.

4.2.3. Президент, у разі тимчасового припинення виконання своїх повноважень, передає їх першому віцепрезиденту Академії шляхом видання відповідного наказу. Президент у будь-який час відновлює виконання своїх повноважень, про що видає відповідний наказ. Виконуючий обов'язки Президента Академії не має права видавати накази з кадрових, фінансових та майнових питань, скликати Сенат. У разі дочасного припинення повноважень Президента Академії протягом тридцяти діб скликається Сенат за рішенням трьох членів Вченої ради Академії: академіка-засновника, першого віцепрезидента і головного вченого секретаря Академії з метою обрання Президента Академії, про що складається відповідний протокол.

4.2.4. Президент Академії несе персональну відповідальність за виконання завдань, покладених на Академію, встановлює ступінь відповідальності членів Вченої ради та інших членів Академії.

4.3. Вчена рада.

4.3.1. Вчена рада є керівним органом Академії, формується президентом Академії та здійснює організаційне та науково-методичне супроводження діяльності Академії, координує діяльність філій (відділень) та здійснює контроль за виконанням рішень Сенату та президента Академії. До Вченої ради входять: президент, академіки-засновники, перші віцепрезиденти, віцепрезиденти, головний вчений секретар, голова Контрольно-ревізійної комісії, управляючий справами, помічники президента Академії. До складу Вченої ради можуть входити з правом дорадчого голосу науковці та громадські діячі інших установ, організацій, представники інших держав за рішенням Президента Академії, про що видається відповідний наказ.

4.3.2. Повноваження Вченої ради:

- приймає рішення щодо обрання дійсних та асоційованих членів Академії;
- визначає напрями наукової та науково-дослідницької діяльності Академії;
- пропонує порядок денний засідання Сенату;
- координує наукову та науково-дослідницьку діяльність в Академії;
- затверджує зразки дипломів членів Академії, посвідчення Повноважного представника Академії в інших державах та інші дипломи і посвідчення Академії;
- з метою залучення до діяльності Академії молодих вчених, у тому числі і без наукового ступеня, приймає рішення щодо прийому асистентів-дослідників та асистентів з врученням відповідного диплому;
- готує для розгляду президентові Академії питання щодо створення філій (відділень), утворення тимчасових наукових колективів, науково-дослідних, експертних та інших підрозділів Академії і припинення їхньої діяльності, заснування підприємств, установ, організацій, проекти положення;
- затверджує склад Редакційних колегій наукових видань Академії;
- здійснює інші повноваження за дорученням Президента Академії.

4.3.3. Вчена рада збирається на засідання не менше одного разу на місяць, а у разі необхідності – на спеціальні засідання. Засідання Вченої ради є правомочним, якщо на ньому присутні не менше 2/3 (двох третин) членів Вченої ради. Вчена рада приймає рішення простою більшістю голосів від загальної кількості членів. При

рівності голосів прийнятим вважається рішення, за яке проголосував Президент Академії. Рішення можуть прийматися шляхом використання засобів зв'язку (за допомогою поштового, телеграфного, телетайпного, телефонного, електронного чи іншого зв'язку, що забезпечує автентичність переданих і прийнятих повідомлень). Рішення Вченою ради підписують президент і головний вчений секретар Академії.

4.4. Перший віцепрезидент і віцепрезидент Академії.

4.4.1. Перший віцепрезидент Академії:

- призначається та звільняється з посади Президентом Академії;
- є членом Сенату і Вченої ради Академії;
- головує на засіданнях Вченої ради за дорученням Президента Академії;
- головує на засіданні Сенату Академії за дорученням Президента Академії;
- виконує обов'язки відповідно до розподілу повноважень Президентом Академії;
- виконує інші доручення Президента Академії.

4.4.2. Віцепрезидент Академії:

- призначається та звільняється з посади Президентом Академії;
- є членом Сенату і Вченої ради Академії;
- виконує обов'язки відповідно до розподілу повноважень Президентом Академії;
- виконує інші доручення Президента Академії.

4.5. Головний вчений секретар.

4.5.1. Головний вчений секретар Академії призначається на посаду та звільняється з посади президентом Академії та здійснює такі повноваження:

- є членом Сенату і Вченої ради Академії;
- здійснює наукове керівництво тимчасовими науковими колективами, науково-дослідними

та експертними підрозділами, що утворюються відповідно до положень Законів України «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про вищу освіту»;

- координує організацію та випуск наукових видань Академії;
- готує документи щодо прийому у члени Академії та представляє їх Вченій ради для прийняття рішення;
- вживає заходів щодо виготовлення дипломів Академії;
- відповідає за документообіг Академії;
- представляє наукові інтереси Академії у відносинах з державними та недержавними органами і установами, громадськими об'єднаннями, українськими та іноземними підприємствами, установами та організаціями, міжнародними організаціями за дорученням Президента Академії.

4.6. Філія Академії.

4.6.1. Філія Академії є відокремленим підрозділом Академії та створюється Президентом Академії за поданням Вченої ради Академії за наявності більше тридцяти членів Академії, які виявили бажання створити Філію;

4.6.2. Філія Академії не має статусу юридичної особи.

4.6.3. Філія діє за письмовим дорученням Президента Академії, відкриває рахунки у національній валюті в установах банків після державної реєстрації відповідно до чинного законодавства;

4.6.4. Філія Академії має круглу печатку, що містить її повне найменування українською мовою, штампи та бланки з власним найменуванням та інші реквізити, зразки яких затверджуються Президентом Академії.

4.6.5. Керівником філії є академік-секретар, який затверджується Президентом Академії за поданням Вченої ради Академії із числа дійсних членів Академії;

4.6.6. За поданням академіка-секретаря філії Президентом Академії затверджується вчений секретар філії та два заступника академіка-секретаря.

4.6.7. Філія Академії організовує свою діяльність відповідно до Статуту Академії та Положення про Філію, що затверджується Президентом Академії за поданням Вченої ради Академії;

4.6.8. Філія самостійно утворює Вчену раду – консультативний орган Філії;

4.6.9. Рішення Вченої ради Філії підписують академік-секретар і вчений секретар Філії та направляють до відома Вченій раді Академії;

4.6.10. Академік-секретар філії скликає засідання філії один раз на квартал, а у разі необхідності позачергово;

4.6.11. На засіданні філії розглядаються поточні питання діяльності, надаються рекомендації щодо прийому членів Академії;

4.6.12. Рішення засідання філії оформляються у формі протоколу та підписуються академіком-секретарем відділення і вченим секретарем філії;

4.6.13. Заступники академіка-секретаря філії виконують доручення академіка-секретаря філії;

4.6.14. Філія діє відповідно до чинного законодавства України;

4.6.15. Філія може засновувати власні медіа: наукові та інші видання;

4.6.16. Філія припиняє свою діяльність у разі зменшення членів Академії у своєму складі до двадцяти дев'яти;

4.6.17. Рішення щодо припинення діяльності філії приймає Президент Академії;

4.6.18. Академік-секретар філії несе персональну відповідальність за діяльність філії та звітує один раз на рік перед Президентом Академії.

4.7. Відділення Академії.

4.7.1. Відділення Академії є відокремленим підрозділом Академії та створюється Президентом Академії за поданням Вченої ради Академії;

4.7.2. Відділення Академії не має статусу юридичної особи;

4.7.3. Керівником відділення є академік-секретар, який затверджується Президентом Академії за поданням Вченої ради Академії із числа дійсних членів Академії;

4.7.4. Відділення Академії організовує свою діяльність відповідно до Статуту Академії;

4.7.5. Академік-секретар відділення скликає засідання відділення один раз на квартал, а у разі необхідності позачергово;

4.7.6. На засіданні відділення розглядаються поточні питання діяльності відділення, надаються рекомендації щодо вступу членів Академії;

4.7.7. Рішення засідання відділення оформляються у формі протоколу та підписуються академіком-секретарем і вченим секретарем відділення;

4.7.8. Академік-секретар відділення за наявності у відділенні понад тридцяти членів Академії може подати клопотання до Президента Академії щодо створення філії Академії на базі відділення;

4.7.9. Заступник академіка-секретаря відділення виконує доручення академіка-секретаря відділення;

4.7.10. Відділення діє відповідно до чинного законодавства України;

4.7.11. Відділення припиняє свою діяльність у разі зменшення членів Академії у своєму складі до чотирнадцяти членів Академії;

4.7.12. Рішення щодо припинення діяльності відділення приймає Президент Академії;

4.7.13. Академік-секретар відділення несе персональну відповідальність за діяльність відділення та звітує один раз на рік перед Президентом Академії.

4.8. Медіа.

4.8.1. Академія є засновником наукових видань «Суспільно-політичні процеси» і «Політичне право»;

4.8.2. З метою популяризації наукових досліджень у галузі політичної і правової науки, гуманітарної освіти та своєї діяльності Академія може засновувати інші медіа та здійснювати випуск наукових збірників і колективних монографій.

Розділ 5.

Порядок звітування органів управління Академії перед її дійсними та асоційованими членами.

5.1. Органи управління Академії забезпечують для дійсних і асоційованих членів Академії вільний доступ до інформації про їхню діяльність, у тому числі про прийняті рішення та про здійснення Статутних завдань.

5.2. Органи управління Академії у 30 (тридцяти) денний термін надають відповіді письмово або електронною поштою на запити дійсних і асоційованих членів Академії щодо своєї діяльності та реалізації Статутних завдань.

5.3. Органи управління Академії звітують перед дійсними і асоційованими членами Академії на Сенаті з питань, що пов'язані із реалізацією покладених на них повноважень та здійснення статутних завдань Академії.

5.4. Звіт щодо виконання Статутних завдань підлягає оприлюдненню протягом 30 (тридцяти) днів від дня

подання звітності дійсним і асоційованим членам Академії на Сенаті.

Розділ 6. Порядок прийому до Академії.

6.1. Академія приймає дійсних і асоційованих членів Академії за поданням філій та відділень Академії на підставі рішення Вченої ради Академії;

6.2. Членом Академії може бути обраним вчений, який має науковий ступень доктора наук, доктора філософії (кандидата наук), здійснює активну наукову і громадську діяльність, приймає участь у роботі Академії. Членом Академії може бути обраним громадський діяч без наукового ступеня, а також аспірант, магістр і студент;

6.4. Член Академії зобов'язаний виконувати Статут Академії, приймати активну участь у її діяльності, сприяти розвитку політичної та правової науки і гуманітарної освіти, надавати фінансову та організаційну допомогу, сплачувати вступний та членські внески;

6.5. Рішення щодо прийому членів Академії приймає Вчена рада Академії;

6.6. Результати прийому до Академії оприлюднюються медіа та інших інформаційних ресурсах.

6.7. Асоційований член Академії може набути статусу дійсного члена Академії за рішенням Вченої ради Академії.

6.8. Дійсним і асоційованим члена Академії видаються відповідні дипломи за підписом Президента Академії і Головного вченого секретаря Академії.

Розділ 7.

Обов'язки та права дійсних та асоційованих членів Академії.

7.1. Головний обов'язок дійсних і асоційованих членів Академії полягає у збагаченні науки і освіти новими досягненнями й відкриттями шляхом особисто здійснених наукових досліджень, організації колективної розробки проблем, наукового керівництва роботами;

7.2. Члени Академії зобов'язані брати активну участь у виконанні завдань, що покладені на Академію, сприяти впровадженню досягнень в політичних і правових науках у практику, організувати роботу, спрямовану на підготовку та підвищення кваліфікації наукових кадрів;

7.3. Дійсні та асоційовані члени Академії щороку подають звіт про свою наукову і громадську діяльність;

7.4. Дійсні та асоційовані члени Академії мають право приймати участь у публічних заходах, що проводить Академія, надавати пропозиції щодо удосконалення діяльності Академії.

Розділ 8.

Контрольно-ревізійна комісія.

8.1. Контрольно-ревізійна комісія є контрольним органом Академії, члени якої обираються терміном на 5 (п'ять) років Сенатом Академії.

8.2. Головою контрольно-ревізійної комісії є дійсний член Академії, який обирається Сенатом Академії та є членом Вченої ради Академії.

8.3. Контрольно-ревізійна комісія:

- підзвітна Сенату;
- звітує про свою діяльність один раз на 2,5 роки, або на вимогу половини членів Академії;

- контролює виконання Статуту Академії;
- розглядає і формулює рекомендації щодо розв'язання конфліктних ситуацій в Академії;
- залучає за необхідністю інших осіб до виконання своїх контрольних функцій;
- здійснює ревізію фінансової діяльності Академії;
- результати перевірок виносить на розгляд Президентові та Сенату;
- розглядає заяви і скарги членів Академії та вносить пропозиції щодо їх вирішення до Президента Академії;
- за поважних причин ініціює скликання позачергового засідання Вченої ради;
- засідання Контрольно-ревізійної комісії вважається правомочним, якщо на ньому присутні 2/3 (дві третини) членів. Рішення приймається простою більшістю голосів;
- рішення Контрольно-ревізійної комісії підписує її голова;
- Голова і члени Контрольно-ревізійної комісії можуть достроково скласти свої повноваження з подачею особистої заяви до Президента Академії з подальшим розглядом на засіданні Сенату.

Розділ 9. Порядок оскарження.

9.1. Порядок оскарження рішень, дій, бездіяльності керівних органів Академії та розгляд скарг:

- дійсний або асоційований член Академії має право оскаржити рішення, дії, бездіяльність керівного органу управління Академії шляхом

подачі письмового звернення до Вченої ради Академії та в установленій законодавством України термін отримати аргументовану відповідь у письмовій формі;

- у разі незадоволення відповіддю заявник має право подати скаргу до вищого представницького органу управління Академії – Сенату;
- Сенат розглядає скаргу заявника відповідно до чинного законодавства;
- Рішення Сенату може бути оскаржено шляхом звернення до суду.

Розділ 10.

Джерела надходження і порядок використання коштів та майна Академії.

10.1. Кошти та майно Академії утворюються за рахунок:

- вступних та членських внесків членів Академії, добровільних пожертвувань громадян, благодійних внесків юридичних і фізичних осіб тощо;
- надходжень в результаті здійснення господарської та іншої комерційної діяльності створених нею госпрозрахункових установ та організацій, заснованих підприємств;
- коштів Державного бюджету та державного майна, виділених відповідно до чинного законодавства України.

10.2. Для забезпечення своєї статутної діяльності Академія може мати у своїй власності будинки, споруди, обладнання, майно спеціалізованого призначення, транспортні засоби, грошові кошти, інше майно.

10.3. Доходи (прибутки) Академії використовуються виключно для фінансування видатків на її утримання, реалізації мети (цілей, завдань) та напрямів діяльності, визначених Статутом Академії без мети одержання прибутку.

10.4. Академія здійснює бухгалтерський облік та державну звітність у порядку, передбаченому чинним законодавством України.

10.5. Академія не несе відповідальності за майновими зобов'язаннями створеними Академією установ, організацій та підприємств, так само як останні не несуть відповідальності за майновими зобов'язаннями Академії, якщо інше не обумовлено відповідними угодами.

10.6. Академія утворена та зареєстрована в порядку, визначеному законом, що регулює діяльність відповідної неприбуткової організації. Академії, її дійсним та асоційованим членам та керівним органам забороняється розподіл отриманих доходів (прибутків) або їх частини серед засновників (учасників у розумінні Цивільного кодексу України), членів (дійсних та асоційованих) Академії, працівників Академії (крім оплати їхньої праці, нарахування єдиного соціального внеску), членів органів управління Академії та інших пов'язаних з ними осіб. Не вважається розподілом отриманих доходів (прибутків) фінансування видатків, визначених підпунктом 133.4.2 Податкового кодексу України (чи іншої норми прийнятої замість нього). Академія внесена контролюючим органом до Реєстру неприбуткових установ та організацій.

Розділ 11.

Порядок внесення змін та доповнень до Статуту.

11.1. Зміни та доповнення до Статуту Академії приймає Сенат за поданням Президента Академії.

11.2. Академія повідомляє орган реєстрації про зміни та доповнення до Статуту в установленій законодавством України строк. Будь-які зміни та доповнення до Статуту набирають чинності щодо будь-яких третіх осіб з моменту державної реєстрації таких змін.

Розділ 12.

Припинення діяльності і вирішення питань, пов'язаних з ліквідацією.

12.1. Добровільне припинення діяльності Академії може здійснюватися шляхом її реорганізації (шляхом приєднання) або саморозпуску у порядку, встановленому законодавством України. Сенат приймає рішення про добровільне припинення діяльності Академії шляхом реорганізації (шляхом приєднання) або саморозпуску, за попередньої згоди Вченої ради Академії, кваліфікованою більшістю у $\frac{3}{4}$ (три четверті) голосів членів Сенату Академії, які присутні та беруть участь у голосуванні, якщо інший порядок не встановлено законодавством.

12.2. На підставі рішення Сенату щодо реорганізації (шляхом приєднання) визначає правонаступників Академії згідно з законодавством України і затверджує відповідні баланси. правонаступниками Академії не можуть бути юридичні особи, метою діяльності яких є одержання та розподіл прибутку.

12.3. Реорганізація (шляхом приєднання) або саморозпуск здійснюється на підставі рішення Сенату за поданням Президента Академії. Повноваження ліквідаційної комісії здійснює Вчена рада на чолі з Президентом Академії. Сенат визначає порядок і строки реорганізації (шляхом приєднання) або саморозпуску Академії згідно з законодавством України.

12.4. Припинення діяльності Академії може бути здійснено за рішенням суду про заборону (примусовий розпуск) громадського об'єднання;

12.5. Діяльність Академії вважається припиненою з дати внесення відповідного запису до Єдиного державного реєстру.

12.6. У разі припинення Академії (у результаті її ліквідації, злиття, поділу, приєднання або перетворення) її активи за рішенням Сенату передаються одній або кільком неприбутковим організаціям відповідного виду, або зараховуються до доходу бюджету.

=====

25 квітня 2023 року, місто Київ, Україна.

ТРЕТЯ СВІТОВА ВІЙНА

УДК 323.15

DOI: 10.59553/2518-7546-2023-21-1

Василь ТКАЧЕНКО,

доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент Національної
академії педагогічних наук України,
академік Академії політико-правових
наук України, Інститут всесвітньої
історії НАН України

E-mail: vasyi.tkachenko@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-1953-1808

УКРАЇНА: БУТИ ЧИ НЕ БУТИ – ЦЕ НЕ ПИТАННЯ КОМПРОМІСУ

***Анотація.** Аналізується перебіг подій, пов'язаних із широкомасштабним вторгненням Російської Федерації в Україну. Викриваються агресивні плани Кремля щодо «остаточного вирішення українського питання». Відстежується еволюція у ставленні консолідованого Заходу до Збройних Сил України. Україна сприймається не такою, що просить захисту в НАТО, а такою, що стала на захист західних цивілізаційних цінностей. Розкривається рівень деградації московської стратегії «поділяй і владаруй».*

***Ключові слова:** Росія, Україна, широкомасштабне вторгнення, компроміс з Росією, провал блицкригу, воєнний конфлікт чи війна, лінія припинення вогню, нагнітання страху, ядерний шантаж, переговори, вступ до НАТО.*

«Ми знаємо, що попереду важкі дні, тижні та роки. Мета Путіна – стерти Україну з карти. Але він уже зазнає поразки, а Захід підтримуватиме Україну, скільки буде потрібно.»

Джо Байден

24 лютого 2022 року Російська Федерація розпочала повномасштабну війну проти України. Очільник Кремля Володимир Путін оголосив про початок спеціальної військової операції (СВО) з метою «денацифікації» і «демілітаризації» України. У світових ЗМІ були широко розтиражовані плани Росії закінчити цю каральну акцію проти України через декілька днів після початку агресії. Однак минув рік, і внаслідок успіхів Збройних Сил України, провалів Росії на фронті, втрат захоплених агресором населених пунктів у Харківській і Херсонській областях, нині Кремль уже уникає нагадувати про заявлені рік тому цілі. Тож, писала впливова італійська газета La Repubblica, звільнення Херсона може стати точкою старту для дипломатії.

У глобальному інформаційному полі з приводу можливих переговорів спостерігається справжній калейдоскоп суджень і прогнозів. Як стверджують оглядачі LIGA.net, в Європі все гучніше лунають голоси, які хочуть підштовхнути Україну до якогось компромісу з Росією. В Україні багато хто усвідомлює, що взагалі «переговорів, які заслуговують на довіру, з режимом Путіна бути не може». З боку американських офіційних кіл лунають запевнення, що «позиція США незмінна: переговори лише на умовах України». Однак дехто із європейських партнерів все ще тримався за ідею такого собі «Мінськ – 3». Та й у самому Вашингтоні до дипломатичного рішення скоріше всього схиляється голова Об'єднаного комітету начальників штабів генерал Марк Міллі. В той же час, стверджують американські ЗМІ, президент

США Джо Байден та його головний радник із питань національної безпеки Джейк Салліван не згодні з генералом і вважають, що час дипломатії ще не настав, бо не можна давати Путіну шанс на перепочинок. Втім, колишній міністр закордонних справ України Павло Клімкін допускає: «Схоже, наші західні союзники бачать, що певної миті переговори можуть розпочатися» [56].

Рік великого протистояння

Широкомасштабне вторгнення Росії в українські землі дає уже досталь матеріалу для осмислення як причин агресії, так і перебігу подальших подій. Слід щиросердно визнати, що впродовж 2021 року відбувався складний процес усвідомлення загрози російського вторгнення в Україну. І викликав він далеко не однозначну реакцію з боку громадян України. Частина із них все ще була позитивно налаштована у своєму ставленні до Росії. Тут доводиться враховувати й те, що у 40% опитуваних є близькі родичі в РФ. Так само значна частина хоч і усвідомлювала загрозу з боку держави-агресора, однак сподівалася на вирішення проблеми дипломатичним шляхом. Ніхто не хотів війни, хоча загроза вторгнення уже підсвідомо тяжіла над людьми.

Загальне уявлення про стан громадської думки з обох сторін – України і Росії – дають соціологічні опитування, проведені в листопаді 2021 року. Як засвідчили результати замірів, добре чи дуже добре ставилося до Російської Федерації на той час 39% українців, а погано чи дуже погано – 47%. У Росії ж добре чи дуже добре ставилося до України 45% населення, а погано чи дуже погано – 43%. Показники дещо різнилися, однак вони й не могли бути тотожними: адже було б дивно, коли б жертва агресії Україна перейнялася теплою симпатією до російського агресора. А до того ж ставлення українців до РФ суттєво залежить ще й від регіону: на заході Укра-

їни негативно ставилось до РФ 61% опитаних, на сході – 30%. Не вбачали великого глузду обидва народи й у ідеї об'єднання Росії та України – його прагнули лише 6% українців і 18% росіян.

Ще одна особливість: за даними співробітника «Левада-Центру» Олексія Левінсона, перед вторгненням пересічні росіяни здебільшого не вважали Україну за серйозного воєнного супротивника. На таку роль у їхньому розумінні могли претендувати хіба що США із своїм велетенським ядерним потенціалом. Тож у своїй масі росіяни війни з Україною нібито й не бажали. Але при тому не дуже й остерігалися, вважаючи, що воєнна кампанія буде відбуватися не на території Росії, що результати війни будуть переможними для Росії, а людські втрати будуть для Росії незначними. Одним словом, що це буде не воєнна кампанія у повному розумінні цього слова, а «легка прогулянка по парку» [12].

Тим часом все інтенсивніше стала поступати інформація про концентрацію з боку Росії сил вторгнення в Україну. Власне про стягування російських військ до кордонів з Україною заговорили ще в березні 2021 року. Тоді для широкої публіки офіційний Кремль пояснював перекидання військ відповідно до запланованих навчань. Однак в експертному середовищі допускалася думка, що маневрами поблизу українських кордонів російська сторона намагалася здійснити «тестування» нової американської адміністрації Байдена. І дійсно – невдовзі Байден здзвонився із Путіним. Підсумком розмови став спільний саміт у Женеві 16 липня 2021 року. Після цього розмови про російські війська поблизу кордонів України на деякий час дещо вщухли.

Щоправда восени з'явилися нові ознаки стягування військ до кордонів України. Розмови про якісь спільні навчання збройних сил Росії і Білорусі уже нікого не переконували. Згідно даних Міністерства оборони Украї-

ни, станом на 19 січня 2022 року Росія завершила комплектування військ – їхня чисельність досягла 127 тисяч. Супутникові знімки засвідчили, що вантажні машини, танки та інша воєнна техніка уже розміщені рядом з Климовим – 13 кілометрів від кордону, в Клинцях – 30 кілометрів, в Єльні – 135 кілометрів, а також в Погоново – 165 кілометрів. В середовищі українських військових утверджувалося переконання про неминучість воєнного зіткнення: «Наші люди готові боротися. Якщо росіяни увійдуть, із кожного вікна будуть стріляти» [8].

З боку Росії справа залишилася за малим – знайти якийсь привід для оправдання агресії. Сама по собі Україна, на думку рашистів, не могла фігурувати як головна загроза Росії – образ супротивника слід було підняти до рівня НАТО. Тут теж була своя історія: на початку 2000-х років Путін позитивно ставився до вступу Росії у Північноатлантичний альянс, однак там його не ждали. У відповідь, починаючи від «мюнхенської промови» 2007 року, НАТО у виступах Путіна уже характеризувалося як загроза суверенітету Росії, а Україна у цій схемі розглядалася як головний «інструмент» в руках НАТО для підриву державного ладу РФ. Докази, як мовиться, були притягнуті «за вуха»: «Помаранчева революція» 2004-2005 років стала відігравати роль наочного свідчення про нібито втручання Вашингтону у відсторонення Януковича від влади. Рішення саміту НАТО в Бухаресті 2008 року щодо перспектив включення України і Грузії в альянс теж послужило поштовхом для оцінки цього кроку як репетиції подальшої ймовірної зміни путінського режиму в Росії.

Відтак ставлення очільника Кремля до України було сформульовано відверто вороже – був взятий курс на знищення України. Коли у 2008 році стало питання про перспективи вступу України до Північноатлантичного альянсу, Путін сказав тодішньому президенту США

Джорджу Бушу: «Ти ж розумієш, Джордж, що Україна – це навіть не держава. Що таке Україна? Частина її території – це Східна Європа, а частина, і то значна, подарована нами». В подальшому ця ідея була розвинута у статті Путіна «Про історичну єдність росіян і українців», опублікованій на сайті Кремля в липні 2021 року. Революція гідності 2014 року трактувалася в ній як змова проти економічної співпраці України і Росії, а найпершою жертвою багатомісячних демонстрацій в Україні стала, мовляв, російська мова. Стаття Путіна була рекомендована для обов'язкового вивчення на військово-політичних заняттях російських військовослужбовців. Залишилося дати наказ на окупацію української території й зміну системи влади в країні.

Вірогідність російської агресії стала настільки зримою, що викликала в листопаді-грудні 2021 року гострі суперечки в середовищі світових експертів. Наскільки обґрунтованими є існуючі прогнози щодо вторгнення? Коли чекати цього вторгнення – найближчим часом взимку чи весною? Після ряду гострих публікацій в пресі держсекретар США Ентоні Блінкен заявив про цілком ймовірну загрозу російського вторгнення в Україну, а директор ЦРУ Вільям Бернс прилетів у Москву, щоб висловити свою стурбованість президенту Росії Володимиру Путіну. Не обминув своєю увагою Бернс і Київ. З боку США про високу вірогідність російської агресії були попереджені й союзники по НАТО. Спираючись на цю інформацію, глава військової розвідки України Кирило Буданов навіть назвав час можливого вторгнення: лютий 2022 року.

Москва, як це вже стало традиційним, кваліфікувала усі ці повідомлення пропагандистськими вкиданнями спецслужб та звинувачувала Захід у спробах приховати тим самим свої агресивні плани на кордонах Росії. Уже починаючи з листопада 2021 року російські чино-

вники й дипломати, як по команді, стали вдаватися до різких і недипломатичних висловів у своїх стосунках із представниками консолідованого Заходу. За оцінкою російського опозиційного публіциста і політичного коментатора Олексія Цветкова стиль спілкування путінської когорти дипломатів перевершив навіть колишній радянський: «Нинішній – цілковито гопницький, що бере на цугундер, він набагато менш впевнений у своїй силі (Росія може задавити Україну, але не США і НАТО), але зате переконаний у боязкості та розрізненості противника в розрахунку на те, що той не вимагатиме розкрити карти. Звичайна стратегія підворіття, золотий зуб і кепка-шестиклинка» [25].

Апофеозом дипломатичного етикету й культури спілкування путінських часів став свого роду ультиматум заступника міністра зовнішніх справ РФ Сергія Рябкова у січні 2022 року під час переговорів Росії і США у Женеві з приводу необхідних Кремлю «гарантій безпеки». Ще до початку переговорів цей керівник російської делегації порадив НАТО «збирати манатки і відправлятися на рубежі 1997 року». Про що російський ліберальний політик Аркадій Янковський прокоментував таким чином: «Наразі, під час дипломатичних баталій з американцями на переговорах – тупість і нахабство вітчизняних назначенців-політиканів просто хлище в обличчя. Рівень некомпетенції депутатів ДД [Державної Думи], в цілому, був добре відомим, але от рівень вихваляння мідівців зашкалює за немислимі раніше межі. Думається, це продумана настанова вищого начальства, а зовсім не рядові забави і юродство в душі Маші Захарової» [25].

Отже, в той час як дипломатичний корпус Росії влаштував словесну «димову завісу», військовики вдалися до прихованого перекидання армійського контингенту поближче до кордонів з Україною. Залишалося відкритим

питання – чи усе це сприймати як політичний блеф РФ задля поліпшення своїх позицій під час переговорного процесу, чи як безпосередню загрозу вторгнення в Україну? Поки що все скидалось на те, що Росія хоче повторити сценарій війни 2008 року проти Грузії. Директор російської програми в Центрі воєнно-морського аналізу США Майкл Кофман охарактеризував ситуацію таким чином: «Я спостерігаю за активною дискусією в твіттері на тему: блефує Путін чи ні. Але як воєнний аналітик я бачу чіткі вказівки на підготовку до вторгнення, я не можу рекомендувати ставитись до цього як до блефу. Ця ситуація буде розвиватися в найближчі місяці» [73].

З цією думкою погоджувався й експерт Дослідницького інституту зовнішньої політики США Роб Лі, не виключаючи варіанту повторення сценарію нападу на Грузію у 2008 році: «Ймовірно, що Росія намагається змусити Київ і НАТО змінити їхню поведінку, і тому Росія хоче добитися своїх цілей через загрози чи мінімальне необхідне для цього застосування сили. Це може включати в себе наземну наступальну операцію, а може просто масивні артилерійські обстріли із використанням ракетних установок і крилатих ракет, або ж удари балістичними ракетами по українських позиціях». Достеменно описати сценарій майбутнього нападу Росії ніхто не брався. Так, англійський політолог Марк Галеотті зауважував, що Кремль рідко коли мав детальний план дій, покладаючись частіше на ситуацію. Відомий англійський воєнний історик сер Лоуренс Фрідман звертав увагу на те, що хоча концентрація російських військ є значною, однак «вона не достатня для вторгнення» [73].

Балансування на грані війни

В цілому наприкінці 2021 року склалася парадоксальна ситуація, коли Україна в особі Росії отримала послідовного ворога, але поки що непослідовного союзника в

особі Сполучених Штатів. Вашингтон усе ще намагався вибудувати курс на більш стабільні й передбачувані стосунки з Росією, зокрема не виключав можливість нової зустрічі Байдена із Путіним. Дипломатично витримані заяви з боку Білого дому засвідчували небажання ускладнювати відносини з Кремлем, і президент РФ про це знав. Однак не було зрозуміло, наскільки далеко збирається Путін зайти в експлуатації миролюбності Байдена.

Тож 10 січня 2022 року в Женеві відбулися закриті переговори американської і російської делегацій. На фоні більш ніж стотисячного угруповання російських солдат на кордонах з Україною Росія стала вимагати від США і НАТО юридичних гарантій безпеки. Тон вимог був відверто жорстким: йшлося про нерозширення НАТО на схід і про неприйняття України в альянс; про нерозміщення ракет малої і середньої дальності; про скорочення кількості воєнних навчань. Показово, що глава російської делегації Сергій Рябков попередив: росіяни жодним чином не підуть на поступки, а до компромісів мають готуватися американці. Саме тут прозвучали поради «забирати манатки».

У відповідь Блінкен зауважив, що не очікує проривів від цих переговорів, оскільки важко сподіватися на реальний прогрес, коли Росія, перейнята ідеєю відновлення Радянського Союзу, приставила пістолет до голови України. У підсумку зустріч у форматі Росія-США (11 січня) та Росія-НАТО (12 січня) не принесла жодних результатів. Більше того – перекидання російських військ із регіону Далекого Сходу в Білорусь лише посилило підозру, що Кремль готується розпочати війну проти України [38].

Врешті-решт вирішальне слово залишалося за президентом США Джо Байденом. Американські журналісти із своїх джерел дізналися, що адміністрація прези-

дента США налаштована «дуже песимістично», що вона стурбована нарощуванням російських військ поблизу України, тож американські чиновники й військові стали всерйоз розглядати питання щодо збільшення постачання зброї в Україну. Тим часом, судячи з усього, Джо Байден вважав, що нині Путіну слід ще дати шанс на корекцію його агресивного курсу. Саме тому під час відзначення першої річниці своєї інаугурації 19 січня 2022 року президент США заявив: «я до цих пір вважаю, що Путін не хоче повномасштабної війни, це по-перше. По-друге, чи вважаю я, що Путін хоче перевірити реакцію Заходу, США і НАТО на можливу агресію? Так, я гадаю, він буде перевіряти нашу готовність. Але я знаю, що він заплатить велику і серйозну ціну, якщо він не змінить своїх намірів уже нині. І я думаю, він буде все життя шкодувати за таке рішення» [72].

Навряд чи слід дивуватись, що нова спроба переговорів глав МЗС Росії і Держдепартаменту США Сергія Лаврова й Ентоні Блінкена у п'ятницю 21 січня в Женеві з самого початку практично була приречена на неуспіх. Москва стала вимагати «залізобетонних» гарантій відмови від розширення НАТО, але представники США і НАТО ухилились від обговорення цього сюжету. Більше того – Росія і США не змогли навіть узгодити сам предмет подальших переговорів. Щоправда МЗС РФ в грудні опублікував проекти договорів із США та НАТО і зажадав термінової відповіді на них. А йшлося в них: про відмову розширення НАТО на схід; про зобов'язання не приймати в альянс колишні республіки СРСР; про повернення військ НАТО на позиції 1997 року (до вступу в альянс 14-ти країн Центральної і Східної Європи). Немає нічого дивного, що Вашингтон і Брюссель відмовилися обговорювати ці вимоги як такі, що суперечать статуту НАТО, де відстоюється принцип «відкритих дверей». Крім того, ці російські вимоги ігнорували суверенітет

України, Грузії та інших країн щодо їх права вибору – в тому числі й вибору воєнних союзів [11].

Драматизм цієї зустрічі передає публікація в газеті *The Washington Post* від 16 серпня 2022 року під назвою «Три місяці до війни». Йдеться про те, що після півторагодинної безрезультатної бесіди Блінкена і Лаврова перемовини були припинені. Але коли помічники почали виходити із зали, Блінкен затримався і попросив російського міністра поговорити з ним наодинці. Знову повернувшись до ситуації в Україні, Блінкен довірливо запитав: «Сергію, скажи мені, що ви насправді намагаєтесь зробити?». Чи справді все це було пов'язано з проблемами безпеки, які Росія порушувала знову і знову – про «зазіхання» НАТО на Росію та уявну військову загрозу? Чи йшлося про майже теологічну віру Путіна в те, що Україна була й завжди буде невіддільною частиною матінки-Росії? Відповідь стала красномовною: «Лавров нічого не відповів, а відчинив двері і пішов геть». Його супровід, що очікував у коридорі, потягнувся за ним. Це було востаннє, коли високопосадовці національної безпеки Росії та Сполучених Штатів зустрілися особисто перед вторгненням [64].

За наявності концептуального провалля між позиціями двох сторін, західні експерти спробували запропонувати політикам нові підходи. Самуель Шарап, вже в котрий раз висунув ідею офіційно відмовити Україні і Грузії вступ до альянсу НАТО на найближче майбутнє. Публіцист Пітер Бейнарт запропонував визнати існування сфер впливу, і тим самим надати Росії право вето на вступ України до НАТО. Колишній представник США в НАТО Іво Даалдер наполягав на тому, що лише повна підтримка України з боку Заходу може зупинити Путіна. Так само експерт дослідницького Інституту зовнішньої політики США Роб Лі покладав надії на чим швидше отримання Україною ракет великої дальності, що

мало стримати Росію від подальшого нагнітання напруженості.

Аналізуючи висунуті Росією пропозиції, глава Російської ради з міжнародних справ Андрій КОРТУНОВ зауважив, що жорсткі й безкомпромісні радикальні вимоги Москви були Заходом почуті, однак «допустимо й доречно було б їх обговорювати в одному випадку – після крупного збройного конфлікту в Європі, де НАТО зазнало б поразки». А що така ситуація наразі неймовірна, то «Росії ніяк не уникнути корегування зарані заявленого підходу на основі принципу «все або нічого». І тоді необхідно вести перемовини і з США щодо стратегічних озброєнь, і з НАТО щодо ненаближення воєнної інфраструктури, а також із тими сусідами, котрі прагнуть в альянс, щодо альтернативних механізмів забезпечення їхньої безпеки» [11].

Розмови розмовами, а тим часом 5-6 лютого ряд американських і європейський ЗМІ обнародували серію нових тривожних матеріалів про нарощування сил російської армії до 70% їхньої готовності до воєнної операції проти України. Більше того – йшлося про вірогідність можливого взяття Києва впродовж трьох днів. І то вже були не академічні розумування – йшлося про прогнози, що прозвучали 3 лютого на шестигодинній зустрічі американських конгресменів із представниками адміністрації Джо Байдена і воєнного командування США. Деякі оцінки, що вийшли із цієї аудиторії, були розтиражовані впливовими газетами: The Washington Post, The New York Times, Financial Times, а також на телеканалі Fox News. Так що обговорюваним проблемам було забезпечено широкий громадський розголос. Глава Об'єднаного комітету начальників штабів Марк Міллі спрогнозував, що після захоплення Києва воєнні втрати Києва сягнуть 5-25 тисяч військових, втрати Росії – 3-10

тисяч. Число втрат цивільного населення України орієнтовно сягатиме ж 25-30 тисяч людей.

Крім того, 5 лютого німецький таблоїд Bild представив громадськості прогноз окупації України, нібито обговорюваний в середовищі російських військовиків. У викладі газети сценарій передбачував капітуляцію під впливом агентурних груп РФ не лише Києва, а й інших великих міст України, скликання фіктивної «Народної Ради» замість Верховної Ради України і створення маріонеткового уряду. Одночасно йшлося про будівництво «табору для утримання проукраїнських активістів», а також запровадження репресивних заходів проти українського спротиву [61].

Глава МЗС України Дмитро Кулеба закликав українців не вірити апокаліптичним прогнозам і запевнив, що Україна готова до будь-якого розвитку подій. І для цього в міністра були підстави. Взяти хоча б німецький таблоїд Bild, котрий давно зажив собі репутації пліткаря. Однак, попри все, на цей раз газета досить вірно передавала спосіб мислення російських воєнних кіл про Україну: росіяни вже вкотре переоцінювали свої здібності впливати на видуману ними Україну, яку, мовляв, буде легко угомонити. Що ж стосується інших названих видань, то завдяки високим журналістським стандартам вони викликали довіру. Принаймні вони адекватно передавали думки диспутантів – глави Пентагона Ллойда Остіна, держсекретаря США Ентоні Блінкена, директора Національної розвідки США Евріла Хейнса, генерала Марка Міллі – голови Об'єднаного комітету начальників штабів США.

Не претендуючи на пріоритетність у викладі різноманітних сценаріїв російської політики щодо України, скористаюсь матеріалами журналістки Інни Семенової із українського суспільно-політичного тижневика «Новий час країни». За два тижні до широкомасштабного

вторгнення Росії в Україну вона зазначала, що сценарій вторгнення з боку агресора залишається поки що одним із гіпотетичних – *аналітики розвідки США до останнього часу не беруться стверджувати, що Путін уже прийняв остаточне рішення*. Крім тотального вторгнення існували ще чотири опції: 1) політичний переворот і повалення Зеленського; 2) обмежене вторгнення на ще не окуповані території сходу України; 3) додаткове введення військ в «Л/ДНР» і визнання Росією їх самопроголошеної «незалежності»; 4) вторгнення в Донбас із наступною спробою анексувати східні регіони України [61].

На відміну від американців, європейські аналітики й чиновники допускали, що Путін може почати з меншого – з кібератак на електромережі й комунікації – щоб тим самим перевірити реакцію України і Заходу. Зокрема очільник Кремля був заінтересований спровокувати ще більші розбіжності в Європі стосовно запровадження нищівних економічних санкцій. А в цілому представники західних спецслужб висловили сумніви щодо реалізації повномасштабного вторгнення. Їхні аргументи – утримати захоплену територію навряд чи можливо, а народ України не прийме насаджуваний Росією маріонетковий уряд і сформує сильний рух опору.

Також була поставлена під сумнів теза генерала Марка Міллі про здатність Росії захопити Київ впродовж трьох днів. Зокрема його критики зауважили, що неможливо впродовж 72 годин пройти 100 кілометрів від кордону, а потім ще й оточити та взяти штурмом трьохмільйонне місто. По-перше, ніколи ще переміщення бронетанкових військ не перевищувало 20 миль за добу. По-друге, на штурм Грозного (а це місто в десять разів менше за Київ) Росії знадобилося півтора місяці. По-третє, якщо столицю не вдасться окупувати, то в Росії немає належного ресурсу щоб зрівняти Київ з землею. Що вже говорити про інші великі міста України. Американ-

ський Центр стратегічних і міжнародних досліджень зазначав, що «варіант масштабного вторгнення в Україну дійсно має стати для Росії «щонайбільшою загальновійськовою операцією з часів битви за Берлін в 1945 році» [61].

Навіть у самій Росії прозвучали виважені судження про неможливість блицкригу. Взяти хоча б застереження у пресі від 3 лютого 2022 року полковника у відставці, військового аналітика Михайла Ходарьонка, колишнього співробітника Головного оперативного управління Генштабу ЗС РФ. Він зазначав безглуздість деяких суджень про можливість розгрому росіянами українських підрозділів за 30-40 хвилин. Аргументи Ходарьонка були такі: в Україні багато міст із мільйонним населенням; міське середовище допомагає тим, хто обороняється; запаси високоточної зброї в РФ досить обмежені; в Україні велика вірогідність партизанського спротиву; не слід недооцінювати українську бойову авіацію і зенітно-ракетні війська; Захід уже виявляє небувалу консолідовану підтримку України. Насамкінець, зауважував аналітик, найголовніше: «Збройний конфлікт з Україною наразі докорінно не відповідає національним інтересам Росії. Тому деяким перезбудженим російським експертам про свої шапкозакидальні фантазії краще всього забути» [36].

Подальші події засвідчили наскільки адекватним виявився прогноз Ходарьонка. Три місяці по тому 17 травня в російській пропагандистській програмі на телеканалі «Россия 1» цей військовий експерт заявив, що в українській армії високий моральний рівень і вона готова боротися до перемоги. За його словами, ситуація для російської армії буде погіршуватися, оскільки Україна здатна найближчим часом поставити в стрій до мільйона солдат, а країни Заходу дадуть їм необхідну зброю. Експерт додав, що в остаточному підсумку пере-

мога на полі бою визначається високим моральним духом особового складу, котрий готовий боротися за свої ідеї: «Вони готові захищати свою Батьківщину й мають намір боротися до останньої людини». Крім того, однією із серйозних проблем для РФ, на думку полковника, є становище на міжнародній арені, в котрім вона не має стратегічних союзників й перебуває у повній політичній ізоляції: «І практично проти нас, як би нам того не хотілось визнавати, увесь світ. І ось із такої ситуації й слід виходити» [35].

Український аналітик Микола Сунгуровський допускає ймовірність сценарію російської агресії із великим числом жертв. Не останню роль тут мав зіграти недосконалий рівень стратегічного мислення кремлівських теоретиків, низький рівень взаємодії силових структур, вкрай обмежені ресурси Росії для окупації України, низький моральний дух особового складу. Ще один надзвичайно важливий фактор – недооцінка росіянами сили громадянського суспільства: «в РФ його просто немає, тому й нічого оцінювати». В разі серії поразок Росії, прогнозує Сунгуровський, Путіну рано чи пізно доведеться відмовитися від ескалації конфлікту й вдатися до запасного варіанту: визнати «Л/ДНР» і тим самим вийти із Мінських домовленостей, оголосити про закінчення військових маневрів, відмовитися від ряду ультимативних вимог до США і НАТО тощо. Українській стороні теж доведеться вибирати: «або паніка й хаос – і прощання з мріями про незалежність і кращим майбутнім, або ж спокійна рішучість, напруга сил, волі, терпіння і тоді – заморожений конфлікт із тимчасово окупованими Кримом і Донбасом... і постійна активна робота щодо справжньої перебудови країни» [34].

Отже, за два тижні до широкомасштабного вторгнення Росії в Україну ситуація залишалася вельми неоднозначною. Більш-менш адекватно можна було прогнозу-

вати ситуацію, аналізуючи готовність чи неготовність Кремля вести переговори. З одного боку, в Путіна нібито з'явилися аргументи для того, щоб зупинитись, а нато-мість представити відмову від воєнної операції як нібито «миролюбну настанову всупереч провокаціям Заходу». Тим більше, що він уже нагадав усім, що Росія є «великою державою», а тому міг потішитися великою увагою до себе з боку широкого дипломатичного корпусу та світової журналістики. Врешті-решт можна було б вдовольнитися тим, що він узгодив комюніке з главою Китаю Сі Цзиньпіном на предмет осудження як процесу розширення НАТО, так і «кольорових революцій». Тобто Путін міг отримати задоволення від пропагандистських успіхів. А до того ж і від реальних досягнень в площині нарощування своїх збройних сил у Білорусі. Тобто, складалось враження, що у Путіна були в наявності шляхи для відступу від воєнної авантюри. Залишалось вирішити: чи по них пройти, а чи знехтувати ситуацією і розпочати війну. Путін вибрав останнє.

Бути чи не бути? Відсутність альтернативи.

Отже – перед Україною постало питання: «бути чи не бути»? Таке випробування рано чи пізно випадало кожному народу в процесі віднайдення ним своєї ідентичності і самоствердження у цьому світі. Класичним прикладом для сучасної України може бути настанова євреїв до розбудови держави Ізраїль після двох тисячоліть бездержавності (римські легіонери у 70-му році н.е. захопили Єрусалим та ліквідували останній бастион спротиву іудеїв у фортеці Масада у 73 р. н.е.). Взявшись відродити державу, наша землячка і п'ятий прем'єр-міністр Ізраїлю Голда Меїр сформулювала у новітні часи свою знамениту тезу: **«Бути чи не бути – це не питання компромісу. Або вам бути, або не бути»**. Пояснення до цієї тези теж було сформульовано нею однозначно:

«Ми завжди стверджували, що в нашій війні з арабами у нас є секретна зброя – повна відсутність альтернативи... Єгиптяни можуть бігти в Єгипет, сирійці – в Сирію. Ми можемо бігти лише в море, а перед цим є смисл і дати битву» [1].

Українцям нікуди бігти – від своєї землі, від своєї долі не втечеш. Тож наше буття – це не питання компромісу. Так, як цю істину сформулював Тарас Шевченко: «Та ніколи не продамся, в найми не наймуся». Цю ж істину, будемо сподіватися, адекватно сприймуть і наші союзники із консолідованого Заходу. Бо в час, коли Україна була націлена на перемогу над агресором, поняття «компроміс» несподівано для українського читача виринуло 9 листопада 2022 року у виступі головного союзника України президента США Джо Байдена. Під час його прес-конференції за підсумками проміжних виборів до Конгресу, Байден натякнув на можливість переговорів України і Росії: «Залишається з'ясувати, чи готова Україна піти на компроміс із Росією».

Інтригу в даному випадку складало те, що Байден не пояснив, що він конкретно мав на увазі, вживаючи термін «компроміс». А тим часом, згідно даних джерел NBC News, все частіше американські й західні чиновники стали висловлювати судження, що, мовляв, у цій війні, яка принесла небувалі після 1945 року людські жертви і якій кінця-краю поки не видно, ні Україна, ні Росія не зможуть досягнути своїх заявлених цілей. Відповідно цілий ряд експертів стали задаватися питанням, чи не час уже розпочати дипломатичні переговори між воюючими сторонами. Подібні сумніви в час воєнного протистояння не надихають на досягнення перемоги. Як казали колись древні: «і коли сурма, що кличе до бою, звучить невпевнено, то хто ж підніметься до борні».

Щоправда, деяке світло на ці проблеми пролили подальші судження Джо Байдена. На його думку, Росія й

Україна «вони обидві будуть зализувати свої рани, вирішувати, що вони будуть робити взимку, і вирішувати, чи підуть вони на компроміс». При цьому президент США принципово застерігав: «ми не збираємось говорити їм, що вони повинні робити», отже у обох сторін буде час для корекції своїх позицій. Хіба що Байден вважав за доцільне провести консультації щодо України з союзниками під час зустрічі Великої двадцятки в Індонезії 15-16 листопада 2022 року [2].

Насамперед Білий дім повинен був сам визначитись щодо стратегії й тактики стримування та протистояння агресивному курсу Росії. І до цього він наполегливо йшов. Показовим може бути великий аналітичний матеріал у газеті The Washington Post. Так, йдеться в газеті, уже наприкінці літа 2021 року у США відбулося різке зростання розвідувальних даних, пов'язаних із Росією і Україною. Відповідно радник президента США з національної безпеки Джейк Салліван організував у жовтні зустріч у Овальному кабінеті, «коли його розуміння проблеми змінилося від *невпевненості* щодо намірів Росії, через *занепокоєння*, що він надто скептично ставився до перспектив військових дій, до *тривоги*» [64].

До обговорення проблеми за участю президента Джо Байдена і віце-президента Камали Харріс були залучені держсекретар Ентоні Блінкен, міністр оборони Ллойд Остін, голова Об'єднаного комітету начальників штабів генерал Марк Міллі, а також ряд керівників національної розвідки та ЦРУ. Виступаючі доповіли Байдену про те, що згідно даних розвідки усі російські військові частини на кордонах України готові до масованого нападу. Після доповіді генерала Міллі відбулося обговорення, під час якого учасники диспуту підсумували наміри Путіна. І мова йшла не про якийсь локальний конфлікт з боку Росії, а про широкомасштабну війну проти України.

Отже, уже в жовтні 2021 року у Білому домі дійшли

висновку, що з боку Росії готується стратегічна атака на Україну з кількох напрямків одночасно. На північному театрі воєнних дій планувалося взяти Київ «у кліщі». Одна частина мала рухатися на схід від столиці через місто Чернігів, а інша – оминати Київ із заходу, просуваючись на південь від Білорусі через природний проміжок між «зоною відчуження» на покинутій Чорнобильській АЕС і навколишніми болотами. Атаку планували на зиму, щоб твердий ґрунт зробив місцевість легкопрохідною для танків. Охопивши столицю з двох боків, російські війська планували взяти Київ за три-чотири дні: «Спецназ мав зайняти центр Києва й усунути президента Володимира Зеленського – навіть убити його, якщо необхідно, - і встановити маріонетковий уряд, дружній до Кремля».

Ще один напрямок планувався зі сходу. Російські війська мали пройти через центральну Україну до річки Дніпро, а війська з Криму – мали захопити південно-східне узбережжя України. Згідно російських планів, ці дії мали б тривати максимум кілька тижнів. Після короткої зупинки й перегрупування та переозброєння, російські агресори мали просуватися на захід, до лінії з півдня на північ, що тягнеться від Молдови до західної Білорусі. Передбачалось, що на заході залишиться невеличка українська держава – на території, яку, на думку Путіна, населяють непоправні неонацистські русофоби [64].

Чи могли ці плани свідчити про початок «воєнного конфлікту», а чи навпаки – розкривали вони задуми широкомасштабної війни, спрямованої на остаточне вирішення українського питання? Що стосується учасників наради Білого дому, то на той час їм важко було навіть уявити собі масштаб амбіцій російського зверхника. Все це було не те, «на що могла б зважитись розум-

на країна» – сказав пізніше один із учасників зустрічі. Як на наш погляд, слово «країна» тут було вжито доречно, бо державницька думка тут і не ночувала. Оглядаючись на події після цілого року війни, коли мобілізований люд хвиля за хвилиною йшов на штурм Бахмута й втрачав життя не розуміючи за які цілі й ідеали він поліг, доводиться з сумом визнати, що обдурений народ може помилятися й гірко розплачуватись за свою політичну сліпоту.

А тим часом Байден вимагав від радників чітких і однозначних висновків – невже цього разу Путін піде на авантюру широкомасштабної війни? І йому відповідали: «Так, це реально». Єдине, що команда не могла сказати, то це назвати точно день «Ч» – остаточного вторгнення. Можливо з цих, а можливо з інших міркувань, представники Білого дому публічно наполягали, що не вірять у те, що Путін остаточно дійшов рішення про вторгнення в Україну.

Директор ЦРУ Вільям Бернс, який працював до того послом США у Москві й мав прямі контакти з Путіним описав російського лідера як особу, зациклену на Україні. Контроль над Україною був синонімом путінської концепції російської ідентичності й владарювання. Розвідник наголошував, що Путін сам фактично розкрив свої плани. За три місяці перед нарадою, а саме у липні 2021 року Путін опублікував есе на 7000 слів «Про історичну єдність росіян та українців», де стверджував, що вони віддавна були «одним народом», а справжній суверенітет України можливий лише в партнерстві з Росією». Настирливі кроки з планування широкомасштабної війни в поєднанні з переконаннями Путіна у необхідності поглинути Україну не залишали жодних сумнівів у його готовності до вторгнення. Реакція президента США на появу путінського есе теж була показова: 27 серпня Байден дозволив вилучити на 60 мільйо-

нів доларів оборонної зброї із запасів США та відправити її в Україну.

На що розраховував Путін йдучи на авантюру вторгнення в Україну? Не виключено, що він виходив із досвіду нападу на Грузію в 2008 році, коли Захід вдався до політики умиротворення агресора. Можливо, що із досвіду захоплення Криму, коли Обама обмежився гучною риторикою й ухилився від адекватної реакції. Можливо й на цей раз Путін сподівався хіба що на куці вербальні протести з боку США, присоромлених принизливим виведенням своїх військ з Афганістану. Не виключено, що бралось до уваги й те, що країни Заходу були перейняті боротьбою з пандемією коронавірусу, а канцлер Німеччини Ангела Меркель де-факто уже залишала свій пост. Врешті-решт було зрозуміло, що Емануель Макрон зіткнувся у Франції із боротьбою за переобрання, а Великобританія страждала від економічного спаду після Brexit. Отже, їм нібито на той час було не до Путіна.

Власне, усі ці питання лежали у США на периферії обговорення. Назагал учасники жовтневої наради були перейняті тим, що військові плани Путіна передбачали захоплення більшої частини України. А це з боку Росії означало не що інше як «надзвичайно зухвалий план, який міг створити пряму загрозу для східного флангу НАТО або навіть зруйнувати архітектуру безпеки Європи після Другої світової війни» [64].

Ситуація вимагала ухвалення якогось певного рішення: Путіна слід було не просто стримувати, але й протистояти йому. Однак США не бажали діяти наодинці. Щодо допомоги Україні на той час теж не було однозначної відповіді. По-перше, з'явилася потреба визначитись, як збалансувати секретність розвідки й здатність переконати інших у правдивості агентурної інформації? По-друге, як допомогти Україні в її протистоянні Росії без жодного пострілу з боку НАТО? По-третє, учасни-

ків наради долали сумніви: що робити, «коли почнеться вторгнення, українцям знадобиться багато нової зброї, щоб захиститися. Якби її було надто мало, це могло б гарантувати перемогу Росії. А надто багато може спровокувати прямий конфлікт НАТО з ядерною Росією» [64].

Особливим предметом аналізу, як на нашу думку, стала проблема: чи те, що відбувається нині на українській землі є «воєнним конфліктом», а чи справжньою широкомасштабною війною? Ось із цієї вихідної точки зору й слід виходити. Наразі у світі усталилося розуміння, що воєнний конфлікт (збройний конфлікт) є явищем подібним до війни, але, на відміну від неї, цілі конфліктуючих сторін мають обмежений, ситуативний чи локальний характер. Вони рідко позначені принциповою чи глибинною сутністю: «Як правило, в ході такого протистояння противники не ставлять під загрозу життєво важливі інтереси чи сам факт існування один одного, не вдаються до спроб змінити цілісність політичного ладу, економічної системи тощо». Збройні конфлікти, як правило, нетривалі. Вони відрізняються від війни насамперед тим, що не примушують суспільство до введення в державі воєнного стану, не вдаються до розриву дипломатичних і торговельних відносин між учасниками конфлікту, до конфіскації майна та інтернуванню громадян ворожої держави [9].

От за цих передумов формою вирішення конфлікту й може стати компроміс. Однак в контексті сучасної війни поняття «компроміс» навряд чи було б адекватним для вирішення протистояння України і Росії. Почнемо з того, що під компромісом розуміється часткове задоволення інтересів обох сторін у конфлікті. Тим самим закладається передумова про рівність сторін у конфлікті, визнання рівноправності їхніх цілей та інтересів, допустимість правомочності позицій один одного та заохочення супротивників до обміну думками

при взаємному спілкуванні заради подальшої співпраці та уникнення протистояння.

Якщо ставити питання руба, то чи можемо ми визнати рівність і рівноправність двох сторін у пошуках компромісу: Росії як агресора, з одного боку, і України як жертви неспровокованої агресії – з другого? Як можна собі уявити їх обоєлізне визнання позицій один одного: воєнного злочинця Путіна, на арешт якого видав ордер Міжнародний кримінальний суд в Гаазі, та Зеленського – главу держави, підтриманої 141-ми голосами в резолюції Генеральної асамблеї ООН.

Також життя ставить на порядок денний ще одне питання: чи можемо ми за допомогою понять «конфлікт» та «компроміс» адекватно передати те, що творилося агресором в Бучі, Ірпені, Гостомелі, Ізюмі, Краматорську, Маріуполі та інших містах і населених пунктах України? Як через усталену й політкоректну оптику цих понять міжнародного права ми маємо оцінювати мало не щоденні бомбардування цивільних об'єктів України? І чи могли ми серйозно розраховувати, що рашистська Росія раптом буде виконувати рішення Європейського суду з прав людини від 1 березня 2022 року: «суд постановляє, в інтересах сторін та належного ведення розгляду наказати уряду Росії утримуватися від військових нападів на цивільне населення та цивільні об'єкти, у тому числі житлові приміщення, автомобілі екстрених служб та інші особливо цивільні об'єкти, що охороняються, такі як школи та лікарні, а також негайно забезпечити безпеку медичних установ, особового складу та аварійно-рятувальних служб у межах атакованої або обложеної російськими військами території» [57].

Реакцію Росії на усі ці законні вимоги щодо дотримання Європейської конвенції з прав людини можна було передбачити – Москва зневажає міжнародне право

й повністю ігноруватиме рішення Ради Європи (РЄ), зокрема Європейського суду з прав людини. Путін зневажає права не лише українського, але й власного народу. Повна самоізоляція Москви від демократичного світу позбавляє понад 140 мільйонів російських громадян захисту Конвенції з прав людини. За цих обставин Раді Європи не залишалось іншого як 16 березня 2022 року ухвалити рішення виключити Російську Федерацію зі складу Ради Європи після 26 років членства. Про будь-який компроміс, коли питання стоїть про права людини, не може бути й мови. А оскільки Росія розуміє лише мову сили, то й порозуміння з Україною буде досягатися, судячи з усього, на полі бою [18].

Між тим, що стосується України, в такій авторитетній міжнародній організації як Рада Європи заявили: «Ми, як і раніше, сповнені рішучості використовувати всі наявні в нашому розпорядженні засоби для надання підтримки, допомоги та правових засобів українському народу в його боротьбі з агресором і продовжувати прагнення до миру на основі справедливості та міжнародного співробітництва». І навпаки, Парламентська асамблея Ради Європи попри спроби Москви уникнути покарання ухвалила рішення: вигнати Російську Федерацію із організації. Перед цим Росія, зрозумівши неunikність свого виключення, сама подала до Страсбурга заяву про самостійний вихід [58].

Зневаживши міжнародне право й зазнавши ряду поразок на полі бою, агресор вдався до нових злочинів – бомбардування критичної інфраструктури України з метою досягнення гуманітарної катастрофи. Це призвело до масової загибелі цивільного населення, а надто дітей (близько 500 убитих і 1000 поранених). Варварські методи ведення війни проти України несли у собі потенціальну загрозу застосування ядерної зброї. Ці дії, по замислах Кремля, повинні були б посіяти настрої пораз-

ки і схилити людей до переговорного процесу на умовах Москви.

Чи й далі можна було сподіватися на досягнення якогось компромісу з агресором? Як вважає старший науковий співробітник Центру «Європейські цінності» Наталі Фогель, Захід помилково тривалий час відмовлявся визнати реалії війни проти України: «Ми продовжували вірити, що ситуація зміниться, якщо ми залучимо їх у торговельне партнерство і включимо у міжнародні консультативні органи. Ми думали, що з часом Кремль відчує, що говорить на рівних з євроатлантичною спільнотою. Але ми все рівно залишалися не рівними просто тому, що Росії так і не вдалося стати демократією, вона ніколи не поділяла наші цінності, ніколи не поважала права людини». Нинішня ситуація засвідчує, вважає аналітик, що «Кремль намагається не просто анексувати українські території, а прагне стерти з лиця землі українське населення. Пора серйозно подумати про виключення Росії із усіх міжнародних організацій. Нинішнє російське керівництво заслуговує не більшої поваги, ніж Третій рейх. Це також має на увазі закриття усіх міжнародних дипломатичних представництв РФ» [68].

Доводиться визнати, що подібне ригористичне дотримання моральних принципів, яке можуть дозволити собі науковці чи правозахисники, не завжди коригується із вчинками політиків, які тяжіють до того, щоб тримати певні канали зв'язку навіть з агресором, спонукаючи його до мирного розв'язання тих чи інших проблем. Очевидно на цей момент теж доводиться зважати при сприйнятті тих чи інших кроків президента США Джо Байдена та його команди щодо російської агресії проти України.

Взяти хоча б позицію США у викладі радника президента США з національної безпеки Джейка Саллівана

під час поїздки до України 4 листопада 2022 року. Насамперед він наголосив на тому, що Вашингтон чітко дотримується принципу «нічого про Україну без України». Відтак будь-які переговори щодо припинення російсько-української війни є неможливими без участі України. Що ж стосується попередніх вимог щодо окупованих територій, які висуває Росія, то США вважають їх неприйнятними. Навпаки, будь-які переговори мають розпочатися з повної деокупації України: «Усі сигнали, які ми чуємо від різних чиновників із Росії, вони починаються з пропозиції, що Росія зберігає територію, котру вона відібрала силою в Україні. І це не лише я вважаю такі пропозиції неприйнятними. Це неприйнятно згідно Статуту ООН» [60].

Отже, все нібито складалося для нашої країни непогано, хоча повної впевненості все-таки не було. Вже наступного дня після візиту Саллівана в Україну газета *The Washington Post* повідомила, що США закликають Київ не виключати в риториці саму можливість переговорів та інших дипломатичних зусиль. Більше того – *The Wall Street Journal* написала про нібито триваючі неопублічні контакти Саллівана з оточенням Путіна – секретарем Ради безпеки РФ Миколою Патрушевим та помічником російського зверхника Юрієм Ушаковим. Цей же друкований орган натякав, що Салліван, мовляв, пропонував президенту України Зеленському для початку переговорів з Москвою подумати про «реалістичні вимоги» щодо статусу Криму. Але, як запевнив глава МЗС Дмитро Кулеба, Україна навіть теоретично не розглядає можливість територіальних поступок Росії. Одним словом, проблема компромісу в загальних рисах була порушена, але на практиці була відкладена «до кращих часів» [56].

Передбачалося, що благословенні «кращі часи» звільнення усіх окупованих українських територій настануть в результаті успіхів Збройних Сил України на полі

бою. Тим часом висловлювалася думка, що з огляду на розміри Росії та її ядерну зброю, Україна навряд чи зможе негайно досягти беззастережної капітуляції РФ. Але поразка Росії на полі бою, як показує досвід, цілком досяжна. І все це подавало добрі надії щодо нашої перемоги і в площині політики.

Шантаж: «Поверніть страх!»

Наразі Україна ще не звільнила свої території. Однак вона вже здобула незаперечний міжнародний авторитет, відправила «другу армію у світі» у нижчу лігу й навчила Захід не боятися російського ядерного шантажу. І це викликало справжній пізнавальний шок у російських стратегів. Взяти хоча б колишнього директора московського Карнегі-центру (2008-2022) а нині провідного кремлівського аналітика Дмитра Треніна та його співрозмовника – голову Президії Ради із зовнішньої й оборонної політики Росії (із 2012) Федора Лук'янова, які організували спеціальний диспут-інтерв'ю на тему «Поверніть страх!». Відправна точка їхнього діалогу полягала в тому, що, ядерний удар по території України нікого не зупинить, удар по території Європи теж не буде розглядатися як критично важливий, а значить, мовляв, не залишається нічого іншого, як завдати ядерного удару по території Сполучених Штатів. Але й тут, нагадує Тренін, американський генерал Бен Ходжес пригрозив, що в разі російського ядерного удару Сполучені Штати готові знищити увесь Чорноморський флот. Тож Росії, на думку Треніна, не залишається нічого іншого як хоча б нагнати американцям страху: «єдине, що може зупинити Сполучені Штати в цій ситуації, це страх» [6].

Логіка нагнітання страху у диспутантів проста як двері. Дмитро Тренін вважає, що американська стратегія нанесення стратегічної поразки Росії заснована на переконанні, що Росія не застосує ядерної зброї: або

злякається, або визнає, що все-таки знищення цивілізації – це надто велика ціна за збереження своїх позицій. Ось в цьому, вважає російський теоретик, «приховується фатальний прорахунок для всього людства, тому що у мене фраза Путіна від 2018 р. про те, що “нам не потрібен світ без Росії”, якось засіла. І я її постійно згадую. Але я не думаю, що до неї так же серйозно ставиться багато людей в Сполучених Штатах, наприклад». Отже, міркує Тренін, слід усьому світу нагадати, що Путін так собі слова на вітер не кидає. Всі мають боятися його погроз! [6].

Коли минув рік після вторгнення, можна реально оцінити хвалькувату самовпевненість Путіна. Взяти хоча б його звернення від 24 лютого 2022 року. Тоді, хизуючись, він декларував, що в основі незалежності й суверенітету Росії лежить «сила й готовність до боротьби». З позиції сили прозвучали й попередження Кремля до тих світових акторів, які стали б на захист України: «Декілька слів для тих, у кого може виникнути спокуса втрутитися збоку в поточні події. Хто б не спробував завадити нам, тим більше створити загрозу для нашої країни, для нашого народу, мають знати, що відповідь Росії буде негайною й приведе вас до таких наслідків, з котрими ви у своїй історії ніколи не стикалися. Ми готові до будь-якого розвитку подій. Усі необхідні у цьому зв'язку рішення були прийняті. Сподіваюсь, я буду почувий» [52].

Рік минув, і від цих слів ніхто не здригнувся. Стало зрозуміло, що неадекватне сприйняття ситуації Путіним було закладено уже в його уявленні про Україну як про суспільство, де нібито немає ні законного уряду, ні національної ідентичності, ні громадянської самосвідомості. В ті перші дні він розраховував скинути український уряд і замінити його маріонетковим, котрий слухняно б «запросив» російські війська для усунення

«нацистських узурпаторів». Власне, увесь цей балаганний сценарій нагадував радянське вторгнення в Афганістан 1979 року. А подальша загарбницька ціль Росії була сформульована у тому ж таки зверненні Путіна: «ми будемо прагнути до демілітаризації і денацифікації України. А також притягнути до суду тих, хто здійснив численні криваві злочини проти мирних жителів, в тому числі й громадян Російської Федерації. При цьому в наші плани не входить окупація українських територій. Ми нікому й нічого не збираємось нав'язувати силою» [52].

Ставка Путіна на нагнітання страху не витримала перевірку часом. Рік активного спротиву України агресору довів величезну мужність, неймовірну рішучість й новаторство українських збройних сил. Найперший успіх – ЗСУ вдалося відтіснити агресора від столиці Києва, а далі добитися серйозних успіхів на полі бою з точки зору повернення деяких територій, тимчасово окупованих Росією. Ті невеликі селища, які російським окупантам вдається час-від-часу захопити, не можуть засвідчити, що в стратегічному сенсі агресор здатен добитися якихось значних успіхів. Загальновідомими є проблеми Росії із логістикою, нестачею боєприпасів, а найголовніше – з низьким моральним духом й нікчемним лідерством.

За цей рік війни Україні довелося знаходити порозуміння з друзями й союзниками, долати підступи ворогів та викривати судження й вчинки путінських прихвостнів й проросійських «корисних ідіотів». Жахливі злочини проти людяності, які вчиняє «друга армія у світі», сколихнули громадську думку Заходу, який починає зовсім по-іншому сприймати роль і значення вільної боротьби українського народу. Досить взяти за приклад слова генерального секретаря НАТО Єнса Столтенберга перед засіданням міністрів закордонних справ

країн НАТО в Бухаресті 25 листопада 2022 року: «Так, ми платимо за війну Росії проти України. Проте ми платимо свою ціну грошима. В той час як українці сплачують свою ціну кров'ю. І якщо ми дозволимо Путіну перемогти, усі ми платитимемо набагато більшу ціну ще багато років». Звідси й конкретні настанови до діяльності НАТО: «Більшість воєн завершується переговорами. Але те, що відбувається за столом переговорів, залежить від того, що відбувається на полі бою. Тому найкращий спосіб підвищити шанси мирного розв'язання – це підтримка України. Тому НАТО і надалі стоятиме з Україною так довго, скільки потрібно. Ми не відступимо» [47].

Такою є авторитетна оцінка ролі і значення України в сучасному глобалізованому світі. Московських теоретиків такий стан справ не влаштовує. Їх остання надія – на страх застосування ядерної зброї. Дмитро Тренін і Федір Лук'янов нагадують світовій громадськості, що Захід має зважати на написану кремлівськими теоретиками Доктрину, де йдеться про те, що ядерна зброя може бути використана в тому випадку, коли виникне загроза існування російської держави. І вирішувати про те, чи ця загроза реальна, чи уявна – повинен верховний головнокомандуючий Путін. Взяти хоча б, Херсонську область, яка, мовляв, після включення у склад РФ нічим уже не відрізняється від Курської чи Білгородської областей РФ. От, вважає Тренін, американці повинні знати, що в разі спроби звільнити Херсонщину, «удар буде завданий і по території США».

Херсон був звільнений, удар по США не був завданий, але теоретичні розумування путінських спічрайтерів не вгавають. Досить порівняти одну із тез Треніна, висловлену у вересні 2022 року із подібною тезою з виступу Путіна 14 березня 2023 року в Бурятії. Тренін: «Для нас це екзистенційне питання... Для Сполучених Штатів це питання скоріше політичного престижу, питання лі-

дерства, питання становища у світовій системі». Путін в Бурятії: «Якщо для Заходу в ситуації з Україною йдеться про покращення геополітичного стану, то для Росії це боротьба за виживання державності» [49].

Так звідки ж іде загроза миру, безпеці та й самій екзистенції Росії з точки зору кремлівських аналітиків? Звідки у них ця ностальгія, «що давно не було великої війни?». Тут їхня відповідь вже затягує на есхатологію – систему поглядів і вірувань про кінець світу, принаймні про долю людства: «Я думаю, що зникло відчуття страху. Взагалі кажучи, в основі миру – страх, і ніщо інше». «А тому, якщо зникає страх, світ опиняється в небезпеці». І далі Тренін уточнює: «У мене враження, що зараз, принаймні у Європі, ми бачимо людей, котрі заплющили очі та йдуть у напрямі обриву, у напрямі провалля. І це дійсно дуже небезпечно. Так що – поверніть страх!».

Слід зазначити – російські аналітики беруться провітати заплющені очі колективного Заходу. Так, увесь період після розпаду Радянського Союзу і до наших днів російський надзвичайний і повноважний посол Олександр Крамаренко намагається повністю підпорядкувати фактору війни. Ця війна нібито «була оголошена рішенням Заходу про розширення НАТО в 1994 році. Це неминуче вело відносини Заходу з Росією до кризи – як з'ясувалося, української... Євромайдан, держпереворот в Україні, а потім відкидання російських пропозицій від 15 грудня 2021 р. щодо політико-дипломатичного вирішення європейської безпеки перевели кризу в гостру фазу, розвиток якої ми спостерігаємо з 24 лютого 2022 року. Така передісторія спеціальної військової операції [СВО]» [29].

Складається враження, що сам Крамаренко перебуває у осінній фазі загострення свідомості. Його не влаштовує ситуація, коли стратегічне мислення як Заходу,

так і Росії, нібито застряло на позначці недопущення за жодних обставин ядерного конфлікту між Росією і НАТО. Та на щастя, мовляв, досвід широкомасштабної агресії проти України послужив підставою для опрацювання Росією «нової реалістичної стратегії, яка б забезпечила адекватну відповідь на комплексний виклик російській державності. Причому виклик не лише військово-політичний, але й на рівні ідентичності й історії. Її серйозність не варто перебільшувати. Ситуація вимагає від нас відповідного ставлення, задіяння усіх наявних засобів і методів ведення боротьби, недопущення компромісних, договірних рішень» [29].

Ось цей войовничий запал чи не найкраще характеризує представників дипломатичного корпусу Росії, які вже віддавна скочуються у своєму професіональному розвитку до рівня відділу агітації і пропаганди. Відправною точкою новітньої російської стратегії вже в котрий раз в історії оголошується месіанське призначення Росії очолити світовий поступ за умов «колоніальної залежності від колишніх метрополій»: «Просто Росія в силу історичного покликання і наявності співмірного з американським потенціалу **ядерного стримування** [а також ресурсної самодостатності] не могла не виявитися «на передовій» цього глобального конфлікту, котрий відбиває перелом у світовому розвитку й політиці». А раз так, то Захід повинен прийняти Росію якраз у іпостасі її месіанського покликання, оскільки «ми стали тестом на інклюзивність західної системи і універсальність її координат» [29].

Месіанське історичне покликання Росії – надолужити прогаяне й остаточно вирішити українське питання. Цього їй, мовляв, не вдалось після розпаду СРСР, коли Росія перебувала у важкому стані й не мала шансів отримати гору у боротьбі із Заходом з приводу України. Однак це не значить, що питання знято з порядку ден-

ного. Російський диктатор Володимир Путін у своєму особистому оточенні особливо цінує тих, хто вторить його риториці про ядерну загрозу для всього світу. Цю істину пильно засвоїв і сповідує кремлівський «блазень» Дмитро Медведев: «Якщо всерйоз постане питання про існування самої Росії, воно буде вирішене аж ніяк не на українському фронті. А разом з питанням подальшого існування всієї людської цивілізації. І тут не повинно бути ніяких двозначностей. Світ без Росії нам не потрібен» [16].

В якому ж ключі планується реалізувати задекларований курс на здійснення широкого воєнно-політичного маневру на обох взаємозв'язаних геостратегічних напрямках – українському та європейському й євроатлантичному? Тут хотілось би особливо звернути увагу на це положення з боку ревних прихильників «умиротворення Росії»: «Ціль – надійно й передбачувано забезпечити безпеку Росії воєнними засобами, тобто добитися того, чого не вдалося досягти за допомогою проектів документів від 15 грудня 2021 року. При цьому варто виходити із відсутності на найближчу перспективу [10-15 років] можливості договірною урегулювання як в Україні, так і в цілому в Європі, і, відповідно, необхідності діяти одностороннє» [29].

Отже, згідно писань російських аналітиків, на найближчі 10-15 років ми повинні забути про мирне співіснування на цій землі, допоки російські імперські яструби не реалізують свій агресивний курс за допомогою «воєнних засобів». Тож Крамаренко закликає діяти рішуче і невідкладно, зовсім незважаючи на реакцію з боку Заходу: «Зрозуміло, що завершення СВО на наших умовах не буде прийнято Заходом. Це стимул до трансформації країни на основі подолання західноцентризму у зовнішніх справах – так званого «повороту на Схід» у нашому міжнародному позиціюванні. Пріоритет має

бути відданий перелому в Україні уже в цьому році. Все інше вторинне, як і наші відносини з Європою, в котрих у будь-якому випадку немає позитивної перспективи – тут нам нічого втрачати, і не наша в тому вина».

Що ж запланував надзвичайний і повноважний посол Крамаренко на грядущий 2023 рік для України, до чого він закликає імперські сили Кремля? Невідкладним завданням Росії у нинішній війні він вбачає у територіально-політичній перебудові усєї сучасної України на новій геополітичній та ідеологічній основі. Йдеться про окупацію, «контроль над територією» всієї України, оскільки «збереження київського режиму на будь-якій урізаній території з виходом на Захід» означало б загрозу для Росії від 300-тисячного українського угруповання, 250-тисячної польської армії, загрозу блокади Калінінградської області, повної блокади флоту на Балтиці, входження в НАТО Швеції і Фінляндії. Такий стан справ прирікав би Росію на ресурсне виснаження і балансування на ядерній ескалації.

Дискутувати із цим шаманським камланням Крамаренка із претензією на «одкровення» нема ніякого смислу. Хіба що слід попередити довірливих симпатиків «руського мира», що вже був один юродивий, котрий у своєму трактаті «Mein Kampf» проголосив «Drang nach Osten» з тим, щоб окупувати нашу Україну як «землю меду й молока». Не перевелися, як бачимо, в сучасній Росії його епігони-послідовники. Тож і Крамаренко закликає нині до «форсування прямого конфлікту з НАТО», до «оголошення країни в стані де-факто війни з НАТО». І слід, мовляв, поспішати, доки розслаблений Північноатлантичний альянс перебуває у «постгероїчному» стані: «Мовиться про перенесення нами конфлікту на простір НАТО, причому на рівні недвозначної загрози застосування ядерної зброї і відкриття воєнних дій в

космосі – без цих останніх ми не зможемо вповні скористатися своїм домінуванням в повітрі» [29].

Реалізація цього агресивного зовнішньополітичного курсу, пророкує Крамаренко, дозволить Росії «повторити економічний і технологічний прорив радянського взірця перших повоєнних десятиліть, піднесе Росію до рівня культурно-цивілізаційного центру багатополярного світу – візаві не лише США/Захід, але й Китаю. І все це буде досягнуто завдяки «особливому способу ведення зовнішньої політики за допомогою війни»: «Цього разу нашою щонайважливішою перевагою була б індиферентність по відношенню до територій за межами сучасної України: жодних наземних операцій. Що стосується решти світу. Підтвердилася б історична істина, що новий світопорядок, включаючи валютно-фінансовий, може бути лише результатом війни» [29].

Ось цю маячню – світопорядок як результат війни – надзвичайний і повноважний посол Росії без зайвої скромності називає «творчим вкладом в теорію міжнародних відносин». Як тут не втриматися від привітання російському дипломатичному корпусу – він саме таких «одкровенень» і заслуговує.

Агресія у просторі й часі

Заклики Путіна до України «припинити вогонь та повернутися до переговорів» прозвучали під час виступу в Кремлі 30 вересня 2022 року саме в той час, коли кремлівський зверхник оголошував про анексію тимчасово окупованих територій України. Цим актом він ніби «увіковічив» ці регіони в статусі «російських». Для годиться Путін лукаво промовив безліч слів про необхідність «припинити вогонь та війну», однак тут же наголосив: «підсумки» російських псевдореферендумів на тимчасово окупованих територіях «обговоренню на переговорах не підлягають». Отже, світ, мовляв, має ви-

знати факт територіальної окупації українських земель Росією. І цей факт світ повинен прийняти як даність [50].

Звісно, такого роду пропозиції були завідомо неприйнятними для України: президент України Володимир Зеленський неодноразово заявляв, що переговори з Росією можливі лише в тому разі, якщо російські війська покинуть територію України. Назагал українська формула миру передбачає створення трибуналу проти Росії, виплату Києву компенсацію за збитки війни, забезпечення Києву фінансової й воєнної підтримки з боку країн Заходу, обмеження цін на російські ресурси а також відновлення територіальних кордонів України. Що ж стосується можливості переговорів щодо закінчення війни і укладення миру, акцентував увагу Зеленський на засіданні Генасамблеї ООН, то Росія боїться справжніх переговорів і не хоче виконувати будь-які справедливі міжнародні зобов'язання: «Бреше всім, як це типowo для агресорів. Для терористів. Ось і зараз, коли Росія каже про переговори, вона хоче лише пригальмувати свій відступ. Росія хоче перезимувати на захопленій території України та підготувати сили для спроби нового наступу. Для нових Буч, нових Ізюмів... Або принаймні забезпечити собі фортифікацію на захопленій землі та військову мобілізацію вдома» [19].

На що сподівається агресор? Судячи з усього, Росія націлена на капітуляцію України, що могло б дати привід Кремлю заявити про свою перемогу. Звичайно, ці сподівання марні. Віру у стійкість українського народу, у його націленість на відстоювання територіальної цілісності України передає один із провідних аналітиків *The Washington Post* Девід Ігнатіус: «напад на громадянські об'єкти не зломить їхню свободу. Це просто заставляє їх боротися довше й сильніше. Ось що, здається, відбувається нині з українцями... Рівень відданості й стійкості

дійсно надихає. Може настати час, коли країна буде виснажена й буде шукати перемир'я, щоб зупинити бойові дії. Але я думаю, що українці хочуть спробувати звільнити більше території, перед тим як вдатись до дипломатії». Щоб ефективно реалізувати це завдання, зазначає Ігнатіус, Збройним Силам України слід зосередитись і розвинути на повну потужність свою бойову міць за допомогою об'єднаних операцій, де представники Пентагону допомагають тренуванням й екіпіруванням зброєю, яка на сьогоднішній день перевершує усі наявні види озброєнь [54].

Вслід за проблемою повернення територіального простору України до стану на 1991 рік, чи не найбільш дискусійною залишається ще одна проблема – часу закінчення війни. Аналізуючи темпи мобілізаційних заходів Росії, зарубіжні аналітики висловлюють припущення, що «Кремль не очікує, що війна в Україні триватиме довше, ніж наступні три роки» [53].

Із свого боку директор національної розвідки США Авріл Хейнс прогнозує, що в цьому 2023 році російська армія навряд чи зуміє окупувати значні нові території України. Не виключено, що не реалізувавши свої основні цілі за попередній рік війни, Путін зрозумів обмеженість своїх сил. Це не значить, що він відмовиться від поставлених завдань виснаження України. Просто він розтягує їх реалізацію в часі: «Путін, вірогідно, вважає, що продовження війни з періодичними паузами в бойових діях може бути кращим шляхом, котрий лишається, щоб врешті-решт забезпечити російські стратегічні інтереси в Україні, навіть якщо на це знадобляться роки» [10].

Так само не очікує швидкого примирення й радник президента США Джон Салліван. Він орієнтує свою країну бути готовою до тривалої війни Росії проти України: «Скоріш за все, військові дії не закінчаться в 2023 році».

Цілі війни, заявлені Кремлем на початку агресії, залишаються тими самими. Йдеться насамперед про так звану «денацифікацію» й «демілітаризацію» України. У ці поняття Путін укладає курс на підкорення українського народу й зміну влади у Києві. Українців він взагалі не вважає за окремий народ. Так само він не визнає демократичної форми влади очолюваної президентом Зеленським. Путін сприймає цю владу як виклик відроджуваному ним імперському варіанту російської державності. І зійти з цього шляху, зазначає Салліван, кремлівський очільник, судячи з усього, не має наміру: «Я не певен, наскільки значними мають бути невдачі на полі бою, щоб він досяг цієї точки, але сьогодні він до неї навіть не близький». Так що напевне «глава Кремля буде збільшувати ставки, допоки не переконається на 100%, що не зможе ніяк реалізувати свої цілі». Тобто, все буде вирішуватися на полі бою [42].

Агресор сподівається, що укласти мир на російських умовах можна буде не тому, що Україна капітулює, а тому що її західні союзники втомляться від війни й великих затрат, покладених на їхню економіку. Саме тут багато що залежатиме від настанов і переконань консолідованого Заходу, очоленого Сполученими Штатами Америки. І не в останню чергу від того, чи збережеться консолідована точка зору обох політичних партій Сполучених Штатів на повнокровне насичення України усіма видами озброєнь. З цього приводу й серед представників Республіканської партії точиться боротьба, де з'явилася група симпатиків Путіна. Як слідує із заяви колишнього віце-президента США Майка Пенса, сам він теж не підтримує повний «карт-бланш» для України, але при тому розуміє, що «відмова або скорочення підтримки Києва у майбутньому може коштувати для США набагато дорожче». Слід зважати й на те, наполягав Пенс, що «Росію підтримує Китай, а без його політики у

Путіна можуть скінчитися гроші вже до 2024 року». Отже, загроза з боку Росії залишається: «якщо дозволити Москві знищити Україну, то вона далі обов'язково атакує країни НАТО, а тоді вже американцям доведеться воювати з росіянами» [40].

В цілому аналітика представників консолідованого Заходу зводиться до того, що агресивні настанови Володимира Путіна можна буде зупинити хіба що успішною контрнаступальною операцією Збройних Сил України. Цю точку зору поділяє й колишній глава Генштабу Великобританії генерал Ричард Даннат: «якщо Київ отримає ще більше важких танків від Німеччини і США, а також винищувачі та інше необхідне озброєння, війна може закінчитись уже в цьому році» [5].

В цілому питання про переговори, перемир'я і політичну угоду щодо закінчення війни настільки делікатне, що офіційні особи вкрай неохоче говорять, коли ж наступить цей переломний момент. Колишній держсекретар США Кондоліза Райс і экс-міністр оборони Роберт Гейтс на сьогодні менш зв'язані у своїх висловлюваннях від владних структур, а тому можуть дозволити собі більш відверто передати ті думки й судження, які снують в коридорах влади.

Судячи із їхніх слів, фактор часу стає все злободеннішою проблемою. Україна невідкладно має отримати новітню партію озброєнь. І навпаки – Путін вважає, що не гаючи часу він має виснажити українців. Відтак, вважає він, єдність консолідованого Заходу розпадеться і їхня підтримка України розсиплеться, а бойові дії з боку Росії будуть нарощуватися. Від заявлених раніше цілей Путін не відмовився: він прагне якщо не вернути під контроль Росії, то просто знищити Україну. Путін вважає, що саме в цьому полягає його історичне призначення, його месіанське покликання – відродити імперську Росію. Путін переконаний, що всі негаразди життя ро-

сійський народ перетерпить – в історії, мовляв, пережили й не таке. Тож згадувані вище американські екс-урядовці застерігають: «Якщо він не досягне воєнного успіху в цьому році, він має зберегти контроль над позиціями на сході й півдні України, котрі в майбутньому стануть плацдармами для нового наступу, щоб захопити решту українського побережжя Чорного моря, взяти під контроль увесь Донбас, а потім рушити на захід» [26].

Кондоліза Райс і Роберт Гейтс наголошують: замість того, щоб спонукати Україну до переговорів з агресором, Сполученим Штатам та іншим союзникам слід усвідомити, що будь-яке перемир'я зміцнить позиції Росії, а відтак зростатиме загроза того, що агресор зможе відновити вторгнення. Така ситуація недопустима. Єдиний спосіб уникнути негативного сценарію – значно збільшити воєнну допомогу Україні. Конгрес виділив на таке підкріплення достатньо коштів – потрібні лиш конкретні кроки щодо реалізації постачання необхідної техніки, насамперед бронетехніки. Країни-члени НАТО також мають надати Україні ракети великої дальності, сучасні безпілотники, значні запаси боєприпасів, додаткові засоби розвідки й спостереження та інше обладнання. Тут фактор часу відіграє особливу роль: економіки світу уже відчують інфляційний вплив й гальмування росту. Краще зупинити Путіна зараз, поки обставини не склали ще більшої загрози. В особі України, зазначають К. Райс і Р. Гейтс, Захід вбачає рішучого партнера, готового зазнати тягар війни: «Ми згодні з рішучістю адміністрації Байдена уникати прямої конфронтації з Росією. Однак знахабнілий Путін може і не дати нам такого вибору» [26].

Тож діяти слід рішуче і невідкладно, допоки не стало надто пізно. Фактор часу невмолимий: зволікання смерті подібне. В міру того, як війна затягується, несучи з со-

бою смерть, розруху й страждання, питання про мирні переговори не перестає звучати. Ще наприкінці 2022 року Джо Байден висловився, що готовий «сісти за стіл переговорів з Володимиром Путіним, щоб зрозуміти, що в нього на умі». Однак розмова має розпочатися після звільнення українських територій. Наразі цього не сталося. Тож коли голова Об'єднаного комітету начальників штабів США генерал Марк Міллі висловився за можливість розпочати переговори, його слова викликали справжній шквал застережень щодо недопустимості умиротворення агресора.

Відтоді в адміністрації США утвердилася думка, що Україна сама має визначитися, коли і як їй вести переговори. Це не те питання, про яке Росія і США мають домовитися незалежно від України. На брифінгу в жовтні 2022 року координатор Ради національної безпеки США Джон Кірбі нагадав, що США чітко дотримуються принципу «нічого про Україну без України»: «Коли і якщо прийде час для переговорів про мир, це буде і це має бути рішенням президента Зеленського, на його умовах. Він президент суверенної країни, суверенної держави. Як би це не засмучувало Путіна, він може цього не визнавати, але це суверенна, незалежна нація. Президента Зеленського обрали українці, щоб він говорив від їхнього імені й від імені країни. І саме йому визначати, коли і на яких умовах він буде сідати за стіл переговорів з Путіним з приводу завершення цієї війни. Він вирішує про те, який вигляд має успіх, йому вирішувати як вбачається перемога і його рішенням має відбутися визначення умов для переговорів» [3].

Звісно, це не значить, що дипломати США чекають склавши руки. Надходять свідчення, що переговори тривають, як це заведено в практиці, через різноманітні канали. В них беруть участь Пентагон і міністерство оборони РФ. По своїх каналах контактує глава ЦРУ Ві-

льям Бернс і його російський візаві Сергій Нарішкін. Опрацьовуються вузлові проблеми, розглядаються різні варіанти й сценарії. Наприклад, – що вважати за «повернення до лінії фронту»? Одна справа – вважати за точку відліку 24 лютого 2022 року, а зовсім інша позиція – повернення території, окупованих Росією в 2014 році.

Назагал складається враження, що розмови навколо початку переговорів все ще далекі від дипломатичного вирішення. Більше того – ще далеко не всі актори включилися до розгляду цього питання. Зокрема ще не визначилася до кінця роль Китаю у вирішенні проблеми російської агресії проти України. Однак уже привертає до себе увагу той факт, що Китай дедалі більше намагається представити себе як нейтрального арбітра у цій війні, опублікувавши мирний план із 12 пунктів і закликаючи до припинення вогню та мирних переговорів. Втім з підключенням Китаю складається парадоксальна ситуація: Пекін стає не так посередником, як старшим партнером Росії і не виключено, що розглядає можливість надання Росії летальної зброї для війни проти України. Принаймні уже зараз США підтвердили використання Росією китайських боєприпасів в Україні, про що свідчить, зокрема, аналіз їхнього хімічного складу. А ще 10 березня 2023 року Сполучені Штати оголосили санкції щодо 5 юридичних і однієї фізичної особи, які базуються в Китаї та «відповідають за продаж і доставку тисяч компонентів, зокрема й тих, що використовуються в безпілотної авіації Іранської авіаційно-промислової компанії». Іран же є безпосередньо причетним до жертв серед цивільного населення в Україні внаслідок використання Росією іранських дронів в Україні [24].

Тим часом міністр закордонних справ Китаю Цінь Ган заявив, що передавання зброї Росії співставне з тим, як США надають військову підтримку Тайваню. Закли-

каючи якомога швидше розпочати процес мирних переговорів міністр звинуватив якусь «невидиму руку», що використовує українську кризу для обслуговування певних геополітичних завдань. Досить двозначно звучить і заклик Цінь Гана якнайшвидше розпочати процес мирних переговорів, поважаючи «законні інтереси всіх сторін щодо безпеки». Тобто, декларується рівнозначне ставлення до «законних інтересів» агресора і жертви агресії. І це при тому, що Китай так і не осудив агресію Росії проти України [28].

У цій складній і вкрай невизначеній ситуації є сенс прислухатись до оцінки людини компетентної і належно інформаційно забезпеченої – Джорджа Сороса. На його думку, Путін відчайдушно потребує угоди про припинення вогню, але не хоче цього визнавати. Глава КНР Сі Цзіньпін з ним в одному човні. Але президент США Джо Байден навряд чи стрибне до нього, скориставшись цим уявним шансом домовитися про припинення вогню, бо він пообіцяв: Америка не вестиме переговори за спиною у Зеленського. В той же час країни колишньої Радянської імперії, які прагнуть зміцнення своєї незалежності, не можуть дочекатися, коли російська армія буде розгромлена в Україні: «У цей момент мрії Путіна про відродження російської імперії підуть прахом і перестануть створювати загрозу для Європи» [33].

Врешті-решт Міжнародний кримінальний суд у Гаазі заявив, що видав ордер на арешт президента Росії Володимира Путіна «у контексті ситуації в Україні»: його підозрюють у скоєнні міжнародного злочину – незаконного примусового переміщення українських дітей. Зрозуміло, що безліч людей хотіли б бачити Путіна на лаві підсудних, але важко уявити це поза безумовною капітуляцією Росії, яка поки що важко прогнозована. Поза всяким сумнівом, Путін програє цю війну. Він і зараз уже не лише нерукоподатний, але й недоговороздатний.

Якщо він і уникне тюремної камери, то принаймні уже віднині й навік буде зневажений осудом світової громадської думки і проклятий українським народом. Він піде з цього світу не просто «військовим злочинцем», але й невдахою, що зазнала найбільшої поразки у своєму житті.

Переломний пункт агресії

У роки Другої світової війни Вінстон Черчилль, коментуючи перші успіхи союзників у Єгипті, зазначав: «Це ще не кінець. Це навіть не початок кінця. Але, може бути, це кінець початку». Оце мудре спостереження надихнуло провідного американського політичного аналітика Фаріда Закарію піднятися над хвилею поточних подій, узагальнити їх та визначитися: де ми перебуваємо нині й висловити свій прогноз щодо фіналу ганебної російської агресії в Україні.

Отже влітку 2022 року Фарід Закарія констатував, що будь-яка війна розпочинається, подібно шаховій партії, з драматичної атаки та захисту. Якщо ці початкові залпи не призводять до вирішальної перемоги, тоді війна переходить у середню фазу, в котрій обидві сторони прагнуть виснажити один одного, щоб отримати врешті-решт перевагу на полі бою. На середньому етапі жодна із сторін не заінтересована в переговорах. Навпаки – кожна сторона намагається отримати перемогу, зміцнити своє становище на полі бою і, таким чином, здобути собі сильнішу позицію для ведення переговорів. Це такий період, коли емоції зашкалюють, й можливості компромісу важко собі уявити.

І ось нарешті в якийсь момент комбатанти вступають у заключну фазу, рухаючись по одній із двох доріг: 1) або хід війни незворотно повертається на користь однієї із сторін і доводить до капітуляції другої (кінець Першої та Другої світової війни); або 2) виникає патова

ситуація (як у Кореї в 1951 році). Ось у цей момент обидві протиборчі сторони вступають у ендшпіль і розпочинають боротися за остаточне врегулювання [51].

На думку Фаріда Закарія як Росія, так і Україна влітку 2022 року вступили у вкрай небезпечну середню фазу, а тому головне їхнє завдання полягає у тому, як підготуватися до головного – фіналу. Позицію України в цей період президент Володимир Зеленський сформулював таким чином: Україна та її громадяни мають бути сильними на полі бою, захищаючи свої території від держави-агресора РФ. Допоки максимально не будуть звільнені тимчасово окуповані українські території, дійти до справжнього миру не вдасться. Україні необхідно бути сильною і під час переговорів. Це допоможе досягти справедливого миру і деокупувати всі захоплені території. Президент України Зеленський також неодноразово заявляв, що готовий до компромісу з РФ та переговорів заради миру. Але він не збирається зустрічатися та вести переговори із Путіним, оскільки словам кремлівського очільника неможливо довіряти [66].

У Кремлі теж у черговий раз заявили, що провести з Україною переговори щодо закінчення війни наразі неможливо. Щоправда на даному етапі Володимир Путін окреслює свою позицію більш цинічно й нахраписто. Уже мова не йде про «ввічливих зелених чоловічків». Наразі Путін заявляє, що Кремль мав намір розпочати широкомасштабне вторгнення в Україну ще у 2014 році. Однак виявилось, що тоді Росія була не готова до агресії такого масштабу: «У нас тоді не було гіперзвукової зброї, а нині є. Є й інші системи, сучасні, а в 2014-му році нічого подібного не було». Також, заявив Путін, тоді російська економіка ще не була готова до західних санкцій, а от після 2014 року Росія змогла провести імпортозаміщення й зміцнити фінансову систему. Ось це, мовляв, і

відбивається на здатності Росії нині фінансувати свою воєнну агресію проти України [55].

Який же рівень мобілізаційної готовності російсько-го суспільства виявився наприкінці 2022 року? Звернемося до аналітичного матеріалу за авторством Дмитра Треніна – директора Московського центру Карнегі (з 2008 по 2022 р.), а віднині – дослідника в системі науки і освіти РФ. Другом України цю людину не назвеш – в травні 2022 року він підтримав російське вторгнення в Україну. Більше того – боротьбу проти України він охарактеризував як «найважливіше завдання» Кремля. Тим цікавішим для нашого аналізу буде звернутися до його суджень і оцінок становища у самій Росії.

Отже звернемося до статті Дмитра Треніна від 30 листопада 2022 року під промовистою назвою «Спеціальна воєнна операція на Україні як переломна точка зовнішньої політики сучасної Росії». Слово «перелом» у назві вибрано ним свідомо: «Перелом означає безповоротність того, що відбулося». Цей перелом відбувся не відразу, а пройшов певні етапи. Спершу, мовляв, із середини 2000-х років ідею убудування Російської Федерації у новий світовий порядок було піддано корекції. Спроба «перезавантаження» відносин РФ із США та Німеччиною у 2008 році назагал не склалася. Агресія проти України у 2014 році остаточно похоронила ідею інтеграції Росії в західну спільноту. Економічні санкції й політичне суперництво перевели відносини між Росією і колективним Заходом в площину «гібридної війни». Після 24 лютого 2022 року воєнне протистояння змінилося широким збройним протиборством. Перелом став фактом.

Те, що раніше було немислимим при характеристиці російсько-українських відносин, нині, зауважує Тренін, набуло визначального характеру: «Воєнний конфлікт на Україні відкрив зовсім новий етап у внутрішньому розвитку Росії... **Російська Федерація «першого**

видання» закінчилася, країна перебуває на переході до якогось нового стану, контури котрого уже стали проступати... вони означають докорінну зміну зовнішніх умов, а, значить, цілей, завдань, стратегії й тактики гри» [62].

За цих принципово нових обставин, зазначає Тренін, Росія зіткнулася з політично мобілізованим колективним Заходом. Ступінь згуртованості консолідованого Заходу набув раніше небаченого якісного рівня. Не лише Великобританія, Польща, Прибалтика, але й Німеччина, Франція, Італія, Іспанія зайняли різко антиросійську позицію. Вперше в історії Росія втратила не лише союзників на Заході, але й підтримки ряду нейтральних країн – Фінляндії, Швеції, Австрії, Ірландії, Швейцарії і навіть Ватикану. У ряді міжнародних політичних інституцій Заходу вдалося ухвалити низку антиросійських резолюцій (ООН, ОБСЄ тощо). Навіть фізична участь російських представників на міжнародних форумах поставлена в залежність від рішення властей США і європейських країн. Ядерне стримування, яке до недавня розглядалось як гарантія реалізації російських інтересів, продемонструвало свою обмеженість: «Застереження президента Росії стосовно серйозних наслідків для країн Заходу в разі їхнього втручання в український конфлікт не завадили активній і дійовій участі США і держав НАТО в озброєнні й навчанні української армії, передачі Києву розвідувальної інформації в режимі реального часу, широкомасштабної фінансово-економічної і технічної допомоги – фактично щонайактивнішому втручання у війну без посилення в Україну власних збройних сил» [62].

Що збиває з пантелику російських аналітиків – **фактор страху** практично перестав відігравати суттєву роль у суспільній свідомості західних країн. Причини

самоочевидні: «рішення російського керівництва нанести ядерний удар по США чи країнах НАТО вважається неймовірним внаслідок відверто самовбивчого характеру такого рішення, а застосування ядерної зброї на Україні буде мати обмежені наслідки і виставить Росію в якості ворога усього людства» [62].

Як визнає Дмитро Тренін, економічні зв'язки Росії з Заходом зруйновані, а санкційна війна США і ЄС проти РФ, розпочавшись у 2014 році, переросла у 2022 році у тотальну економічну і валютно-фінансову війну. В результаті геоекономічна модель взаємодії з Європою виявилася зламанною у своєму щонайважливішому сегменті. Впродовж півстоліття, ще з радянських часів, Москва формувала образ надійного постачальника енергоносіїв у ЄС. Здавалося, що газовий вентиль утримає Європу від розриву з РФ. Однак нині відбулося заморожування і конфіскація суверенних валютних резервів, активів приватних підприємців і виключення із системи фінансових операцій із західними валютами. Знищення в результаті диверсії у вересні 2022 року газопроводів «Північний потік» стало символом краху торговельно-економічних відносин. Відносини Москви і Берліна знову просякають духом ворожості у німецькій громадській думці щодо Росії.

Широкомасштабна агресія проти України стала своєрідним тестом для формальних союзників на вірність Москві. Із усіх країн Договору про колективну безпеку (ОДКБ) лише Білорусь стала по бік Москви. Так само партнери по Євразійському економічному союзу (ЄАЕС) зайняли нейтральну позицію: «Їх основний мотив полягав у тому, щоб жодним чином не зіпсувати відносини із США й Заходом і скористатися зосередженістю Москви на Україні для подальшої диверсифікації зовнішньої політики і продовження дистанціювання від Росії» [62].

В ситуації, що склалася, Москва сподівається на прихильність тих держав Азії, Африки й Латинської Америки, які зайняли у протистоянні між Заходом і Росією формально нейтральну позицію. Доводиться тішитися хоч би тим, що цю групу держав, котрі підтримали антиросійські резолюції але не приєдналися до антиросійських санкцій, часто-густо називають у ЗМІ Світовою більшістю (не за показником ВВП, а за чисельністю населення). У них Росія вбачає могутній ресурс на майбутнє. Наскільки це реально – покаже лише час.

Чи загрожує ця ситуація капітуляцією Росії? Дмитро Тренін береться переконати, що це шлях назад, шлях в нікуди. Програш у цій розв'язаній самою ж Росією війні загрожує національною катастрофою, ймовірним хаосом і втратою суверенітету. Неодмінною умовою, щоб посісти в сучасному глобалізованому світі належне місце, «є вирішення проблеми України». Варіант «заморозки» воєнних дій вздовж лінії фронту нікого не влаштовує: всі розуміють, що це буде лише передишка перед відновленням збройної боротьби. Дмитро Тренін ухиляється від пророцтва повної перемоги над Україною у варіанті безумовної капітуляції – очевидно, «не по Сеньке шапка!» Однак і той варіант, який він пропонує, межує із фантастикою: «Стосовно до ситуації в Україні стратегічним успіхом можна було б вважати взяття Росією під свій контроль усєї східної, південної і центральної частини сусідньої країни. Західна частина України, що залишиться поза російським контролем, в принципі не може бути інтегрована в російський цивілізаційний простір; вона стала б в ньому чужорідним тілом, джерелом нестабільності» [62].

А далі окуповану частину України вбачається перетворити на концентраційний табір для «остаточного вирішення українського питання» – ліквідації україн-

ської державності, русифікації українців і перетворення їх у демографічного донора «триєдиного російського народу». Тут сподіватися на демократію і право націй на самовизначення не доводиться: «Загальний успіх російської політики на українському напрямі у вирішальній мірі буде залежати від закріплення воєнних досягнень політичною, економічною, ідеологічною інтеграцією контрольованих територій Росією. Цей варіант потребуватиме велетенських ресурсів і цілеспрямованих зусиль впродовж багатьох років і, на жаль, великих жертв, але стратегічно він буде виграшним» [62].

І знову ми упираємось в одну і ту ж проблему: чи є якась ймовірність знаходження компромісу, щоб хоч би полегшити людські страждання і вселити надію на краще? Якщо вірити Дмитру Треніну, то ситуація з точки зору Кремля складається така: перелом у відносинах Росії і Заходу уже «не зростеться»; «поразка Росії в цій боротьбі несе в собі національну катастрофу»; а **«усталене компромісне рішення на рівних практично виключене»**.

Отже, Росія не здатна сприйняти Україну «на рівних» – так було в минулому, так є сьогодні, так, судячи з усього, залишиться в осяжному майбутньому. В ситуації цього трагічного 2022 року, суть стратегії Заходу, в розумінні згадуваного вище Фаріда Закарія, назагал зводилася до двох напрямів: забезпечити Україну зброєю, надати бойову підготовку й належні фінанси, а щодо Росії – ввести масштабні санкції. Ця ідея в основі своїй має сенс, але, як показує життя, вимагає корекції. Стало очевидно, що економічна війна проти Росії спрацьовує далеко не так добре, як передбачалося. Президента РФ Володимира Путіна обходить те, як санкції впливають на рядових громадян. Насамперед він переймається тим, як санкції впливають на воєнну міць держави. А тут призупинення широкої закупівлі нафти і газу країнами

Європи Росія поки що компенсує зростанням цін на енергоносії. Потрапивши в небезпечну для себе залежність від російських поставок, Європа також не зможе швидко змінити ситуацію, не поринувши при тому в затяжну рецесію.

Між тим, позначилася реальна вразливість Путіна на воєнному фронті. Зважаючи на успіхи українських Збройних Сил, Фарід Закарія закликав західних лідерів вагомо посилити воєнну підтримку України і тим самим вплинути на подальші зрушення на фронті: «Російська армія дещо розширила зону контролю на Донбасі, але ціною великих втрат. Загинули тисячі російських солдат, армійське постачання виснажується, і що найважливіше – стає все важче рекрутувати новобранців... Росія несе велетенські втрати у озброєнні, яке буде важко замінити, особливо якщо це вимагає складних технологій – а майже всі із них країна імпортувала у Заході і його союзників... Міністр торгівлі США Джіна Раймондо повідомила, що в захопленій російській техніці виявлені комп'ютерні чіпи, що вилучені із холодильників та посудомийних машин» [67].

Настанова українців у цій переломній фазі агресії – виключення можливості будь-яких територіальних компромісів з Росією в обмін на мирний договір. І в цьому запорукою виживання Українців є їхня єдність і одностайність у несприйнятті компромісів, тим більше із Путіним, до якого немає жодної довіри.

Адвокат диявола

Поняття «адвокат диявола» багатозначне у своєму тлумаченні. У практиці римської католицької церкви воно стосувалося посади, яка офіційно йменувалася «укріплювач віри» (*promotor fidei*). Функція «адвоката диявола» полягала в представленні аргументів, які б поставили під сумнів канонізацію праведника. У світ-

ській практиці ця ідіома описує людину, що відстоює позицію, альтернативну загальноновизнаній точці зору.

В інформаційному полі України терміном «адвокат диявола» час-від-часу наділяють древнього патріарха «реальної політики» Генрі Кіссінджера. Сьогодні його роздуми навряд чи можна назвати аж такими впливовими, але експертними – уповні. Його симпатії до кремлівського зверхника Путіна загальновідомі. Тим цікавіше буде спостерігати еволюцію його суджень з приводу російсько-української війни.

Наразі ми зупинимось на його останніх виступах: на Всесвітньому економічному форумі в Давосі (22-26 травня 2022 р.), на наступному зібранні в Давосі (16-20 січня 2023 р.), а також на сторінках британського журналу *The Spectator* (16 грудня 2022 р.) у статті під назвою «Як уникнути ще однієї світової війни». Усі ці виступи об'єднує одна ідея – пора Росії й Україні згортати військові дії й рухатись до миру через дипломатію. Показово, що ці заклики до припинення військових дій співпали в часі із успішними діями Збройних Сил України проти російського агресора. І це неспроста – в такий спосіб вгадувалося бажання декого стати наперешкоді Україні.

До останнього часу Генрі Кіссінджер не шанував своєю увагою Україну, а традиційно для симпатиків Кремля сприймав її як «задвірок» Росії. І навпаки – вважав, що Росія переживає один із найперспективніших періодів у своїй історії, тож закликав Вашингтон пом'якшити офіційну риторику та уникати «безпардонного втручання й дати Москві простір для відлагодження цієї системи». Тривалі російсько-українські суперечності часів незалежності Кіссінджер розглядав як одну з перешкод у налагодженні тіснішої стратегічної співпраці між Вашингтоном і Москвою. Україна фігурувала в його писаннях як одна із головних проблем РФ. Він закликав США припинити розширення НАТО на Схід та зняти з

порядку денного питання про надання Києву Плану дій для членства в Північноатлантичному союзі.

Показово, що під час проведення Давосу у травні 2022 року представництво Росії у цьому форумі було призупинено. Організатори Давосу просто заборонили Москві надсилати свою делегацію. Це сигналізувало про те, наскільки Путін став ізольованим на світовій арені. З огляду на вторгнення Росії в Україну проти РФ з боку Євросоюзу і США були введені санкції. Простір «русского дома» в Давосі був використаний для інсталяції російських воєнних злочинів.

І ось на цьому форумі Генрі Кіссінджер виступив у ролі «адвоката диявола», пішов всупереч домінуючому на Заході тренду, демонстративно заявляючи про себе як симпатика Росії. І не дивно – уже після 2014 року він неоднократно відвідував РФ, зустрічався в дружніх розмовах з Путіним, на відміну від інших американських експертів не сказав про Путіна жодного поганого слова. Після незаконної анексії Криму заявляв, що Україна мала б стати якимось нейтральним «містком» між Заходом і Росією, такою собі «державою-буфером».

Так, і на цей раз у Давосі він запропонував встановити лінію припинення вогню вздовж кордонів на час до 24 лютого, а окуповані території, включаючи Крим, зробити предметом переговорів після припинення вогню. Одним словом, з трибуни впливового форуму Кіссінджер запропонував Україні погодитися на територіальні поступки заради укладання мирного договору з Росією. Чим не новітня Мюнхенська угода? Саме на цьому моменті наголосив президент України Володимир Зеленський: «Із глибокого минулого виринає, наприклад, пан Кіссінджер і говорить, що нібито слід віддати Росії шматок України. Щоб нібито не сталось відчуження Росії від Європи. Таке відчуття, що у пана Кіссінджера на календарі не 2022 рік, а 1938» [21].

Назагал у своєму травневому виступі в Давосі Кіссінджер виклав ряд суперечливих думок, які йому в подальшому довелося коригувати під час цілого ряду виступів літа 2022 року. Так, на початку липня в інтерв'ю виданню Time він уточнив свої слова, пояснюючи, що нібито не закликав Україну віддавати свої території: «Я сказав, що кращою розділовою лінією для припинення вогню є статус-кво. Тобто, не слід вести війну з територій, котрі були українськими до початку війни, проти територій, котрі в той час числилися російськими». Від такого пояснення ситуація жодним чином не прояснилася: які території «були українськими», а які території «числилися російськими»? У подальшому поясненні Кіссінджер ще раз уточнив свою позицію, але вона від того не стала більш прозорою: «Зараз Росія як і раніше окупує 15 процентів довоєнної території України. Вони мають бути повернені Україні, перед тим як буде можливо досягти припинення вогню. Спірна територія – це невеличкий куточок Донбасу, близько 4,5 проценти, і Крим... Я не говорив, що територію слід віддавати. Я просто мав на увазі, що вона повинна мати окремий статус у будь-яких переговорах. Я безумовно за свободу України і її значиму роль у Європі» [21].

Від такого уточнення ситуація знову таки не стала більш зрозумілою: з одного боку, «території мають бути повернені Україні», а з другого боку – «я не говорив, що територію слід віддавати», бо «вона повинна мати окремий статус». Врешті-решт, як слідує із подальших заяв Кіссінджера, він менш за все переймався долею України. Так у серпні 2022 року він акцентував увагу на головній для себе проблемі: «Країнам НАТО затим належить вирішити, як вибудовувати відносини з Росією, чи буде це частина Європи, чи це можливо взагалі тепер, чи це буде форпост Китаю на окраїні Європи». Сам Кіссінджер тяжіє до європеїзації Росії, однак оптимізму

з цього приводу якось не випромінює, бо ситуація, на його думку, все більше нагадує втягування у Першу світову війну [22].

Не дивно, що і в час засідань в залах, за трибунами та в кулуарах Давосу 2022 переважали похмурі настрої, а фінансист Джордж Сорос у своїй широко розтиражованій промові заявив, що вторгнення Росії в Україну загрожує стати початком Третьої світової війни, котру цивілізація може й не пережити. Звичайно, головною темою розгляду на форумі була «Історія в поворотний момент: політика уряду і бізнес-стратегії». Однак кожен з учасників активно включався в обговорення питання військової агресії з боку Росії і викликаної нею гуманітарної кризи.

Виступаючі акцентували увагу на необхідності включення на повну потужність роботи авторитетних міжнародних організацій, які тим часом демонстрували свою безпомічність у вирішенні проблем безпеки. Зокрема зазначалося, що робота Ради безпеки ООН фактично була паралізована завдяки використанню Росією права вето. Знайти спільну мову за цих умов практично було неможливо. Учасник конференції колишній президент Польщі Олександр Квасневський описав ситуацію таким чином: «В той час як західний світ протистоїть російській агресії, як ми можемо домовитися про щось ще? Росія абсолютно втратила довіру з боку інших можливих партнерів по переговорах, і на це є усі причини. Росія постійно бреше, постійно бреше її президент, називаючи велетенську війну спеціальною військовою операцією. До тих пір, доки Росія буде очолювати Путін, до тих пір, доки ця країна буде продовжувати агресивну війну на території України, жодні нові системи безпеки у світі не виникнуть і не будуть ефективними» [20].

Всупереч зазначеній точці зору, як і належить «адво-

кату диявола», Кіссінджер заявляв, що світовому співтовариству із цим президентом Росії слід знайти компроміс як щодо припинення воєнних дій, так і щодо налагодження системи європейської безпеки. Звернемося ще раз до Олександра Квасньневського, учасника цих справді історичних рубіжних подій. За його свідченнями, у травні 2022 року в Давосі було представлено дві точки зору на ситуацію, що склалася: «Один підхід полягає в тому, що ми можемо зупинити Путіна лише допомагаючи Україні перемогти і змінивши політичну ситуацію в Росії, і це єдина можлива умова великих перемовин з РФ. І, я думаю, це позиція більшості тут в Давосі. Але є й другий підхід, його найбільш явно виклав у своєму гучному виступі Генрі Кіссінджер. Він людина у поважному віці 99-ти років, але його виступ шокував багатьох, включаючи мене, тому що його ідея якраз шукати компроміси з Росією, в тому числі територіальні, що важливо не ображати Росію, що Росія – важливий партнер інших країн у їхньому спільному майбутньому. Я думаю, в такій позиції дуже багато дипломатії старої школи, і Кіссінджер до цього часу живе у світі супер-могутніх США, Китаю і СРСР, який нині вбачають в Росії. Але, я вважаю, що це неправильний підхід» [20].

Слід віддати належне принциповій позиції нашого польського друга України. Ще за рік до того, як Міжнародним кримінальним судом (МКС) було видано ордер на арешт Путіна, Квасньневський висловив своє переконання, що єдиний шанс сісти з Росією за стіл переговорів можливий лише після кардинальної зміни політики Росії по відношенню до України. Можливо що колись у майбутньому якийсь новий лідер Росії й відкриє шлях до переговорного процесу. Однак на сьогоднішній день такий варіант є неймовірним. І ще один важливий штрих із позиції Квасньневського для контраргументації Кіссінджеру: «я не бачу жодного президента України,

котрий після стількох жертв серед мирних і військових людей в Україні, після стількох руйнувань і окупації буде готовий сісти за стіл переговорів з російським президентом чи йти хоч на будь-які компроміси з приводу територій. Ніхто такого йому не пробачить» [20].

Віддаючи належне Олександрю Квасневському та іншим доброзичливцям України, доводиться визнати, що хоча рівень підтримки України поки що зберігається нерушимим і безумовним, однак питання вартості зарубіжної допомоги нашій країні уже при підготовці Давосу 2023 стали звучати все голосніше. Зокрема дискусія під назвою «Війна в Європі: рік 2» покликана була зосередитись на обговоренні політичних шляхів і точок вразливості, які слід усунути в Європі в 2023 році «коли вона бореться з багатогранними наслідками війни в Україні». Навіть тема форуму «Співробітництво у фрагментованому світі» уже сприймалася як така собі «дрібнотравчата» чи «вегетаріанська», що постійно тяжіє до пошуку консенсусу. На превеликий жаль, у ЗМІ російське вторгнення все частіше стали трактувати як довершений факт, з наслідками котрого світовим гравцям ймовірно доведеться розбиратися мало не десятиліттями.

Тож не дивно, що у цій ситуації до пошуків компромісного варіанту «мирного договору» знову таки було залучено старого адепта «реалістичної політики» Генрі Кіссінджера. Спершу він виклав свої погляди в британському журналі *The Spectator*, а місяць по тому у січні 2023 року уже озвучив їх у виступі на Всесвітньому економічному форумі в Давосі. В чому полягала новизна його останніх пропозицій? Нагадаємо, що півроку перед тим він пропонував установити лінію припинення вогню вздовж кордонів станом до 24 лютого 2022 року, а території, включаючи Крим зробити предметом тривалих переговорів.

У грудні ж місяці його точка зору помітно змінилася. По-перше, в журналі він зауважив, що прийшов час спиратися на уже існуючі стратегічні зміни та інтегрувати їх в нову структуру. Наприклад, оснащена Америкою та її союзниками Україна набула нині вже нової якості: вона володіє однією із найбільш ефективних сухопутних армій в Європі. Тож новий міжнародний порядок неминуче повинен зв'язати Україну з НАТО: «Альтернатива нейтралітету більш не має сенсу, особливо після вступу Фінляндії й Швеції в НАТО» [45].

Другий важливий пункт: в разі коли повернення до кордонів 23 лютого 2022 року не станеться – ні в ході боїв, ні шляхом переговорів – то можна спробувати скористатися принципом самовизначення. Йдеться про проведення на цих територіях референдумів під міжнародним контролем: вони «могли б застосовуватися до територій, що викликають особливі розбіжності. Ціль мирного процесу була б подвійною: підтвердити свободу України й визначити нову міжнародну структуру, особливо для Центральної і Східної Європи. В кінцевому рахунку Росія повинна віднайти своє місце в такому порядку» [45].

Третє важливе положення Кіссінджера стосується визначення місця і ролі Росії в системі сучасних міжнародних відносин. Екс-держсекретар звертає увагу на те, що багато його колег прагнуть, щоб «Росія стала безсилою в результаті війни». З цього приводу Кіссінджер зазначає: «Я не згоден. Росія більше піввіку вносила вирішальний вклад у глобальну рівновагу й баланс сил. Її історична роль не повинна принижуватися. Воєнні невдачі Росії не усунули її глобального ядерного потенціалу, що дозволяє їй загрожувати ескалацією Україні. Навіть якщо цей потенціал буде зменшено, розпад Росії чи знищення її здатності провадити стратегічну політику

може перетворити її територію, що охоплює 11 часових поясів, у спірний вакуум» [45].

Отже, найбільш принципові зрушення в еволюції поглядів Кіссінджера відбивали собою стан справ на фронтах боротьби України проти російського агресора. Так, тема «нейтралітету» України була домінуючою під час переговорів у Стамбулі у березні 2022 року. Розглядуваний тоді «Проект 15 пунктів» передбачав відмову Києва від своїх амбіцій щодо приєднання до НАТО, а також згоду України не розміщувати іноземні військові бази чи озброєння з боку таких союзників як США, Великобританія й Туреччина. Немає нічого дивного в тому, що після звільнення північних регіонів України від окупантів ці переговори були зірвані, а позиції обох сторін загострилися. Кремль став наполягати на визнанні Києвом анексії Москвою чотирьох південних і східних регіонів України. Київ із свого боку вимагав, щоб кожен російський солдат покинув територію України, в тому числі й Крим. Більше того – у відповідь на анексію чотирьох областей, Київ подав заявку на вступ до НАТО. Відповідно до цих подій, восени 2022 року Генрі Кіссінджер лише натякав на можливість членства України в НАТО. А вже у виступі в Давосі 17 січня 2023 року він заявив, що членство України в НАТО має бути гарантованим.

Така різка зміна поглядів Генрі Кіссінджера викликала гостру реакцію з боку Росії. Офіційні особи ніби й обійшли цю проблему стороною – надто важливою фігурою був патріарх «реальної політики» для багатьох із них. Натомість «мирний план» Кіссінджера став предметом критичного розгляду з боку аналітиків прокремлівського інтернет-видання EADaily, заснованого в 2015 році. У світових ЗМІ зазначається, що цей колектив спеціалізується на зборі матеріалів стосовно взаємин Росії із країнами «ближнього зарубіжжя», зловживаючи фальшивою й недостовірною інформацією.

Так і на цей раз, такий собі Семен Городецький обурюється, що Кіссінджер «пропонує Росії припинити бойові дії на Україні, відступити й змиритися із новим розширенням НАТО на схід... Є великі сумніви, що це взагалі «план Кіссінджера». Мовляв, стаття Кіссінджера для *The Spectator* вочевидь писалася у Білому домі й це не його власні думки. Взяти хоча б слова про те, що «вперше в новітній історії Україна стала важливою державою Центральної Європи», що настав її час вступити до НАТО, що ціль мирного урегулювання – створення нової міжнародної структури. Врешті-решт, що «судячи із логіки викладу, Росію у НАТО ніхто приймати не планує, зате вступ України, Фінляндії й Швеції – це питання вирішене». На завершення, зазначає аналітик Городецький, «Кіссінджер прихильно дозволяє дати Росії шанс на існування – тому що в результаті розпаду країни можливі ризики «будуть посилюватися наявністю тисячі одиниць ядерної зброї».

Але найголовніше, чого не сприймає російська сторона від Кіссінджера, «це повна нестиківка із позицією Кремля. Адже Володимир Путін, і частина російської еліти публічно заявляли, що «воєнне освоєння» України й наближення інфраструктури НАТО у Кремлі розглядають як загрозу для безпеки Росії». Тобто, інтереси Росії, бідкається Городецький, у «мирному плані» Кіссінджера не враховуються зовсім, а складається враження нібито «з панського плеча» Кремлю даються якісь туманні обіцянки.

То як же Кремль має реагувати на такі пропозиції? Що не говори, а Кіссінджер – перший в історії США чиновник, котрий одночасно посідав посади радника президента США із національної безпеки (1969-1975) і державного секретаря США (1973-1977). Та й звання лауреата Нобелівської премії миру та інші регалії змушують рахуватися з цією авторитетною фігурою. На-

загал виникла інтрига: як же відповідь Кремль на його ініціативи. А відповідь виявилася традиційно по-московськи хамською: заступник глави Адміністрації президента Дмитро Песков оперативно повідомив на прес-конференції, що в Кремлі так і не знайшли часу ознайомитися з ідеями Кіссінджера: «Безумовно, талант, досвід і експертиза Кіссінджера затребувані завжди. Особливо вони затребувані в таких гострих ситуаціях. Ми з великим інтересом ознайомимось із цим матеріалом. Поки, на жаль, такої можливості не було» [46].

Блискучий аналіз на ситуацію навколо ініціатив Кіссінджера дав відомий аналітик Андрій Піонтковський. Ядерний шантаж, який десятиліттями культивувався у зовнішньополітичній стратегії Москви, таки справляв враження на західну політичну думку. Назгал домінувало переконання, що слід враховувати стурбованість Кремля особливо в його ближньому зарубіжжі – зоні його привілейованих інтересів. Надумані приводи до «стурбованостей» з часом все збільшувалися й ставали щоразу нахабнішими й злочинними. Аж доки в 2022 році Путін впритул не перейнявся практичною реалізацією своєї програми геноциду українського народу.

Врешті-решт Захід схаменувся й отямився. Довелося дохідливо пояснити Путіну прості речі. По-перше, на випадок використання ним ядерної зброї наслідки для Росії і для нього особисто будуть жорстокі й катастрофічні. НАТО ракетним обстрілом спопелить Чорноморський флот й російське угруповання окупантів в Україні. А самого воєнного злочинця просто уб'ють, не чекаючи на формальності міжнародного трибуналу. По-друге, Путін програв війну. Єдиним способом досягнення миру може бути лише відведення російських військ із усієї окупованої території України. Допоки цьо-

го не станеться, жодні мирні переговори є неможливими. А після війни безпека України від можливого повторення російської агресії має бути гарантована.

Відбулося велике зрушення в світогляді країн-членів НАТО – вони сприйняли ідею неминучості членства України в Альянсі. Однак ця ідея не отримала б визнання на високому державному рівні, якби, зазначає Піонтковський, «Кіссінджер не розрихлив західну політичну свідомість задля її сприйняття. Проникливий аналітик один із перших на Заході зрозумів, що щезла головна і ніколи вголос не озвучена причина відмови Україні щодо її вступу до НАТО. Країни НАТО зовсім не горіли бажанням брати на себе згідно статті V Статуту юридичні зобов'язання боротися на території України, захищаючи її від можливої російської агресії» [4].

Що тут можна сказати? В постіндустріальних споживацьких суспільствах дуже важко когось переконати й послати людей умирати за Україну. Тож битву за Україну покликані були виграти самі українці. Західному обивателю доведеться всього лиш витримати такі страшенні воєнні випробування, як підвищення на 2 долари ціну на галон бензину у США чи пониження кімнатної температури на 1 градус по Цельсію в Німеччині.

Рефлексія: геополітичний переворот

Безумовно – Кіссінджер є людиною екстраординарною. І якщо його погляди на Україну вочевидь зазнали принципових змін, то це є свідченням того, що навіть муровані фортеці силової «реальної політики» не можуть протистояти виклику часу – прагненню до свободи. Тож не дивно, що у вівторок 17 січня 2023 року британський сайт новин UnHerd акцентував увагу своїх читачів на тому, що у поглядах патріарха політології Генрі Кіссінджера стався кардинальний геополітичний переворот.

Ще раз вернемось до подій кінця травня 2022 року: тоді Кіссінджер запропонував Києву погодитися на територіальні поступки заради мирного договору з Росією. Президент України Володимир Зеленський цю ідею піддав критиці, однак Кіссінджер продовжував виступати за припинення вогню «по лінії вторгнення», тобто станом на 23 лютого 2022 року. Продовження війни за межами «лінії вторгнення» (внаслідок окупації в 2014 році), на думку Кіссінджера, «буде вже не про свободу України... а про нову війну проти самої Росії». Отже аксакал школи «реальної політики» закликав країни Заходу не завдавати нищівної поразки російським військовим в Україні.

Наскільки ці заяви відповідали офіційній лінії Сполучених Штатів? На це питання досить докладно відповів американський сенатор-демократ Джо Манчін. Виступаючи в Давосі, він наголосив, що США вбачають закінчення цієї війни перемогою України, а не угодою: «Ми повністю віддані підтримці України усіма способами, які можливі, допоки є допомога інших країн НАТО і решти вільного світу. Ми всі в цьому – разом. І я особисто повністю відданий тому, щоб бачити Україну до кінця з перемогою, а не вирішувати ситуацію якоюсь угодою. Не думаю, що це наша позиція, і вона не повинна такою бути» [39].

Тоді у травні 2022 року на адресу Кіссінджера пролунало чимало критики в експертному середовищі. Так, президент Ради із міжнародних відносин у США Річард Хаас звернув увагу на те, що пропозиції Кіссінджера невігідні ні Україні, ні Росії: «У Давосі Генрі виступив за повернення до попереднього статус-кво. Ймовірно, до ситуації лютого 2022 року. Швидше всього, це буде відкинуто Україною, бо їй багато від чого треба буде відмовитися. Так само й Путіним – бо це надто мало дає Росії. Все це свідчить про тривалу вій-

ну». Так само експерт «Атлантичної Ради» Андрес Аслунд вважає, що єдиним логічним завершенням війни для України могла б бути ситуація, коли Путін втратить владу в Росії, оскільки «він потребує війни, щоб виправдати свої репресії та посилити імперські настрої заради своєї популярності». І коли проблема влади не буде вирішена в самій Москві, зауважує Аслунд, «Путін має бути розбитий і вигнаний з України. Українці це розуміють. А неосвічені або цинічні персонажі в Італії, Франції, Німеччині та Кіссінджер мають замовкнути й прокинутися» [39].

У прихильників Кіссінджера звучали менш значимі аргументи – вони залякували публіку тим, що «допомога західних країн Києву, до якої закликали у Давосі політики та експерти, може призвести до війни США з Росією». Що тут можна сказати? Лише те, що подібну аргументацію людство вже не раз чуло, зокрема з вуст прем'єр-міністра Великобританії Невілла Чемберлена, коли той закликав умиритворити Гітлера. Неспроста ряд західних ЗМІ оцінили травневі пропозиції Кіссінджера як заклик до поступок агресору.

Під вогнем критики впродовж літа 2022 року Генрі Кіссінджер піддав перегляду ряд своїх суджень і аргументів. По-перше, він став наголошувати на тому, що «цей конфлікт повинен закінчитися за столом переговорів, бо переговори необхідні. Війна не повинна затягнутися на невизначений термін, бо заморозка конфлікту призведе до ескалації, як у Першу світову війну». По-друге, він став більш критичніше ставитися до претензій Москви: «Росія не повинна отримати вигоду від війни». Однак Кіссінджер не закликав Росію звільнити українські території станом на 1991 рік, а обмежився знову-таки пропозицією відійти на лінію 23 лютого 2022 року – «доведеться відмовитися від 15-20% території, яку вона захопила». По-третє, экс-держсекретар США визнав віро-

гідним розвал РФ на декілька незалежних держав після війни. По-четверте, закликав Захід подумати над тим, як вибудувувати відносини з Росією, «чи то вона буде частиною Європи, чи можливо це тепер, а чи це буде форпост Китаю на окраїні Європи» [23].

Наразі перегляд світоглядних настанов вимагав часу. Так, у вересні 2022 року маститий геополітик все ще заявляв у Раді з міжнародних відносин (Council of Foreign Relations) що вступ України до НАТО був би «недоречним», оскільки він неминуче призведе до подальшої ескалації конфлікту – тобто загострення російської війни в Україні. Так само в грудні 2022 року, розвиваючи тему, Кіссінджер все ще закликав до припинення вогню, згідно з яким Росія мала б відкотитися до лінії фронту, демаркованій до вторгнення 24 лютого 2022 року. Крим також все ще розглядався як предмет «переговорів». І ось у цей момент Кіссінджер дуже обережно й делікатно натякнув на можливість членства України в НАТО. А вже 17 січня під час свого виступу по відеозв'язку на Всесвітньому економічному форумі в Давосі Генрі Кіссінджер уже чітко виголосив, що вступ України до НАТО має бути гарантованим Альянсом у будь-яких формах, на які здатен блок. Більше того, на думку экс-держсекретаря США, найбільш адекватним і повноцінним результатом мало б бути лише повноцінне членство України в НАТО.

І це вже був справжній тектонічний зсув у свідомості маститого політолога. Його заява про доцільність вступу України до НАТО засвідчила не про що інше, як про відмову від одного із фундаментальних постулатів у системі багаторічних поглядів на політику «балансу сил». Широко відомий у світі 99-річний політик зазначив, що хоча він дотепер був проти приєднання України до НАТО, однак повномасштабне вторгнення Росії різко порушило усталену систему координат: «До цієї

війни я був проти членства України в НАТО, бо боявся, що це розпочне саме той процес, який ми спостерігаємо зараз. Але зараз ідея нейтральної України в цих умовах уже не має сенсу» [15].

І це не був «голос волаючого в пустелі». Так, прем'єр-міністр Фінляндії Сання Марін на форумі в Давосі висловила сподівання, що Захід уже «засвоїв для себе уроки того, як вести себе з Росією». Якби Україна була членом НАТО, наголосила Марін, то в цій країні наразі не було б війни. За її словами, саме з цієї причини Фінляндія і Швеція подали заявку на приєднання до НАТО: «Ми хочемо стати членом НАТО, тому що ми більше не хочемо війни в Фінляндії. Ми вже воювали з Росією». Зі свого боку, глава Єврокомісії Урсула фон дер Ляйен заявила лідерам світового бізнесу на форумі в Швейцарії, що ЄС не має наміру ослаблювати підтримку України за умов російського широкомасштабного вторгнення. Брюссель збереже цей підхід настільки, наскільки в тому буде потреба, й буде підтримувати своїх українських друзів [14].

За умов, коли Україна стала сприйматися не такою, що просить захисту для себе, а в ролі форпосту по захисту європейських цінностей і людських прав, багато важило те, як чітко й принципово вона доноситиме своє бачення до союзників. Як її позиція стає близькою і зрозумілою консолідованому Заходу.

За свідченням міністра закордонних справ України Дмитра Кулеби, керівництво України ще задовго до видачі МКС ордеру на арешт Володимира Путіна дійшло думки, що розмовляти з президентом РФ немає жодного сенсу. Відтак, у відповідь на спробу РФ анексувати додаткові українські території, Рада національної безпеки і оборони України прийняла 30 вересня 2022 року юридичну резолюцію в ній було заявлено, що будь-які переговори з Володимиром Путіним неможливі. Зокрема йшлося про те, що 23-27 вересня 2022 року Росія провела

так звані «референдуми» на захоплених територіях чотирьох українських областей. При цьому Кулеба заявив, що Україна не відкидає саму ідею переговорів, однак не приймає припущення, що розмова особисто з Путіним може забезпечити мир [31].

Лінія поведінки української дипломатії була чітка й однозначна. Спроби досягти мирного урегулювання були здійснені ще до 24 лютого 2022 року. Так, з моменту обрання Зеленського президентом у 2019 році, при посередництві Франції й Німеччини Україна провела 88 раундів переговорів. У відповідь Росія розтоптала всі ці зусилля, розв'язавши варварську, геноцидну, загарбницьку війну. Навіть після 24 лютого Україна безуспішно намагалася знайти спільну мову. У відповідь Росія лише посилила свої жорстокі атаки і оголосила про свої плани анексувати додаткові українські території. Путін проігнорував і попередження Зеленського покласти край політиці анексії. За словами Дмитра Кулеби «Путін все проігнорував, він хоче великої війни, побільше вкрадених українських дітей, побільше вбитих українців, побільше захоплених українських земель» [31].

Отже позиція України була чітко окреслена: передумовою мирних переговорів із Москвою є виведення військ РФ з України, тож війна закінчиться лише тоді, коли Україна деокупує всі свої території, включно з Донбасом і Кримом. Тим часом у своїх заявах з приводу війни кремлівські зверхники наполягали, що російська армія не буде йти із захоплених територій і не буде повертати контроль над ними Києву. Так, речник російського диктатора Дмитро Песков ще наприкінці 2022 року однозначно наполягав: «не може існувати ніякий «мирний план» України, який не враховує сьогоdnішніх реалій з російської території, з входженням до складу Росії нових регіонів – чотирьох». Йдеться, мовляв, про

Донецьку, Луганську, Запорізьку та Херсонську областей на додачу до анексованого Криму [30].

Більше того, 7 грудня 2022 року російський диктатор Володимир Путін провістив, що так звана операція «СВО», а по факту широкомасштабна війна проти України, може затягнутися на досить тривалий термін. На підтримку цих слів з кожним днем стала відчутно змінюватися й стратегія агресора – військові дії взимку стали переходити у фазу окопного протистояння. Як зазначає знаний аналітик Андрій Піонтковський, назагал відбувається «перетворення війни на рутину», покликану легітимізувати політичну вічність кремлівського «великого брата». Однак, попри все, за потоком войовничих просторікувань Володимира Путіна перед Федеральними зборами від 21 лютого 2023 року вже вгадувалися два важливі тренди: практично «він визнав капітуляцію у четвертій світовій війні, яку оголошував Заходу», а також «він оголосив безстрокову спеціальну воєнну операцію з урятування власного життя» [44].

Виступи Путіна кінця 2022 – початку 2023 року вже не містили заявлених Росією амбітних цілей щодо підкорення України впродовж трьох днів, чи то відступу НАТО до кордонів 1997 року. Кожній тверезомислячій людині ставала все очевиднішою неминучість програшу Росії у війні. Українські воїни демонстрували багато вищу мотивацію своєї боротьби за незалежність. З кожним пакетом військової допомоги зростала технологічна перевага української армії. Ядерний шантаж, на який так розраховував російський диктатор, попри всі зусилля кремлівських агентів та «корисних буржуазних ідіотів» справляв щораз менше враження на Захід. Щоправда, ще своє останнє слово не сказав російський народ. Наразі Путін вбачає у цьому свій шанс на виживання: «тому він так різко змінює концепцію війни та свої особисті цілі в ній. Тепер він відчайдушно бореться

за своє життя. Поки люди продовжують щодня вбивати один одного, він живий. Як тільки вони зупиняться, його неодмінно вб'ють. Або одні за скоєні ним злочини проти людяності, або інші за те, що він програв оголошену ним же війну» [44].

Одним словом, як у Кіплінга: якщо Акело промагнувся – він уже не вожак зграї.

«Мы уже приехали»

Залишається сподіватися, що кредит довіри народу до влади Кремля не безкінечний. Рано чи пізно постає питання про неминучість закінчення війни, чи хоча б усвідомлення широкою громадськістю небезпеки її продовження. Не дарма ж один із допитливих журналістів запитав 12 грудня 2022 року прес-секретаря президента Дмитра Пескова: «К чему мы двигаемся, на Ваш взгляд?». Відповідь була лаконічною і вичерпною: «Ну, мы не двигаемся... Мы уже приехали... к конфронтации. Нас никто не любит, да нам это и не нужно» [37].

В Україні свій погляд на ризики та загрози подальшої тривалості війни. Ми не чекаємо відповіді від вождів і пророків, оскільки для нас «голос народу є голосом Божим». А відтак і наука соціології є тим барометром, який звісно погоди не робить, але точно фіксує температуру соціальної напруги. Так, у січні 2023 року вітчизняними науковцями було проведено уже третю за період російського вторгнення хвилю соціологічного опитування. І вона засвідчила, що впродовж 2022 року підтримка курсу на євроатлантичну інтеграцію в нашій країні стрімко виросла: 92% опитаних підтримали членство України в ЄС, а також 86% підтримали членство в НАТО. Єдиним прийнятним виходом із розв'язаної Росією війни стало для громадян України повне відновлення територіальної цілісності України. Будь-які інші сценарії більшість респондентів просто виключає.

Крім того, значно упало бажання українців вести переговори з Росією. Ще в травні 2022 року 59% із них підтримувало переговорний процес. Однак це число упало до 44% у серпні 2022 року і до 29% під час останнього опитування с січні 2023 року. У міру поширення інформації про звірства російських окупантів, прагнення українців до ведення переговорів послаблюється – у більшості своїй вони налаштовані на перемогу на полі бою і звільнення анексованих і окупованих територій. Політичні аналітики все частіше висловлюють думку, що Росія набула іміджу держави токсичної, а Путін став не тільки нерукоподатним, але після промови Байдена у Варшаві 21 лютого 2023 року ще й недоговороздатним.

Результати досліджень соціологів чітко ілюструють не лише жахливу ціну війни для загалу українців, але й незбориму стійкість нашого народу та повний провал російської стратегії «поділяй і владарюй», спрямованої на розкол країни й поляризацію українського суспільства. Так, 49% опитаних українців заявили, що для них абсолютно неприйнятною ціною за мир була б відмова України від вступу в НАТО, а ще 22% назвали таку ціну за мир скоріше неприйнятною. Щоправда є й інші судження: 12% заявили, що відмова від НАТО є скоріше прийнятною ціною за мир, а ще є 8% таких, що вважають таку ціну повністю прийнятною. Отже, на превеликий жаль, маємо у своїх рядах кожного п'ятого, схильного в тій чи іншій мірі до умиротворення Росії. Що тішить, відмову від вступу України до Євросоюзу вважають повністю неприйнятною ціною за припинення війни більшість опитаних – 56%, а скоріше неприйнятною – ще 19%. Швидше погодилися б відмовитися від вступу до ЄС лише 10% опитаних, а ще 6% вважають таку відмову від вступу повністю прийнятною ціною за досягнення миру [65].

Хоча Україна належить до держав молодій демократії, вона мусить звертати увагу на настрої кожної верстви свого населення. Маємо враховувати, що не кожен може стійко долати негаразди та труднощі воєнного часу. Зростає кількість людей, котрі скаржаться на погіршення фізичного і психологічного здоров'я. А ще 37% українців повідомляють, що через війну вони втратили друга чи члена сім'ї. І все ж, попри все, 89% респондентів оптимістично вірять в майбутнє України. Найголовнішою складовою такого оптимізму є нездоланна віра у безумовну перемогу України. Українські респонденти переконані, що самі будуть визначати майбутнє своєї країни. Відпала погана звичка повсякчас оглядатися на думку московського «старшого брата». Адже тих, котрі схилилися до думки, що майбутнє України визначатиме Росія, перед повномасштабною війною налічувалося 49%. Але вже в січні 2023 року цей показник упав до 18%. Тим часом все більше українців визнають важливу роль Заходу у матеріально-технічному забезпеченні перемоги України. Що ж стосується українського оптимізму, то його неможливо здолати навіть затягуванням війни та труднощами, пережитими впродовж цього важкого року [71].

І ворог зважає на це, і не припиняє своїх пропагандистських спроб розділити Україну й нівелювати її євроатлантичні устремління. Так, Росія докладє зусиль, намагаючись переконати українців, що Захід рано чи пізно покине Україну та припинить її підтримку. Тим часом життя показало, що курс на євроінтеграцію триває й зустрічає взаєморозуміння з боку консолідованого Заходу. Так, під час свого історичного візиту до Києва 20 лютого 2023 року президент США Джо Байден поділяв тривоги українців щодо можливості подальших тяжких днів, неділь і років, адже «ціль Путіна – стерти Україну з карти». Зокрема американський президент

заявив: «Це щонайбільша наземна війна в Європі за три четверті віку. І ви в ній досягли успіху, всупереч усім очікуванням, крім ваших власних. І я впевнений, що ви і в подальшому будете перемагати» [7].

За словами Джо Байдена, великим викликом для американської адміністрації стала розбудова міжнародної коаліції задля підтримки України. Президент США зазначив, що Вашингтону вдалося зібрати коаліцію націй, котрі допомагають Україні захистити й утвердити себе у світі завдяки безпрецедентній економічній, військовій і гуманітарній підтримці. За його словами, «американський народ знає – нестримна агресія [Росії] є загрозою для усіх нас. Ми збрали коаліцію націй від Атлантики до Тихоокеанського регіону. НАТО. Японія. Кількість націй – більше 50, котрі допомагають Україні захистити себе безпрецедентною економічною, військовою і гуманітарною підтримкою. Найсильніші економіки збралися, щоб перекрити життєві потоки російської економіки. Разом ми збрали 700 танків і тисячі бронемашин, тисячу артилерійських систем і понад 2 млн артилерійських боєприпасів, понад 50 ракетних систем, засоби ППО» [7].

Всупереч усім очікуванням недругів Україна уже досягла успіху у подоланні агресора, та й в подальшому здобуватиме перемоги на полях битв. Однак не слід забувати й те, що й Росія готується до більш масштабної війни. Саме на цьому акцентував увагу генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг у своєму інтерв'ю від 1 березня 2023 року. Зокрема він зазначив, що Москва шукає способи придбати озброєння, намагається збільшити його виробництво, мобілізує дедалі більше окупантів у свою армію для участі у бойових діях. Тож, заявив Столтенберг, українська армія зараз потребує великої кількості зброї, і західні держави мають Києву у цьому допомогти: «Наша мета – забезпечити Києву силу та

міць, необхідні для того, щоб перемогти та відкинути російських загарбників». А ще він додав, що «російський диктатор Володимир Путін розуміє лише одну мову – силу та єдність західних держав. З цієї причини Захід має ще більше згуртуватися довкола допомоги українському народові» [59].

Посилюючи свою обороноздатність, Україна не припиняє спроб заручитися підтримкою світової спільноти у своїй боротьбі за справедливий мир. Зокрема 23 лютого 2023 року відбулося засідання Генеральної Асамблеї ООН, з нагоди річниці вторгнення держави-агресора Росії на територію України. У засіданні брали участь дипломати із 193 країн-членів ООН. Україна представила на засіданні свій проект, який має назву «Принципи, що лежать в основі всеосяжного, справедливого та міцного миру в Україні». Дана резолюція ширша та містила менше деталей, ніж мирний план з 10 пунктів, який було озвучено Володимиром Зеленським на листопадовому саміті «Великої двадцятки». Таке рішення по змінах у резолюції було прийнято навмисно. Воно мало допомогти заручитися максимальною підтримкою, коли резолюцію буде поставлено на голосування.

Розглянувши формулу миру, запропоновану президентом України Володимиром Зеленським, Генасамблея ООН підтримала резолюцію, яка була висунута Україною та її прихильниками. В ній наголошується на необхідності якнайшвидшого досягнення справедливого та міцного миру відповідно до установчого Статуту ООН. За резолюцію проголосувала 141 країна, сім країн проголосували проти, ще 32 – утрималися. На голосуванні «проти» виступили такі країни – Білорусь, Еритрея, Малі, КНДР, Росія, Нікарагуа та Сирія. Серед тих, хто «утримався» – Китай, Вірменія, Індія, Іран, Казахстан, Пакистан [13].

Звісно, будь-яку резолюцію, прийняту на Генеральній Асамблеї ООН, не варто переоцінювати – адже, відповідно до міжнародного права, прийняті на засіданні документи не мають обов'язкової сили. Тим не менше, Україна зацікавлена в тому, щоб донести силу правди до максимально великої кількості держав, щоб увесь світ – насамперед Індія, Африка, Китай – також були залучені до того, щоб закінчилася війна. І тут важливу роль відіграє широке обговорення й підтримка саме української «формули миру». І не в останню чергу тому, щоб спростувати наративи російської пропаганди про Україну як нібито «завдірок» російської держави та предмет її постійної опіки й клопоту. Це завдання слід постійно тримати в полі зору, оскільки у своєму щорічному зверненні до Федеральних зборів від 21 лютого 2023 року Путін знову і знову повторював заявлену тезу про те, що нібито це Україна як васал Заходу розпочала війну проти Росії, а Кремль, мовляв, лише у відповідь вдався до сили, захищаючи «історичні землі» РФ.

Немає нічого дивного, що глава МЗС РФ Сергій Лавров дисципліновано повторює вигадки кремлівського верховоду Путіна. Так само показово значимо, коли дипломати більшості країн в знак своєї підтримки України демонстративно покинули залу Ради ООН з прав людини, щоб не слухати теревені Лаврова. І мали для того всі підстави. Позичивши в сірка очі, Лавров вже вкотре став виправдовувати воєнне вторгнення Росії на територію України як нібито відплату за порушення там прав і свобод людини. Також глава дипломатії РФ не втримався від звинувачень на адресу країн Заходу, яких назвав «одержимими санкціями», котрі, на його думку, не мають законних підстав й завдають шкоди простим людям [32].

Цей приклад наочно засвідчує про успіхи української дипломатії на ниві утвердження українського наративу та в оцінці суспільно-політичних процесів.

Під сурдинку умиротворення

Слід визнати, що й після широкомасштабного вторгнення Росії в Україну прихильники «умиротворення» Росії у Сполучених Штатах не здали своїх позицій. Хоча б, здавалося, уже влітку 2022 року Білий дім однозначно визначився у своєму ставленні до російської агресії, сформулював цілі й завдання щодо вирішення назрілих проблем. Зокрема 1 червня 2022 року в газеті The New York Times було опубліковано статтю за підписом президента США Джо Байдена під назвою «Що США будуть і чого не будуть робити в Україні». Зупинимось на визначенні головних практичних завдань США стосовно України та міжнародного становища навколо неї.

Сполучені Штати Америки, заявив Джо Байден, продовжать допомагати Україні, нададуть їй необхідні ракетні системи та боеприпаси, але не будуть ні затягувати війну, ні чинити на Київ тиск з тим, щоб він пішов на поступки Росії. В час неспровокованої широкомасштабної агресії Росії проти України «ціль Америки проста: ми хочемо бачити демократичну, незалежну, суверенну і процвітаючу Україну із засобами задля стримування і захисту від подальшої агресії». Для того, щоб Україна могла в подальшому зайняти якомога сильнішу позицію за столом переговорів, Сполучені Штати продовжуватимуть надавати Україні сучасне озброєння, в тому числі протитанкові ракети Javelin, зенітні ракети Stinger, потужні артилерійські й високоточні реактивні системи, радари, безпілотні літальні апарати, гвинтокрили Мі-17 і боеприпаси. Із згоди Конгресу в Україну буде спрямовано мільярди доларів фінансової допомоги [70].

Що стосується сфери американо-російських відносин, заявив Байден, «як би сильно я не був незгодним із Путіним, якими б брутальними не були його дії – але

США не будуть намагатися повалити існуючу владу в РФ», так само «ми не прагнемо війни між НАТО і Росією». Президент США наголосив, що для його країни життєво важливий інтерес полягає в тому, щоб забезпечити мирну і стабільну Європу й дати чітко зрозуміти, «що сила не робить тебе правим». А тому, якщо Росія не заплатить високу ціну за свої дії, це покаже іншим потенціальним агресорам, що вони можуть вдатися до захоплення територій і підкорення інших країн, поставивши під загрозу виживання інших мирних демократій. Такі свавільні дії можуть означати кінець міжнародного порядку, заснованого на правилах, відкривши двері для агресії в інших місцях. А це призведе до катастрофічних наслідків по всьому світу: «Я знаю, що багато людей по всьому світі стурбовані можливістю того, що РФ використає ядерну зброю. Але ми не бачимо жодних ознак того, що Росія має намір завдати ядерного удару по Україні». Уточнюючи ставлення Білого дому до ситуації навколо України, Джо Байден наголосив на незмінності принципу «нічого про Україну без України»: «Я не буду чинити тиск на український уряд – ні приватно, ні публічно – щоб він пішов на будь-які територіальні поступки. Це було б неправильно і суперечило б усталеним принципам» [70].

Відстоюючи свою територію і надаючи відсіч агресору, Україна дивиться вперед у сподіванні на досягнення миру й переходу до глибокого реформування економічного й соціально-політичного життя, спрямованого на піднесення добробуту народу. На цьому шляху Україна зустрічає розуміння й підтримку з боку світової громадськості, як це видно на прикладі прийняття ряду резолюцій з українського питання в рамках ООН. Тим часом за все зростаючим валом висловлених у світі думок й численних офіційних заяв, не варто випускати з поля зору й те, що по відношенню до російської агресії форму-

ється певна позиція політичних еліт Заходу, котра не зовсім відповідає очікуваним оптимістичним сподіванням на вихід Збройних Сил України на кордони 1991 року.

Наразі різноманітні прогнози в інформаційному полі України свідчать про те, що повномасштабна війна триватиме, судячи з усього, ще довгі місяці. Раніше, голова Головного управління розвідки (ГУР) Кирило Буданов прогнозував, що до кінця літа 2023-го року українські сили вийдуть на кордони 1991 року. За прогнозами голови Державної прикордонної служби України (ДПСУ) Сергія Дейнеко війна мала б закінчитися у жовтні-листопаді 2023 року. Також з'являються численні свідчення того, що Росія втрачає військовий потенціал, необхідний для продовження війни. Як зазначив заступник начальника ГУР Вадим Скібіцький, українська розвідка вважає, що Росія зможе вести війну ще у 2023-му та максимум – у 2024 році. Розвідка прихильної до України Литви теж прогнозує, що запас Росії назагал – це ще два роки.

Колишній дипломат США, а нині аналітик Метью Брайза висловив у інтерв'ю Espresso судження, що російський диктатор Володимир Путін продовжуватиме війну проти України так довго, як тільки зможе, але активна військова допомога Києву (зокрема винищувачами, переговори щодо яких тривають) з боку західних країн може підірвати його бажання воювати. Його спроможності й нині уже значно підірвані: «Отже, він мобілізував буцімто 300 000 чоловік, відправив їх на фронт з моменту мобілізації у вересні, і вони не змогли досягти якогось значного прогресу в наступі. Так, вони повністю зруйнували Бахмут, але це не є стратегічним виграшом. Ціна буде величезною, і Україні вдалося напрочуд успішно викачати всю цю військову силу з Росії, і це буде продовжуватися й надалі» [27].

Висловлюється припущення, що Путін хіба що зупиниться, коли Європейський Союз зможе закупити 2 мільйони артилерійських снарядів для України, коли вони потраплять на поле бою, і коли США зможуть передати Україні більше обладнання. Оптимально було б побачити більше винищувачів після того, як Польща наважилася на сміливий крок передати свої старі МІГ-29, а американці передадуть свої F-16. Навіть коли ситуація з винищувачами не проясниться найближчим часом, ми є свідками того, що все більше і більше потужних західних озброєнь надходить до арсеналу України. Врешті-решт, йде війна на виснаження, і якщо США та інші союзники України продовжуватимуть підтримку у такому ж дусі, то не виключений варіант, що Путін просто не зможе продовжувати цю війну – у нього забракне ресурсів.

В ситуації, що склалася, варто звернути більшу увагу на думку такого знаного у світі американського аналітика як Фарід Закарія. Початок весни 2023 року позначився тим, зазначає він, що жодна сторона не виявилася достатньо сильною, щоб виграти війну, і недостатньо слабкою, щоб просити миру. Протистояння відкритої агресії зайшло в тупик: «Досягнувши вражаючих успіхів, ЗСУ не добилися значних успіхів впродовж декількох місяців. Тим часом, Росія окопалася на окупованих нею територіях, і її подальші атаки поки не мають великого успіху». Деякі цифри наочно ілюструють ситуацію, що склалася. Так, Росією на час вторгнення було окуповано близько 7% території України. Але через місяць після вторгнення Росія уже утримувала 22% території України. Перші успіхи українського контрнаступу повернули до середини листопада близько третини захопленого окупантами. У загальному підсумку на весну 2023 року Росією було окуповано приблизно 17% території України [17].

За зимові три місяці ніби й не відбулося суттєвих зрушень. Однак і Україна, і Росія накопичували тим часом ресурсний потенціал. Втім, щоб докорінно змінити ситуацію, Україні вкрай потрібні значні перемоги. Сподівання на тиск з боку санкцій виявилися дещо завищеними. Їх результативні дії можуть очікуватися хіба що в довгостроковій перспективі. Нині ж Росії вдалося дещо стабілізувати економіку, отримати доступ до товарів і капіталу, які вона втратила в результаті бойкоту з боку Заходу: «Зараз існує велика світова економіка, в котру не входить Захід, і Росія може вільно плавати в цих водах. Довгострокові витрати війни і наслідки санкцій реальні, але повільні. Така ізоляція й біль рідко змінюють політику диктатури – глянути б на Північну Корею» [41].

Відтак, на весну 2023 року у консолідованого Заходу висвітлилася чи не єдина короткострокова перспектива – виділити Україні якомога більше зброї й фінансів. Слід було б вжити усіх заходів для потужного ресурсного забезпечення весняно-літнього наступу України. Однак, як про це неодноразово йшлося на брифінгах, майже по всіх системах озброєнь спостерігалось подвійне ставлення, тривалі затримки, і, врешті-решт, згода на поставання. А фактор часу між тим негативно відбивається на рівні боєготовності.

Звісно, важко в наш час уявити собі повну перемогу над агресором в стилі Другої світової війни – повного розгрому збройних сил і окупації всієї території противника. Нині більшість війн закінчуються переговорами. І Україна теж має увійти в стадію переговорів з сильних позицій на полі бою аж до повної деокупації Криму. І навряд чи Україна прийме такий порядок денний, який пропонує в лютому 2023 року Фрід Закарія: «Можна уявити собі припинення вогню, повернення Україні усіх земель, захоплених з лютого 2022 року. За-

хоплені раніше, як Крим в 2014 році, будуть предметом міжнародного арбітражу, включаючи місцеві референдуми, які будуть провадитись міжнародними групами, а не Москвою. Крім того Київ отримає гарантії безпеки від НАТО, хоча вони не будуть розповсюджуватися на ці спірні території. Цей компроміс, простіше кажучи, Крим і частину Донбасу за де-факто членство в НАТО і ЄС, можна продати українцям, тому що вони досягнуть своєї давньої мети – стати частиною Заходу. Це може бути прийнятне для Росії, тому що вона може стверджувати, що захищає деякі російськомовні частини України» [17].

Дуже прикро, що Фарід Закарія налаштований щось «продати» українцям. Тим більше прикро, що його сприймають в Україні не просто як одного із аналітиків, а як «важковаговика» американської політології, що ретранслює бачення певного прошарку західного істеблішменту. В час російської агресії ми сприймали його як симпатика України аж настільки, що Указом президента Зеленського від 23 серпня 2022 року Фаріда Закарію було нагороджено орденом «За заслуги» III ступеня. Тож хочеться думати, що під впливом зміни обставин його погляди на проблему війни і миру зазнають більш потужної корекції. Хоча б такої, як це сталось у Генрі Кіссінджера. Або ще у колишнього прем'єр-міністра Ізраїлю Нафталі Беннета, котрий нині вважає, що «ще в лютому-березні 2022 року Росія і Україна були готові до серйозних поступок щодо врегулювання конфлікту. Але все це втратило сенс після того, як розкрилися факти вбивства мирного населення Бучі» [43].

В час агресії Росія настільки засвідчила свою звірину сутність, що від рівня міжнародного спойлера скотилася нараз до рівня міжнародного ізгоя. І навпаки – Україна самим плином подій була висунута на передові позиції сучасних міжнародних відносин. І коли напередодні

російського вторгнення у світі ще можна було «продати» ідею фінляндизації України, то наприкінці 2022 року мова вже йшла скоріше про «українізацію» Фінляндії.

Після того, як зірвався путінський бліцкриг, а ЗСУ довели свою спроможність відвоювати захоплені території, замість моделі «фінляндизації» виринула нова неприйнятна пропозиція: Україна отримує шанс зберегти державність і суверенітет за рахунок відмови від частини територій. А щоб приховати ганебну сутність такої пропозиції, в хід була пущена ідея «референдуму під міжнародним наглядом». З цього приводу головний редактор «Українського тижня» Максим Віхров пише: «Для певних кіл на Заході референдум на «спірних» територіях України був би майже ідеальним рішенням, яке б легітимізувало російські загарбання, узгодивши факт анексії з нормами міжнародного права. Але це стало б колосальною стратегічною помилкою...». І це не просто один із прогнозів: «Хіба можна повірити, що Москва, отримавши «відступні», не почне готуватись до наступного раунду «собирання земель»? Безперечно, членство в НАТО може дати нам певні гарантії безпеки, проте Альянс уже показав, наскільки сильно не хоче прямого зіткнення з Росією...» [69].

Так, щоб хто не говорив про колективний Захід, про його рівень консолідованості, однак Джо Байден у своєму виступі у Варшаві 21 лютого наголосив на головному: «Коли Росія напала на Україну, це стало випробуванням для всього світу. Питання було в тому, чи будемо ми сильними, чи залишимося союзниками. Через рік ми маємо відповідь: ми сильні та єдині як ніколи раніше. НАТО згуртоване як ніколи раніше. Наша підтримка України залишається непохитною». До того ж США не мають на меті руйнувати Росію, вони не збираються атакувати Росію. Так само як і люди всього світу, мільйо-

ни російських громадян хочуть жити у мирі зі своїми сусідами. Вони ніколи не були ворогами.

І ця війна не була викликана якоюсь необхідністю, це сталася трагедія. Цю війну вибрав Путін. Однак замість легкої перемоги, на яку чекав Путін, він отримав згорілі танки і хаос. Україна ніколи не буде переможею Росією. Істина полягає в тому, що коли Російська Федерація зупинить свій напад і виведе війська з України – війна закінчиться. Але якщо Україна зупиниться, то вона зникне з мапи світу.

Вільні люди ніколи не погодяться жити у п'їтмї та несвободї. Вони глибоко переконанї, що захищати волю потрібно не просто один день чи один рїк. Україна продовжує боротися та захищати себе, і українцї до цього готовї. Сполученї Штати зї свого боку продовжуватимуть пїдтримувати Україну та допомагатимуть їй захищати себе: «Ми притягнемо до вїдповїдальностї тих, хто винен у розв'язаннї цїєї вїйни. Ми покараємо тих, хто вчиняє военнї злочини і злочини проти людяностї» [48].

Як вїдомо, Державний департамент США пїдтримав створення спецїального трибуналу для розслїдування злочину агресїї Росїї проти України. З цього питання посол з питань глобального кримїнального правосуддя Держдепу США Бет Ван Скаак 27 березня 2023 року заявила: «Зараз, у цей критичний момент історїї, я можу оголосити, що ми пїдтримуємо створення спецїального трибуналу для переслїдування злочину агресїї проти України. Було багато рїзних моделей, якї розглядалися. США детально розглядали всї «за» і «проти» кожної з них і дїйшли висновку, що найбільш ефективний спосїб забезпечення вїдповїдальностї за злочини агресїї передбачає створення інтернацїоналізованого [internationalized, – ориг.] суду в рамках судової системи України» [63].

Тим часом 17 березня 2023 року Міжнародний кримінальний суд в Гаазі видав ордери на арешт російського президента Путіна та російської уповноваженої з прав дитини Марії Львової-Белової. Видані ордери звинувачують Путіна у воєнному злочині – примусового вивезення населення (дітей) з окупованих територій України до Російської Федерації.

Президент США Джо Байден назвав виправданим ордер на арешт російського президента Путіна. Слідство триває.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Афоризмы и цитаты Голды Меир. URL: <https://cityatly. su/aforizmy-i-cityatly-goldy-meir>

2. Байден: «Остается выяснить, готова ли Украина пойти на компромисс с Россией». URL: https://https://censor. net/ru/news/3379517/bayden_ostaetsya_vyyasnit_gotova_li_ukraina_poyiti_na_kompromiss_s_rossieyi

3. Белый дом: Переговоров между США и Россией по Украине не будет – Москве следует договариваться с Зеленским. URL: <https://zn. ua/article/print/POLITICS/belyj-dom-perehovorov-mezhdu-ssha-i-rossiej-po-ukraine-ne-budet-moskve-sleduet-dogovarivatsja-s-zelenskim>

4. Блеск и нищета Генри Киссинджера. URL: <https://glavcom. ua/ru/think/blesk-i-nishcheta-henri-kiddindzhera-897043. html>

5. Британский генерал спрогнозировал, когда Путина выметут из Кремля. URL: https://tsn. ua/ru/ato/britanskiy-general-sprognoziroval-kogda-putina-vymetut-iz-kremlya-2278966. html?utm_medium=referral&utm_source=idealm. . .

6. «Верните страх!». URL: <https://globalaffairs. ru/articles/vernite-strah/>

7. Визит Байдена в Киев: президент США заверил в победе Украины в войне – Украина – tsn. ua. URL: hyups://tsn. ua/ru/ukrayina/ukraina-dobilas-uspeha-i-budet-pobezhdad-v-dalneyshem-bayden-v-kieve-sdelal-moschnoe-zayavlenie-2268982. html

8. В ожидании вторжения России в Украину: почему война возможна, сценарии конфликта, соотношение сил и «финансовая

крепость» в Москве. URL: https://tvrain.tv/teleshov/notes/v_ozhidanii_vtorzhenija_rossii_v-ukrainu_pochemu_vojna_vozmozhna_stsenarii_konflikta_sootnoshenie_sil_i_fin. .

9. Вооруженный конфликт. URL: https://wikipedia.org/wiki/Вооруженный_конфликт

10. В разведке США спрогнозировали, сможет ли Россия захватить больше территорий в этом году. URL: https://hvylya.net/news/268836-v-razvedke-ssha-sprognozirovali-smozhet-li-rossiya-zahvatit-bolshe-territoriy-v-etom-godu?utm_medium=referral. . .

11. Встреча Лаврова и Блинкена: что ей предшествовало и чего от нее ожидать? BBC News Русская служба. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-59964662>

12. В Україні ставлення до РФ уже понад рік залишається гіршим, ніж у РФ до України – соціопитування. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/786611.html>

13. Генасамблея ООН підтримала українську резолюцію щодо миру. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/genasambleya-oon-pidtrimala-ukrayinsku-rezolyutsiyu-1677166528.html>

14. Генри Киссинджер больше не видит смысла в нейтральном статусе Украины. URL: <https://www.ekhoakavkaza.com/a/genri-kissindzher-boljshe-ne-vidit-smysla-v-neutraljnom-statuse-ukrainy-32228359.html>)

15. Генрі Кіссінджер несподівано «капітулював» у питаннях Криму та НАТО. URL: <https://lenta.ua/genri-kissindzher-nespodivano-kapitulyuvav-u-pitannjah-krimu-ta-nato-132522/>

16. «Димні завали з радіації»: Медведєв вибухнув новою погрозою про світ «без Росії». URL: <https://www.unian.ua/russianworld/svit-bes-rosiji-nam-ne-potriben-medvedyev-anonsuvav-yaderniy-apokalipsis-dlya-civilizaciji-12160593.html>

17. Есть путь к прекращению войны в Украине – Фарид Закария. URL: https://gazeta.ua/ru/articles/world-life/_est-put-k-prekrascheniyu-vojny-v-ukraine-farid-zakariya/1134924

18. ЄСПЛ без Росії. Що буде зі скаргами проти РФ? URL: <https://www.dv.com/uk/rosia-bilse-ne-v-espl-so-bude-zi-skargami-ukraini-proti-rf/a-63133117>

19. Зеленський на засіданні Генасамблеї ООН назвав п'ять передумов миру. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelensky-oon/32045685.html>

20. «Киссинджер в Давосе шокировал многих». Квасьневский – о двух существующих в мире взглядах на войну в Украине. Интервью НВ. URL: <https://nv.ua/world/geopolitics/kissindzher->

shokiroval-davos-2022-kvasnevskiy-o-podderzhke-ukrainy-v-mire-novosti-ukrainy-50245609. html

21. Киссинджер предостерегает от уступок России территорий Украины. URL: <https://vnews.uz/?p=42200>

22. Киссинджер считает, что конфликт на Украине должен завершиться переговорами. URL: <https://vnews.uz/?p=48321>

23. Киссинджер указал на риски затягивания войны в Украине. URL: <https://zn.ua/article/print/POLITICS/kissindzher-ukazal-na-riski-zatjahivaniya-vojni-v-ukraine.html>

24. Колишній радник нацбезпеки Джон Болтон застеріг США від бездіяльності щодо Китаю. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/bolton-ssha-kytai/7001383.html>

25. Кому собирать манатки? Соцсети о переговорах в Женеве. URL: <https://www.svoboda.org/a/komu-sobiratj-manatki-o-peregovorah-v-zheneve/31648655.html>

26. Кондолиза Райс, Роберт Гейтс: наша безопасность под угрозой. Украина должна победить. URL: <https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2023/01/10/121293/>

27. Коли Путін зупиниться у війні проти України: прогноз американського экс-дипломата. URL: <https://www.unian.ua/war/koliputin-zupinitsya-u-viyni-proti-ukrajini-prognoz-amerikanskogo-eks-diplomata-12193971.html>

28. «Конфлікт» затягується: Китай вимагає, щоб Україна та Росія сіли за стіл переговорів. URL: https://tsn.ua/ato/konflikt-zatyaguyetsya-kitay-vimagaye-schob-ukrayina-ta-rossiya-sili-za-stil-peregovoriv-2279863.html?utm_medium=refferal&utm_source=facebook&utm_campaign=facebook . .

29. Крамаренко А. Геополитика новой Тридцатилетней войны: контуры нашей стратегии. URL: <https://globalaffairs.ru/articles/kontury-nashej-strategii/>

30. Кремль заявил, что навіть у разі «миру» з Україною не піде з окупованих земель. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/12/28/7382684/>

31. Кулеба: Еще до ордера МУС мы знали, что нет смысла разговаривать с Путиным. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2023/03/23/7394662/index.amp>

32. Лавров опозорился на заседании Совета ООН. URL: <https://charter97.org/ru/news/2023/3/3/538467/>

33. Мій прогноз справджується. Що рішуче змінить хід війни в Україні. URL: <https://nv.ua/ukr/jhinion/putin-hoche-privpripinennya-vognyu-shcho-zminit-hid-viyni-v-ukrajini-hrognoz-sorosa-ostanni-novini-50311348.html>

34. Мировые СМИ сообщают о готовности России напасть на Украину, обсуждают сценарии взятия Киева и оккупации. Стоит ли верить и волноваться? URL: <https://nv.ua/world/geopolitics/budeti-li-voina-rossii-s-ukrainou-budet-li-voina-v-ukraine-2022-mnenie-expertov-50214562.html>

35. «Мир против нас»: советский полковник в отставке дал мрачную оценку войне в Украине. URL: <https://focus.ua/voennye-novosti/515869-mir-protiv-nas-sovetskiy-polkovnik-v-otstavke-dal-mrachnuyu-ocenku-voyne-v-ukraine>

36. Михаил Ходоренок: Война с Украиной легкой прогулкой не будет. URL: <https://glavnoe-in.ua/news/n357079849-mihail-hodorenok-voina-s-ukrainoj-legkoj-progulkoj-ne-budet>

37. «Мы не двигаемся, мы уже приехали»: Песков ошарашил журналистов ответом на вопрос о ситуации в РФ. URL: <https://tsn.ua/ru/alo/my-ne-dvigaemsya-my-uzhe-perшого року війни, за визначенням Андрія Пionтковського -peskov-osharashil-zhurnalistov-otvetom-na-vopros--o-situacii-v-rf-video-2220871.html>

38. «НАТО надо собирать манатки»: как должны реагировать Украина и Запад на ультиматум Кремля. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/amerika-rossija-peregovory-ukrainanato/31647759.html>

39. На Заході гостро критикують Кіссінджера, який «запропонував Україні поміняти території на мир». URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/reakcia-na-slova-kisingera-pro-ukrainu/6589368.html>

40. «Не збережемо України, будемо воювати самі»: ексвіцепрезидент США розкритикував противників допомоги Києву. URL: <https://tsn.ua/ato/ne-zberezheмо-ukrainu-budem-vojuvati-sami-eksvicепresident-ssha-rozkritikuvav-protivnikiv-dopomogi-kiyevu-2285071.html?..>

41. Обозреватель CNN Фарид Закария: Мы позволяем уничтожить Украину, чтобы спасти ее? URL: https://ratel.kz/outlook/obozrevatel_cnn_farid_zakariya_my_pozvoljaem_unichtozhit_ukrainu_ chtoby_spasti_ee

42. «Он никогда не будет доволен»: дипломат США рассказал, как заставит Путина закончить войну. URL: <https://focus.ua/voennye-novosti/551219-on-nikogda-ne-budet-dovolen-diplomat-ssha-rasskazal-kak-zastavit-putina-zakonchit-voynu>

43. Переговори України з Росією втратили сенс після Бучі, - Беннет. URL: https://lb.ua/world/2023/02/05/544880_peregovori_uryaini_z_rossiyeu_vtratali.html

44. Пionтковський Андрій. Від «тріумфу» до капітуляції. URL:

https://24tv.ua/rosiya-vid-triumfu-do-kapitulyatsiyi-yak-zminilasya-ritorika_n2263942

45. Послание Киссинджера Москве: как представляют себе США окончание конфликта на Украине. URL: <https://easaily.com/ru/news/2022/12/16/poslanie-kissindzhera-moskve-kak-predstavlyayt-sebe-ssha-okonchanie-konflikta-na-ukraine>

46. Почему «мирный план» Киссинджера по Украине выглядит так, будто его писал Буш-младший. URL: <https://easaily.com/ru/news/2022/12/19/pochemu-mirnyy-plan-kissindzhera-po-ukraine-vyglyadit-tak-budto-ego-pisal-mladshiy>

47. Прес-конференція перед засіданням міністрів. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_209356.htm?selectedLocale=uk#:~:text=Так%2C

48. Промова президента США Джо Байдена 21 лютого 2023: головні заяви / Chas. News. URL: <https://chas.news/news/promova-baidena-scho-dkazav-president-ssha-pro-viinu-v-ukraini-video>

49. Путін заговорив про боротьбу «за виживання державності» та пожалівся на Захід: «Водили за ніс». URL: https://tsn.ua/svit/putin-zagovoriv-pro-borotbu-za-vizhivannya-derzhavnosti-ta-pozhalivsyana-zahid-vodili-za-nis-2285413.html?utm_medium=ref..

50. Путін заявив, що Росія закликає Україну «припинити вогонь та повернутися до переговорів». URL: <https://news.liga.net/ua/politics/news/putin-zayavil-cho-rossiya-prizyvaet-ukrainu-prekratitogon-i-vernutsya-k-heregovoram>

51. Путин может начать переговоры – Фридман о том, победит ли Украина в войне – новости Украины. URL: <https://nv.ua/opinion/putin-mozhet-nachat-peregovory-fridman-o-tom-pobedit-li-ukraina-v-voine-novosti-ukrainy-50255405.html>

52. Путин объявил о начале военной операции в Донбассе. Вот расшифровка его речи. URL: <https://paperpaper.ru/hutin-obyavil-ona-chale-voennoj-operac/>

53. Путин отказался от полной мобилизации: у Шойгу обмолвились о сроках завершения войны – ISW. URL: https://www.unian.net/war/polnoy-mobilizacii-v-rossii-ne-budet-u-shoigu-nazvali-sroki-zaversheniya-voynu-12178446.html?utm_medium=referral..

54. «Путин покинет эту планету неудачником» хоть и планирует уничтожить всю Украину - The Washington Post. URL: <https://zn.ua/article/print/POLITICS/putin-pokinet-etu-planetu-neudachnikom-khot-i-planiruet-unichtozhit-vsju-ukrainu-the-washington-post.html>

55. Путин признался, почему не начал полномасштабную войну в 2014 году. URL: <https://www.unian.net/war/putin-skazal-pochemu>

nachal-polnomasshtabnoe-vtorzhenie-tolko-v-2022-godu-12184839.html?utm_medium=referral. . .

56. Розбір. У США заговорили про переговори України з РФ. Що це означає і чи можливий «шантаж зброєю». URL: <https://www.liga.net/ua/politics/articles/v-ssha-zagovorili-o-peregovorah-ukrainy-i-rf-chto-eto-znachit-i-vozmojen-li-shantaj-orujem>

57. «РФ повинна негайно припинити напади та бомбардування цивільних об'єктів в Україні», - рішення ЄСПЛ. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/rf-povinna-negayno-priviniti-napadi-ta-bombarduvannya-civilnih-obektiv-v-ukrayini-rishennya-espl.html>

58. Росію виключили з Ради Європи. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/16/7331900/>

59. «Росія готується до ще більшої війни»: Столтенберг оцінив загрозу нових наступів військ Путіна і назвав головне завдання Заходу. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics-news/rosiya-gotuetsya-do-sche-bilshoi-vijni-stoltenberg-jtsiniv-zagrozu-novih-nastupiv-vijsk-putina-i-naz. . .>

60. Салліван назвав уступки, на которые России придется пойти для переговоров о мире с Украиной. URL: <https://zn.ua/article/print/POLITICS/sullivan-nazval-ustupki-na-kotorye-rossii-prividetsja-pojti-dlja-perehovorov-o-mire-s-ukrainoj.html>

61. Семенова И. Мировые СМИ сообщают о готовности России напасть на Украину, обсуждают сценарии взятия Киева и оккупации. Стоит ли верить и волноваться? URL: <https://nv.ua/world/geopolitics/budet-li-voina-rossii-s-ukrainoy-budet-li-voina-v-ukraine-2022-mnenie-ekspertov-50214562.html>

62. Специальная военная операция на Украине как переломная точка внешней политики современной России. URL: <https://globalaffairs.ru/articles/pereljmnaaya-tochka/>

63. США підтримали створення трибуналу для розслідування злочину агресії Росії проти України. URL: <https://ukrainian.voanevs.com/a/ssha-pidtrymaly-stvorennia-trybunalu-flia-rozsliduvannia-agresiii-rosiii/7024879.html>

64. Три місяці до війни. Як і коли Зеленський дізнався про вторгнення? Велике розслідування The Washington Post. URL: <https://texty.org.ua/articles/107507/try-misyaci-do-vijny-yak-i-koly-zelenskyi-diznavsya-pro-vtorhnnennya-velyke-rozsliduvannya-washington-post/>

65. Українці не готові заплатити за мир відмовою від вступу до ЄС і НАТО – опитування. URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/>

vstup-ukrajini-v-nato-i-yes-ukrajinci-viznachilis-chi-vidmovlyatsya-dlya-za;inchennya-viyni-shcho-vidomo-50307. . .

66. У Кремлі зробили нову заяву про переговори з Україною. URL: https://informer.ua/uk/u-kreml-i-zrobili-novu-zayavu-pro-peregovori-z-ukrainoyu?utm_medium=referral&utm_campaign. . .

67. Фарид Закария: Почему стратегия Запада в Украине может провалиться. URL: <https://sapere.online/farid-zakariya-pochemu-strategiya-zapada-v-ukraine-mozhet-provalitsya/>

68. Чего добился Кремль ракетными обстрелами Украины? URL: <https://www.golosameriki.com/a/missile-strike/6786277.html>

69. Чого не зрозумів Фарід Закарія. URL: <https://tyzhden.ua/choho-ne-zrozumiv-farid-zakaria/>

70. Что США будут и чего не будут делать в Украине. Объяснение президента Байдена. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2022/06/1/7140400/>

71. Шесть ошибок России относительно Украины: что выявил новый опрос украинцев по итогам года большого вторжения. URL: <https://nv.ua/ukraine/hlitics/6-glavnyh-oshibok-rossii-ob-ukraine-zapovednyygod-amerikanskoe-issledovanie-poslednie-novosti50307257.html>

72. Я до сих пор верю, что Путин не хочет полномасштабной войны – Байден. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2022/01/19/7321030/>

73. BBC: Западные эксперты спорят о российских войсках у границ Украины. URL: <https://hlavnoe.in.ua/news/n357074668-bbc-zapadnye-eksperty-sporjat-o-rossijskih-vojskah-u-granic-ukrainy>

References:

1. Aforizmi i tsitati Goldi Meir. URL: <https://citaty.su/aforizmy-i-citaty-goldy-meir>

2. Biden: «Ostaetsya viyasnit, gotova li Ukraina poiti na kompromiss s Rossiei». URL: https://censor.net/ru/news/3379517/bayden_ostaetsya_vuyasnit_gotova_li_ukraina_poyiti_na_kompromiss_s_rossieyi

3. Belii dom: Peregovorov mezhdu SShA i Rossiei po Ukraine ne budet – Moskve sleduet dogovarivatsya s Zelenskim. URL: <https://zn.ua/article/print/POLITICS/belyj-dom-perehovorov-mezhdu-ssha-i-rossiej-po-ukraine-ne-budet-moskve-sleduet-dogovarivatsja-s-zelenskim>

4. Blesk i nishcheta Genri Kissindzhera. URL: <https://glavcom.ua/ru/think/blesk-i-nishcheta-henri-kiddindzhera-897043.html>

5. Britanskii general sprognoziroval, kogda Putina vimetut iz Kremlya. URL: https://tsn.ua/ru/ato/britanskiy-general-sprognoziroval-kogda-putina-vymetut-iz-kremlya-2278966.html?utm_medium=referral&utm_source=idealm. . .

6. «Vernite strakh!». URL: <https://globalaffairs.ru/articles/vernite-strah/>

7. Vizit Baidena v Kiev: prezident SShA zaveril v pobede Ukraini v voine – Ukraina – tsn.ua. URL: [hyyps://tsn.ua/ru/ukrayina/ukrainadobilas-uspeha-i-budet-pobezhdad-v-dalneyshe-bayden-v-kieve-sdelal-moschnoe-zayavlenie-2268982.html](https://tsn.ua/ru/ukrayina/ukrainadobilas-uspeha-i-budet-pobezhdad-v-dalneyshe-bayden-v-kieve-sdelal-moschnoe-zayavlenie-2268982.html)

8. V ozhidanii vtorzheniya Rossii v Ukrainu: pochemu voina vozmozhna, stsenarii konflikta, sootnoshenie sil i «finansovaya krepost» v Moskve. URL: https://tvrain.tv/teleshov/notes/v_ozhidanii_vtorzheniya_rossii_v-ukrainu_pochemu_vojna_vozmozhna_stsenarii_konflikta_sootnoshenie_sil_i_fin. .

9. Vooruzhennii konflikt. URL: https://wikipedia.org/wiki/Vooruzhennii_konflikt

10. V razvedke SShA sprognozirovali, smozhet li Rossiya zakhvatit bolshe territorii v etom godu. URL: https://hvylya.net/news/268836-v-razvedke-ssha-sprognozirovali-smozhet-li-rossiya-zahvatit-bolshe-territoriy-v-etom-godu?utm_medium=referral. . .

11. Vstrecha Lavrova i Blinkena: chto yei predshestvovalo i chego ot nee ozhidat? VVS News Russkaya sluzhba. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-59964662>

12. V Ukraïni stavlennya do RF uzhe ponad rik zalishaetsya girshim, nizh u RF do Ukraïni – sotsopituvannya. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/786611.html>

13. Genasambleya OON pidtrimala ukraïnsku rezolyutsiyu shchodo miru. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/genasambleya-on-pidtrimala-ukrayinsku-rezolyutsiyu-1677166528.html>

14. Genri Kissindzher bolshe ne vidit smisla v neutralnom statuse Ukraini. URL: <https://www.ekhokavkaza.com/a/genri-kissindzher-boljshe-ne-vidit-smysla-v-neutralnom-statuse-ukrainy-32228359.html>

15. Genri Kissindzher nespodivano «kapitulyuvav» u pitannyakh Krimu ta NATO. URL: <https://lenta.ua/genri-kissindzher-nespodivano-kapitulyuvav-u-pitannyah-krimu-ta-nato-132522/>

16. «Dymni zavaly z radiatsii»: Medvediev vybukhnuv novoïu pohrozoïu pro svit «bez Rosii». URL: <https://www.unian.ua/russianworld/svit-bes-rosiji-nam-ne-potriben-medvedyev-anonsuvav-yaderniy-apokalipsis-dlya-civilizaciji-12160593.html>

17. Est put k prekrashcheniyu voïny v Ukrayne – Faryd Zakaryia.

URL: https://gazeta.ua/ru/articles/world-life/_est-put-k-prekrascheniyu-voyny-v-ukraine-farid-zakariya/1134924

18. IeSPL bez Rosii. Shcho bude zi skarhamy proty RF? URL: <https://www.dv.com/uk/rosia-bilse-ne-v-espl-so-bude-zi-skargami-ukraini-proti-rf/a-63133117>

19. Zelenskyi na zasidanni Henasamblei OON nazvav piat peredumov myru. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelensky-oon/32045685.html>

20. «Kysyndzher v Davose shokyroval mnohykh». Kvasnevskiy – o dvukh sushchestvuiushchykh v myre vzglihatakh na voynu v Ukrainy. Ynterviu NV. URL: <https://nv.ua/world/geopolitics/kissindzher-shokiroval-davos-2022-kvasnevskiy-o-podderzhke-ukrainy-v-mire-novosti-ukrainy-50245609.html>

21. Kysyndzher predosterehaet ot ustupok Rossyy terrytoryi Ukrainy. URL: <https://vnews.uz/?p=42200>

22. Kysyndzher schytaet, chto konflikt na Ukrainy dolzhen zavershytsia perehovoramy. URL: <https://vnews.uz/?p=48321>

23. Kysyndzher ukazal na rysky zatiahvaniya voyny v Ukrainy. URL: <https://zn.ua/article/print/POLITICS/kissindzher-ukazal-na-riski-zatjahnivaniya-voyny-v-ukraine.html>

24. Kolyshnii radnyk natsbezpeky Dzhon Bolton zasterih SShA vid bezdiialnosti shchodo Kytau. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/bolton-ssha-kytai/7001383.html>

25. Komu sobyrat manatky? Sotssety o perehovorakh v Zheneve. URL: <https://www.svoboda.org/a/komu-sobiratj-manatki-o-peregovorah-v-zheneve/31648655.html>

26. Kondolyza Rais, Robert Heits: nasha bezopasnost pod uhrozoi. Ukrainy dolzhna pobedyt. URL: <https://www.kavkazcenter.com/russ/content/2023/01/10/121293/>

27. Koly Putin zupynytsia u viini proty Ukrainy: prohnaz amerykanskoho eks-dyplomata. URL: <https://www.unian.ua/war/koli-putin-zupynitsya-u-viyni-proti-ukrajini-prognoz-amerikanskoho-eks-dyplomata-12193971.html>

28. «Konflikt» zatiahuietsia: Kytai vymahaie, shchob Ukraina ta Rosiia sily za stil perehovoriv. URL: https://tsn.ua/ato/konflikt-zatyaguyetsya-kitay-vimagaye-schob-ukrayina-ta-rossiya-sili-za-stil-peregovoriv-2279863.html?utm_medium=refferal&utm_source=tsn

29. Kramarenko A. Neopolytyka novoi Trydtsatiletnei voyny: kontury nashei stratehyy. URL: <https://globalaffairs.ru/articles/kontury-nashej-strategii/>

30. Kreml zaiavyv, shcho navit u razi «myru» z Ukrainoiu ne pide z

okupovanykh zemel. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/12/28/7382684/>

31. Kuleba: Eshche do ordera MUS мы znaly, chto net smysla razghovaryvat s Putynym. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2023/03/23/7394662/index.amp>

32. Lavrov opozorylsia na zasedannyi Soveta OON. URL: <https://charter97.org/ru/news/2023/3/3/538467/>

33. Mii prohoz spravdzhuietsia. Shcho rishuche zminyt khid viiny v Ukraini. URL: <https://nv.ua/ukr/jhinion/putin-hoche-pripinennya-vognyu-shcho-zminit-hid-viiny-v-ukrajini-hrognoz-sorosa-ostanni-novini-50311348.html>

34. Мыровые SMY soobshchaiut o hotovnosti Rossyy napast na Ukrainu, obsuzhdaiut stsenaryi vziatya Kyeva y okkupatsyy. Stoyt ly veryt y volnovatsia? URL: <https://nv.ua/world/geopolitics/budet-li-voina-rossii-s-ukrainoy-budet-li-voina-v-ukraine-2022-mnenie-expertov-50214562.html>

35. «Мыr protyv nas»: sovetskyi polkovnyk v otstavke dal mrachniu otsenku voine v Ukraine. URL: <https://focus.ua/voennye-novosti/515869-mir-protiv-nas-sovetskiy-polkovnik-v-otstavke-dal-mrachnuyu-ocenku-voyne-v-ukraine>

36. Mykhayl Khodorenok: Voina s Ukrainoi lehkoj prohulkoj ne budet. URL: <https://glavnoe-in.ua/news/n357079849-mihail-hodorenok-voina-s-ukrainoj-legkoj-progulkoj-ne-budet>

37. «Мы ne dvyhaemsia, мы uzhe pryekhaly»: Peskov osharashyl zhurnalystov otvetom na vopros o situatsyy v RF. URL: <https://tsn.ua/ru/alo/my-ne-dvigaem-sya-my-uzhe-pershoho-roku-viiny-za-vyznachenniam-Andriia-Piontkovskoho-peskov-osharashil-zhurnalystov-otvetom-na-vopros--o-situacii-v-rf-video-2220871.html>

38. «NATO nado sobyrat manatky»: kak dolzhny reahyrovat Ukraina y Zapad na ultymatum Kremliia. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/amerika-rossija-peregovory-ukraina-nato/31647759.html>

39. Na Zakhodihostro krytykuiut Kissindzhera, yakyi «zapponuvav Ukraini pominiaty terytorii na myr». URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/reakcia-na-slova-kisingera-pro-ukrainu/6589368.html>

40. «Ne zberezhemo Ukrainy, budemo voiuvaty sami»: eksvitseprezydent SSHA rozkrytykuvav protyvnykiv dopomohy Kyievu. URL: <https://tsn.ua/ato/ne-zberezhemo-ukrainu-budem-voyuvati-sami-eksvicypresident-ssha-rozkrytykuvav-protivnykiv-dopomogi-kyievu-2285071.html?..>

41. Obozrevatel CNN Faryd Zakaryia: Мы pozvoliaem unychtozhyt Ukrainu, chtoby spasty ee? URL: https://ratel.kz/outlook/obozrevatel_

cnn_farid_zakariya_my_pozvoljaem_unichtozhit_ukrainu_chtoby_spasti_ee

42. «On nykohda ne budet dovolen»: diplomat SShA rasskazal, kak zastavyt Putyna zakonchyt voynu. URL: <https://focus.ua/voennye-novosti/551219-on-nikogda-ne-budet-dovolen-diplomat-ssha-rasskazal-kak-zastavit-putina-zakonchit-voynu>

43. Perehovory Ukrainy z Rosiieiu vtratyly sens pislia Buchi, - Bennet. URL: https://lb.ua/world/2023/02/05/544880_peregovori_uryaini_z_rosiieyu_vtratyli.html

44. Piontkovskiyi Andrii. Vid «triumfu» do kapituliatsii. URL: https://24tv.ua/rosiya-vid-triumfu-do-kapitulyatsiyi-yak-zminilasya-ritorika_n2263942

45. Poslanye Kyssyndzhera Moskve: kak predstavliaiut sebe SShA okonchanye konflykta na Ukrainy. URL: <https://eadaily.com/ru/news/2022/12/16/poslanie-kissindzhera-moskve-kak-predstavlyayt-sebe-ssha-okonchanie-konflikta-na-ukraine>

46. Pochemu «myrnyi plan» Kyssyndzhera po Ukrainy vyhliadyt tak, budto eho pysal Bush-mladshyi. URL: <https://eadaily.com/ru/news/2022/12/19/pochemu-mirnyy-plan-kissindzhera-po-ukraine-vyglyadit-tak-budto-ego-pisal-mladshiy>

47. Pres-konferentsiia pered zasidanniam ministriv. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_209356.htm?selectedLocale=uk#:~:text=Tak%2S

48. Promova prezidenta SShA Dzho Baidena 21 liutoho 2023: holovni zaiavy / Chas. News. URL: <https://chas.news/news/promova-baidena-scho-dkazav-president-ssha-pro-viinu-v-ukraini-video>

49. Putin zahovoryv pro borotbu «za vyzhyvannia derzhavnosti» ta pozhalivsia na Zakhid: «Vodyly za nis». URL: https://tsn.ua/svit/putin-zagovoriv-pro-borotbu-za-vizhivannya-derzhavnosti-ta-pozhalivsyana-zahid-vodili-za-nis-2285413.html?utm_medium=ref..

50. Putin zaiavyv, shcho Rosiia zaklykaie Ukrainu «prypynyty vohon ta povernutysia do perehovoriv». URL: <https://news.liga.net/ua/politics/news/putin-zayavil-cho-rossiya-prizyvaet-ukrainu-prekratit-ogon-i-vernutsya-k-heregovoram>

51. Putyn mozhet nachat perehovory – Frydman o tom, pobedyt ly Ukrainy v voine – novosty Ukrainy. URL: <https://nv.ua/opinion/putin-mozhet-nachat-peregovory-fridman-o-tom-pobedit-li-ukraina-v-voine-novosti-ukrainy-50255405.html>

52. Putyn ob'zavyl o nachale voennoi operatsyy v Donbasse. Vot rasshyfrovka eho rechy. URL: <https://paperpaper.ru/hutin-obyavil-o-nachale-voennoj-operac/>

53. Putyn otkazalsia ot polnoi mobylyzatsyy: u Shoihu obmolvylys o srokakh zaversheniya voyny – ISW. URL: https://www.unian.net/war/polnoy-mobilizacii-v-rossii-ne-budet-u-shoygu-nazvali-sroki-zaversheniya-voynu-12178446.html?utm_medium=referral. . .

54. «Putyn pokynet etu planetu neudachnykom» khot y planyruet unychtozhyt vsiu Ukrainu - The Washington Post. URL: <https://zn.ua/article/print/POLITICS/putin-pokinet-etu-planetu-neudachnykom-khot-i-planiruet-unichtozhit-vsju-ukrainu-the-washington-post.html>

55. Putyn pryznalsia, pochemu ne nachal polnomasshtabnuu voynu v 2014 hodu. URL: https://www.unian.net/war/putin-skazal-pochemu-nachal-polnomasshtabnoe-vtorzhenie-tolko-v-2022-godu-12184839.html?utm_medium=referral. . .

56. Rozbir. U SShA zahovoryly pro perehovory Ukrainy z RF. Shcho tse oznachaie i chy mozhlyvyi «shantazh zbroieiu». URL: <https://www.net.ua/politics/articles/v-ssha-zagovorili-o-peregovorah-ukrainy-i-rf-cto-eto-znachit-i-vozmojen-li-shantaj-orujem>

57. «RF povynna nehaino prypynyty napady ta bombarduvannia tsyvilnykh obektiv v Ukraini», - rishennia YeSPL. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/rf-povinna-negayno-privyniti-napadi-ta-bombarduvannia-civilnih-obektiv-v-ukrayini-rishennya-espl.html>

58. Rosiiu vykliuchyly z Rady Yevropy. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/16/7331900/>

59. «Rosiiia hotuietsia do shche bilshoi viiny»: Stoltenberh otsinyv zahrozu novykh nastupiv viisk Putina i nazvav holovne zavdannia Zakhodu. URL: <https://www.obozrevatel.cjm/ukr/politics-news/rosiya-gotuetsya-do-sche-bilshoi-vijni-stoltenberg-jtsiniv-zagrozu-novih-nastupiv-vijsk-putina-i-naz>. . .

60. Sallyvan nazval ustupky, na kotorye Rossyy prydetisia poity dlia perehovorov o myre s Ukrainoi. URL: <https://zn.ua/article/print/POLITICS/sullivan-nazval-ustupki-na-kotorye-rossii-privynetsia-pojti-dlja-perehovorov-o-mire-s-ukrainoj.html>

61. Semenova Y. Муровые SMY soobshchaut o hotovnosti Rossyy napast na Ukrainu, obsuzhdaiut stsenaryi vziatyia Kyeva y okkupatsyy. Stoyt ly veryt y volnovatsia? URL: <https://nv.ua/world/geopolitics/budet-li-voyna-rossii-s-ukrainoy-budet-li-voyna-v-ukraine-2022-mnenie-expertov-50214562.html>

62. Spetsyalnaia voennaia operatsiya na Ukraine kak perelomnaia tochka vneshnei polytyky sovremennoi Rossyy. URL: <https://globalaffairs.ru/articles/perelomnaya-tochka/>

63. SShA pidtrymaly stvorennia trybunalu dlia rozsliduvannia

zlochynu ahresii Rosii proty Ukrainy. URL: <https://ukrainian.voanevs.com/a/ssha-pidtrymaly-stvorennia-trybunalu-flia-rozsliduvannia-agresiii-rosiii/7024879.html>

64. Try misiatsi do viiny. Yak i koly Zelenskyi diznavsia pro vtorhnennia? Velyke rozsliduvannia The Washington Post. URL: <https://texty.org.ua/articles/107507/try-misyaci-do-vijny-yak-i-koly-zelenskyi-diznavsya-pro-vtorhnennya-velyke-rozsliduvannya-washington-post/>

65. Ukraintsi ne hotovi zaplatyty za myr vidmovoiu vid vstupu do YeS i NATO – opytuvannia. URL: <https://nv.ua/ukr/wordl/geopolitics/vstup-ukrajini-v-nato-i-yes-ukrajinci-viznachilis-chi-vidmovlyatsya-dlya-za;inchennya-viyni-shcho-vidomo-50307...>

66. U Kremli zrobyly novu zaiavu pro perehovory z Ukrainoiu. URL: https://informer.ua/uk/u-kremli-zrobili-novu-zayavu-pro-peregovori-z-ukrainoyu?utm_medium=referral&utm_campaign...

67. Faryd Zakariya: Pochemu stratehiya Zapada v Ukrainy mozhete provalytsia. URL: <https://sapere.online/farid-zakariya-pochemu-strategiya-zapada-v-ukraine-mozhet-provalitsya/>

68. Cheho dobylsia Kreml raketnyimi obstrelamy Ukrainy? URL: <https://www.golosameriki.com/a/missile-strike/6786277.html>

69. Choho ne zrozumiv Farid Zakariia. URL: <https://tyzhden.ua/choho-ne-zrozumiv-farid-zakaria/>

70. Chto SShA budut y cheho ne budut delat v Ukrainy. Ob'iasnenye prezydenta Baidena. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2022/06/1/7140400/>

71. Shest oshybok Rossyy odnosytelno Ukrainy: chto vyjavyl novyi opros ukraintsev po ytoham hoda bolshoho vtorzhenyia. URL: <https://nv.ua/ukraine/hjlitics/6-glavnyh-oshibok-rossii-ob-ukraine-za-posledniygod-amerikanskoe-issledovanie-poslednie-novosti50307257.html>

72. Ia do sykh por veriu, chto Putyn ne khochet polnomasshtabnoi voiny – Biden. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2022/01/19/7321030/>

73. VVS: Zapadnye eksperty sporiat o rossyiskikh voiskakh u hranants Ukrainy. URL: <https://hlavnoe.in.ua/news/n357074668-bbc-zapadnye-eksperty-sporjat-o-rossijskih-vojskah-u-granic-ukrainy>

Vasyl Tkachenko, doctor of historical sciences, professor, Corresponding member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Academician of the Academy of Political and Legal Sciences of Ukraine, Institute of the World of the history of the National Academy of Sciences of Ukraine.

E-mail: vasyl.tkachenko@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-1953-1808

DOI: 10.59553/2518-7546-2023-21-1

To be or not to be is not a matter of compromise

Abstract. On February 24, 2022, the Russian Federation launched a full-scale war against Ukraine. Right from the fourth day after the invasion, peace negotiations between the aggressor and the victim of aggression continue (with interruptions). From the point of view of Ukraine, their main goal is a ceasefire, the withdrawal of Russian troops from the occupied territories, punishment of criminals, compensation for the damage caused, and the signing of an agreement on security guarantees for Ukraine.

Issues of war and peace, national security are perhaps the most important in international relations. In addition, it is not about the solution of some local or regional conflict, but about the very existence of Ukraine. «To be or not to be is not a matter of compromise. It's either for you to be, or not to be,» - these words spoken by Golda Meir regarding Israel, are more positively perceived in Ukraine than ever before. Ukraine sees guarantees of its security in joining the North Atlantic Alliance and close cooperation with the European Union. The words of the President of Ukraine, Volodymyr Zelenskyi, are indicative in this context: «I would like to say to all our partners, who are constantly looking for compromises on Ukraine's path to NATO, that our country will be uncompromising on this issue.»

On this path, Ukraine finds a deeper understanding with the countries of the «consolidated West» every day. In particular, the Minister of Foreign Affairs of Germany, Annalena Berbock, drew attention: more than 140 countries have repeatedly traveled to Moscow to make Russian President Vladimir Putin understand the perniciousness of war for the whole world. Each of these countries believed that they could convince Putin and incline him to peace, but were disappointed to see that the Kremlin superior is not interested in peace negotiations, because his goal is to destroy Ukraine.

Similarly, US Secretary of State Anthony Blinken concluded that there is no evidence that the Kremlin is capable of genuine negotiations on ending aggression against Ukraine. Rather, on the contrary, there are clear indications of the opposite: «Just listen to what Putin is saying. He declares that there is no point in entering into negotiations until Ukraine recognizes the «new territorial reality.» In other words, until Ukraine admits that Russia has seized its territories forever, they will not talk.» Under these conditions, Blinken believes, the US, along with other countries, has undertaken to support Ukraine and protect its territorial integrity, sovereignty and independence: «This includes a counteroffensive that will probably begin in the coming weeks.» Meanwhile, the London edition of The Financial Times reported with reference to the words of the deputy of the President's Office, Andrii Sybiga, that Ukraine is ready to discuss with Russia the issue of temporarily occupied Crimea, if the Ukrainian military reaches the administrative border of the peninsula. This statement caused a stir among those circles in the West who are skeptical of Ukraine's ability to regain the peninsula and fear that an attempt to liberate Crimea by force could push Putin to escalate the war, possibly with the use of nuclear weapons. Meanwhile, the president of Ukraine has the final

say on matters of foreign policy. And on this occasion, Volodymyr Zelensky ruled out the possibility of peace negotiations with the Russian Federation until Russian troops liberate the entire territory of Ukraine, including Crimea.

It will be possible to sit down at the negotiating table with those people who will voluntarily withdraw Russian troops from the territory of Ukraine. Then the real diplomatic format will begin. However, Zelensky noted, «if we forcefully knock them all out, then there is nothing to talk about with such people in general. Because we will lose people. There will be many victims. What to talk about with these people at all. They must be isolated and non-manual. That's all».

In his speeches, the President of Ukraine recalled how even before the start of the large-scale invasion, he asked many state leaders to put the head of the Kremlin regime at the negotiating table. Nowadays, such a problem has disappeared: «Now we can't, it's not the same person anymore, there's no one to talk to.» Zelensky realizes that Ukraine's success in the alleged negotiations is guaranteed only by victories on the battlefield, and dictator Putin will have to answer for the crimes committed.

Our allies in the USA adhere to the principle: «Nothing about Ukraine without Ukraine.» President Zelensky, in turn, is open to the will of Ukrainians. As the sociological studies of the American National Democratic Institute testify, the Ukrainian people are not in the mood for territorial concessions until the end of hostilities. Back in May 2022, 59% of respondents believed that Ukraine should conduct negotiations with Russia in order to achieve peace, and 37% – that it should not do so. And already in January 2023, only 29% of respondents believed that Ukraine should conduct negotiations with Russia in order to achieve peace, while 66% were convinced that this should not be done.

As evidenced by a survey by the Razumkov Center, more than 70% of Ukrainians do not consider negotiations with an aggressor country to be an effective way to achieve peace. The number of those who would agree to the withdrawal of Russian troops to the line on February 23, 2022, in February-March 2023 was 18% (65% disagreed). Those who support the withdrawal of Russian troops to the 1991 border made up 61% (disagree - 21%). Therefore, based on the will of the people, the resumption of peace negotiations at the moment (before a successful counteroffensive) would be undesirable. The Ukrainian people are not ready for territorial concessions before the end of hostilities. The Ukrainians have no intention of seeking a compromise by ceding territory. The sovereignty, independence, unity and territorial integrity of Ukraine must be preserved in accordance with the internationally recognized borders of Ukraine.

Key words: *Russia, Ukraine, large-scale invasion, compromise with Russia, blitzkrieg failure, military conflict or war, ceasefire line, fearmongering, nuclear blackmail, negotiations, joining NATO.*

Олег МЕДВЕДСВ,

Старший науковий співробітник,

Національний університет оборони України

E-mail: oleh.medvedev@gmail.com

ORCID ID: 0009-0007-2513-2092

ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ, НАРАТИВИ І ТЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ НА ТЕРИТОРІЇ КРАЇНИ-АГРЕСОРА

***Анотація.** В статті проаналізовано досвід українського інформаційного проникнення на територію росії, яке після початку повномасштабного вторгнення здійснюється на засадах державно-приватного та військово-цивільного партнерства при взаємодії із нашими ключовими партнерами з євроатлантичної спільноти. Досліджено як функціонування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, які дають наразі можливості долати жорсткі цензурні обмеження, чинні в країні-агресорі, так і наративи, теми і месиджі, з якими Україна з глухої оборони, практикованої протягом десятиліть, перейшла і до наступальних дій в інформаційній війні з московією. Обґрунтовано доцільність продовження таких операцій в рамках стратегії довготривалого протистояння з імперією, запропоновано прикладні рекомендації на найближчий час для тих, хто дотичний до активних операцій на цьому напрямку.*

***Ключові слова:** війна, військова пропаганда, дезінформація, інформаційна війна, інформаційні дії, інформаційний (психологічний) вплив інформаційно-комунікаційні технології, стратегічні комунікації, соціальні мережі, фейки.*

Постановка проблеми. Увага громадськості традиційно прикута до інформаційної агресії росії проти України та всієї євроатлантичної спільноти. Протягом багатьох років ретельно аналізуються її наративи, способи протидії їй. Ще протягом 2014-21 років Україна вжила організаційних та оперативних заходів щодо обмеження впливу російських ЗМІ та соцмереж. Це і видалення російських каналів з ефіру та кабельних мереж (2014), і блокування «В Контакте» та «Однокласников» (2017), і закриття каналів так званого пулу Медведчука (2021), і ліквідація низки російських ботоферм (2022), тощо. 27 жовтня 2022 року Національна рада з питань телебачення і радіомовлення виступила з ініціативою визнати телеканали «Россия 24», «RTR Планета» і «Первый» терористичними організаціями – «через систематичне послідовне виправдання, публічну підтримку і підбурювання» в ефірі цих каналів «до вчинення російською федерацією терористичних актів» [42].

«Кардинальні зміни, що відбуваються у сучасному інформаційному просторі, ... створили умови для їхнього використання в інтересах інформаційно-психологічного впливу, – зазначається в «Засадах реалізації стратегічних комунікацій у системі Міністерства оборони України. Розгорнулася боротьба, що іноді за запеклістю протистояння не поступається класичній версії збройного протистояння. Системне застосування новітніх інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє державам в окремих випадках досягти своїх цілей взагалі без застосування звичайної зброї» [2].

Зрозуміло, що останнє зауваження не релевантне для даного етапу стратегічного протистояння України та росії, однак інформаційна складова є безумовно важливою у війні. Така інформаційна війна, як відомо, передбачає «навмисне втручання у внутрішні справи кра-

їни з метою підризу довіри між державою та її громадянами; ...для просування інтересів іноземної держави через експлуатацію вразливостей у суспільстві з метою його поляризації та дестабілізації» [8].

У липні 2022 року СБУ, Міністерство оборони та інші українські відомства опублікували зведений список Telegram-каналів, підконтрольних Кремлю. Спецслужби встановили відповідний зв'язок у рамках відповідних кримінальних справ: «В умовах, коли Україна успішно протистоїть російському нападу, вкрай актуальним є питання інформаційної безпеки. Адже не маючи можливості перемогти на полі бою, ворог намагається посіяти «зраду» та розхитати українське суспільство» [48].

Шляхи протидії пропаганді та методики боротьби з російськими фейками шукають європейські структури. Останні, щоправда, часом демонструють невинувато ліберальний підхід до інформаційної агресії з боку Москви і вкрай повільно вживають необхідних заходів. Коли Євросоюз після повномасштабного вторгнення військ РФ в Україну застосував режим санкцій до російського медіахолдингу Russia Today та інформаційної агенції Sputnik, рішення стало підставою для звинувачень у нібито порушенні інститутами ЄС основоположних демократичних принципів та громадянських свобод.

Тим не менш наприкінці 2022 року Євросоюз у рамках дев'ятого пакету санкцій відкликав ліцензію у низки російських телеканалів, як-от: НТВ, НТВ-Мир, «Россія-1», РЕН ТВ [20]. ЄС констатував, що ці «ЗМІ знаходяться під постійним прямим та опосередкованим контролем керівництва РФ і використовуються ним для своїх безперервних та узгоджених дій з дезінформації і військової пропаганди, легітимізують російську агресію і підтримують підтримку України» [19].

Франції знадобилося п'ять років, щоби повністю вимкнути франкомовну редакцію RT. У цій країні канал припинив мовлення ще весною 2022 року, але довгий час зберігав штаб-квартиру в Парижі, де виробляв контент і транслював його на франкомовні країни Африки. Зрештою, французька влада знайшла правовий механізм заморозити банківські рахунки цього рупора кремлівської пропаганди. Наприкінці лютого 2023 року канал RT припинив діяльність і в Німеччині [51].

Цілком природно, що Україна у своїй справедливій оборонній війні проти країни-агресора почала завдавати інформаційних ударів у відповідь на ворожі дії і стала здійснювати інформаційне проникнення на територію та у свідомість противника. Судячи з публікацій замаскованих під українські російських пабліків, в Москві явно перебільшують масштаби нашої активності. У їхній уяві інформаційна війна на території росії здійснюється ні більше-ні менше, ніж спільними зусиллями... Офісу Президента України та британської MI-6! – подібний фейк, зокрема, розповсюджував один із каналів із згаданого вище «списку СБУ» [36, 37].

Насправді ж інформаційне проникнення на територію противника стало спільним проектом державно-приватного та військово-цивільного партнерства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інформаційні війни як такі широко досліджені у науковій літературі. Після початку повномасштабного вторгнення загальна увага зосереджена на протидії російській інформаційній агресії, протидії російській пропаганді тощо. Але інформаційні дії України проти агресора на його території, проникнення у свідомість населення країни-противника залишаються наразі поза полем зору. Ця важлива тема лише побіжно розглядалася у

жовтні 2022 року на III Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегічні комунікації у сфері забезпечення національної безпеки та оборони: проблеми, досвід, перспективи», яка пройшла в Національному університеті оборони України імені Івана Черняхівського (НУОУ). Питання проаналізоване у деяких внутрішніх документах Центру стратегічних комунікацій у сфері забезпечення національної безпеки та оборони при НУОУ. Але в цілому воно станом на початок 2023 року залишалось на периферії уваги військових науковців та фахівців з інформаційних операцій. Цю прогалину й має закрити дане дослідження.

Формулювання мети статті. Узагальнення досвіду, набутого з 24 лютого 2022 року волонтерськими підрозділами інформаційного фронту, апробованих ними технологій і вироблених наративів актуальне і з практичної точки зору. Важливо поділитися ноу-хау з тими, хто вже так чи інакше приєднався до захисту країни на цьому напрямку. Навіть після перемоги України у конвенційній війні інформаційна війна з росією триватиме настільки довго, наскільки довго росія залишатиметься історичним ворогом України, яким вона вже є сотні років. Саме тому інформаційні дії України на територію противника і є предметом даного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Згідно стандартів НАТО, інформаційні операції розглядаються як «мілітарна функція, яка забезпечує координацію військової інформаційної активності для створення бажаного впливу на волю, розуміння і спроможності противника». Власне це і є метою інформаційного проникнення України та її союзників на територію росії – дзеркально тому, що робила і робить росія в Україні.

В інформаційних операціях та окремих інформаційних діях можуть вирішуватися наступні завдання: «збирання інформації про потенційні цільові аудиторії, що представляють інтерес для організації інформаційного... впливу на осіб, які приймають рішення; розповсюдження інформаційного контенту, що забезпечує цілеспрямований інформаційний (психологічний) вплив на свідомість як окремих людей, так і визначених цільових аудиторій;... координація дій опозиційних сил, протестних рухів та націоналістичних... організацій; відстеження суспільних настроїв, виявлення лідерів думок для їх подальшого використання...» [33].

Суб'єктами антивоєнної пропаганди (учасниками інформаційної війни) в росії є не лише українці. Крім нас, це – «колективний Захід», і російська ліберальна «опозиція». «Росія в інформаційному протистоянні із Заходом виглядає як «кошеня супроти носорога», – цитує одного із російських воєнкорів Інститут вивчення війни (ISW) [3,43].

Українська держава для впливу на російську аудиторію створила проект FreeDom. Як вважає міністр культури та інформаційної політики Олександр Ткаченко, цей канал став на передовій у боротьбі з російською дезінформацією у світі. «Рік інформаційного проекту «FreeDom» російською мовою, – наводить статистику міністр, – це 6,5 млрд переглядів у диджиталі, понад 76% з них – не з України; це – мовлення через шість супутників, які покривають усю Європу, європейську частину Росії, Середню Азію, Північну Африку, Близький Схід, це постійне потрапляння в тренди YouTube в Росії, Казахстані, Білорусі, Німеччині, Узбекистані. Канал входить у пакети 10 OTT-платформ, присутній у понад 700 кабельних, DTH, IPTV мережах, 44 країн світу, 20 з яких додалися за рік» [50].

Україна в особі міністра Ткаченка неодноразово порушувала питання про проведення «інформаційного Рамштайну» з метою координації зусиль у боротьбі з російською пропагандою. Захід має великий досвід, накопичений з часів холодної війни між Москвою та Євроатлантичною цивілізацією. З Росією і сьогодні воюють все ті ж Радіо «Свобода», Голос Америки, ВВС, «Німецька хвиля», тощо, – з тією лише різницею, що інформацію розповсюджують не через лампові чи транзисторні радіоприймачі, а використовуючи сучасні канали комунікації. За словами секретаря радбезу Росії Миколи Патрушева, США та їхні союзники ведуть інформаційну кампанію, мета якої – «руйнування російської державності» [45].

У січні 2023 року в Єврокомісії запропонували запустити проект «Радио Свободная Россия». За словами віце-голови Європейської Комісії Віри Йоурової, вона пропонує проект, схожий за суттю на «Радио «Свободная Европа» чи «Голос Америки», які постали на початку холодної війни. «Ідея полягає в тому, – пояснює вона, – щоб розробити скоординовану стратегію, яка б об'єднала всі незалежні російськомовні ЗМІ і надала би їм усі технічні засоби для роботи на російську аудиторію» [4].

За різними оцінками, від семисот тисяч до мільйона росіян полишили свою країну протягом 2022 року. Масова міграція прокотилася двома хвилями. Одразу після початку вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року та після оголошення Путіним мобілізації 21 вересня 2022 року. Попри те, що в РФ дедалі частіше лунають пропозиції покарати втікачів конфіскацією майна і заборонаю повертатися, кремлівський режим в цілому задоволений тим, що нелояльні виїхали за кордон – разом з ними випущено пару. Як зазначила одна із пропагандисток,

«плюс у тому, що вони в умовному Верхньому Ларсі, а не на умовній Болотній площі, де б відволікали сили Росгвардії від справді важливих завдань» [47].

Опинившись у вигнанні, нова російська еміграція каналізувала свою активність в інформаційній сфері, де за рік сформувався помітний сегмент Youtube та Telegram-каналів з антивоєнним дискурсом. З-за кордону на росію мовить і низка мас медіа, заборонених у самій рф після початку війни. Блогери та професійні журналісти, які вимушені були поїхати з Росії, за оцінкою правозахисного проєкту «Сетевые свободы», практично створили другий Рунет, непідконтрольний державі [1].

Російська антивоєнна опозиція інформаційну роботу розглядає як один із основних напрямків боротьби з режимом путіна. «Зміна громадської думки, – зазначає соратник Олексія Навального Леонід Волков, – напряду впливає на можливості Путіна продовжувати війну: чим менше підтримки, тим складніше дається війна, тим складніше Путіну розмовляти із суспільством і пояснювати, для чого взагалі ця війна потрібна... Боротьба з Путіним йде на трьох фронтах: санкційному, воєнному, інформаційному. Одне без іншого працює повільніше та менш ефективно. Без санкцій проти російської економіки та оборони Україні було би важче на полі бою, як і без західних поставчань зброї. А без... інформаційної роботи, роботи незалежних ЗМІ, люди в Росії менше дізнавалися б про жахи війни» [30].

Звісно ж, російську антивоєнну опозицію слід розглядати не як союзника, а лише як ситуативного попутника в боротьбі з режимом путіна. За висловом українського громадського діяча Валерія Пекаря, маємо ділити росіян не на добрих, чи поганих, а на некорисних і корисних: «Нема ні хороших росіян, ні поганих росіян, а є лише корисні (наближають нашу перемогу), шкідливі

(віддаляють нашу перемогу) та неважливі (всі решта). Це означає дивитися не крізь емоцію, а крізь стратегію. Це дуже боляче, але потрібно» [39].

Технології інформаційного проникнення та подолання цензурних бар'єрів. Інформаційні операції в Росії є надзвичайно ускладненими з огляду на специфіку її політичної системи, яка має всі ознаки трансформації з авторитарної в тоталітарну. Там «сформовано тоталітарну поліцейську державу з елементами культу особи, з агресивною зовнішньою і репресивною внутрішньою політикою, яка культивує атмосферу насильства і страху і, формуючи фальшиву «паралельну» картину світу, морально розбещує власних громадян»

Співдиректор програм зовнішньої політики та міжнародної безпеки Центру Разумкова Михайло Пашков, який ще в дев'яності роки працював в українському посольстві у Москві і є одним з провідних вітчизняних експертів по Росії, вважає, що є підстави говорити про «новий соціальний тип – homo putinus». На думку Пашкова, «Це – людина ідентифікована з владою яка погоджується зі свавіллям стосовно себе, з тим, що держава контролює її життя, придушує універсальні моральні норми». Така людина вірить у винятковість росіян, виказує сакральний пієтет до влади, демонструє «злісне і мстиве ставлення до Заходу, що є реакцією на неуспіх будівництва нормальної цивілізованої держави, звідки агресія, апеляція до великого минулого як компенсаційного міфу» [38].

Щоби зрозуміти, наскільки ми далекі від інформаційного паритету, достатньо лише в загальних рисах уявити собі величину та потужність інформаційної машини, збудованої росією: два десятки федеральних і 239 регіональних телеканалів, 700 радіостанцій, понад 62 тисячі газет і нескінченна кількість контрольованих

Інтернет-ресурсів, включно з соціальними медіа. Це значно перевищує інформаційні потужності Третього Рейху. Один лише канал Russia Today має бюджет понад 300 мільйонів доларів на рік, мовив англійською, французькою, німецькою, іспанською, російською та кількома східноєвропейськими мовами.

Інформаційна робота сьогодні – це як «бойова зброя», і за «своїм значенням нічим не поступається автомат Калашникова, – заявила голова Національної медіа-групи Аліна Кабаєва, яку західна преса вважає цивільною дружиною путіна і проти якої впроваджені санкції [23].

В росії ще з середини нульових встановлено всеохоплюючий контроль влади за офлайн-медіа – телебаченням, радіо, газетами. Останній відносно плюралістичний телеканал «Дождь», остання плюралістична радіостанція «Ехо Москви», останній незалежний часопис «Новая газета» закрилися протягом місяця від початку вторгнення росії в Україну.

Однак «сучасні технології змінили інструментарій інформаційних (психологічних) операцій. Протягом останнього часу найбільш активно здійснюється інформаційний (психологічний) вплив (ІПВ) через соціальні спільноти, відбувається інтенсивний розвиток соціальних мереж, активне збільшення їхніх аудиторій, постійна поява нових сервісів та глобалізація, що значно підвищує їхню роль в інформаційному просторі. Тенденція використання соціальних мереж для здійснення інформаційного (психологічного) впливу на визначені цільові аудиторії на сьогодні стала реальністю, а застосування соціальних мереж стало повсякденним процесом дестабілізації суспільно-політичної обстановки в країні-мішені» [46. с. 48].

«В інтернеті купа обману й брехні, нічому не можна довіряти, інформація – це зброя для боротьби, причому достатньо ефективний спосіб», – заявляє путін [41].

Російська влада в порядку збільшила зусилля із взяття під максимально жорсткий контроль онлайн медіа. Механізм блокування новинних Інтернет-ресурсів відпрацьований задовго до війни. Але за рік «СВО» більше, ніж втричі, з 72 000 до 247 000, зросла кількість заблокованих сайтів [52].

Водночас режим впровадив адміністративну та навіть кримінальну відповідальність для тих, хто знаходить можливості долати цензурні бар'єри та декларувати антивоєнну позицію. Станом на кінець 2022 року за кримінальною статтею за розповсюдження фейків про армію було порушено 149 справ щодо 352 осіб, з яких 28 перебували під вартою. По ній, зокрема, засуджено двох опозиційних муніципальних депутатів Олексія Горінова та Іллю Яшина – відповідно на сім та вісім з половиною років позбавлення волі. Володимир Кара-Мурза у квітні 2023 року засуджений до позбавлення волі на чверть століття. До судів передано майже 5000 адміністративних справ [12, 32].

«Дискредитацією армії» в судовій практиці визнавали і плакати з надписом «миру мир», і гасло «фашизм не пройде», і написання слова «спецоперація» у лапках і навіть аркуш паперу із зірочками замість літер «********» які б мали означити «Нет войне» [52].

За 2022 рік зафіксовано понад 20 000 затримань з політичних мотивів, здебільшого за участь у антивоєнних акціях. До списку іноагентів потрапило вдвічі більше людей, ніж роком раніше. Це в основному політологи, журналісти, бізнесмени і навіть зірки естради. Крім кримінально-адміністративних заходів, влада, давно маючи повний контроль за російськими соціальними мережами «ВКонтакте» та «Однокласниками», вжила заходів із блокування, обмеження чи перешкоджання американських соцмереж. Корпорацію Meta, яка володіє

мережами Instagram та Facebook, Мінюст рф вніс до реєстру «екстремістських організацій» [34].

В результаті аудиторія Instagram за 2022 рік, за різними і дещо розбіжними оцінками, скоротилася на 60% (Mediascope), або на 30% (Brand Analytics). Натомість, за даними російських медіа-маркетологів, «з лютого по листопад 2022 року добова аудиторія ВКонтакте зросла з 38 до 42 мільйонів, а Telegram – з 23 до 36 млн» [18].

Щодо TikTok, на допомогу москві прийшов його прихований союзник Пекін. Згідно дослідженню Mediascope [49], зараз у цій мережі щодня «сидить близько чверті росіян старших 12 років». Однак китайські власники заборонили блогерам із рф викладати ролики та вести прямі ефіри, посилаючись на закон про фейки, згаданий вище. Відтак, пояснюють фахівці, стрічка для росіян компонується із старих відео, завантажених раніше. Нових роликів поменшало у вісім разів, а кількість авторів-росіян скоротилася з 300 тисяч до 45 000. Таким чином, ця мережа протягом 2022 року була обмежена як для воєнної пропаганди, так і антивоєнної контрпропаганди [31].

За даними компанії моніторингу Top10VPN, лише за два тижні березня 2022 року «попит на VPN-програми в рф виріс більше як на 2000% в порівнянні з аналогічним періодом початку лютого» [9]. Однак, як видно із наведеної вище статистики, це не запобігло істотним втратам аудиторії таких ресурсів як Instagram, Facebook.

Російська влада розуміє, що неконтрольовані нею канали комунікації підривають основні наративи офіційної пропаганди та негативно впливають на настрої тих, хто знаходиться поза межами впливу телебачення. Подібно імпортозаміщенню в економіці, кремль шукає, чим замінити Youtube та Telegram, але поки що цієї проблеми не вирішив. З одного боку, за словами голови

ради Фонду розвитку цифрової економіки Германа Клименка, передумови для заміщення Facebook, Instagram и TikTok «ніби є». Експерт нагадує, що, як довела багатолітня практика, «схема цілком робоча», а прикладами копіювання наявних західних моделей є «ВКонтакте» и Telegram. «ВКонтакте» був повною візуальною копією Facebook, а Telegram – WhatsApp». Але «необхідною умовою для вдалого «копіювання» продукту є не сильна команда і тисячі серверів, а порожній ринок». Наразі «юзери не хочуть користуватися Yarrі, Руграмами, тощо... Нішу зайнято, «ядро аудиторії користується VPN сервісами для доступу до звичних для неї ресурсів, а, по-друге, запущені на заміну продукти не володіють усім функціоналом і викликають відторгнення у споживачів» [24]. Зрештою, у березні поточного року в уряді рф констатували провал спроб замінити YouTube, визнавши, що попри десятки мільярдів інвестованих рублів, аудиторія Rutube як вітчизняного аналога становить лише 2% від показників транснаціонального сервісу YouTube [13]. Ватажок ПВК «Вагнер» еугеній пригожин заявив, що YouTube найближчим часом буде закрито, а тих, хто ним користується – покарано. На відміну від технологічної версії, викладеної вище, він наводить «ідеологічну» причину, чому його і досі не забанено: «В адміністрації президента «величезна кількість людей, які мріють лише про одне – швидше б Росія програла війну, швидше б прийшли американці та відрегулювали нас».

Однак Youtube та Telegram є важливими каналами комунікації і для самої влади, оскільки дозволяють охоплювати воєнною пропагандою молодь, яка не дивиться телевизор, монополізований кремлем. Сама природа російського режиму, який із авторитарного трансформується у тоталітарний, не дозволяє залишати жодних

соціальних груп без офіційного інформаційного впливу. Але це в свою чергу залишає вікно можливостей і для антивоєнної пропаганди, чим і користуються її носії.

Відтак, саме Youtube та Telegram – основні доступні канали для проникнення в рф. Youtube, за словами відомого російського опозиційного SMM-ника Павла Гурова, охоплює до 70% росіян, він єдина альтернатива телебаченню, вимагає «дорогого контенту, але вічнозелений». Telegram, на думку цього ж фахівця, «дає контент-одноденку, але створювати його набагато дешевше...» Його перевага – анонімність, популярність істотно зростає. Гуров припускає, що врешті-решт Telegram стане єдиним доступним для опозиції майданчиком, «як в Ірані».

Мережа «В Контакте» охоплює майже 60% росіян, але через тотальний контроль з боку влади – «найскладніша для проникнення», опозиційні публіки в ній швидко блокуються. Робота в цій соціальній мережі потребує особливих правил безпеки: фейкових акаунтів, неавторизованих сімок, неросійських e-mail, тощо.

Ще одна технологія проникнення – хакерські атаки. Самі собою вони охоплюють невеликі аудиторії, але викликають великий медійний резонанс. Із найсвіжіших прикладів. 31 січня в Санкт-Петербурзі в музеї «Ермітаж» хакери вивели на електронні табло інформацію про злочини росіян в Бучі. Тижнем раніше в телевізійних ефірах Білгородської області, Кубані та окупованих Криму та Севастополі в ефірі кількох російських телеканалів «транслявали» відеозвернення Володимира Зеленського, і подія знайшла широке віддзеркалення в мас медіа. Ніхто з українців не брав на себе відповідальності за ці акції, однак існування «української кіберармії» – загальновідомий факт. За словами міністра цифрової трансформації Михайла Федорова, до неї залучено близько 300 тисяч IT-спеціалістів

Українська IT-армія від початку активної фази воєнних дій Росії на території України атакувала понад 1800 російських онлайн-ресурсів». Втім, головні її завдання все ж таки не інформаційно-психологічні операції, а хакерські атаки на підприємства Росії та інші об'єкти ворожої інфраструктури.

Ще одним каналом комунікації стали дзвінки в роцію. Це і спроби проведення примітивної соціології, і так звані формуючі опитування, коли під виглядом опитувань поширюються різноманітні чутки, і здійснюються інформаційно-психологічні операції. Про масштаби такої діяльності можуть свідчити дані, наведені Віктором Андрусівим, экс-радником Міністра внутрішніх справ України на сторінці у Facebook: «Ми зробили 32 мільйона дзвінків росіянам. З них вони дізнавались правду про війну і не тільки. На це було витрачено близько 350 тисяч доларів, в тому числі багато з вас реально допомогли» [7].

Дзвінки як елемент ІПСО виявилися настільки масовими і резонансними, що один із найбільших «воєнкорівських» телеграм-каналів «Рибар» зробили майже півгодинний фільм «+380». Ось як вони його анонсують: «Дзвінки та повідомлення з країни 404 – один із самих витончених видів інформаційно-психологічного впливу. Телефонним дротом на адресу росіян ллються ненависть та погрози розправитися. Особливо жорстких форм набув вплив на близьких родичів, і все це підтримується на рівні держави. Ви дізнаєтеся, хто й для чого влаштовує жорсткі треш-стріми і відправляє рідним учасників російської спецоперації жахливі повідомлення про загибель бійців, фотографії понівечених трупів» [17].

Наративи та месиджі для впливу на російську аудиторію. Різними волонтерськими групами були роз-

роблені детальні методички для охочих, які використовуючи можливості соціальних мереж, можуть впливати на російську аудиторію. Зокрема, окремим пунктом в роботі Конгресу вільної Росії у Вільнюсі наприкінці серпня-початку листопада 2021 року був тренінг відомого маркетолога Павла Гурова «Діджітал-інструменти для антивоєнного активізму». Торкаючись нарративів, він закликав не апелювати марно до моралі його співвітчизників, а використовувати конкретні історії, проблеми та незручності, що їх війна створює для росіян, як-от: «втрата родича, відсутність інсуліну для діабетиків, скорочення по роботі, брак коштів».

Ось які теми вважає актуальними для антивоєнної пропаганди закордонний штаб Навального: «жахіття війни, яку почав Путін, і що відчують українці; втрати та погана амуніція (такі новини декого примушують відмовитися від походу на війну); про командування, якому начхати на солдат, про розруху у путінській системі; про крадіжки і брехню чиновників з пропагандистами; про наслідки цієї бійні для простих людей; про акції протесту, які показують, що не всім в одному пориві підтримують це жахіття» [30].

Ефективні нарративи антивоєнної пропаганди в росії вивчають та досліджують і американські фахівці. «Психологічна війна залишається головною можливістю для Сполучених Штатів, – йдеться у статті Іванни Страндер та Девіда Шедда... «Продати росіянам американську мрію, як колись, вже неможливо, – наголошують автори, – слід, навпаки, використати російський націоналізм, рівно як і незадоволення російських національних меншин. Піднесення (російського) націоналізму може бути перевагою в американській психологічній війні з кремлем. росіяни дуже пишаються своєю країною, і путін підтримував це переконання двома декада-

ми націоналістичної риторики. Ефективні інформаційні операції можуть показати росіянам, як їхня країна перетворилася із країни міжнародної підтримки та престижу у глобального вигнанця. Замість того щоб відмовитись від націоналістичних тенденцій, це скоріше підтримає бажання росіян відновити велич, втрачену через путіна» [5].

Важливим для правильного формування у цьому сенсі було би глибше проаналізувати історію радянської війни проти Афганістану. «Афганську війну» в антивоєнному наративі часто-густо згадують, зазначаючи, що вже за перші місяці «СВО» проти України росія втратила вбитими більше, ніж за 15 років вторгнення та окупації Афганістану. Однак, відомі паттерни реакції радянського суспільства на втручання срср у справи суверенної держави дозволили краще спрогнозувати очікувані рефлексії російського соціуму на війну проти України. Радянці мало переймалися стражданнями афганського народу, якщо про них взагалі знали, бо тоді офіційна пропаганда так само заперечувала війну, використовуючи термін про так званий інтернаціональний обов'язок. На тлі відсутності будь-якої емпатії до афганців, радянські люди відчували страх перед власними втратами у війні, а цинкова труна з Афганістану, доставлена у будь-яке місто чи село, пробивала найпотужніші мури цензури.

Так само годі було сподіватися, щоби на росіян справили враження масові жертви українців в Бучі, якби навіть вони готові були повірити, що то справа рук їхньої воєнщини. Куди вагомішими є страх власної смерті, втрати рідних і близьких, жертви співвітчизників. Саме тому вже з березня 2022 року саме тема російських «двохсотих» в Україні стала однією з центральних в антивоєнній пропаганді. У квітні її органічно пов'язали зі

стартом весняного призову до лав російської армії, оперуючи фактами залучення строковиків до війни. Тема призову плавно перетекла в загрозу неминучої мобілізації, яка стала-таки реальністю, і способи, як її уникнути протягом кількох місяців залишаються головною темою російських антивоєнних Youtube та Telegram-каналів. З початку 2023 року систематично поширюються чутки про неминучість нової хвилі мобілізації, а щоб посилити страх перед нею особливу увагу приділяють смертності серед першої хвилі мобілізованих, і в цьому сенсі показовим за кількістю та якістю можна вважати висвітлення загибелі у новорічну ніч сотень «мобіків», через провину некомпетентного командування скупчених на території ПТУ в Макіївці. Репортери BBC News та «Медіазони» встановили за відкритими джерелами імена 22055 російських військовослужбовців, які загинули в Україні (станом на середину травня). Ці та інші знакові події давали приводи для масованої критики вищого політичного та воєнного керівництва, коли антивоєнний сегмент активно використовував і негативні щодо влади коментарі з табору активних прихильників війни, будь-то Лукашенко чи Гірін, Кадиров чи Пригожин.... Таким чином розмивається образ Путіна як сильної особистості, актуалізується тема розбіжностей у російському вищому керівництві.

У темі втрат, залучення до СВО контрактників, зеків, найманців, регіональних батальйонів та мобілізованих одним з ключових елементів був наголос на непропорційній кількості жертв серед москвичів та провінціалів, особливо серед вихідців з національних окраїн. Москву в Росії не люблять усі. Ймовірно незадоволення представників національних меншин намагаються трансформувати в сепаратистські настрої в РФ в межах

теми «депутінізації, денуклеаризації та деколонізації» росії. Протягом року відбулося чотири «Форуми вільних народів постРосії», в мережі з'явилися борди з картою розчленованої рф, втім такою ж картою офіційна російська пропаганда лякала росіян, подаючи саме путіна як гаранта територіальної цілісності країни.

«Війна перекинулася на російську територію» – що правда, доволі швидко спрацював ефект звикання, і воєнні хроніки з Білгорода, Курська, Брянська перестали сприйматися як сенсація, перетворилися у рутину. Найрезонанснішими маркерами проникнення війни на територію росії стали вибух на Кримському мосту, за символізмом співставний з підбиттям та затопленням крейсера «москва», та «бавовна» на військових аеродромах в Енгельсі чи під Рязанню, дії ДРГ в Грайворонському районі Білгородщини у травні 2023 року. Нарешті – влучання безпілотниками в офіс путіна в кремлі у квітні 2023 року, яке Україна так і не взяла на себе; скасування парадів 9 травня у багатьох регіонах росії і рекордно стислий за часом парад у самій москві, яка тепер виглядає вразливою з точки зору можливих дій українців у відповідь на рашистську агресію, що доведено 30 травня атакою дронів на столицю рф.

Система інформаційного впливу на територію і свідомість противника намагається бути гнучкою, аналізувати вплив тих чи інших тем, вносити необхідні корективи в стратегію та тактику проникнення. Наприкінці року свої рекомендації серед дотичних до інформаційних акцій проти росії осіб розповсюдив один із українських мозкових центрів, який працює на цьому напрямку на засадах анонімності. На думку експертів цього центру, ключовою тезою має стати твердження, що «ситуация развивается в неверном направлении». Це одночасно і доповнення, і розвиток фор-

мули «За что воюем?». Слід продовжувати інформаційну лінію, спрямовану на прив'язку» до війни та мобілізації таких явищ, як погіршення рівня життя, зниження конкурентоспроможності рф, послаблення російської економіки. Формувати уявлення, що за війну заплатить кожен – зниженням рівня життя. Перспективним напрямком є робота з інтенсифікації вертикального конфлікту. Населення рано чи пізно почне шукати винних не тільки в поразках на фронті, а й у відсутності ліків, зниженні прибутків тощо. Війна відкине Росію на кілька десятиліть назад. Сьогоднішнім молоді і дітям доведеться «починати з нуля», коли путін та інші «вожді» або помруть, або доживатимуть за кордоном на комфортних вілах».

Цільові аудиторії для впливу. Згідно принципів та засад маркетингу та стратегічних комунікацій при створенні та реалізації комунікаційної стратегії слід враховувати наступні компоненти: цільова аудиторія, її потреби, інтереси та цінності; меседжі та канали комунікації, оцінка впливу. В інформаційних діях, націлених на російську аудиторію, оперувати цими показниками складно через проблематичність отримання в умовах диктатури достовірних соціологічних даних. Ситуація ще більше погіршилася після 4 березня 2022 року, появи у російському законодавстві статті про фейки, відколи «громадяни ще більше усвідомили небезпеку вільного самовираження» особливо в опитуваннях, де присутня оцінка «спеціальної воєнної операції». Втім, нема жодних сумнівів, що більшість росіян підтримує війну: «Перші ж заміри показали, що спеціальна військова операція зайшла в масову свідомість, як ніж у масло» [28].

У сенсі ставлення до Заходу «Путін потрапляє у резонанс зі значною частиною суспільства». Очевидно це не

той випадок відомих з історії, коли війну веде непопулярна в народі влада. Очевидно, що проти України воює не особисто путін, не лише росія як держава, а саме російське суспільство, так званий глибинний народ, той самий homo putinus, який і є соціальною базою путінського режиму [21].

Однак, ставлення до війни відчутно різняться по вікових категоріях та по регіонах. Керівництво контролюваного кремлем Всеросійського центру вивчення громадської думки (бренд «ВЦИОМ») прямо визнає, що люди від 18 до 24 років — найбільш проблемна вікова група з точки зору ставлення до «СВО». Дослідження показують, що ця група не дивиться телевизор, «де все по полничках розкладають». «Коли ми питаємо: що для вас важливіше, щоби країна жила добре, чи ваша родина і Ви жили добре, старше і середнє покоління обирають країну. А ця генерація, вибачте, більше обирає себе. Вони займаються порятунком себе, а не порятунком країни» [15]. Очевидно, у цьому російська влада бачить серйозну загрозу. Секретар радбезу росії микола патрушев поставив завдання «захистити молодь від впливу західної пропаганди» та різних «деструктивних течій» [44].

Ще одна слабка з точки зору роспропаганди ланка, перспективна для інформаційних дій – столичні регіони. Згідно досліджень групи Russian Field, найвищий рівень тих, хто сумнівається в «СВО» – в Центральному та Північно-Західному федеральних округах, до складу яких входять москва та санкт-петербург. Тут показники непідтримки війни сягають майже чверті опитаних, що істотно вище, ніж в інших регіонах [35]. Це – доволі велика аудиторія: кількість людей, порівняна з наявним населенням України, з огляду на те, що населення росії в рази вище, ніж населення України.

Виходячи з наявної соціології, цільовими досяжними групами для антивоєнної пропаганди в залежності від тем є росіяни, які здебільшого не використовують телебачення як джерело інформації; особи віком до 35-40 років; політичні еліти, певні регіональні спільноти з особливо високим рівнем залучення контрактників чи мобілізованих; мобілізовані та їхні родини; російські діаспори в ЄС та інших країнах; тощо.

Щоб оцінити ефективність понад річної антивоєнної кампанії, нема іншого способу, крім як так само використовувати суперечливі і сумнівні достовірності соціологічні дані. Якщо 57% росіян, згідно опитувань Левада-центру (визнаного іноагентом), вже виступають за мирні переговори з Україною, а за продовження кампанії лише 36%, то певні зрушення очевидні.

У середині листопада 2022 року один із українських аналітичних центрів, якій в питаннях дослідження росії наполягає на своїй анонімності, провів фокус-групи серед росіян. Соціологи констатували, що навіть при підтримці «СВО» люди починають поступово розділяти її з підтримкою влади, а «вже стало уявлення, що «спецоперація йде не за планом» є для респондентів сигналом про те, що влада несакральна», вона «погано реалізує правильну політику із виконання завдань спецоперації».

Висновки і рекомендації. Після кількох десятиліть, протягом яких Україна оборонялася в інформаційній війні з Росією і взагалі була частиною російського інформаційного простору, наша країна, нарешті, не лише вибудувала ефективну протидію російській пропаганді, але й розгорнула систему інформаційного проникнення на територію і у свідомість противника.

В інформаційній війні проти росії Україна має стратегічних союзників в особі так званого колективного За-

ходу з його досвідом боротьби із срср ще в часи холодної війни та ситуативних союзників-попутників з числа так званої ліберальної антивоєнної опозиції.

Чи досягла ця комунікаційна стратегія бажаного результату? Немає переконливих досліджень, які би довели, що річна кампанія інформаційно-психологічного впливу суттєво змінила шовіністичні, імперські та мілітаристські настрої, якими охоплена переважна частина російського суспільства. Однак, маємо публічні зізнання російської влади, що для неї такий вплив є помітним. Він викликає її серйозну стурбованість, спонукає до пошуку технологій блокування комунікаційного проникнення антивоєнної інформації в російську аудиторію.

В той же час в тому числі і завдяки зусиллям України росіян забезпечено масивом альтернативної інформації на тему так званої СВО. Ця інформація поступово підриває довіру російського суспільства до путіна, в тому числі і в очах військовослужбовців; формує негативне ставлення до війни як джерела багатьох негативних наслідків для країни; використовує наявні міжрегіональні та міжетнічні протиріччя; знецінює так звані традиційні цінності, апелюючи до яких путін і намагається трансформувати авторитарний режим у тоталітарний.

Очевидно, що інформаційна війна триватиме значно довше, ніж конвенційна. росія – ворог України на тривалу історичну перспективу. Україна протягом 2022 року отримала лише перший досвід інформаційних операцій проти рф. Їхня важливість найближчим часом зростатиме на фоні неминучого поглиблення конфронтації росії не лише з Україною, але із колективним Заходом.

З огляду на виснаження ресурсу волонтерів в інформаційній війні на території росії дедалі зростатиме

роль державних органів і спецслужб, які мають бути готові до тривалої боротьби. Завдання дипломатії – реалізувати ідею «інформаційного Рамштайну», задіяти фінансовий ресурс трансатлантичної спільноти для інформаційно-психологічних операцій проти країни-агресора. Щодо російської антивоєнної опозиції, вона не має жодних шансів прийти в росії до влади, але Україна і надалі зацікавлена у взаємодії з цією спільнотою з огляду на сукупний інформаційний ресурс емігрантів.

Всередині України постає завдання налагодити координацію між усіма відомствами, які здійснюють інформаційні операції проти росії чи будь-які інформаційні дії на її території. На сьогодні така координація виглядає як недостатня.

Маємо бути готові з новими технологічними рішеннями на випадок блокування російською владою двох найбільш доступних та релевантних каналів проникнення як Youtube та Telegram.

Очевидно, що на найближчі місяці в рамках наративу «не СВО, а війна» слід поширювати такі ключові теми, як:

- колосальні людські втрати, що їх несе росія з вини путіна та бездарного військового керівництва в агресивній війні проти сусідньої країни;

- бездарність вищого політичного та військового керівництва, яке розраховувало на блицкриг, а втягнуло росію у тривалу війну, яку воно не здатне виграти і яка, замість параду в Києві, перекидається на російську територію;

- корупція, за якої путін, шойгу, усе вище політичне і військове керівництво астрономічні фінансові ресурси, направлені з бюджету на модернізацію армії, витратило на власне збагачення;

- прихована мобілізація, в якій під виглядом нібито укладення добровільних контрактів на фронт буде при-

мусово відправлено сотні тисяч чоловіків, який там з високою ймовірністю уб'ють, в той час як еліта, починаючи із зятів путіна і шойгу, уникає обов'язку із захисту вітчизни і веде гламурний спосіб життя;

- тотожність путіна та війни в силу його зацікавленості у перетворенні росії в осаджену фортецю з метою на цій хвилі ще раз продовжити свої повноваження на шість років у ході так званих президентських виборів 2024-го;

- втрата росією статусу великої держави і перетворення її з потужного гравця із США та Євросоюзом в сировинний придаток та політичного сателіта КНР;

- подальше поширення інформації на аудиторію ворожої країни з метою впливу на настрої, волю, розуміння, прагнення і спроможності противника, для підриву довіри російського суспільства до вищого політичного та військового керівництва, дискредитація ідеології так званої СВО.

ЛІТЕРАТУРА:

1. 2022: Два Рунета. «Сетевые свободы». М. 2022. URL: <https://drive.google.com/file/d/1RiYPt8dkQAOYW6Yz4cO9LP9oChbVeqSd/view> (дата звернення: 05.02.2023)

2. Countering information influence activities. A handbook for communicators. URL: <https://www.msb.se/RibData/Filer/pdf/28698.pdf>

3. Russian offensive campaign assessment. Institute for the Study of War. November 21, 2022. URL: <https://www.understandingwar.org/backgrounder/russian-offensive-campaign-assessment-november-21> (дата звернення:)

4. Senior EU official calls for a 'Radio Free Russia' to help exiled media. The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/world/2023/jan/27/senior-eu-official-calls-for-a-radio-free-russia-to-help-exiled-media> (дата звернення:)

5. Waging Psychological War Against Russia. Politico. – 07.09.2022. URL: <https://www.politico.com/news/magazine/2022/09/07/waging-psychological-war-against-russia-00054995> (дата звернення:)

6. Авраменко Д., Авраменко М. «Аспекти ведення інформаційної боротьби у кіберпросторі в сучасних умовах». Стратегічні пріоритети інформаційної безпеки держави у сфері оборони в умовах воєнного стану: збірник матеріалів II міжвідомчої науково-практичної конференції, м. Київ., 29 листопада 2022 р. К.: НУОУ, 2022. С. 69-70

7. Андрусів В. Мобілізувався в ЗСУ. Треба бути там, де вірять і наближають нашу перемогу / Victor Andrusiv // 20 липня 2022. URL: <https://www.facebook.com/835084145/posts/pfbid027gTdS4q4ojpuEcSs2ZXRYzZdZQJRadvPfbSb5D5Z2ZDUKAMPjeajoRqKdQ6o355M3el/?d=n> (дата звернення:)

8. Балан С. Зелена книга протидії дезінформації. Київ : ГО «Інститут інформаційної безпеки», 2022.

9. Баловсяк Н. Використання VPN в Російській Федерації за два тижні виросло на 2000%. Chas.news. – 15 березня 2022. URL: <https://chas.news/news/vikoristannya-vpn-v-rosiiskii-federatsii-za-dva-tizhni-viroslo-na-2000> (дата звернення:)

10. Бернейс Е. Пропаганда. Київ : Видавничий дім «Сварог», 2021. 128 с.

11. Большинство россиян приготовились терпеть войну в Украине в течение еще двух лет. Русская служба The Moscow Times. – 01.02.23. URL: <https://www.moscowtimes.ru/2023/02/01/bolshinstvo-rossiyan-prigotovilis-terpet-voinu-v-ukraine-v-techenie-esche-dvuh-let-a32443> (дата звернення: 05.02.2023)

12. Бонч-Осмоловская К. Как в России ужесточают законы против несогласных с войной. «Важные истории». – 30 ноября 2022. URL: <https://stories.media/news/2022/11/30/kak-v-rossii-uzhestochayut-zakoni-protiv-nesoglasnikh-s-voinoi/> (дата звернення:)

13. В правительстве констатировали провал попыток заменить YouTube. Русская служба The Moscow Times. – 15.03.2023. URL: <https://moscow42.global.ssl.fastly.net/2023/03/15/v-pravitelstve-konstatirovali-proval-popitok-zamenit-youtube-a36857> (дата звернення:)

14. Гібридна війна росії проти України. Як перемогти на інформаційному фронті : аналітичний посібник / команда Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. Київ : Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, Центр демократії та верховенства права, 2023. 56 с.

15. Глава ВЦІОМа розказав про боротьбу держави з егоізмом молоді. Радіостанція «Говорит Москва». – 16 марта 2023. URL: <https://govoritmoskva.ru/news/356136/> (дата звернення:)

16. Гуров Павел. Диджитал-инструменты для антивоенного активизма. Вильнюс, 2022

17. Документальный фильм-расследование «+380». Телеграм-канал «Оперативные сводки». Допис. Соціальна мережа «Telegram». URL: <https://t.me/opersvodki/10943> (дата звернення:)

18. Должна быть вертикаль власти в интернете. Информационное агентство «URA.RU». – 26 ноября 2022. URL: <https://ura.news/articles/1036285782> (дата звернення:)

19. Евросоюз отзывает лицензии на вещание у Первого канала, НТВ, «Россия-1» и РЕН ТВ. The Insider. 16 грудня 2022. URL: <https://theins.ru/news/257917> (дата звернення:)

20. Евросоюз отозвал лицензию у российских телеканалов. Телеграм-канал «SOTA». Допис. Соціальна мережа «Telegram». URL: <https://t.me/sotaproject/51003> (дата звернення:)

21. Имперская формула принята официально: Россия нигде не заканчивается. Интернет-ЗМІ «Meduza». – 24 февраля 2023. URL: <https://meduza.io/feature/2023/02/24/imperskaya-formula-prinyata-ofitsialno-rossiya-nigde-ne-zakanchivaetsya> (дата звернення:)

22. Іжутова І. Організаційно-правові засади формування та розвитку системи стратегічних комунікацій безпекового сектору України : дис. ... канд. н. з державного управління : 25.00.02. Київ, 2021. 274 с.

23. Кабаева сравнила работу российского ТВ с автоматом Калашникова. Интернет-ЗМІ «Meduza». 6 лютого 2023. Відеохостинг «YouTube». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=oxoDFWkJdWA&feature=youtu.be> (дата звернення:)

24. Клименко Г. Появятся ли в России очередные аналоги Instagram, TikTok и Zoom. Российская газета. – 24.11.2022. URL: <https://rg.ru/2022/11/24/german-klimenko-ob-alternativah-tiktok-i-instagram-nisha-zaniata-a-novye-servisyy-vyzyvaiut-ottorzhenie.html> (дата звернення:)

25. Коваль М. В., Медведев О. О. Інформаційна війна на території противника. Стратегічні комунікації у сфері забезпечення національної безпеки та оборони: проблеми, досвід, перспективи : тези доп. III Міжнародної наук.-практ. конф., м. Київ, 31 жовтня 2022 р . Київ, 2022. С. 30-33.

26. Конева Е. Что можно измерить в условиях военной цензуры. Социология войны. Палладиум. Журнал Свободного университета. Рига, 2022

27. Конфликт с Украиной: август 2022 года. Левада-Центр. – 1 сентября 2022. URL: <https://www.levada.ru/2022/09/01/konflikt-s>

ukrainoj-avgust-2022-goda (дата звернення: 05.02.2023)

28. Крокинская О. О социологи войны. Палладиум. Журнал Свободного университета. Палладиум. Журнал Свободного университета. Рига, 2022

29. Левченко О. Проблеми забезпечення інформаційної безпеки держави у сфері оборони в умовах воєнного стану та шляхи їх вирішення. Аспекти ведення інформаційної боротьби у кіберпросторі в сучасних умовах. Стратегічні пріоритети інформаційної безпеки держави у сфері оборони в умовах воєнного стану: збірник матеріалів II міжвідомчої науково-практичної конференції, м. Київ., 29 листопада 2022 р. К.: НУОУ, 2022. С. 9-12

30. Леонид Волков о наших с вами успехах. Телеграм-канал «Команда Навального». Допис. Соціальна мережа «Telegram». URL: <https://t.me/teamnavalny/16336?single> (дата звернення:)

31. Линделл Д. TikTok на службе ФСБ. Как соцсеть для веселых видео превратилась в рупор кремлевской пропаганды. The Insider. – 28 декабря 2022. URL: <https://theins.ru/obshestvo/253354> (дата звернення:)

32. МВД назвало число уголовных и административных дел за дискредитацию армии. РБК. – 19 октября 2022. URL: <https://www.rbc.ru/politics/19/10/2022/634fb9b09a79477c820127d0> (дата звернення:)

33. Методологічний підхід до підготовки і проведення інформаційної (психологічної) операції у соціальних мережах / Г.В.Певцов, С.В.Залкін, О.В.Ревін, С.О.Сідченко, К.І.Хударковський. Системи обробки інформації, 2022, випуск 2 (169). С. 58–65. URL: <https://doi.org/10.30748/soi.2022.169.07>.

34. Минюст РФ внёс корпорацию Meta в реестр экстремистских организаций. Телеграм-канал «NEXTA Live». Допис. Соціальна мережа «Telegram». URL: https://t.me/nexta_live/41653 (дата звернення:)

35. Неоднозначная война. Общественно-политическое медиа «Вёрстка». – 24 февраля 2023. URL: <http://verstka.media/otnosheniye-k-voynе-raznye-pokoleniya-opros> (дата звернення:)

36. Офис Президента использует эффективно инструменты информационной войны. Телеграм-канал «Резидент». Допис. Соціальна мережа «Telegram». URL: https://t.me/rezident_ua/14228 (дата звернення:)

37. Офис Президента совместно с Mi-6 создает подразделение стратегических коммуникаций. Телеграм-канал «Резидент». Допис. Соціальна мережа «Telegram». URL: https://t.me/rezident_ua/11989 (дата звернення:)

38. Пашков М. Війна сенсів: шляхи і напрями опору «Русскому миру». Київ: Центр Разумкова, 2022. 10 с.

39. Пекар В. Що є наша перемога та як її досягти? / Валерій Пекар // Соціальна мережа «Facebook». – 17 липня 2022. URL: <https://www.facebook.com/valerii.pekar/posts/pfbid02oEhWyQSDgqBxVx7RSs8WEjyPpUTmqy1wPKQobFSNKWXVtERg8oy5foCPjy6guxa5l> (дата звернення:)

40. Певцов Г. В., Залкін С. В., Сідченко С. О., Хударковський К. І. Інформаційно-психологічні операції: планування, протидія, технології : монографія. Харків. ДІСА ПЛЮС, 2020. 252 с.

41. путин в. В інтернеті куча обмана и лжи, ничему нельзя доверять... Відео-допис. Соціальна мережа «Telegram». URL: <https://t.me/navideovidno/54279> (дата звернення:)

42. Російські телеканали «Россия 24», «RTR Планета» і «Первый» мають бути визнані терористичними організаціями. Національна рада україни з питань телебачення і радіомовлення. Офіційний вебсайт. 26.10.2022. URL: <https://www.nrada.gov.ua/rosijski-telekanaly-rossyuua-24-rtr-planeta-pervyj-mayut-buty-vyznani-terorystychnomu-organizatsiyamu-natsionalna-rada-infografika/> (дата звернення:)

43. Россия усиливает контроль над информационным пространством на фоне критики ее действий в Украине. Телеграм-канал «BBC News | Русская служба». Допис. Соціальна мережа «Telegram». URL: <https://t.me/bbcrossian/37875> (дата звернення:)

44. Секретарь Совета безопасности Патрушев нашел в интернете угрозу поддержке войны среди россиян. Телеграм-канал «Настоящее Время». Допис. Соціальна мережа «Telegram». URL: <https://t.me/currenttime/22219> (дата звернення:)

45. Секретарь Совета безопасности Патрушев нашел в интернете угрозу поддержке войны среди россиян. Телеграм-канал «Настоящее Время». Допис. Соціальна мережа «Telegram». URL: <https://t.me/currenttime/22219> (дата звернення:)

46. Сідченко С., Залкін С., Хударковський К., Ревін О. Особливості підготовки і проведення інформаційної (психологічної) операції у соціальних мережах. Стратегічні комунікації у сфері забезпечення національної безпеки та оборони: проблеми, досвід, перспективи : тези доп. III Міжнародної наук.-практ. конф., м. Київ, 31 жовтня 2022 р. Київ, 2022. С. 48 – 50

47. Спикер Госдумы Вячеслав Володин заявил, что власти прорабатывают повышенные налоги для уехавших из страны «предателей». Телеграм-канал «SOTA». Допис. Соціальна мережа

«Telegram». URL: <https://t.me/sotaproject/51514> (дата звернення:)

48. Спільна заява з приводу захисту інформаційного простору України від російських ворожих телеграм-каналів. Сайт Служби Безпеки України. 15 липня 2022. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/spilna-zaiava-z-pryvodu-zakhystu-informatsiinoho-prostoru-ukrainy-vid-rosiiskykh-vorozhykh-telehramkanaliv> (дата звернення:)

49. Суанова Ирина. Social media. Mediascope. URL: https://mediascope.net/upload/iblock/5ab/8bh9sab0ioqdvufiv52lhw3ccruhq585/%d0%9d%d0%a0%d0%a4_socialmedia_%d0%a1%d1%83%d0%b0%d0%bd%d0%be%d0%b2%d0%b0_11.11.22.pdf

50. Ткаченко про рік роботи телеканалу «FreeДом». Інтерфакс-Україна. – 10 березня 2023. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/telecom/896671.html> (дата звернення:)

51. Франкомовний «рупор Кремля» RT France припиняє діяльність. Європейська Правда. 21 січня 2023. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/01/21/7154610/> (дата звернення:)

52. Ходорковський М. Несогласная Россия. Допис. Соціальна мережа «Telegram». URL: <https://t.me/khodorkovski/7579> (дата звернення:)

References:

1. Two Runets. (2022). Network freedoms. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1RiYPt8dkQAOYW6Yz4cO9LP9oChbVeqSd/view>

2. Countering information influence activities: A handbook for communicators. Retrieved from <https://www.msb.se/RibData/Filer/pdf/28698.pdf>

3. Institute for the Study of War. (2022, November 21). Russian offensive campaign assessment. Retrieved from <https://www.understandingwar.org/background/russian-offensive-campaign-assessment-november-21>

4. Senior EU official calls for a ‘Radio Free Russia’ to help exiled media. (2023, January 27). The Guardian. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2023/jan/27/senior-eu-official-calls-for-a-radio-free-russia-to-help-exiled-media>

5. Waging Psychological War Against Russia. (2022, September 7). Politico. Retrieved from <https://www.politico.com/news/magazine/2022/09/07/waging-psychological-war-against-russia-00054995>

6. Avramenko, D., & Avramenko, M. (2022). Aspects of information warfare in cyberspace in modern conditions. In Strategic priorities of

the state information security in the field of defense in martial law: collection of materials of the II interdepartmental scientific and practical conference (pp. 69-70). Kyiv: NUOU.

7. Andrusiv, V. (2022, July 20). Mobilized in the Armed Forces. It is necessary to be where they believe and approach our victory. [Facebook post]. Retrieved from <https://www.facebook.com/835084145/posts/pfbid027gTdS4q4ojpuEcSs2ZXRYzZdZQJRadVPfSb5D52ZDUKAMPjeajoRqKdQ6o355M3el/?d=n>

8. Balan, S. (2022). Green book on countering disinformation. Kyiv: GO «Institute of Information Security».

9. Balovskiak, N. (2022, March 15). Using VPN in the Russian Federation for two weeks grew by 2000%. Chas.news. Retrieved from <https://chas.news/news/vikoristannya-vpn-v-rosiiskii-federatsii-za-dva-tizhni-viroslo-na-2000>

10. Bernays, E. (2021). Propaganda. Kyiv: «Svarog» Publishing House.

11. Majority of Russians prepared to endure war in Ukraine for two more years. (2023, February 1). Russian Service of The Moscow Times. Retrieved from <https://www.moscowtimes.ru/2023/02/01/bolshinstvo-rossiyan-prigotovilis-terpet-voinu-v-ukraine-v-techenie-esche-dvuh-let-a32443>

12. Bonch-Osmolovskaya, K. (2022, November 30). How in Russia tightens the laws against those who disagree with the war. «Important Stories». Retrieved from <https://stories.media/news/2022/11/30/kak-v-rossii-uzhestochayut-zakoni-protiv-nesoglasnikh-s-voinoi/>

13. Government notes failure of attempts to replace YouTube. (2023, March 15). Russian Service of The Moscow Times. Retrieved from <https://moscow42.global.ssl.fastly.net/2023/03/15/v-pravitelstve-konstatirovali-proval-popitok-zamenit-youtube-a36857>

14. Center for strategic communications and information security. (2023). Russia's hybrid war against Ukraine: How to win on the information front: analytical manual. Kyiv: Center of strategic communications and information security, Center for Democracy and rule of law.

15. Head of VTsIOM discusses state's struggle with egoism in young people. (2023, March 16). Govorit Moscow radio station. Retrieved from <https://govoritmoskva.ru/news/356136/>

16. Gurov, P. (2022). Digital tools for anti-war activism. Vilnius.

17. Documentary investigative film «+380». (n.d.). Telegram channel «Operational summaries». Retrieved from <https://t.me/opersvodki/10943>

18. There should be vertical power on the Internet. (2022, November

26). Informational Agency «URA.RU». Retrieved from <https://ura.news/articles/1036285782>

19. European Union revokes broadcasting licenses from Channel One, NTV, «Russia-1» and REN TV. (2022, December 16). The Insider. Retrieved from <https://theins.ru/news/257917>

20. European Union revokes license of Russian TV channels. (n.d.). Telegram-»SOTA» channel. Retrieved from <https://t.me/sotaproject/51003>

21. The imperial formula is officially accepted: Russia ends nowhere. (2023, February 24). Internet media «Meduza». Retrieved from <https://meduza.io/feature/2023/02/24/imperskaya-formula-prinyata-ofitsialno-rossiya-nigde-ne-zakanchivaetsya>

22. Izhutova, I. (2021). Organizational and legal principles of formation and development systems of strategic communications of the security sector of Ukraine: Dissertation (Ph.D. thesis). Kyiv.

23. Kabaeva compared the work of Russian TV to a Kalashnikov machine gun. (2023, February 6). Internet media «Meduza». Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=oxoDFWkJdWA&feature=youtu.be>

24. Klymenko, G. (2022, November 24). Will the next analogues of Instagram, TikTok, and Zoom appear in Russia? Russian newspaper. Retrieved from <https://rg.ru/2022/11/24/german-klimenko-ob-alternativah-tiktok-i-instagram-nisha-zaniata-a-novye-servisy-vyzyvaiut-ottorzhenie.html>

25. Koval, M. V., & Medvedev, O. O. (2022). Information war on the territory of the enemy. In Strategic communications in the field of national security and defense: Problems, experience, prospects: Theses add. III International Science-Pract. conference, Kyiv (pp. 30-33). Kyiv.

26. Koneva, E. (2022). What can be measured in the conditions of military censorship. Sociology of war. Palladium. Journal of the Free University, Riga.

27. Conflict with Ukraine: August 2022. (2022, September 1). Levada Center. Retrieved from <https://www.levada.ru/2022/09/01/konflikt-s-ukrainoj-August-2022-year>

28. Krokinskaya, O. (2022). About the sociology of war. Palladium. Magazine Free University. Palladium. Journal of the Free University, Riga.

29. Levchenko, O. (2022). Problems of ensuring state information security in the field of defense under martial law and ways to solve them. In Aspects of information warfare in cyberspace in modern conditions: Strategic priorities of information security of the state in the field of defense under martial law: Collection of materials of the II

interdepartmental scientific practical conference, Kyiv (pp. 9-12). Kyiv: NUOU.

30. Leonid Volkov about our successes with you. (n.d.). Telegram channel «Navalny's team». Retrieved from <https://t.me/teamnavalny/16336?single>

31. Lindell, D. (2022, December 28). TikTok in the service of the FSB: How a social network for fun videos turned into a mouthpiece of Kremlin propaganda. *The Insider*. Retrieved from <https://theins.ru/obshestvo/253354>

32. The Ministry of Internal Affairs named the number of criminal and administrative cases for discrediting the army. (2022, October 19). *RBC*. Retrieved from <https://www.rbc.ru/politics/19/10/2022/634fb9b09a79477c820127d0>

33. Pevtsov, G. V., Zalkin, S. V., Revin, O. V., Sidchenko, S. O., & Khudarkovskii, K. I. (2022). Methodological approach to preparing and conducting informational (psychological) operations in social networks. *Information Processing Systems*, 2022(2), 58-65. <https://doi.org/10.30748/soi.2022.169.07>

34. The Ministry of Justice of the Russian Federation entered the Meta corporation into the register of extremist organizations. (n.d.). Telegram channel «NEXTA Live». Retrieved from https://t.me/nexta_live/41653

35. Ambiguous war. (2023, February 24). Social and political media «Verstka». Retrieved from <http://verstka.media/otnosheniye-k-voyne-raznye-pokoleniya-opros>

36. The Office of the President uses tools effectively in information war. (n.d.). Telegram channel «Resident». Retrieved from https://t.me/rezident_ua/14228

37. The Office of the President together with MI-6 creates a division for strategic communications. (n.d.). Telegram channel «Resident». Retrieved from https://t.me/rezident_ua/11989

38. Pashkov, M. (2022). The war of meanings: Ways and directions of resistance to «Russian peace» (pp. 1-10). Kyiv: Razumkov Center.

39. Pekar, V. (2022, July 17). What is our victory and how to achieve it? [Facebook update]. Retrieved from <https://www.facebook.com/valerii.pekar/posts/pfbid02oEhWyQSDgqBxVx7RSs8WEjyPpUTmqy1wPKQobFSNKWXVtERg8oy5foCPjy6guxa5l>

40. Pevtsov, G. V., Zalkin, S. V., Sidchenko, S. O., & Khudarkovskii, K.I. (2020). Information and psychological operations: Planning, countermeasures, technologies. Kharkiv: DISA PLUS.

41. Putin, V. (n.d.). «There is a lot of deception and lies on the Internet,

nothing is trustworthy...» [Video post]. Retrieved from <https://t.me/navideovidno/54279>

42. National Council of Ukraine on television and radio broadcasting. (2022, October 26). Russian TV channels «Russia 24», «RTR Planet,» and «Pervy» should be recognized as terrorist organizations [Infographic]. Retrieved from <https://www.nrada.gov.ua/rosijski-telekanaly-rossyya-24-rtr-planeta-pervyj-mayut-but-y-vyznani-terorystychnymy-organizatsiyamy-natsionalna-rada-infografika/>

43. Russia strengthens its control over the information space against the background of criticism of their actions in Ukraine. (n.d.). Telegram channel «BBC News | Russian service». Retrieved from <https://t.me/bbcrossian/37875>

44. The Secretary of the Security Council Patrushev found on the Internet the threat of support for the war among the Russians. (n.d.). Telegram channel «Nastoyashe Vremya». Retrieved from <https://t.me/currenttime/22219>

46. Sidchenko, S., Zalkin, S., Khudarkovskii, K., & Revin, O. (2022). Features of preparation and implementation of informational (psychological) operation in social networks. In Strategic communications in the field of ensuring national security and defense: Problems, experience, prospects (pp. 48-50). Kyiv, Ukraine.

47. State Duma Speaker Vyacheslav Volodin declared that the authorities increased taxes for «traitors» who have left the country. (n.d.). Telegram channel «SOTA». Retrieved from <https://t.me/sotaproject/51514>

48. Joint statement on the protection of information space of Ukraine from Russian enemy telegram channels. (2022, July 15). Security Service website of Ukraine. Retrieved from <https://ssu.gov.ua/novyny/spilnazaiava-z-pryvodu-zakhystu-informatsiinoho-prostoru-ukrainy-vid-rosiiskykh-vorozhykh-telehramkanaliv>

49. Suanova, I. (n.d.). Social media. Mediascope. Retrieved from https://mediascope.net/upload/iblock/5ab/8bh9sab0ioqdvufiv52lhw3ccr uhq585/%d0%9d%d0%a0%d0%a4_socialmedia_%d0%a1%d1%83%d0%b0%d0%bd%d0%be%d0%b2%d0%b0_11.11.22.pdf

50. Tkachenko about the year of operation of the TV channel «FreeDom.» (2023, March 10). Interfax-Ukraine. Retrieved from <https://ua.interfax.com.ua/news/telecom/896671.html>

51. «French-speaking ‘mouthpiece of the Kremlin’; RT France is shutting down.» (2023, January 21). European Truth. Retrieved from <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/01/21/7154610/>

52. Khodorkovsky, M. (n.d.). Discordant Russia [Social network post]. Retrieved from <https://t.me/khodorkovski/7579>

Oleg Medvedyev,

Senior Research Fellow,

National Defence University of Ukraine

E-mail: oleh.medvedev@gmail.com

ORCID ID 0009-0007-2513-2092

DOI: 10.59553/2518-7546-2023-21-2

MODERN COMMUNICATION TECHNOLOGIES, NARRATIVES AND TOPICS IN RUSSIAN-UKRAINIAN INFORMATION WAR

Summary. *The article examines the experience of Ukrainian information infiltration into the territory of Russia. It studies the application of the modern information and communication technologies that enable the circumvention of strict censorship regulations in the aggressor country, as well as the various narratives, topics and messages.*

After several decades of defending against Russia's information warfare and Russian information environment Ukraine has managed to develop an efficient strategy to counter Russian propaganda as well as to establish the system for information infiltration into the enemy's territory and influencing its public consciousness.

In the information warfare against Russia Ukraine enjoys the support of its strategic allies in the form of the so called collective West with its rich experience in countering the USSR during the Cold War period, as well as the ad hoc allies from the ranks of the liberal anti-war opposition in Russia.

The Russians have been provided with access to a variety of alternative information regarding the war. Gradually, this information has been eroding the trust of Russian society in Putin, even among military personnel. It has been fostering a negative attitude towards war as the main cause for many

negative consequences for the nation. Additionally, it has been exploiting the existing interregional and interethnic conflicts as well as devaluing traditional values, which Putin tries to use in an attempt to transform the authoritarian regime into a totalitarian one.

It is evident that the information warfare will last much longer than the conventional one, as Russia is Ukraine's enemy in the long run. Throughout 2022-23, Ukraine gained vast experience in information operations against the Russian Federation. The significance of these operations will soon increase against the background of the inevitable escalation of Russia's confrontation not only with Ukraine but also with the collective West.

Keywords: *war, disinformation, information warfare, information operations, info ops, psy ops, strategic communications, social networks, fake news, fakes, information influence, psychological influence, information communication technologies, national security and defense*

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ПРОЦЕСИ

УДК 321(091); 342.1; 342.2

DOI: 10.59553/2518-7546-2023-21-3

Олександр БАТАНОВ,
доктор юридичних наук, професор,
Інститут держави і права
імені В. М. Корецького НАН України
E-mail: batanov_olexandr@ukr.net
ORCID ID 0000-0002-0239-4539

**ДЕРЖАВНІСТЬ – ОСНОВА
ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО БУТТЯ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ:
ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ**

Стаття підготовлена за результатами виконання наукового проекту «Правові та політичні засади формування та розвитку української державності: історія, сучасність, перспективи», що фінансується за бюджетною програмою КПКВК 6541230 «Підтримка розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень» за напрямом «Підтримка пріоритетних для держави наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок»

***Анотація.** У статті висвітлено доктринальні та прикладні політико-правові проблеми генезису та розвитку української державності у контексті викликів сьогодення. Розглянуто концептуальні питання людського виміру української державності, стратегії її роз-*

витку через призму реалізації та захисту прав людини. Акцентовано увагу на фундаментальних викликах модернізації української державності з позиції принципів класичного конституціоналізму. Досліджено проблеми української державності в аспекті формування в Україні громадянського суспільства, інститутів соціальної правової держави, парламентаризму та здійснення децентралізації влади.

Ключові слова: державність, держава, Українській народ, суспільство, публічна влада, демократія, конституційна реформа.

Постановка проблеми. Події останнього десятиліття, насамперед Революція Гідності, окупація Автономної Республіки Крим, м. Севастополь та окремих районів Луганської та Донецької областей, а з 24 лютого 2022 року – повномасштабна збройна агресія російської федерації, не лише істотно вплинули на життя українського суспільства та вектор державного розвитку України, а й кардинально змінили її місце і роль на геополітичній шахівниці Світу. Це, у свою чергу, обумовлює необхідність соціально-філософського, конституційно-правового та політологічного аналізу тих процесів, що відбуваються сьогодні у громадянському суспільстві та державі, які, безумовно мають вирішальне значення в історії вітчизняної державності.

Сьогодні не викликає сумнівів, що українська державність – непорушна вимога буття Українського народу та його суверенної волі, усієї багатовікової історії українського державотворення та здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення. Це визначальний чинник зміцнення громадянської злагоди на землі України та фундамент національної ідентичності Українського народу, націо-

нальної патріотичної свідомості та духовності. Збереження устоїв національної державності, захист державного суверенітету України, цілісності та недоторканності її території визначає зміст та спрямованість зовнішньої і внутрішньої політики держави та є об'єктом національної безпеки України, справою всього Українського народу.

Попри труднощі та виклики, обумовлені російсько-українською війною, сутністю та метою процесів демократичної еволюції української державності, усіх сфер функціонування громадянського суспільства та соціально-правової держави має бути їх наповнення гуманістичним змістом, створення умов для усебічного забезпечення і захисту юридичними засобами прав людини, досягнення гармонії свободи і конституційного правопорядку.

Також, найважливішими проблемами сьогодення в Україні залишаються питання організації державної влади, її джерел, завдань і функцій, вирішення яких потребує сучасної стратегії, яка б не тільки відображала загальні риси, властиві будь-якій державній владі, а й особливості, обумовлені національними традиціями державотворення та викликами і наслідками російсько-української війни.

Виклики сьогодення вимагають як від теоретиків, так і практиків державотворення і правотворення, визначення сутності і змісту системи демократичних цінностей, їх ролі в державно-правових процесах, насамперед розвитку конституціоналізму, парламентаризму, децентралізації тощо.

Варто звернути увагу й на те, що спадкуючи багатовікову московитську традицію щодо «українського питання», сучасна російська збройна агресія проти України, виразно показала, що серед широкого арсеналу

засобів її підготовки і здійснення путінський режим задіяв масштабні пропагандистські кампанії, базовані на активному використанні історичного наративу. Ординські експансіоністські амбіції та імперські традиції змусили владну верхівку росії останніми роками вкотре вдатися до численних історичних екскурсів, фактичного тиражування викривлень та фальсифікацій московських історіографів. Усе це свідчить про те, що сторіччями виношуване російським режимом упокорення України має не лише воєнно-політичний, а й історичний фронт.

Успішність модернізаційних процесів у сфері реформування інститутів вітчизняної державності передбачає не тільки наявність його концептуальної обґрунтованості, а і необхідний науковий супровід на різних етапах та стадіях перетворень. У зв'язку з цим, важливим, яке має як суто доктринальне, так і конституційно-нормативне, соціально-політичне та ідеологічне значення, було й є питання щодо аксіологічних, гносеологічних, онтологічних, сутнісно-субстанційних, функціонально-телеологічних та інших ознак державності як основи політико-правового буття Українського народу.

Слід констатувати, що сучасна юридична та політична наука не приділяє належної уваги питанням системного дослідження проблем людського виміру конституціоналізму, парламентаризму та децентралізації у контексті розвитку вітчизняної державності. Незважаючи на велику кількість наукових праць, присвячених проблемам державотворення та правотворення, у науці майже не дослідженими залишаються питання принципів, функцій та механізму української державності, суб'єктно-об'єктних взаємозв'язків у системі координат людина, держава влада та громадянське суспіль-

ство, що значною мірою обумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти теорії української державності, її генезису, форм та принципів, досліджували такі вітчизняні вчені та експерти, як В. Бабкін, І. Бойко, М. Гаврилов, В. Горбатенко, І. Кресіна, А. Крусян, Р. Мінченко, Л. Наливайко, Н. Оніщенко, М. Орзіх, С. Пирожков, Н. Пархоменко, В. Петришин, В. Погорілко, О. Святоцький, В. Смолій, В. Скрипнюк, О. Скрипнюк, Р. Стефанчук, І. Терлюк, Н. Хамітов, Ю. Шемшученко, О. Щербініна та ін.

Формулювання мети статті. Метою даної публікації є дослідження концептуальних проблем теорії української державності з позиції сучасної політико-правової науки та історії вітчизняного державотворення.

Виклад основного матеріалу. Для сучасної України проблематика захисту, сталого розвитку та збереження державності має особливе значення. Відповідно до Конституції Україна – це суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. За формою територіального устрою наша держава є унітарною. Сьогодні, в умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації та російсько-української війни, перед Українським народом та українською державою постала низка складних системних внутрішніх та зовнішніх загроз та викликів, насамперед, пов'язаних з такими фундаментальними конституційними цінностями, як суверенітет, незалежність, свобода, демократія, територіальна цілісність тощо.

Попри те, що відповідні політико-правові цінності, покладені в основу організації та функціонування усього конституційного механізму української держави, відігравали та відіграють колосальну роль у процесах становлення, розвитку, збереження та зміцнення ві-

тчизняної державності, існують колосальні проблеми щодо стратегії її політико-правового, соціально-економічного та культурного розвитку в умовах глобалізації, європейської та євроатлантичної інтеграції. При цьому, якщо до 2014 року відповідні цінності як квінтесенція організації української державності сприймалися як аксіома, то після окупації Автономної Республіки Крим та повномасштабної збройної інтервенції путінської московії проти України, проблеми суверенітету, незалежності, цілісності і недоторканності державної території набули важливого практичного значення.

Від початку російської агресії проти України в 2014 р. російська федерація постійно нарощує потенціал не лише військово-політичних, а й деструктивних гібридних впливів гуманітарного плану. Під впливом змін у воєнній ситуації, а останнім часом – низки суттєвих поразок на фронті, набір вимог та намірів агресора зазнає перманентних модифікацій. Від багаторічних спроб розіграти сценарії федералізації України, викривленого бачення власної та української історії, маніакального нав'язування нам офіційного статусу російської мови як другої державної та спроб змінити зовнішньополітичний вектор розвитку України, насамперед щодо курсу до європейської та євроатлантичної інтеграції, путінська росія сьогодні пропагує дикунські тези щодо «дефашизації», «денаціфікації» тощо.

Як зазначає професор історії Єльського університету і постійний співробітник Інституту людських наук у Відні Тімоті Снайдер, «у мандрівника в часі з 1930-х років не було б труднощів з визначенням путінського режиму як фашистського. Символ Z, мітинги, пропаганда, війна як очищуючий акт насильства, масові поховання поблизу українських міст – роблять це очевидним. Війна проти України не лише повернення до традиційного

поля битви фашизму, але й повернення до традиційної фашистської мови і практики, де інші люди існують для того, щоб бути колонізованими, Росія невинна через своє давнє минуле, існування України – то міжнародна змова, а війна – це відповідь на неї. ... Фашисти, що називають інших людей «фашистами», – це фашизм, доведений до абсолюту в своїй нелогічності, культ безглуздості, кінцева точка, де мова ненависті міняє місцями реальність та вигадку, а пропаганда є чистим наполяганням. Це апогей домінації волі над розумом. Називати інших фашистами, будучи самому фашистом, – суть путіністської практики» [1]. По суті це те, що американський філософ Джейсон Стенлі називає «підривною пропагандою» [2], Тімоті Снайдер «шизофашизмом» [1], а українці – «рашизмом» [3].

Стрімко рухаючись протягом останніх двох десятиліть до «абсолютизму, більше того, до імперського абсолютизму», росія стала державно-політичним утворенням, «в якому лідер концентрує в собі цілепокладання, а іншим надається можливість лише цілереалізації з більшою чи меншою мірою ініціативи». По суті сьогодні цю «генеральну лінію» формує одна особистість – кривавий диктатор Путін. Це доволі чітко нагадує епоху Сталіна, коли цивілізаційний рух країни спрямовувала одна особистість, яка була оточена улюбленими ідеологами, міністрами, пропагандистами, письменниками, митцями. Очевидно, що постать Сталіна є магнетичною для Путіна, а повоєнний СРСР, який поширив свій вплив на Східну й Центральну Європу, сприймається як ідеал геополітичного успіху. Очевидно, що бажанням Путіна є включення економічного, інтелектуального, військового й духовно-культурного потенціалу України в імперський простір московії. Це пояснюється не лише прагматичними причинами, а й екзистенціальним ба-

жанням з'єднатися зі своїм корінням – Києвом як «матір'ю міст руських».

Це й зумовлює позараціональний, екзистенціальний характер війни проти України. У світогляді Путіна та його кремлівського оточення сучасна Україна не має прав на спадок Київської Русі; Київ у цьому світогляді, по суті, стає матір'ю міст не руських, а російських. Саме це зумовлює непримиренність Путіна в цій війні. У нинішній війні крім геополітичних і економічних питань вирішується питання екзистенціально-політичне – питання про те, хто є аутентичним нащадком Київської Русі – Україна чи Росія? Це означає, що Росія, всупереч своїм заявам, передусім воює не з колективним Заходом чи НАТО, а з усією військовою жорстокістю вирішує віковічну суперечку з Україною [4, с. 39–40].

Слід зазначити, що Україна та українська державність протягом десятиліть була не лише об'єктом інформаційно-пропагандистської політики російської федерації, а й «окремим питанням» московської геополітики. Значною мірою саме внаслідок недооцінки відповідних геополітичних сценаріїв Україна опинилась в сучасних умовах окупації та повномасштабної збройної інтервенції збоку північного сусіда.

Яскравою ілюстрацією такого роду експансіоністських сценаріїв є позиція одного із ідеологів «руського миру» та «сірого кардинала путінізму» О. Дугіна. Так, у своїй книзі «Основы геополитики» [5], опублікованій ще у 1997 році, яка витримала кілька видань, абсолютно відверто констатується, що «геополітичний аналіз внутрішніх російських геополітичних проблем не може бути здійснений без урахування більш загальної, глобальної картини місця Росії в геополітичному ансамблі». Обґрунтовуючи «планетарну роль і значення Росії» [5, с. 297], О. Дугін, окремо порушує «українське питан-

ня». З метою повного відтворення позиції, схваленої кафедрою стратегії Військової Академії Генерального штабу російської федерації та рекомендованої для вивчення усіма профільними військовими та цивільними навчальними закладами у сфері міжнародних відносин російської федерації, відтворимо зміст відповідних положень повністю.

Зокрема, О. Дугін пише: «Суверенітет України являє собою настільки негативне для російської геополітики явище, що, в принципі, легко може спровокувати збройний конфлікт. Без чорноморського узбережжя від Ізмаїла до Керчі Росія отримує настільки протяжну прибережну смугу, реально контрольовану невідомо ким, що саме її існування як нормальної і самостійної держави ставиться під сумнів. Чорне море не замінює собою виходу до «теплих морів» і його геополітичне значення різко падає за рахунок стійкого атлантистського контролю над Босфором і Дарданеллами, але воно, щонайменше, дає можливість убезпечити центральні регіони від потенційної експансії турецького впливу, будучи найбільш зручним, надійним і не дуже дорогим кордоном. Тому поява на цих землях нового геополітичного суб'єкта (який, до того ж прагне увійти в атлантичний союз) є абсолютною аномалією, до якої могли призвести тільки абсолютно безвідповідальні, з геополітичної точки зору, кроки».

«Україна, – вважає О. Г. Дугін, – як самостійна держава з якимись територіальними амбіціями являє собою величезну небезпеку для всієї Євразії, і без вирішення української проблеми взагалі говорити про континентальну геополітику безглуздо. Це не означає, що культурно-мовна або економічна автономія України повинна бути обмежена, і що вона повинна стати чисто адміністративним сектором російського централізова-

ної держави (як, певною мірою, це було в царській імперії або при СРСР). Але стратегічно Україна повинна бути жорстко проекцією Москви на півдні і заході» [5, с. 348].

Таким чином, головною метою путінської агресії є не лише ліквідація української державності як юридичного суб'єкта на політичній мапі Світу – держави Україна, а й знищення усієї киево-руської ідентичності, яка консолідує українську політичну націю та є квінтесенцією української державності в синергетичній єдності її аксіологічних, гносеологічних, онтологічних, цивілізаційних, інституціональних, конститутивних, нормативних, функціонально-телеологічних, генезисних, національних та ментальних параметрів, які еволюційним шляхом склалися протягом тисячолітньої історії України-Руси.

Так, в сучасній юридичній доктрині доводиться, що в основу «конструювання» каркасу української державності власне як національної лягли константи спільних для усіх соціальних верств сутнісних природньо-правових ментальних цінностей, які були й залишаються актуальними, значимими від часу закладення основ національної державності – й до сьогодні. При цьому у процесі українського національного державотворення такою цінністю був концепт «вольності» й похідні від нього – архетипи «воля» і «свобода», «рівність» і «справедливість». Також відзначається, що змістове навантаження поняття історичних «вольностей» дещо ширше від сучасного переважно юридичного за своїм змістом поняття «прав і свобод» [6, с. 13].

На відміну від споконвічної тяглости демократичних традицій в українських землях, в московітській традиції завжди превальювали автократичні та тоталітарні державотворчі практики. Тоталітаризм, як правило, розглядають як організацію державної влади,

державний режим, що характеризується суцільним контролюючим впливом держави на всі сфери життєдіяльності суспільства, що обґрунтовується необхідністю досягнення високої мети, реалізації певної ідеї. Задля цієї мети створюються відповідні засоби – організаційні, інституційні, нормативні, покликані забезпечити опанування цією ідеєю масами та досягнення відповідної мети. Одна ідея та одна мета – проникає у суспільну свідомість, модифікуючи (заперечуючи та знецінюючи) історичний досвід, ментальність, формуючи нові уявлення про добро і зло та, відповідно, право і закон, про потреби нації, народу, держави і шляхи їх задоволення.

Зазвичай тоталітарні держави монополізують владу, забезпечують політичне панування однієї партії та її зрощення з державним апаратом; зводять на постамент главу держави – як політичного і державного лідера, з особою якого пов'язуються всі здобутки держави; негаразди і прорахунки, зазвичай, обґрунтовуються наявністю зовнішніх та/або внутрішніх ворогів; характеризуються слабкістю та поступовим зникненням інститутів громадянського суспільства, особливо це стосується політичних партій, рухів тощо; високим рівнем корупції; тотальним контролем культурної сфери: від освіти, ЗМІ до свободи совісті, заборони релігійних організацій. В підсумку формується ідеологічно і духовно однорідне суспільство, об'єднане спільною, визначеною та обґрунтованою державою, ідеологічною метою, здатне заради неї долати різного розу соціально-економічні труднощі, вважаючи їх тимчасовими. У розумінні ідеологів тоталітаризму саме його основні риси і є його цінністю, оскільки сприяють формуванню міцної держави.

Історичними прикладами згаданих режимів, безумовно з різними за змістом ідеями, походженням, ме-

тою тощо, є Німеччина періоду Третього рейху з ідеєю зверхності арійської раси, СРСР та комуністична ідеологія, режими Франко в Іспанії, Хо Ши Міна у В'єтнамі, Хусейна в Іраці, КНР з ідеєю культурної революції тощо. Примітно в цьому випадку те, що більшість тоталітарних режимів зникло в результаті військового конфлікту та поразки.

Падіння залізної завіси у 1991 році зумовило проникнення на терени Східної Європи, на територію бувших республік СРСР, а тепер – молодих демократій, неконтрольованого інформаційного потоку, який зруйнував, або поставив під сумнів радянські стандарти і стереотипи у всіх сферах суспільних відносин (економіці, культурі, освіті, політиці тощо), спричинив зміни у масовій суспільній свідомості. В підсумку – радянські стандарти не витримали конкуренції із стандартами життя розвинутих країн світу, що і стало однією з причин краху радянської ідеології. Загальновизнані принципи і норми міжнародного права поступово проникли у правове поле цих країн та були закріплені на найвищому рівні. Зокрема, примат міжнародного права над національним, визнання людини найвищою соціальною цінністю, верховенство права, політичний плюралізм, непорушність приватної власності тощо. Втім, міжнародні стандарти та європейські цінності мали особливості та отримали різний зміст та прояви у різних пострадянських країнах. Важливо також розуміти безперечний вплив тоталітарного минулого на розвиток економіки, культури та політики тощо нових незалежних держав, насамперед сучасної російської федерації.

Наразі однією із серйозних загроз регіональній і глобальній безпеці є російський екстремізм, теоретично обґрунтований в ідеології «руського міра», яка в практичному контексті втілюється в правовій системі су-

часної росії, в її внутрішній і зовнішній політиці. Передусім йдеться про задекларовану росією мету «збирання земель» та захисту російськомовних не залежно від територіальності, повернення росії статусу «наддержави» та створення із сучасної Росії держави-цивілізації з великою місією. При цьому, цією місією виправдовуються будь-які злочини, навіть цинічні вбивства та тероризм.

Російська федерація є основною правонаступницею СРСР, сучасний державно-політичний режим якої, завдяки своїм особливостям, призвів до подій 2014 року – окупації Автономної Республіки Крим і розв'язання збройного конфлікту на Донбасі та 24 лютого 2022 року – повномасштабного вторгнення на територію України. Саме ці трагічні для Українського народу та держави Україна, а також всього демократичного співтовариства виклики зумовлюють нагальну потребу осмислення сутності та змісту державного режиму російської федерації [7, с. 51–52].

Слід зазначити, що феномен сучасної державності (у тому числі й насамперед – української) як складного та багатогранного явища неможливо повноцінно зрозуміти, розглядаючи її лише під якимось одним – юридичним, історичним, філософським, політичним, економічним або іншим, механічно виокремленим кутом зору. Це неминуче буде доволі вузький та однобічний погляд як на саму сучасну державність, так і обумовлені її історією, культурою, мовою, традиціями, завданнями, функціями проблеми.

Дискусії юристів та політологів на рівні загальних, таких, що часто-густо претендують на усебічність й універсальність схем та теоретичних конструкцій, подекуди уходять в сторону від юридичної та політичної конкретики, не розкривають сутності, змісту та значення тих глобальних метаморфоз, які відбуваються у вітчиз-

няному державно-правовому просторі та які переживає сучасна українська державність, як з позиції її організації, так і функціонування і стратегії перспективного розвитку.

Тим не менш, у сучасній політико-правовій теорії сформувався доволі системний підхід на проблеми сучасної української державності [8–17], який дозволяє спроектувати стратегічні напрямки щодо захисту і збереження історії української державності, перспективного розвитку інститутів державної влади та громадянського суспільства, гармонізації інтересів людини, територіальних громад, соціуму та держави.

Дослідження феномену державності, її сутності та змісту, сенсу та цінності, принципів устрою та механізмів ефективного функціонування, ролі та тенденцій розвитку є сьогодні одним із найбільш актуальних напрямів комплексного вивчення проблем влади та держави, їх ролі у суспільстві, його керованості, питань удосконалення правового, політичного та соціально-економічного життя суб'єктів суспільно-політичних відносин у їх взаємозв'язках та взаємодіях.

Державність – поняття широке, багатоструктурне, яке складається з різних елементів, одним із яких є держава. При цьому державність і держава – поняття, яке не збігаються, їх не можна ототожнювати. Слід погодитися з позицією Р. Мінченко, яка справедливо вказує, що поняття «державність» у категоріальному апараті теорії держави і права виконує ряд пояснювальних, аксіологічних та ідентифікуючих функцій, які розкривають змістову та формально-юридичну специфіку різних етапів цього процесу в напрямі формування суверенної держави та її інститутів [18, с. 8].

Вчені, які розглядають відповідну проблематику, як правило, виходять із розуміння категорії «державність»

як набагато ширшої та глибшої за змістом аніж категорії «держава» [19], концептуально виходячи з того, що державність – це складний комплекс атрибутів, критеріїв, елементів, структур, інститутів публічної влади, обумовлений самотутністю політичних, соціальних, економічних, духовно-культурних традицій та умов життя конкретного народу або об'єднань народів на певному етапі розвитку суспільства. По суті це властивість, якість, стан суспільства на конкретному історичному етапі. Це той лад суспільних відносин, який впливає не тільки на державну владу, а й на інші державні інститути.

Так, наприклад, у вітчизняній політологічній науці склалася думка, що державність є якісною характеристикою, властивістю державноорганізованого суспільства, що (а) розкриває взаємодію органів державної влади і суспільства, направлену на забезпечення існування та функціонування держави; (б) окреслює характерні риси та особливості його перебування на конкретно історичному етапі розвитку. Стверджується, що державність – це складна і динамічна система зв'язків, стосунків та інститутів публічної влади, система, розвиток якої обумовлений відповідними особливостями соціально-економічних, політичних і духовно-моральних чинників життєдіяльності окремо взятого народу або співтовариства народів на певному історичному етапі їхнього розвитку. При цьому, поняття державності не зводиться до переліку державних функцій та структур, воно не може ототожнюватися із поняттям «держава» [19].

Заслуговує на увагу позиція О. Щербініної, яка розглядає феномен державності у синергетичному зв'язку із категорією суверенітет. На її переконання, взаємозв'язок суверенітету та якісних параметрів державності проявляється у наступному:

1) рівень суверенітету держави корелює з якістю його функціонування. Ефективне виконання державою функцій забезпечує високий рівень її розвитку та суверенітету. Здатність самостійно вирішувати внутрішні проблеми і бути здатною реагувати на зовнішні загрози – це характеристики держави з високим рівнем суверенітету. Високі показники ефективності функціонування держави забезпечують реальний суверенітет держави;

2) внутрішній суверенітет держави забезпечується високорозвиненою економічною сферою, ефективною політичною сферою та оптимальною діяльністю політичних еліт (де під оптимальністю розуміється здатність еліт ефективно управляти наявними ресурсами в заданих умовах); зовнішній суверенітет, поряд з уже зазначеними елементами, додатково детермінується ефективною військовою сферою. Однак провідним фактором суверенності є внутрішня ефективність держави;

3) рівень суверенітету держави варіюється в залежності від її розташування в світовій системі. Наближення країни за основними параметрами до «ядра» або віддалення від нього, відповідно, збільшує або зменшує ступінь суверенності держави;

4) зростання рівня суверенітету окремих перехідних держав не вигідний лідерам глобалізаційних процесів. Спроби підвищення ефективності провідних сфер функціонування окремих держав будуть суперечити інтересам провідних держав, а, отже, блокуватися з їхнього боку. Здатність проводити самостійну національну стратегію є показником високого рівня суверенітету держави [20, с. 6–7].

Поширеним трактуванням поняття «державність» є те, яке дає академік НАН України Ю. Шемшученко. На його думку, це специфічна ознака державно-політичної організації суспільства. Маючи багато значень, термін

«державність», вважає він, вживається: а) як синонім держави в цілому чи держави відповідного історичного типу (феодална державність, буржуазна державність тощо); б) для характеристики системи (механізму) політичної організації суспільства; в) з метою визначення ступеня розвитку системи органів держави (державного апарату). Характер державності, вважає Ю. Шемшученко, обумовлений обсягом суверенітету тієї чи іншої держави. Зокрема, в Україні головними факторами суверенної державності є специфічні форми державної політичної організації суспільства (форма правління, державний устрій, організація державної влади тощо), державницька ідеологія і традиції, державна мова, державна символіка тощо. Саме з цими факторами пов'язаний суспільний і політико-правовий зміст державності як засіб забезпечення суверенного розвитку України [21].

У цьому контексті феномен державності необхідно розглядати як систему (складний комплекс елементів, структур та інститутів публічного владарювання), а також компонентів неполітичного характеру, обумовлених самотутністю соціально-економічних, духовно-моральних, ментально-правових, геополітичних умов життєдіяльності конкретного народу на різних етапах його історії. Державність, таким чином, це багатоаспектний феномен та багатопланове системне публічно-правове утворення, яке має унікальну національно-духовну природу та культурно-історичну основу, притаманні їй типи легітимації влади та правопорядку, враховуючи, що на функціональному та інституціональному рівнях у синергетичній єдності проявляються особливості того чи іншого державно організованого суспільства.

Так, наприклад, осмислюючи державотворчу місію України впродовж її тисячолітньої історії на тлі сьогоднішніх завдань і викликів, академік НАН України В.

Смолій справедливо стверджує, що «у широкому розумінні формування держави є складним, багатовимірним і тривалим процесом, який обіймає подекуди навіть цілі історичні епохи». Тому «пов'язувати виникнення держави з якимись датами й подіями, – справа досить умовна, проте все-таки існують певні віхи, що визначають майбутність держави. Такою віхою є Хрещення України-Руси. До того ж конституювання державності відбувалося на своєрідному цивілізаційному перехресті Заходу і Сходу, культурному пограниччі римо-католицького, православного і мусульманського світів» [22, с. 26–27].

У цьому контексті вагомий потенціал має погляд на розуміння державності І. Терлюка як «історично мінливий, проте завжди комплексний процес формування суспільних інституцій, що супроводжується політичною, етнічною, природно-ментальною, культурною та економічною інтеграцією населення, що співставна і паралельна з націоґенезом». При цьому він наголошує, що «державність завершується постановням суверенної держави, або й (тимчасово чи назавжди) невдачею; остання свідчить про недосконалість чи незавершеність процесу еволюції». У будь-якому випадку, на його думку, поняття державність виступає «суголосним з поняттям національного державотворення, під яким пропонується розуміти комплексний (такий, що охоплює політичні, правотворчі, культурні, політичні, міфотворчі (в розумінні політичного міфу), релігійні тощо чинники) й довготривалий процес, спрямований на усвідомлення / утворення / розбудову народом власної (національної) держави».

Також І. Терлюком акцентується увага на нерівнозначності понять «українська державність» і «українська національна державність». Зокрема, відзначено, що «українська державність у вітчизняній науці тради-

ційно ототожнюється з історичним буттям українського народу, починаючи з часу його формування, себто III – IV ст. або появи перших слов'янських політичних утворень на території України. Натомість, виникнення української національної державності (держави) припадає на час формування нації, тобто історично ближчий період» [6, с. 11–12].

Звідси необхідно розглядати державність з аксіологічної точки зору, яка розкриває ціннісний потенціал цього багатогранного феномену з позиції практики державотворення та конституційно-правової та політичної ідеології, системи ідеалів та ідей про державу, її форму, устрій та режим як конституційні цінності (їх генезис, систему, форми вираження, методи та ступінь реалізації і захисту). Так, наприклад, суверенність, демократизм, соціальність, правовладдя (верховенство права), унітарність, цілісність та недоторканність території, поділ влади, державна символіка, децентралізація та субсидіарність є сенсоутворюючими цінностями конституційного ладу України та української державності [23, с. 11; 24, с. 104, 174]. При цьому, розглядаючи феномен конституційних цінностей у суб'єктному контексті, сучасні вітчизняні дослідники доводять, що найвищими ієрархічними цінностями є свобода та справедливість (цінності громадянського суспільства) та суверенітет, незалежність і унітаризм (цінності, що стосуються української державності). Саме вони виступають засобом зближення особистостей, культур, народів та універсальним інструментом досягнення соціальної злагоди та миру [25].

Погляд на державність з гносеологічної (епістемологічної) дає знання про державотворчі процеси в окремих європейських країнах, європейському континенті в цілому та загальноцивілізаційному значенні з точки

зору формування українського, європейського та світового конституціоналізму, процесів демократизації, глобалізації та європейської міждержавної інтеграції. У цьому контексті, еволюція вітчизняного державотворення – це тривалий, розтягнутий у часі та просторі процес, який складається із сукупності історичних етапів, критеріями виділення яких як правило є різкі, переломні моменти у розвитку суспільства і держави, демократії та владних інститутів, які були викликані сукупністю загально цивілізаційних, державних та регіональних, внутрішніх та зовнішніх, соціально-правових, геополітичних, господарсько-економічних, духовно-культурних, екологічних, національних та інших тенденцій і процесів, які детермінують можливість виникнення, визнання та розвитку суверенної демократичної державності. Саме тому, на наш погляд, Конституція України була прийнята парламентом України «спираючись на багатотисялітню історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення».

Осмилення як історичного, так і сучасного досвіду вітчизняного державотворення через призму цивілізаційного підходу дозволяє зрозуміти перспективи політичного та соціально-економічного розвитку України як суверенної держави у віддаленому майбутньому. Цивілізаційний підхід дозволяє зрозуміти сенс національного державотворчого досвіду та порівняти його з досвідом конституційного будівництва тих зарубіжних демократій, де він став стійкою цивілізаційною традицією. У цьому аспекті, зокрема, розкривається процес формування парадигмальної конструкції української державності як теоретичного відображення політичної, соціально-економічної, екогуманістичної, інформацій-

ної та національної безпеки стратегії та практики розвитку Українського народу.

Важливість осмислення цивілізаційного контексту у розумінні української державності пов'язана насамперед з феноменом соборності, її ролі в реалізації української національно-державницької ідеї, її значенням в сучасному державотворчому процесі. Сучасне розуміння поняття соборності, яке в політичному лексиконі українців появилось в середині XIX ст., почало виокремлюватися змістовно на рубежі XIX-XX ст., коли звертання до досвіду минулого набувало особливої актуальності і гостроти у зв'язку з новим етапом українського національно-визвольного і державницького руху. Цей рух у кінцевому рахунку призвів до історичної Злуки УНР і ЗУНР 1919 р., формування того етнотериторіального ландшафту і відповідного соціуму, який успадкувала незалежна Україна в 1991 р. як самостійна держава.

На думку Я. С. Калакури, можна простежити не менше п'яти компонентів соборності. По-перше, це природно-географічний ландшафт, тобто унікальна територія, «батьківська земля», на якій впродовж понад два тисячоліття формувався український етнос. Особливості цієї території полягають в її самодостатності для організації життя соціуму: оптимальне співвідношення суходолу, рік, озер, морів, гір, лісів, наявність рідкісних чорноземів, багатючих корисних копалин, в унікальному розташуванні на міжцивілізаційному рубежі, на магістральних шляхах міжнародного сполучення, що надає їй виняткового геополітичного і військово-стратегічного значення. Соборність території сучасної України визначена її державними кордонами і гарантується міжнародним правом, але, як засвідчує досвід, є сили, які ставлять під сумнів цілісність, неподільність і непорушність державної території України.

По-друге, це – головний чинник – людський, український етнос, основу формування якого склали дуже близькі між собою слов'янські племена, успадкувавши чимало знарядь праці, організації побуту, звичаїв, традицій, обрядів від дослов'янських народів. Український народ з огляду соборності виступає, з одного боку, як ідентичність за критеріями громадянства, що сучасна етнополітологія трактує як інститут української політичної нації. З другого боку, домінуюче ядро українського народу складає етнічна ідентичність українців, тобто українська етнічна нація, котра виходить за межі України, репрезентує себе як світове українство

По-третє, культурно-духовний чинник, який найменше піддається універсалізації та уодноманітненню. Цей чинник соборності дуже чутливий і суперечливий, він наштовхується на рифи об'єктивного і суб'єктивного характеру, потребує підвищеної уваги до себе з боку регулятивної функції держави. Йдеться про такі компоненти цього чинника як мова спілкування, історична пам'ять, релігія, обряди, звичаї, традиції, менталітет тощо.

По-четверте, це організація суспільства, тобто державний чинник. Унікальність українського державотворчого процесу зумовлена його історичними особливостями, значною мірою ґрунтується на модерному українському міфі, який виводить коріння організації первісного суспільства та зародження державного життя на землях України з дослов'янських та ранньослов'янських часів. Відлік хронології українського суспільно-політичного життя включає княжу добу, козацько-гетьманські часи, державне життя українців у складі Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Московської держави, Російської, Османської та Австро-Угорської імперій, а також Польщі, Румунії та Че-

хословаччини. Період Української революції 1917–1921 рр. залишив у спадок цілу палітру різноманітних державних утворень, що втілювали різні моделі державної організації, але сповідували ідею спільної держави. Кроком до уніфікації державного життя стала радянська доба, на міфах якої сформувалося те покоління, яке взяло на себе фундацію творення Незалежної України. Власне тут закорінені деякі причини, що продукують ті дискусії, які ведуться й сьогодні. Гострота цих дискусій нерідко розхитує політичну соборність України.

I, нарешті, п'ятий компонент соборності – це міжнародний, або геополітичний чинник історичного процесу соборування України. Сам перебіг історичного розвитку, який, з одного боку, сприяв утвердженню української ідентичності, стимулював консолідацію етносу, формування нації, державотворчі процеси, забезпечення цілісності України, а з іншого боку, наражався на дію відцентрових, деструктивних, сепаратистських сил, а ще в більшій мірі на ворожі зовнішні фактори, спротив наших сусідів, які в своїх інтересах прагнули ослабити, розділити, колонізувати Україну, захопити її території і скористатися унікальним природним і людським потенціалом [26, с. 63–67].

На відміну від національних устоїв державотворення, російська політико-правова традиція, як ми зазначали раніше, базується на абсолютно протилежній за своєю філософією, здебільшого імперській за суттю та функціями, парадигмі. Наслідком цього є історично властиве московії різке розшарування суспільства, значна частина якого живе на межі бідності, ведучи напівфеодальний спосіб господарювання та життя, відсутність так званих елементарних благ сучасної цивілізації, позбавлене бажання і можливості їх сприйняти та покращити якість власного життя. Зазначене сприяє пе-

ретворенню населення в однорідну масу, в якій відсутня і свобода вибору і свобода дій. Бідність населення, низький рівень життя провокує та виявляється у залежності від влади.

Подібна аморфізація соціуму принципово змінює характер взаємовідносин лідера та народу. Тому тоталітарний вождь вже не сприймається як особистість, що володіє необмеженою владою та прагне нав'язати власну волю підлеглим, а швидше як керманіч, що веде народ до «світлого майбутнього». Таким чином, виникає сліпа довіра до керманіча з одночасним зникненням потреби в критичному осмисленні суспільних процесів, що відбуваються, формуванні власної думки, висловлення іншого, ніж визначене владою судження. У населення, просто в цьому немає потреби. З огляду на це, таке суспільство не може здійснити реального впливу на прийняття політичних чи правових рішень, захистити свої інтереси або навіть поставити такі питання. Звідси і певний потенціал ментальності відповідного суспільства (переконання у містичному призначенні, виховування культу сили, власної долі, ворожості до «іншого»).

В умовах соціально й ідеологічно поділеного суспільства за основу державотворчої політики Путіним було взято принцип «соціального контракту» – консолідації держави, бізнесу й суспільства. Ця політика дала йому можливість, з одного боку, централізувати владу, а з другого – не відмовитися від соціальних зобов'язань держави перед громадянами. Ментальне прагнення більшості населення жити в сильній державі, яку «всі бояться, але поважають», стало запорукою становлення політичної й економічної стабільності, розв'язання соціальних проблем, посилення ролі росії на міжнародній арені. Успіхи на цих напрямках сприяли легітимації

влади і забезпечили високий кредит довіри до неї з боку суспільства.

До того ж, як ми вже наголошували, протягом всієї історії росії формувалися основні засади державної ідеології, базовими складовими якої є цінності колективізму, російського православ'я, які захищаються державою та мають бути виключними для слов'янських народів, а їх підтримка та захист всюди є «історичною місією росії». Саме навколо цієї ідеї відбулося «об'єднання російського суспільства», що завжди демонструвало його готовність виконувати необхідні заради цієї мети дії. Відтак, цінності російського православ'я, як традиційні, проголошуються частиною державної ідеології. Йдеться про створення та пропагування новітньої версії християнських традиційних цінностей шляхом спрощення основних постулатів християнства, просування ідеї збирання «ісконно руських земель» в одну велику державу, що за різних обставин в реальності принципово малоїмовірно, забезпечення мовної, культурної та цивілізаційної єдності [7, с. 52–53].

Зазначені та інші чинники в тій чи іншій мірі обумовлюють сутність, зміст, форму, принципи, цілі, завдання, функції української держави та розкривають парадигмально-цивілізаційні атрибути та ознаки української державності, які у своїй синергетичній єдності і дозволяють побачити її кардинальні відмінності від атрибутів московітського способу державотворення.

Узагальнення концептуальних підходів, що сформувалися у конституційній та політичній доктрині щодо розуміння феномену державності, дозволяють стверджувати, що властивостями, які характеризують останню, доцільно назвати:

а) системність – це властивість, яка характеризує державність як складне системне утворення, яке має

внутрішню структуру та складається з тісно взаємопов'язаних, взаємодіючих елементів (держава, форма правління, державний устрій, політичний режим, публічна влада, правова система, політична та правова свідомість, державна мова, державна символіка (прапор, герб, гімн), політична та правова культура тощо);

б) динамізм та функціональність – це перманентна зміна державності у процесі її історичного розвитку під впливом різних політичних, економічних, соціальних, духовно-культурних, міжнародних, міжнаціональних, внутрішньо національних та інших факторів, під впливом закону суспільно-історичного розвитку тощо;

в) конкретність – це прояв державності у реальній дійсності конкретного суспільства в єдності усіх його аксіологічних, гносеологічних, онтологічних, цивілізаційних, інституціональних, конститутивних, нормативних, функціонально-телеологічних, генезисних, національних та ментальних параметрів, які еволюційним шляхом склалися протягом історії певної цивілізації. Завдяки цій властивості державність виявляється в тільки їй притаманних формах, тільки їй притаманних взаємовпливах та взаємодіях із суспільством;

г) цілісність – це єдність державності, яка відбивається в її стійкості, стабільності, яка реалізується в певному сталому державно-правовому та політичному режимі (континуїтет). Цілісність характеризує державність як гармонійне утворення, з якого неможливо усунути (або до якого неможливо штучно додати) жоден із елементів, що складають її.

Попри відмінності у тлумаченні поняття державності, характеристиці її елементного складу, розумінні сутнісних параметрів, більшість сучасних дослідників пов'язують цей феномен із принципами, цілями, завданнями, функціями держави, їх генезисом, сутністю,

змістом, формами і методами реалізації тощо. У зв'язку з цим, державність, аналіз її ознак, структурних складових її системи тощо є актуальним питанням сучасної конституційної та політичної науки.

Важливими причинами генезису державності, еволюції функціональної ролі держави виявилися зміни, що відбувалися, насамперед, у економіці, серед яких не тільки збільшення обсягів виробництва й ускладнення економічних зв'язків, але і посилення ролі особистого чинника в розвитку сучасного виробництва.

Врахування досвіду політичної та економічної історії більшості демократичних держав сучасного світу, досвіду їх конституційного будівництва, а також відповідних тенденцій, які існують у сучасному праві та економіці, мають обов'язково враховуватися у процесах повоєнного соціально-економічного відтворення України.

Серед інших чинників, які є вкрай важливими для розуміння перспектив функціонування вітчизняної державності в умовах російсько-української війни та повоєнної відбудови суспільства та держави, слід виділити насамперед проблеми реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору. Відповідні положення щодо засад зовнішньої політики України містяться насамперед у преамбулі Конституції України, зобов'язуючи «підтвердити» саме «європейську ідентичність Українського народу». Ці конституційні телеологічні установлення мають фундаментальне стратегічне значення у забезпеченні захисту і збереження історії та сталого розвитку української державності.

Безумовно, ні в політико-правовій доктрині [27–33], ні в практичній діяльності української держави, її вищих органів та посадових осіб, не піддається сумніву

євроінтеграційний та євроатлантичний вектор зовнішньої політики. Втім, конституційно-правове забезпечення європейської міждержавної інтеграції об'єктивно стикається з проблемами співвідношення концептів «європейська ідентичність» Українського народу [34] та «національна ідентичність» Українського народу [35]. Адже за умов формування та розвитку Європейського Союзу як новітньої наднаціональної політичної спільноти пошук європейської ідентичності став викликом як для нових громадян Європи та її еліти, так і для соціальних теоретиків.

В академічному, медійному, політичному, повсякденному та інших дискурсах визначення європейської ідентичності є досить неоднозначними та нерідко полярними. Вони коливаються від її тлумачення як вирішального практичного та теоретичного інструменту подолання кризи Європейського Союзу до заперечення практичної значущості, а в теоретичному плані – до перетворення європейської ідентичності на концепт подібно до теорії нації-держави. При цьому, у доктрині, з одного боку, стверджується, що наявність європейської ідентичності не послаблює національну чи локальну ідентичність, оскільки за сучасних умов конструювання європейської ідентичності відбувається паралельно з реконструюванням національних ідентичностей; це актуалізує розрізнення не між національною та європейською, а між ексклюзивною (єдиною, фіксованою) та інклюзивною (множинною, гнучкою) ідентичностями [34].

З іншого боку, на сьогодні об'єктивно існує необхідність зміцнення та захисту української національної ідентичності, яка тривалий час вибудовувалася лише на основі історичної жертвовності та сучасній політичній проблемності. Українська політика формування

міжнародного іміджу десятиліттями була заснована на популяризації трагедії української історії.

Водночас, Україна постійно звертається до Європи із закликом про допомогу у вирішенні нескінченних внутрішніх політичних та економічних проблем. Відтак, формування української національної ідентичності природно є первинним відносно утвердження європейської ідентичності в Україні. Свідченням тому є, зокрема, і те, що Конституцію України було прийнято, насамперед, «спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення» (преамбула). Звернемо увагу й на те, що згідно частини третьої статті 6 Договору про Європейський Союз (консолідована версія) закріплювалося, що Союз шанує національну ідентичність держав-членів.

Тобто, зафіксований у Конституції України стратегічний курс держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору та обумовлений ним принцип підтвердження «європейської ідентичності Українського народу» не повинен на рівні конституційно-правового забезпечення євроінтеграційних процесів входити у контрадикцію із принципом зміцнення та захисту національної ідентичності, що є важливою складовою суверенної державності [36].

Проведений аналіз свідчить, що лише системна єдність аксіологічних, гносеологічних, онтологічних, цивілізаційних, інституціональних, конститутивних, нормативних, функціонально-телеологічних, генезисних, національних та ментальних параметрів сучасної української державності забезпечує її життєздатність та функціональність, маючи стратегічне значення у забезпеченні її захисту, збереженні унікальної історії вітчиз-

няного державотворення та відіграючи важливу роль у процесах сталого розвитку суспільства та держави.

У такому контексті поняття «державність» характеризує якісний стан суспільства на будь-якому конкретно-історичному етапі його розвитку, однак найбільшою мірою його пізнавальний потенціал розкривається при аналізі транзитних, перехідних суспільств, тому що це поняття розширює можливості розуміння і пояснення різних проблем трансформації тоталітарної системи в соціальну з демократичною організацією громадянського суспільства і правовою державою [18, с. 18–19].

У зв'язку з цим поняття «державність» необхідно розкривати не лише з погляду її сутності, історичного змісту, етапів формування, але й з позицій аксіологічних, національних та ментальних параметрів, функціонально-діяльнісного та інституційно-суб'єктного аспектів.

Такий широкий концептуальний підхід сприятиме визначенню стратегії розвитку державності в трансформаційний період, її захисту, моделюванню оптимальної програми її повоєнної відбудови та розвитку як демократичної, соціальної, правової, екологічної держави. При цьому, основними засадами внутрішньої політики у сфері розбудови державності мають бути: розвиток демократії шляхом удосконалення механізмів публічного адміністрування та здійснення парламентського контролю; вдосконалення системи електоральних процедур, насамперед парламентських, президентських та муніципальних виборів; модернізація системи публічної служби з урахуванням європейського досвіду; посилення відкритості та прозорості процесів підготовки і прийняття державних рішень та здійснення будь-яких дій, пов'язаних із формуванням і використанням публічних фінансів, кадровими призначеннями на керівні державні посади; забезпечення справедливого і доступного

судочинства; забезпечення дотримання міжнародних стандартів незалежності суддів; посилення протидії корупції та тіншовій економічній діяльності, забезпечення безумовного дотримання принципів законності насамперед вищими посадовими особами держави, політиками, суддями, керівниками правоохоронних органів і силових структур; вирішення інших питань у сфері децентралізації та розвитку місцевого самоврядування, формування інститутів громадянського суспільства, забезпечення життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави у сфері національної безпеки і оборони, в економічній, соціальній, гуманітарній, екологічній та інших сферах життєдіяльності суспільства тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Timothy Snyder. We Should Say It. Russia Is Fascist. The New York Times. URL: https://www.nytimes.com/2022/05/19/opinion/russia-fascism-ukraine-putin.html?fbclid=IwAR1JXPWQ9sGjTWwPp_Z07fJLqLTRTT73dYiwwHNha0Nj_tKifZAH7ao_e7Y
2. Jason Stanley. How Propaganda Works. Princeton University Press. URL: <https://press.princeton.edu/books/paperback/9780691173429/how-propaganda-works>
3. Рашизм: сучасний варіант варварства (юридичні аспекти проблеми): Всеукраїнська наукова конференція (м. Київ, 25 травня 2022 року). Міжнародна асоціація істориків права, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Комісія історії українського права при Президії НАН України. *Портал Національної академії наук України*. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=9125>
4. Пирожков С. І., Хамітов Н. В. Війна і мир в Україні: шляхи до реальної перемоги і розвитку. *Вісник НАН України*. 2022. № 9. С. 38–49.
5. Дугин А. Г. Основы геополитики. Москва: Арктогея, 1997. 591 с.
6. Терлюк І. Я. Українська національна державність: формування державно-правової традиції (друга половина XVI – початок XX ст.); автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та іс-

торія держави і права; історія політичних і правових учень». Львів, 2021. 43 с.

7. Пархоменко Н. М. Державний режим Російської Федерації: окремі політико-правові виміри. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 1(23). С. 50–56.

8. Бойко І. Місце і роль Києво-Руської держави в багатомісячній історії українського державотворення. *Вісник Львівського Університету. Серія юридична*: зб. наук. пр. / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. 2019. Вип. 68. С. 74–87.

9. Гаврилов М. І. Філософія демократичної державності: автореф. дис. ... д-ра філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія і філософія історії». Дніпропетровськ, 2007. 32 с.

10. Історія України та її державності / наук. ред. Л. Є. Дециньський. Львів: Бескид Біт, 2005. 368 с.

11. Савчин М. Система конституційних цінностей та конституційний лад України: конституційна державність та народний суверенітет. *Вибори та демократія*. 2010. № 4. С. 34–44.

12. Святоцький О. Поняття, ознаки, атрибути та символи державності. *Право України*. 2021. № 9. С. 22–25.

13. Святоцький О., Бойко І. Витоки, етапи становлення та розвиток української державності. *Право України*. 2020. № 1. С. 17–40.

14. Стефанчук Р. Традиція безперервності української державності. *Право України*. 2021. № 9. С. 12–21.

15. Терлюк І. Я. Українська національна державно-правова традиція (друга половина XVI – початок XX ст.): [монографія]. Львів: ТзОВ «Галицька видавнича спілка», 2020. 392 с.

16. Українська державність у XX столітті: Історико-політологічний аналіз / кер. авт. кол. О. Дергачов. Київ: Політ. думка, 1996. 448 с.

17. Українська державність: історико-правничі нариси / Нац. акад. прав. наук України, Інститут історії України, Всеукр. правозахисна орг. «Меморіал» ім. В. Стуса, Юрид. жур. «Право України»; ред. рада В. Смолій [та ін.]. Київ: Право України, 2021. 976 с.

18. Мінченко Р. М. Еволюція державної влади в сучасній Україні (теоретико-правове дослідження): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Київ, 2009. 38 с.

19. Бойко О. Державність. *Політична енциклопедія*. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ: Парламентське вид-во, 2012. С. 205.

20. Щербініна О. О. Взаємозв'язок суверенітету та якісних параметрів державності в умовах глобалізації: автореф. дис. ... канд.

політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». Одеса, 2011. 16 с.

21. Шемшученко Ю. С. Державність. *Політологічний енциклопедичний словник* / упоряд. В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. 2-е вид., доп. і перероб. Київ: Генеза, 2004. С. 151.

22. Смолій В. А. Українська державність: історичні ретроспекції, сучасні загрози та виклики (Стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 31 серпня 2022 року). *Вісник Національної академії наук України*. 2022. № 10. С. 26–34.

23. Реньов Є. В. Цінності конституційного ладу України та їх правова регламентація: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Харків, 2017. 20 с.

24. Салей М. І. Конституційна аксіологія в сучасній Україні: науково-практична парадигма: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Київ, 2017. 243 с.

25. Реньов Є. В. Щодо питання основних цінностей конституційного ладу України. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2014. №6 (10). С. 61–64.

26. Калакура Я. С. Українська соборність як історіографічна проблема. *Соборність як чинник українського державотворення (до 90-річчя Акту злуки)*: збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції (м. Київ, 21 січня 2009 р.). Київ, 2009. С. 63–78.

27. Волошин Ю. О. Конституційно-правове забезпечення європейської міждержавної інтеграції: теоретико-методологічні аспекти: монографія / за ред. М. О. Баймуратова. Київ: Логос, 2010. 428 с.

28. Гомонай В. В. Конституційно-правове забезпечення набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Ужгород, 2020. 404 с.

29. Костенко А. М. Інтеграція України до Європейського Союзу: суперечності та шляхи їх розв'язання: дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». Ужгород, 2009. 209 с.

30. Назаренко М. О. Комплексний механізм реалізації євроінтеграційної політики України: дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління». Одеса, 2014. 238 с.

31. Полтораков О. Ю. Європейська політична інтеграція в сучасній цивілізаційній системі: дис. ... канд. політ. наук: спец.

23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку». Київ, 2004. 199 с.

32. Стрельцова О. В. Конституціоналізація процесу асоціації України з Європейським Союзом: теорія та практика: монографія / за наук. ред. О. В. Марцеляка. Київ: Алерта, 2017. 532 с.

33. Яковюк І. В. Правові основи європейської інтеграції та її вплив на державно-правовий розвиток України: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» та 12.00.11 «Міжнародне право». Харків, 2014. 474 с.

34. Пасісниченко А. В. Європейська ідентичність як дискурсивний феномен: особливості конструювання: дис. ... канд. соціолог. наук: спец. 22.00.01 «Теорія та історія соціології». Харків, 2016. 217 с.

35. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.

36. Батанов О. В. Деякі проблеми конституційно-правового забезпечення європейської та євроатлантичної інтеграції України. *Україна на сучасній геополітичній шахівниці світу: феноменологічний та конституційно-правовий аналіз*: матеріали міжнар. круглого столу, м. Ужгород, 14 липня 2022 р. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2022. С. 4–12.

References:

1. Timothy Snyder. We Should Say It. Russia Is Fascist. The New York Times. URL: https://www.nytimes.com/2022/05/19/opinion/russia-fascism-ukraine-putin.html?fbclid=IwAR1JXPWQ9sGjT wWpP_Z07fJLqLTRTT73dYiivHHha0Nj_tKifZAH7ao_e7Y

2. Jason Stanley. How Propaganda Works. Princeton University Press. URL: <https://press.princeton.edu/books/paperback/9780691173429/how-propaganda-works>

3. Rashyzm: suchasnyi variant varvarstva (iurydychni aspekty problemy): Vseukrainska naukova konferentsiia (m. Kyiv, 25 travnia 2022 roku). Mizhnarodna asotsiatsiia istorykiv prava, Instytut derzhavy i prava imeni V. M. Koretskoho NAN Ukrainy; Komisiia istorii ukrainskoho prava pry Prezydii NAN Ukrainy. Portal Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=9125>

4. Pyrozhkov S. I., Khamitov N. V. Viina i myr v Ukraini: shliakhy do realnoi peremohy i rozvytku. Visnyk NAN Ukrainy. 2022. № 9. S. 38–49.

5. Duhyn A. H. *Osnovy heopolytyky*. Moskva: Arktoheia, 1997. 591 s.
6. Terliuk I. Ya. *Ukrainska natsionalna derzhavnist: formuvannia derzhavno-pravovoi tradytsii (druha polovyna XVI – pochatok KhKh st.): avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk: spets. 12.00.01 «Teoriia ta istoriia derzhavy i prava; istoriia politychnykh i pravovykh uchen»*. Lviv, 2021. 43 s.
7. Parkhomenko N. M. *Derzhavnyi rezhym Rosiiskoi Federatsii: okremi polityko-pravovi vymiry. Filosofski ta metodolohichni problemy prava*. 2022. № 1(23). S. 50–56.
8. Boiko I. *Miste i rol Kyievo-Ruskoï derzhavy v bahatovikovii istorii ukrainskoho derzhavotvorennia. Visnyk Lvivskoho Universytetu. Seriia yurydychna: zb. nauk. pr. / Lviv. nats. un-t im. Ivana Franka*. 2019. Vyp. 68. S. 74–87.
9. Havrylov M. I. *Filosofia demokratychnoi derzhavnosti: avtoref. dys. ... d-ra filos. nauk: spets. 09.00.03 «Sotsialna filosofia i filosofia istorii»*. Dnipropetrovsk, 2007. 32 s.
10. *Istoriia Ukrainy ta yii derzhavnosti / nauk. red. L. Ye. Deshchynskiyi*. Lviv: Beskyd Bit, 2005. 368 s.
11. Savchyn M. *Systema konstytutsiinykh tsinnosteitakonstytutsiinyi lad Ukrainy: konstytutsiina derzhavnist ta narodnyi suverenitet. Vybory ta demokratiia*. 2010. № 4. S. 34–44.
12. Sviatotskyi O. *Poniattia, oznaky, atrybuty ta symvoly derzhavnosti. Pravo Ukrainy*. 2021. № 9. S. 22–25.
13. Sviatotskyi O., Boiko I. *Vytoky, etapy stanovlennia ta rozvytok ukrainskoï derzhavnosti. Pravo Ukrainy*. 2020. № 1. S. 17–40.
14. Stefanchuk R. *Tradytsiia bezperervnosti ukrainskoï derzhavnosti. Pravo Ukrainy*. 2021. № 9. S. 12–21.
15. Terliuk I. Ya. *Ukrainska natsionalna derzhavno-pravova tradytsiia (druha polovyna XVI – pochatok KhKh st.): [monohrafiia]*. Lviv: TzOV «Halytska vydavnycha spilka», 2020. 392 s.
16. *Ukrainska derzhavnist u KhKh stolitti: Istoryko-politolohichni analiz / ker. avt. kol. O. Derhachov*. Kyiv: Polit. dumka, 1996. 448 s.
17. *Ukrainska derzhavnist: istoryko-pravnychi narysy / Nats. akad. prav. nauk Ukrainy, Instytut istorii Ukrainy, Vseukr. pravozakhysna orh. «Memorial» im. V. Stusa, Yuryd. zhur. «Pravo Ukrainy»; red. rada V. Smolii [ta in.]*. Kyiv: Pravo Ukrainy, 2021. 976 s.
18. Minchenko R. M. *Evoliutsiia derzhavnoi vlady v suchasniï Ukraini (teoretyko-pravove doslidzhennia): avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk: spets. 12.00.01 «Teoriia ta istoriia derzhavy i prava; istoriia politychnykh i pravovykh uchen»*. Kyiv, 2009. 38 s.
19. Boiko O. *Derzhavnist. Politychna entsyklopediia*. Redkol.: Yu.

Levenets (holova), Yu. Shapoval (zast. holovy) ta in. Kyiv: Parlamentske vyd-vo, 2012. S. 205.

20. Shcherbinina O. O. Vzaiemozviazok suverenitetu ta yakisnykh parametriv derzhavnosti v umovakh hlobalizatsii: avtoref. dys. ... kand. polit. nauk: spets. 23.00.02 «Politychni instytuty ta protsesy ». Odesa, 2011. 16 s.

21. Shemshuchenko Yu. S. Derzhavnist. Politolohichni entsyklopedychnyi slovnyk / uporiad. V. P. Horbatenko; za red. Yu. S. Shemshuchenka, V. D. Babkina, V. P. Horbatenka. 2-e vyd., dop. i pererob. Kyiv: Heneza, 2004. S. 151.

22. Smolii V. A. Ukrainska derzhavnist: istorychni retrospektsii, suchasni zahrozy ta vyklyky (Stenohrama dopovidi na zasidanni Prezydii NAN Ukrainy 31 serpnia 2022 roku). Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy, 2022. № 10. S. 26–34.

23. Renov Ye. V. Tsinnosti konstytutsiinoho ladu Ukrainy ta yikh pravova rehlementatsiia: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.02 «Konstytutsiine pravo; munitsypalne pravo». Kharkiv, 2017. 20 s.

24. Salei M. I. Konstytutsiina aksiolohiia v suchasni Ukraini: naukovo-praktychna paradyhma: dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.02 «Konstytutsiine pravo; munitsypalne pravo». Kyiv, 2017. 243 s.

25. Renov Ye. V. Shchodo pytannia osnovnykh tsinnosti konstytutsiinoho ladu Ukrainy. Jurnalul juridic național: teorie și practică. 2014. №6 (10). S. 61–64.

26. Kalakura Ya. S. Ukrainska sobornist yak istoriohrafichna problema. Sobornist yak chynnyk ukrainskoho derzhavotvorennya (do 90-richchia Aktu zluky): zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovoii konferentsii (m. Kyiv, 21 sichnia 2009 r.). Kyiv, 2009. S. 63–78.

27. Voloshyn Yu. O. Konstytutsiino-pravove zabezpechennia yevropeiskoi mizhderzhavnoi intehratsii: teoretyko-metodolohichni aspekty: monohrafiia / za red. M.O. Baimuratova. Kyiv: Lohos, 2010. 428 s.

28. Homonai V. V. Konstytutsiino-pravove zabezpechennia nabuttia povnopravnoho chlenstva Ukrainy v Yevropeiskomu Soiuzi ta v Orhanizatsii Pivnichnoatlantynchoho dohovoru: dys. ... d-ra yuryd. nauk: spets. 12.00.02 «Konstytutsiine pravo; munitsypalne pravo». Uzhhorod, 2020. 404 s.

29. Kostenko A. M. Intehratsiia Ukrainy do Yevropeiskoho Soiuzu: superechnosti ta shliakhy yikh rozviazannia: dys. ... kand. polit. nauk: spets. 23.00.02 «Politychni instytuty ta protsesy ». Uzhhorod, 2009. 209 s.

30. Nazarenko M. O. Kompleksnyi mekhanizm realizatsii yevrointehratsiinoi polityky Ukrainy: dys. ... kand. nauk z derzh. upr.: spets. 25.00.02 «Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia». Odesa, 2014. 238 s.

31. Poltorakov O. Yu. Yevropeiska politychna intehratsiia v suchasni tsvivilizatsiinii systemi: dys. ... kand. polit. nauk: spets. 23.00.04 «Politychni problemy mizhnarodnykh system ta hlobalnoho rozvytku». Kyiv, 2004. 199 s.

32. Strieltsova O. V. Konstytutsionalizatsiia protsesu asotsiatsii Ukrainy z Yevropeiskym Soюзom: teoriia ta praktyka: monohrafiia / za nauk. red. O. V. Martseliaka. Kyiv: Alerta, 2017. 532 s.

33. Yakoviuk I. V. Pravovi osnovy yevropeiskoi intehratsii ta yii vplyv na derzhavno-pravovyi rozvytok Ukrainy: dys. ... d-ra yuryd. nauk: spets. 12.00.01 «Teoriia ta istoriia derzhavy i prava; istoriia politychnykh i pravovykh uchen» ta 12.00.11 «Mizhnarodne pravo». Kharkiv, 2014. 474 s.

34. Pasisnychenko A. V. Yevropeiska identychnist yak dyskursyvnyi fenomen: osoblyvosti konstruiuvannia: dys. ... kand. sotsioloh. nauk: spets. 22.00.01 «Teoriia ta istoriia sotsiolohii». Kharkiv, 2016. 217 s.

35. Kozlovets M. A. Fenomen natsionalnoi identychnosti: vyklyky hlobalizatsii: monohrafiia. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2009. 558 s.

36. Batanov O. V. Deiaki problemy konstytutsiino-pravovoho zabezpechennia yevropeiskoi ta yevroatlantychnoi intehratsii Ukrainy. Ukraina na suchasni heopolitychnii shakhivnytsi svitu: fenomenolohichni ta konstytutsiino-pravovyi analiz: materialy mizhnar. kruhloho stolu, m. Uzhhorod, 14 lypnia 2022 r. Uzhhorod: Uzhhorodskiy natsionalnyi universytet, 2022. S. 4–12.

***Oleksandr Batanov, Doctor of Sciences (Law), Professor,
Leading Researcher of Department of Constitutional Law and
Local Self-government of the Koretsky Institute of State and
Law of the National Academy of Sciences of Ukraine***

E-mail: batanov_olexandr@ukr.net

ORCID ID 0000-0002-0239-4539

DOI: 10.59553/2518-7546-2023-21-3

Statehood – the basis of political and legal being of the Ukrainian people: history and modernity

Abstract. *The article highlights the doctrinal and applied political and legal problems of the genesis and development of Ukrainian statehood in the context of today's challenges. It is proven that Ukrainian statehood is an inviolable requirement of the existence of the Ukrainian people and their sovereign will, the entire centuries-old history of Ukrainian statehood and the right to self-determination exercised by the Ukrainian nation, the entire Ukrainian people. This is a determining factor in strengthening civil harmony on the land of Ukraine and the foundation of the national identity of the Ukrainian people, national patriotic consciousness and spirituality. Preservation of the foundations of national statehood, protection of the state sovereignty of Ukraine, the integrity and inviolability of its territory determines the content and direction of the state's foreign and domestic policy and is the object of Ukraine's national security, the cause of the entire Ukrainian people.*

The problems of the history, theory and practice of Ukrainian state-building in the conditions of full-scale armed aggression of the Russian Federation and the Russian-Ukrainian war are considered. It is proven that the Ukrainian people and the Ukrainian state faced a number of complex systemic internal and external threats and challenges, primarily related to such fundamental constitutional values as sovereignty, independence, freedom, democracy, territorial integrity, etc. Parallels are drawn between the historical past and the present in the context of the relationship between Ukrainian statehood and Horde Muscovy.

It is proven that statehood is a broad, multi-structural concept that consists of various elements, one of which is the state. At the same time, statehood and the state are concepts that do not coincide, they cannot be equated. The concept of

«statehood» in the categorical apparatus of modern political and legal science performs a number of explanatory, axiological and identifying functions that reveal the substantive and formal-legal specificity of various stages of this process in the direction of the formation of a sovereign state and its institutions

The conceptual issues of the human dimension of Ukrainian statehood, the strategy of its development through the prism of the realization and protection of human rights are considered. Attention is focused on the fundamental challenges of modernization of Ukrainian statehood from the standpoint of the principles of classical constitutionalism. Certain trends in the development of Ukrainian statehood in the aspect of the formation of civil society in Ukraine, institutions of a social legal state, parliamentarism and implementation of power decentralization are outlined.

Key words: *statehood, state, Ukrainian people, society, public power, democracy, constitutional reform.*

Ірина КРЕСІНА,

доктор політичних наук, професор,
член-кореспондент Національної
академії правових наук України.

E-mail: i.kresina@icloud.com

ORCID ID: 0000-0003-0771-9707

ОСНОВОПОЛОЖНІ СВОБОДИ VS ПІДСТАВОВІ ВОЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДЯНИНА

***Анотація.** Показано еволюцію поняття «вольності» в українських конституційних актах у різні історичні періоди. Доведено зв'язок української і європейської правових традицій у розумінні вільного народу, вільної нації, громадянських вольностей та використанні відповідної термінології у конституційних та інших правових актах і політичних документах. Зроблено висновок про необхідність повернення поняття «вольності» в сучасний політико-правовий дискурс та закріплення у новій Конституції Української держави.*

***Ключові слова:** Українська держава, Конституція, права, вольності, вільна нація, держава, громадянин, правовий акт, правова традиція, політико-правовий дискурс.*

Війна самодержавної царської Росії, тоталітарного сталінсько-путінського режиму, держави-терориста РФ проти волелюбної української нації та її держави триває вже понад три століття. Її мета і сутність попри різні форми залишалися незмінними – «пригнобити і знищити» Військо Запорозьке, «права і вольности ...порушити і до решти знищити» (Конституція Пилипа Орли-

ка) [1]. Принагідно слід нагадати, що Військо Запорозьке – назва української козацької держави, що сформувалася в результаті Визвольної війни 1648-1654 років під проводом Богдана Хмельницького. Прикметно, що в самій сучасній назві «Визвольна» корінь слова «**ВОЛЬ**». Адже звільнялися українські **невільники** з полону, виходила із стану поневолення нація, козакам як громадянам цієї держави поверталися їх привілеї – **вольності**.

У Жалуваній грамоті царя Олексія Михайловича Війську Запорозькому 1654 року цар проголошував збереження «їх давніших прав та привілеїв, які їм дані від польських королів та великих литовських князів, й ті їх права і вольності порушувати нічим не дозволяє, і судитися їм від своїх старшин за своїми давнішими правами» [2]

У конституційному акті «Договори і постанови прав і вольностей військових...» 1710 року (Конституція Пилипа Орлика) закріплювалася фундаментальна засада існування «народу вільного козацького» і держави – Війська Запорозького: вольності, «недоторканість своїх законів і вольностей боронити, захисту яких сам Бог месник сприяв» (преамбула Конституції Пилипа Орлика) [3]. Слід підкреслити, що у цьому документі чітко розрізняються поняття «свобода» і «вольності». Перше має те саме значення, що й у європейському політико-правовому лексиконі: свобода (лише в однині!) – щодо нації, держави, суспільства. Народ може бути підкорений, пригнічений або здобути «первинну свободу», «бажану свободу» від чужоземного панування. Вольності – щодо громадянських привілеїв і законів держави: у самій назві – права і вольності, гетьман є захисником «прав і вольностей стародавніх», цар був зобов'язаний зберігати права і вольності згідно з договорами, авторитарні («самодержав'я») прагнення гетьмана порушують права і вольності» [4].

Отже, вольності в українській політико-правовій традиції означають законом закріплені привілеї вільних людей – козаків, громадян, вільної нації – на своїй Богом даній землі. У цьому сенсі вони існують і в європейській традиції. Остання, відображена у Великій хартії вольностей 1215 р., Генріхових артикулах 1572-1574 рр. та інших актах, була добре відома Пилипу Орлику. Тому не випадково ст. 6 його Конституції, присвячена питанням обмеження влади гетьмана заради недопущення ним «порушень прав і вольностей, громадських утисків», починається так: «Якщо в самодержавних державах зберігається похвальний і корисний для публічного стану такий порядок, що завжди, як під час війни, так і в умовах миру, звикли збирати приватні й публічні ради щодо спільного добра батьківщини, в яких і самі самодержці присутні не відмовляють підкорити свою думку та рішення спільному рішення урядовців і радників, то чому б у вільному народі не дотримуватися такого ж прекрасного порядку, якого постійно дотримувалися у Війську Запорозькому раніше при гетьманах згідно з давніми правами і вольностями?» [5].

Європейська політико-правова традиція визнання таких привілеїв вільних громадян, як вольності, простежується ще з античних міст-полісів, вільні громадяни (раби не мали жодних прав) яких на зборах вирішували всі важливі для міста справи. Велика хартія вольностей (Magna Charta Libertatum) 1215 року, підписана англійським королем, стала тим політико-правовим документом, який закріпив гарантії вільним людям від сваволі короля, чиновників, урядовців. Так, згідно із ст. 39 кожна людина є вільною і не може бути заарештована, ув'язнена, позбавлена власності або захисту закону, вигнана або піддана іншій карі інакше, як у суді рівних їй і відповідно до законів країни [6]. До

речі, практично без жодних змістових змін ця стаття «перейшла» до тексту Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (ст. 4, 5, 6, 7).

Велика хартія вольностей, як зазначає В.О. Качур, «стала першою правовою пам'яткою, яка уособила в собі такі фундаментальна правові цінності європейської правової культури, як принципи конституціоналізму, верховенства права, організації та побудови державного апарату на засадах законності, професіоналізму, зародження правової держави та представницької демократії, принципу розподілу влад, передбачила низку процесуальних гарантій та стала першим документом середньовічної Європи, який закріпив права людини. І якщо на початку XIII ст. Велика хартія вольностей мала лише форму королівського пожалування, то напередодні та під час англійської революції XVII ст. окремі її статті були використані у боротьбі проти королівського свавілля і тиранії й отримали розвиток у таких конституційних актах, як Habeas Corpus Act 1679 р. та Білль про права 1689 р. Крім того, Велика хартія вольностей 1215 р. вплинула на державно-правовий розвиток інших європейських держав та колишніх північноамериканських колоній самої Англії» [7].

Велика хартія вольностей була забута на кілька століть і віднайдена у середині XVII ст. суддею Едвардом Куком. Тобто вона з XIII до середини XVII ст. безпосередньо не впливала на розвиток європейської традиції, а була її відображенням. Суддя Кук її використав для обґрунтування обмеження королівської влади, і це мало значення для генези Англійської революції в XVII ст. Документальних підтверджень того, чи знав Пилип Орлик про Велику хартію вольностей, немає. Проте можна цілком певно стверджувати, що всі національно-ви-

звольні процеси в Україні були невід'ємною частиною європейської традиції, відображеної в Хартії.

У контексті даної статті слід підкреслити значення започаткованої Великою хартією вольностей традиції для закріплення поняття «вольності» у конституційних актах європейських держав, і зокрема Конституції Пилипа Орлика та наступних державних актах вільної (а не поневоленої більшовиками) України та Польщі. Адже найбільш адекватний змісту самого слова *Libertatum* переклад з латини – вольності. А «свободи» – це вже радянський аналог, який із цілком зрозумілих політичних міркувань замінив неприйнятні для тоталітарно-кадебістського режиму вольності.

Термін «вольності» присутній і в інших документах Війська Запорозького початку XVIII ст. Зокрема, в Державному архіві Швеції зберігається лист Карла XII до Запорозької Січі від 15 травня 1710 р., у якому йдеться про готовність шведського короля захистити безпеку України («України безпеченство»), аби «ціла Україна в первісній вольности була утверджена» [8]. Як зазначає О. Кресін, який досліджував нещодавно знайдені документи із шведських архівів, що уточнюють обставини появи «Пактів і конституцій...» 1710 року, останні у документі «кваліфікуються як договір гетьмана з народом, укладений перед виборами і спрямований не на встановлення нових норм, а на відновлення і підтвердження традиційних вольностей» [9].

Для характеристики феномена козацьких вольностей доречно навести уривок ще з одного документа – «Правдивої реляції про козаків і про Київ», знайденої у шведських архівах. «По обох берегах Борисфена Україна за старожитнім спадковим правом належала козакам. Бо що ж Козаки знову відвоювали би у поляків силою зброї, якби вони це раніше не втратили? Із цього вель-

ми наочно впливає, що Моски (москалі. – І.К.) розмірковують легковажно, вибалакуючи свою вельми достеменну підлість, оскільки не соромляться проголошувати своїми підданими Козаків...» [10].

У розумінні контексту договірних документів щодо закріплених у них зобов'язань протектора (московського царя, шведського короля) не порушувати вольності козаків, їх територію, звичаї тощо важливо враховувати глибинний зміст поняття «вільний народ». Як зазначає О. Кресін, воно було центральною категорією української політичної та правової думки XVII–XVIII ст. Українські політики та історики цього періоду за допомогою цього концепту «адаптували західноєвропейську концепцію договірного походження держави до українських реалій»: «Ця категорія слугувала для означення територіальної міжстанової корпорації, що виробила власні політичні структури, зокрема власну систему адміністрації, і має природне право жити за цими традиціями, збереження яких залишається її привілеєм і не підлягає скасуванню чи зміні з боку монарха тієї держави, в межах якої проживає вільний народ. Форма законного здійснення влади монарха над вільним народом визначалася як «протекція» – на противагу «тиранії», коли нехтувалися суверенні права цього народу». Сутність концепту розкривається у розрізненні безумовного і умовного підданства. Перше стосувалося населення, яке увійшло до держави недоговірним чином: «Безумовні піддані отримують певні права як акт доброї волі монарха й можуть їх втратити за бажанням останнього. Добровільне визнання підданства супроводжується укладанням певних договірних умов із сувереном, що для обох сторін мають зобов'язальний характер. Під категорію умовного підданства підпадає, зокрема, і вільний народ». Вільний народ і монарх, за уявленнями

українців XVII – XVIII ст., мали взаємні обов'язки, їх відносини закріплювалися взаємною присягою. Серед обов'язків монарха, зокрема, було «збереження цілісності територіальних та станових прав місцевого населення». До останніх відносилося автономне формування народом систем управління та судочинства. «Порушення норм договорів якоюсь із сторін вважалося «зрадою» – дією проти людських та Божих законів. Порушення договірних принципів взаємовідносин із боку монарха вважалося достатнім для відмови вільного народу від покори монарху. Як форми виявлення такої непокори називаються вихід із підданства та обрання іншого монарха, звернення за посередництвом у відносинах із сувереном до інших монархів, військові дії». У Конституції Пилипа Орлика «ідея договірного походження держави була перенесена на внутрішній устрій вільного народу, а монарх визначений як гарант, а не сторона суспільного договору» [11].

Автори коментаря до Конституції Пилипа Орлика зазначають, що «категорії «права» і «вольності» становили підвалину самоврядно-політичного дискурсу в козацькому політикумі впродовж XVII-XVIII ст. Ця понятійна формула включала фундаментальні світоглядні й морально-етичні настанови українського козацтва і водночас окреслювала соціально-економічні й політико-правові устремління козацької спільноти, її національну ідентичність» [12].

Простежимо подальший розвиток категорії «вольності» (*libertatum*) з точки зору наповнення її первісним змістом в українських конституційних актах. Перший Універсал Української Центральної Ради починається з визначення мети створення цього виборного органу: «Народе Український! Волею своєю ти поставив нас, Українську Центральну Раду, на сторожі прав і вольнос-

тей української землі. Найкращі сини твої, виборні люди... наказали нам стояти й боротись за ті права та вольности... Хай буде Україна вільною. ...хай народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життям [13].

У наступних універсалах Центральної Ради вже не використовується слово «вольности», хоча в них неодмінно присутнє поняття «воля», але вже у значенні «воля народу», «національна воля», волевиявлення. Починаючи з Третього Універсалу йдеться про свободи, права, «правні поняття народу», «права народу українського». Четвертий Універсал проголосив Українську Народну Республіку «самостійною, від нікого незалежною, вільною, суверенною Державою Українського Народу».

Поняття «вольности» знову повертається у своєму первісному значенні в Конституції УНР, яка має назву «Статут про державний устрій, права і вольности Української Народної Республіки». Стаття 1: «відновивши своє державне право, як Українська Народня Республіка, для кращої оборони свого краю, для певнішого забезпечення права і охорони вільностей, культури і добробуту своїх громадян, проголосила себе і нині єсть державою суверенною, самостійною і ні від кого незалежною» [14]. Тобто вольности визнаються нарівні з правами, хоча їх змістове наповнення дорівнює громадянським і політичним правам. Ст. 12: «Громадяне в УНР рівні в своїх громадянських і політичних правах».

Конституція УНР є останнім у черзі конституційних актів, де зберіглося поняття «вольности». Зрозуміло, що в радянських комуністичних правових актах не було і не могло бути місця вольностям. Вони, як і будь-які прояви волі нації чи громадянина до автономності, самостійності, переслідувалися й жорстоко каралися. А от

права залишалися номінально в конституційних та інших правових актах, реально ж, як відомо, вся радянська доба характеризувалася суцільним нехтуванням правами людини і громадянина. Так, Конституція УСРР 1919 року «надає працюючим масам всі права і можливості в області громадянського і політичного життя» (ст. 22).

Можна вважати певним винятком з правил поодинокую «присутність» у тексті Конституції УСРР 1929 року слова «воля»: ст. 9 «Щоб забезпечити трудящим дійсну волю виявлення своїх думок...»; ст. 10 «Щоб забезпечити трудящим дійсну волю зібрань...». У Конституції УРСР 1937 року вже цілий розділ (розд. X) присвячений основним правам і обов'язкам громадян. Гарантування свободи слова, свободи друку, свободи зборів і мітингів, свободи вуличних походів і демонстрацій (ст. 124) на практиці «компенсувалося» їх цілковитим нехтуванням і репресіями «вільнодумців» та «буржуазних націоналістів». Так трансформація вольностей у свободи виявилася у поневоленні вільних громадян і знищенні всіляких проявів вільнодумства, ув'язненні «інакомислячих», «нетрудових елементів», «ворогів народу», в геноциді українців, в упокоренні вільної нації голодом і концтаборами.

Польський досвід демонструє протилежне – повагу законодавця до мови і традицій своєї нації. Так, другий розділ Конституції Республіки Польща називається «Вольності, права і обов'язки людини і громадянина. Загальні засади». Ст. 30: «Природна і невідчужувана гідність людини є джерелом вольностей і прав людини і громадянина. Вона є недоторканною, і її повага та захист є обов'язком публічної влади». Стаття 31: «Вольність людини підлягає охороні правом. Кожен зобов'язаний поважати вольності й права інших. Ніхто не

може бути примушений робити те, чого не вимагає право. Обмеження щодо здійснення конституційних вольностей і прав можуть бути встановлені лише законом і лише тоді, коли вони є необхідними в демократичній державі в інтересах її безпеки або громадського порядку, для охорони довкілля, здоров'я і моралі населення або вольностей і прав інших осіб. Такі обмеження не можуть впливати на суть вольностей і прав» [15]. Прикметно, що вольності стоять на першому місці, передують правам.

У польському перекладі Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних «свобод» збережено поняття «вольності» – «Європейська конвенція прав людини і підставових вольностей». В українському перекладі також мало б бути «вольностей», що засвідчило б тяглість української традиції у правовій термінології. А слово «основоположних» є русизмом, натомість слід повернути в наш політико-правовий лексикон похідне від загальноновживаного тепер слова «підстави» прикметник «підставовий». Відтак український переклад Конвенції містив би власне українську термінологію: «Європейська конвенція про захист прав людини і підставових вольностей» і передавав би дух цього справді підставового документа у захисті гідності, вольностей і прав вільної людини, якою в демократичній державі є громадянин – член великої громади, суспільства.

Чи змінилася ситуація в Україні з відновленням незалежності? Чи повернулися в наш суспільно-політичний дискурс і в практичну політику такі принципи і цінності, як воля, вольності, гідність, справедливість, вільна нація? У Конституції України 1996 року – права і «свободи» (як данина радянській правничій термінології, адже у сталінській Конституції 1936 року права лю-

дини присутні в повному обсязі), в реальній політиці постійно порушуються: вбивства вільнодумців-журналістів і повна економічна окупація Росією – сумна реальність пострадянської, нелюстрованої України.

Прийняття у 2001 році Кримінального кодексу України і в 2003 році Цивільного кодексу України з новою, справді українською правничою термінологією стало важливим кроком в утвердженні нашої гідності та визволенні від радянщини, принаймні у термінології. Позбавлення волі, а не «свободи», правочин, а не «делка» тощо. Воля нарешті поціновується як найвища громадянська чеснота і привілей, позбавлення якої є тяжкою карою. При цьому природні права людини за нею залишаються, якщо людина позбавлена волі. Цілком логічно усунути суперечності у розумінні й застосуванні правової термінології в законодавстві та політико-правовому дискурсі. Адже ми не кажемо «свободна нація», а «Вільна Нація», відповідно **вільне волевиявлення**, вільна країна, вільний вибір і т. ін. А якщо за Конституцією і Конвенцією – то «свободна людина», «свободна країна». Очевидні «помилки» (чи свідомі радянські «пережитки»?) й суперечності поки що залишаються недоторканими в нашому законодавстві. І це питання не філологічне. Тим більше сьогодні, коли вільна нація знову виборює свою незалежність, гідність, свої вольності й цінності у війні знову ж із тим самим ворогом – московським царством.

Революція Гідності засвідчила нескореність волелюбних українців. Вони, як і козаки, більше за життя цінують волю, вільну Україну. В сучасній **Визвольній** війні проти московського ярма і поневолення (Третій Визвольній війні, перша – у 1648-1654 рр., друга – 1918-1921 рр.) вільна нація стоятиме до переможного кінця, утверджуючи свою незламність і вірність козацьким

традиціям. А наша політична еліта вперше за триста років засвідчує своїми рішучими діями і промовами тяглість національних традицій – українського духу волелюбства. «Україна в лютому 2023 року – це зовсім інша країна, ніж та, що була в лютому 2022 року. З нами безпрецедентна підтримка світу, єдиний Захід, багатомільярдна допомога і, найголовніше, український дух волелюбства і сформована політична нація, яка відчула смак перемоги... Ми вистоїмо, тому що наша доля – бути вільними» [16].

Політична лексика волелюбства української нації міцно утверджується як сучасна політична мова Української держави і її громадян. Це можна простежити на прикладі тексту Послання Президента України до Верховної Ради України наприкінці 2022 року. «Найвища цінність українців – воля. І смисл цього поняття в Україні докорінно відрізняється від російського, хоча слово звучить та пишеться однаково в обох мовах» [17]; «У кризових ситуаціях, коли українців намагалися відтягти назад усупереч природному поступу їхньої історії, люди виходили на центральні площі та змушували владу дослухатися до себе. Так було в 1990, 2004 та 2013-2014 рр. У цьому – суть та історичне значення українських Майданів. Та насправді були тисячі майданів, де люди відстоювали своє право на волю. Коли українців намагаються поневолити доморощені «гетьмани» або сусідні «імператори», наші співвітчизники швидко згуртовуються й дружно долучаються до спротиву – виникають добровольчі формування та волонтерські рухи, громади стають на захист власних домівок. Ми не шукаємо «царя», який дасть нам удавану причетність до марної величі, а захищаємо своє право на вільне життя» [18].

Уперше в офіційному документі публічного характеру, яким є Послання Президента до парламенту, три роз-

діли мають назву «Вільна нація». Уперше Президент Української держави Володимир Зеленський (на відміну від попередників) щодня звертається до нації «Українці й українки!». Це реальна політика національної ідентичності, якої нам завжди бракувало і про необхідність якої вже давно говорили українські вчені-суспільствознавці. Нам би, українцям, ще закріпити це у Конституції та зробити Основний Закон держави дійсно українським за своїм духом волелюбства і справедливості, дійсно європейським за закріпленими в ньому демократичними цінностями. Нам би звеличити в Конституції здобутки Української нації у творенні самостійної і соборної держави. Адже чинна Конституція вже давно не відповідає ні викликам часу (бо залишається пострадянською, з проросійським «медведчуковським душком»), ні запитам нації на справедливість після воєнних випробувань, ні сучасним стандартам взаємодії держави і громадянського суспільства (бо це Суспільний договір! Договір між вільним народом і створеною ним державою). Та й назва держави відсутня в цій Конституції. А мала б бути Українська Народна Республіка, як у 1918 році, або Українська Республіка, як переважна більшість сучасних держав із республіканською формою державного правління. Натомість Конституція країни, а не держави. Може, це одна з причин нашої вічної неповаги до держави, яка не мала національного підмурку й не поважала гідність і вольності своїх громадян, декларуючи лише стандартний набір прав, перелічених у європейських конвенціях, і систематично порушуючи їх? Варто замислитися.

А ще варто пригадати, що у Програмі ОУН 1929 року метою проголошувалося постановня Української Самостійної Соборної Держави. Ми ж згадали з тих часів «Слава Україні! Героям слава!». Це привітання від часу

Революції Гідності дуже швидко стало звичним і офіційним. Воно тепер основний наш національний ідентитет. Його з поваги до вільної і незламної української нації виголошують очільники зарубіжних держав, звертаючись до наших громадян. А асоціація з бандерівцями тільки посилює наш кровний зв'язок з ними, з боротьбою проти більшовизму-сталінізму-кадебізму-пуїнізму, зміцнює нашу волю до Перемоги.

Вчені Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України (відділ правової політології) розробили Стратегію політико-правового розвитку України до 2030 року й науково обґрунтували необхідність прийняття нової Конституції Української держави та застосування у ній української правової термінології, у тому числі поняття «вольності», а також утвердження ідеології національного прагматизму як основи усіх наших суспільних перетворень, невинного поступу до власної мети [19].

Адже «найвища цінність українців – воля» [20]. Нова, вільна, самостійна, соборна Українська держава після Перемоги житиме за новою Українською Конституцією, без проросійських і пострадянських антицінностей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Пакти і Конституції Української козацької держави (до 300-річчя укладення). Відп. ред. В.А. Смолій; упор. М.С. Трофимук, Т.В. Чухліб. Львів: Світ, 2011. С. 81, 93.
2. Источники Малороссийской истории, собранные Д.Н. Бантышем-Каменским и изданные О. Бодянским. Ч. 1. Москва: Университетская типография, 1858. С. 72.
3. Пакти і Конституції Української козацької держави (до 300-річчя укладення). С. 81.
4. Там само. С. 77-87.
5. Там само. С. 96-97.

6. Антологія лібералізму: політико-правничі вчення та верховенство права / упор.: С. Головатий, М. Козюбра, О. Сироїд; відп. ред. С. Головатий. Київ: Книги для бізнесу, 2008. 992 с.

7. Качур В.О. Велика хартія вольностей 1215 р. та її вплив на формування фундаментальних цінностей європейської правової культури. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 5. С. 31.

8. Лист до Запорозжов у Дніпра застаючих писаны 15 мая року 1710 в Бендері. *Скарби шведських архівів*. Документи з історії України / Упор. М. Траттнер. Одеса: Музей української книги, 2021. С. 151.

9. Кресін О. Нові архівні знахідки. *Скарби шведських архівів*. С. 101.

10. Правдива реляція про козаків і про Київ. *Скарби шведських архівів*. С.158-160.

11. Кресін О.В. Вільний народ. *Енциклопедія історії України*: Т. 1: А-В / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Ін-т історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2003. С. 559-560.

12. Пакти і Конституції Української козацької держави (до 300-річчя укладення). С. 118.

13. Перший універсал Української Центральної Ради. *Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність*. 2-е вид., змінене і доп. / упор. І.О. Кресіна. Відп. ред. Ю.С. Шемшученко. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. С. 25.

14. Там само. С. 40.

15. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>.

16. Данілов О. Путінська стратегія – 2023. *Українська правда*. 22 січня 2023. URL: pravda.com.ua/columns/2023/01/22/7385971/.

17. Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України (2022 р.)». URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/poslannya-prezydenta-ukrayiny/analitichna-dopovid-do-shchorichnoho-poslannya-1>.

18. Там само.

19. Стратегія політико-правового розвитку України до 2030 року: науково-аналітична записка / кол. авт.; за ред. І.О. Кресіної. Київ: Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Талком, 2022. 176 с.

20. Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України (2022 р.)». <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/poslannya-prezydenta-ukrayiny/analitichna-dopovid-do-shchorichnoho-poslannya-1>

References:

1. Pakty i Konstytutsii Ukrainskoi kozatskoi derzhavy (do 300-richchia ukladennia). Vidp. red. V.A. Smolii; upor. M.S. Trofymuk, T.V. Chukhlib. Lviv: Svit, 2011. P. 81, 93.
2. Istochniki Malorossiyskoi ystorii, sobrannye D.N. Bantyschem-Kamenskim i izdannye O. Bodianskim. Ch. 1. Moskva: Universitetskaia tipografia, 1858. P. 72. 3. Pakty i Konstytutsii Ukrainskoi kozatskoi derzhavy. P. 81.
4. Tam samo. P. 77-87.
5. Tam samo. P. 96-97.
6. Antolohiia liberalizmu: polityko-pravnychi vchennia ta verkhovenstvo prava / upor.: S. Holovatyi, M. Koziubra, O. Syroid; vidp. red. S. Holovatyi. Kyiv: Knyhy dlia biznesu, 2008.
7. Kachur V.O. Velyka khartiia volnosteï 1215 r. ta yïi vplyv na formuvannia fundamentalnykh tsinnosteï yevropeiskoi pravovoi kultury. *Porivnialno-analitychne pravo*. 2015. № 5. P. 31.
8. Lyst do Zaporozhtsov u Dnipra zostaiuchykh pysany 15 maia roku 1710 v Benderi. *Skarby shvedskykh arkhiviv*. Dokumenty z istorii Ukrainy / Upor. M. Trattner. Odesa: Muzei ukr. knyhy, 2021. P. 151.
9. Kresin O. Novi arkhivni znakhidky. *Skarby shvedskykh arkhiviv*. P. 101. 10. Pravdyva reliatsiia pro kozakiv i pro Kyiv. *Skarby shvedskykh arkhiviv*. P.158-160.
11. Kresin O.V. Vilnyi narod. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*: T. 1: A-V / redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in. Kyiv: Naukova dumka, 2003. P. 559-560.
12. Pakty i Konstytutsii Ukrainskoi kozatskoi derzhavy. P. 118.
13. Pershyi universal Ukrainskoi Tsentralnoi Rady. *Konstytutsii i konstytutsiini akty Ukrainy. Istorii i suchasnist*. 2-e vyd., zminene i dop. / upor. I.O. Kresina. Vidp. red. Yu.S. Shemshuchenko. Kyiv: In-t derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2006. P. 25.
14. Tam samo. P. 40.
15. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>.
16. Danilov O. Putinska stratehiia – 2023. *Ukrainska pravda*. 22 sichnia 2023. URL: pravda.com.ua/columns/2023/01/22/7385971/.
17. Shchorichne Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshche Ukrainy (2022 r.). URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/poslannya-prezydenta-ukrayiny/analychna-dopovid-do-shchorichnoho-poslannya-1>.
18. Tam samo.

19. Stratehiia polityko-pravovoho rozvytku Ukrainy do 2030 roku: naukovo-analitychna zapyska /kol. avt.; za red. I.O. Kresinoi. Kyiv: In-t derzhavy i prava imeni V.M. Koretskoho NAN Ukrainy; Talkom, 2022. 176 p.

20. Shchorichne Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshe Ukrainy (2022 r.). <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/poslannya-prezydenta-ukrayiny/analychna-dopovid-do-shchorichnoho-poslannya-1>

Iryna Kresina, doctor of political sciences, professor, corresponding member of the National academy of legal sciences of Ukraine, Institute of State and Law named after V. M. Koretsky National Academy of Sciences of Ukraine.

E-mail: i.kresina@icloud.com

ORCID ID: 0000-0003-0771-9707

DOI: 10.59553/2518-7546-2023-21-4

Fundamental liberties vs founds freedoms of Ukrainian citizen

Abstract. *The evolution of the concept of «liberties» in Ukrainian constitutional acts in different historical periods is shown. The connection between Ukrainian and European legal traditions in the understanding of a free people, a free nation, civil liberties and the use of appropriate terminology in constitutional and other legal acts and political documents is proven. The author demonstrates that there was and could be no room for liberties in Soviet communist legal acts. They, like any manifestation of the nation's or citizen's will for autonomy, were persecuted and severely punished. The rights nominally remained in the constitutional and other legal acts, but in reality the entire Soviet era was characterized by complete neglect of human and citizen rights.*

The author proves that the lexicon of freedom-loving Ukrainian nation is establishing itself in the modern political language. This should be enshrined in the Constitution and make it truly Ukrainian in terms of its spirit of freedom and justice, truly European in terms of the democratic values enshrined in it, and glorify in it the achievements of the Ukrainian nation in the creation of an independent and united state. But the current post-Soviet Constitution has long failed to meet the challenges of our time, the nation's demands for justice after the war suffering, and modern standards of interaction between the state and civil society. It is proposed to eliminate contradictions in the understanding and application of legal terminology in legislation and political-legal discourse. A conclusion is made about the need to return the concept of «liberties» to the modern political and legal discourse and enshrine it in the new Constitution of the Ukrainian state.

Keywords: *Ukrainian state, Constitution, rights, liberties, free nation, state, legal act.*

Розділ III

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА МІЖНАРОДНА ПОЛІТИКА

УДК 327.5

DOI: 10.59553/2518-7546-2023-21-5

Олександр ПОТЄХІН,
доктор історичних наук,
Інститут всесвітньої історії НАН України.
E-mail: alexg7827@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-1856-2672

Максим ЯЛІ,
кандидат політичних наук, старший
науковий співробітник, академік
Академії політико-правових наук України,
Національний авіаційний університет.
E-mail: yalimaksym@gmail.com
ORCID ID: 0009-0006-6094-6502

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ КОНЦЕПЦІЯХ ТЕОРІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Анотація. Розглянуто військово-політичне співробітництво в інституціональних концепціях теорії міжнародних відносин. Здійснено ретроспективний аналіз наявних концепцій представників основних наукових шкіл та напрямків у теорії міжнародних відносин, насамперед прихильників «інституціоналізму» та політичного реалізму щодо базових принципів та механізмів військово-політичного співробітництва. Проаналізовано кон-

цепти глобалізації представників різних наукових шкіл, зокрема «гіперглобалістів», «скептиків» та «трансформаціоналістів» та виявлено ключові відмінності між ними. Окреслено можливості й перспективи змін у поглядах на засади військово-політичного співробітництва на міжнародній арені. Сформовано принципові позиції щодо питання поглиблення та удосконалення механізмів військово-політичного співробітництва.

Ключові слова. інституціоналізм, конструктивізм, глобалізація, локалізація, військово-політичний союз, міжнародні інституції, співпраця держав, теорія конструктивізму, військова сила, стратегічне планування.

Постановка проблеми. Військова агресія РФ проти України поставила на порядок денний питання переосмислення та удосконалення механізмів військово-політичного співробітництва не лише для України, приєднання до лав НАТО для якої є питанням забезпечення національної безпеки та унеможливлення повторення нападу з боку агресивного сусіда в далекосяжній перспективі. Навіть такі країни, як Швеція та Фінляндія, що тривалий час сповідували у власній зовнішній політиці доктрину нейтралітету та неприєднання до військово-політичних блоків, дуже швидко радикально змінили свою позицію і за прискороною процедурою приєднуються до лав Північноатлантичного Альянсу після повномасштабного вторгнення РФ до України.

В цьому контексті виникла потреба у ретроспективному аналізі наявних концепцій представників основних наукових шкіл та напрямків у теорії міжнародних відносин, насамперед прихильників «інституціоналізму» та політичного реалізму щодо базових принципів та механізмів військово-політичного співробітництва. Враховуючи радикальні зміни на міжнародній політичній арені, що відбулися після закін-

чення Холодної війни, а також масштабні трансформації на всіх щаблях міжнародної системи внаслідок інформаційно-технологічної революції починаючи з 1970-х років минулого століття і закінчуючи пандемією коронавірусу, актуальним також є аналіз наявних концепцій глобалізації, що також зазнали суттєвих змін внаслідок неймовірних за масштабами потрясінь останніх років.

Таким чином, **метою статті** є аналіз змін у поглядах на засади військово-політичного співробітництва на міжнародній арені, що відбулися у зазначений період часу в поглядах прихильників «інституціоналізму» як складової частини парадигми лібералізму у теорії міжнародних відносин, а також в чому полягають їх базові відмінності від поглядів на це питання представників політичного реалізму. Також необхідно здійснити аналіз парадигми глобалізації та нових трендів у поглядах, що відбулися на цей загальнопланетарний феномен впродовж останніх років в результаті пандемії «корона кризи».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Задля досягнення поставленої мети у статті аналізуються наукові концепції в межах теорій «інституціоналізму» та «конструктивізму» Г. Аллісон, С. Волландера, Х. Гафтендорн, Д. Гіблера, Р. Джервіса, Т. Йоди, Дж. Капорасо, Р. Кьохейна, П. Лаурена, Г. Міллера, Д. Мерсера, Дж. Морроу, Н. Онуфа, Б. Позена, Т. Ріс-Кепена, Г. Снайдера та інші.

Серед дослідників, що займаються проблематикою глобалізації, було досліджено роботи У. Бека, І. Валерстайна, С. Гантінгтона, Д. Гелда, Е. Гіденса, Д. Голдбрайта, М. Кастельса, М. Манна, Дж. Ная –мол., Д. Перратона, Р. Робертсона, Дж. Розенау, Ф. Фукуяму.

Основні результати дослідження. Слід зазначити, що у багатьох наукових працях терміни «інституція-

лізм» та «ліберальний інституціоналізм» вживаються як синоніми. Хельга Гафтендорн, Роберт Кьохейн та Селестін Волландер вважають, що «лібералізм – це складний і часто малозрозумілий набір доктрин, дискусій та проектів майбутнього з питань у діапазоні від співробітництва у світовій політиці до ролі держави в економіці та захисту, який має надаватися громадянським і політичним правам» [1, с. 3]. Отже, вони пропонують вживати термін «інституціоналізм» без прив'язок до лібералізму, консерватизму чи інших «змів». З цим погодитися не можна. Звичайно, це виглядає надзвичайно академічно: вивчати структури (інститути), абстрагуючись від їхнього наповнення. Але структури без ідей – мертві, а ідеї без структур – безсилі. Інша справа – «великі» геополітичні ідеї, які базуються не на реалістичному світосприйнятті (не плутати з «політичним реалізмом», який неминуче веде до аберації зору), а на бажанні якнайскоріше змінити недосконалий світ на краще у власний спосіб. Вони є надзвичайно небезпечними, а спроби їхнього втілення для досягнення державної величі, як свідчить близька та далека історія, призводять до багатомільйонних жертв і катастрофічних втрат – духовних і матеріальних.

У найбільш узагальненому вигляді, за Томасом Ріс-Кепеном, ліберальні теорії міжнародних відносин об'єднує визнання таких положень: 1) Основними дійовими особами (агентами, акторами) у міжнародній політиці виступають не держави, а індивіди, які діють у соціальному контексті – уряди, суспільства або міжнародні інституції. 2) Інтереси та преференції урядів мають аналізуватися як результат взаємодії внутрішніх структур і процесів створення їхніх коаліцій відповідно до соціальних вимог, так само як і зовнішніх факторів – наприклад, структура (матеріальна та соціальна)

міжнародної системи. 3) Державні інтереси, преференції та вибір з наявних варіантів дій у міжнародних відносинах, зазвичай, пов'язані з ідеями: цінностями, нормами та знаннями. 4) Міжнародні інститути формують соціальну структуру міжнародної політики, обмежуючи дії агентів чи надаючи їм можливості діяти [2, с. 365].

За словами Роберта Джервіса, «лібералізм розглядає як головні джерела зовнішньої політики держави характер її режиму, політичних інститутів та інтересів у суспільстві, а також залишає простір для політичної психології без явного заглиблення до неї. Погляди на світоустрій та фундаментальні уявлення про політику у головах лідерів розміщуються у діапазоні між диктатурою та демократією (різні види цих режимів), визначаючи їхнє бачення міжнародної політики та образ «іншого». ... Демократичні лідери здатні бачити, що компроміси та довгострокові угоди можливі, принаймні з іншими демократіями. ... Вітчизняні установи визначають перебіг політичного процесу: вони не лише опосередковують вплив груп інтересів, але також мають власні інтереси та уявлення про світ. Дипломати схильні вірити в ефективність переговорів і компромісів; військові, хоча і вагаються щодо застосування сили, але схильні вважати, що загрози і військова сила є основними інструментами зовнішньої політики. Висновок полягає в тому, що останні, швидше за все, будуть судити про наміри інших держав за їхніми військовими поставами» [3, с. 27–29].

Звичайно, військово-політичні союзи будуються на засадах загальної теорії організації, яка прагне пояснити поведінку й структуру організацій, тобто як вони влаштовані та діють, чие винайдення пов'язують з працями Макса Вебера. За Баррі Позеном, центральними

категоріями в аналізі організації є її цілі (призначення), люди (персонал) та середовище, в якому вона функціонує [4, с. 43]. Організації створюються для досягнення специфічних цілей, що вимагає координації, планування та управління (контролю). Це, зі свого боку, неможливо без систематичного застосування критерію раціональності, тобто врахування причинно-наслідкових зв'язків, витрат і вигід. Цілеспрямованість надихає на поведінку та побудову структури, які знижують рівень невизначеності. Разом ці фактори призводять до виникнення бюрократії [4, с.43].

Організація реалізує свої цілі через людей, а персонал, зі свого боку, є великим джерелом невизначеності. В той час, як досягнення цілі потребує раціональності, люди можуть бути нездатні її забезпечити. Ресурси є обмеженими, а їхній розподіл – непевним. Більш того, люди не є простими знаряддями: їхні внески та отримання потрібного результату важко або неможливо розрахувати. Люди від організації очікують не тільки відповідної платні. Влада, авторитет, престиж, захищеність, доброзичливість і таке інше: чого люди хочуть отримати від організації – впливає на їхню поведінку. Тому їхній раціоналізм є проблематичним [4, с.43].

У деякому сенсі саме середовище створює організацію, оскільки продукує ціль її виникнення. Але середовище є й джерелом значної невизначеності та зовнішнього впливу аж до втручання у функціонування організації. Чи зможе вона знайти адекватні відповіді на виклики з боку середовища? Чи володітиме потрібними ресурсами, щоб своєчасно їх надати й реалізувати свої цілі? Середовище, як і персонал, часто-густо є перепоною для координації, контролю та раціональності, необхідних для досягнення цілей організації [4, с.43].

Особливу роль для військово-політичних союзів має стандартизація відповідей на виклики, наголошує Грем Аллісон: «Коли стан міжнародного середовища не може стати предметом переговорів, організації долають невизначеність шляхом встановлення набору стандартних сценаріїв, що передбачають ситуації, до яких треба бути напоготові» [5, с. 84]. Водночас, торкаючись ситуації ядерного стримування, Аллісон припускає, що держави здатні до кроків, які слід розцінювати як самогубство (ескалація обміну ядерними ударами), а стандартні сценарії навряд чи зможуть запобігти такому розвитку подій [5, с. 84].

Х. Гафтендорн, Р. Кьохейн та С. Волландер визначають міжнародні інституції як «стійкі взаємопов'язані групи норм, часто пов'язаних з організаціями, які діють над міжнародними кордонами. Безпекові інституції створюються для захисту територіальної цілісності держави від ворожого використання військової сили, охорони державної самостійності (незалежності) від політичного впливу загрози силою та запобігання ситуаціям, що можуть загрожувати власноруч визначеним життєвим інтересам держави» [1, с. 1–2]. Можна було б погодитися з цим визначенням (затуливши очі на факт, що власно визначені життєві інтереси, як це відбувається, наприклад, у путінській Росії, є цілковито антинаціональними), особливо за сучасної епохи всесвітнього розповсюдження норм та ідей, для яких в умовах глобалізації (інформаційної революції) немає кордонів. Утім, в ньому зайвим є слово «часто» – норми без формалізованих структур не здатні виконувати функції безпекових інституцій, зокрема стабілізувати систему міжнародних відносин.

Після закінчення «холодної війни» багато дослідників міжнародних відносин стали вважати себе «кон-

структивістами» і говорити про норми. Ці вчені бачили неспівпадіння діючих норм з правовими, але їм, на думку Ніколаса Онуфа, не вдавалося визначити, що саме робить норми нормативними. Скрізь знаходячи норми (неформальні правила дійсно є повсюди), вони постали новим поколінням ліберальних інтернаціоналістів, які повернулися на поле, де до них господарювали політичні реалісти. На погляд Онуфа, регулятивна функція усіх правил служить для зв'язку агентів зі світом, що постійно змінюється, а структура світу постійно переробляється, оскільки ті ж самі правила одночасно виконують свою конституюючу функцію. Навіть якщо не дотримуватися грубого поділу між конституціонуванням та регулюванням, базове припущення, що правила можна відсортувати за функціями, є коректною відправною точкою. Дослідник описує три види правил:

1) Інструктивні – надають статус особам та установам шляхом встановлення і реалізації критеріїв, за якими визначається склад статусних груп або когорт. З когорт формуються мережі, які складають статусний порядок. Як мережеві вузли, когорти знаходяться в одній площині, що робить їхній статус рівним; кілька мереж займають кілька площин, а отже, відбувається розшарування. Статус виникає найчастіше з тієї цінності, якій члени будь-якого суспільства надають пріоритетного значення і відзначають її носіїв через вираження поваги.

2) Директивні – надають установи (осередки повноважень та обов'язків), організовані за рангом у порядку підпорядкування, тобто утворюючи організацію. Термін «ранг» також регулярно застосовується для зазначення позиції когорти у статусному порядку.

3) Самозобов'язуючі – за аналогією з роллю, яку актор виконує під час театральної вистави. Роль відрізняєть-

ся від статусу чи місця в установі (структурі) тим, що набувається шляхом добровільного прийняття на себе зобов'язань. Дійові особи на обраному рівні мають однаковий статус та є членами однієї когорти. Хоча їхні ролі значно варіюються (вони можуть бути союзниками, суперниками або ворогами), вони складають єдину спільність (загал). Разом правила, згідно з якими надаються статуси, посади та ролі, створюють людей організації та, власне, організації (структури) у неповторний спосіб. Отже, кожен агент має можливість як діяти у світі, так і впливати на світ, але завжди в межах, визначених цими правилами. Як агенти діють залежить від їхніх цілей, мотивацій та наявних засобів для їхнього досягнення. Слід підкреслити, що йдеться про процеси зв'язків дійових осіб (агентів) зі світом, а не про якісь скам'янілі на необмежений час ранги, когорти, статуси або ролі [6]. Названі Онуфом характеристики не завжди визначають досяжність або ні бажаного для держави результату на світовій арені, що виявляється у кінцевому рахунку тільки завдяки зовнішньополітичній дії.

На думку Р. Джервіса, «можливо, конструктивізм більше ніж інші школи політичної думки про «вони», а не про «це». У емпіричному сенсі конструктивізм багато в чому взаємно перекривається з політичною психологією. Ідеї та пророцтва, що самореалізуються, важливі для обох, а центральна для конструктивізму концепція ідентичностей розглядається політичною психологією під назвами образів та усвідомлення себе» [3, с. 30].

Держави далеко не завжди ведуть себе раціонально, тобто теоретично вони прагнуть максимального результату (вигоди) за найменших витрат (раціоналізм), але часто-густо можуть втрачати здатність розрізняти бажане та доступне. Інституційна теорія є більш опти-

містичною порівняно з політичним реалізмом у конкретному пункті, який є наріжним для нашої книги – вона не розділяє категоричне заперечення реалізмом можливості застосування тривалого стабільного співробітництва (союзів) у сучасному світі [7].

Інституційна теорія припускає, що держави можуть співробітничати заради спільних інтересів (цінностей), які виникають та зберігаються залежно від того, наскільки спільні дії (стратегії співробітництва) надають більше вигід ніж односторонні. Г. Снайдер констатує наявність загального потягу держав вступати до союзів з іншими країнами, дотримуючись логіки «дилеми в'язнів» з багатьма учасниками, яку продукує міжнародна система [8, с. 33–34]. Він також відзначає, що склад альянсу виникає у результаті взаємних переговорів (так званого торгу), але теорія не в змозі визначити детермінанти цього процесу.

Союзницьке співробітництво зовсім не означає суцільну гармонію у відносинах між партнерами: держави, зазвичай, стурбовані небезпекою бути використаними своїми партнерами та час від часу у них виникають сумніви у перевазі здобутків над втратами у процесі співробітництва. Потенційну небезпеку бути використаним для досягнення чужих цілей важко повністю усунути, але її можна мінімізувати взаємною транспарентністю партнерів, доброю інформованістю про їхні дії та наміри, створенням системи стимулів до дояльної співпраці та санкцій за порушення союзницьких зобов'язань. Співробітництво за низки умов неможливе, але коли воно досягне, інститути (тут і далі ми живимо цей термін як синонім «організації») спроможні стимулювати взаємодію, зробити членів союзу відповідальними за свою політику та сприяти спільним безпековим стратегіям [9]. Високо інституціоналізо-

ване стабільне союзницьке співробітництво веде до виникнення стратегічної взаємозалежності.

Співробітництво як таке, зазначає Роберт Кьохейн, є досить суперечливим терміном, якому властиве багато різних якостей – у діапазоні від гармонії до незгоди: «Коли превалює гармонія, політики акторів *автоматично* просувають досягнення цілей іншого. За наявності незгоди, політики актора перешкоджають досягненню цілей іншого та не пристосовані до того, щоб зробити їх більш сумісними. ... Втім співробітництво вимагає, щоб дії окремих суб'єктів чи організацій, які не є гармонійними, були узгоджені між собою у процесі координації» [10, с. 380]. Співробітництво може бути полегшено або стабілізовано завдяки визначенню спільних цілей, ролей та правил. Як резюмує Джеймс Капорасо, «в той час як індивіди з'являються на світ з широким правом вибору, структура вибору та чіткі стійкі конфігурації вибору є частиною існуючого середовища. Індивід може розглядатися як мікрокомпонент в інституційній теорії, але відносини та інституції не є продуктом вільного вибору індивідів – навпаки, саме агенція (організація. – Авт.) надає їм структурну детермінацію» [11, с. 623]. Інститути (організації) є необхідним компонентом виживання та співіснування країн. Вони виникають унаслідок цілеспрямованих дій та для досягнення визначених цілей, але це зовсім не означає, що в кінцевому підсумку результат відповідатиме намірам творців організації, а проголошені цілі не завжди дійсно визначають зміст її роботи.

Якщо мотиви, з яких до союзів вступають малі та середні країни, досить очевидні: набути можливості проєктувати з'єднану силу, отримати гарантії безпеки, стабільність міжнародного становища та інше, то для великих країн інколи важко знайти загальне теоретич-

не пояснення (яке не зводиться до прагнення отримати необхідні опорні пункти для військових операцій, чим обмежується геостратегія). Цікаву концепцію асиметричного союзницького співробітництва запропонував Джеймс Морроу. Згідно з його моделлю, держави прагнуть водночас максимізації двох своїх параметрів – самостійності (здатності вільно діяти в міжнародній системі) та безпеки (свободи від страху бути підкореними). Слабкі держави володіють надлишком самостійності та бажають більшої безпеки – зі свого боку, сильні країни мають надлишок безпеки та прагнення більшої самостійності. У рамках військово-політичного союзу молодші партнери отримують безпеку, а старші – самостійність, тобто можливість визначати норми та стандарти поведінки в організації [12]. Ці здобутки розподіляються нерівномірно: країна-лідер може проігнорувати бажання малої чи середньої країни щодо залучення її до конфлікту, але, зазвичай, таке маловірогідно.

В існуючих концепціях інституціалізації спостерігається тенденція до протиставлення цінностей та норм формалізованим структурам (організаціям): наприклад, йдеться про набір ліберальних визнаних норм (цінностей) у міжнародних відносинах, які за доби глобалізації, буцім, мають перебирати на себе функцію управління міжнародними процесами.

В цьому контексті також варто зазначити, що глобалізація на рубежі тисячоліть стала однією з найбільш дискусійних тем серед науковців в галузі міжнародних відносин. Враховуючи стрімкість та глибинність трансформацій, що відбулися у міжнародних відносинах завдяки процесам глобалізації, зокрема і в галузі міжнародного співробітництва, варто приділити окрему увагу ключовим науковим підходам та школам у вивченні цього феномену.

Спроби осмислити і зрозуміти цей процес роблять вчені по всьому світу в різних аспектах – історичному, філософському, економічному, політичному, соціологічному, технологічному і багатьох інших. Це говорить про складність та всеосяжність цього історичного феномену. Причому варто зауважити, що найчастіше автори, що займаються даною проблематикою, навіть не вважають за необхідне надати наукове визначення досліджуваного об'єкта. Така методологічна недбалість пояснюється, швидше за все, тотальною поширеністю цього поняття не тільки в науковій літературі, а й у повсякденному житті.

Інша крайність полягає в тому, що з причини вже зазначеної вище складності та багатовимірності цього процесу, при аналізі наявних наукових дефініцій, а також оцінок впливу глобалізації на життя Людства, відразу кидається в очі їх суперечливість, а часто навіть взаємовиключеність. І, тим не менш, поступово накопичується загальна інформаційна платформа, вихідні постулати хрестоматійного характеру. Це стосується, в першу чергу, оцінки ролі в житті сучасної Людини інформатизації, науки і знань; лібералізації економіки і зовнішньополітичних зв'язків; демократизації суспільства; необхідності осмислення постійно зростаючих загальнолюдських протиріч і погроз; розуміння нової ролі і положення людини в транснаціональному просторі, що формується [13].

Втім варто визнати, що незважаючи на усі розбіжності в підходах, глобалізацію, насамперед, розглядають як процес розширення, поглиблення та прискорення світових взаємозв'язків у всіх галузях людської діяльності. Але поряд із загальним визнанням справжньої чи уявної інтенсифікації планетарної взаємопов'язаності існують істотні розбіжності в розумінні того, як краще

концептуалізувати процеси глобалізації, як можна осмислити динаміку її причинних зв'язків і як можна охарактеризувати її структурні наслідки, якщо такі є. Резонансні дискусії з цього приводу на Заході уможливили вирізнення трьох великих теоретичних шкіл, які Д. Гелд, Е. Мак Грю та Д. Голдбрайт та позначають як «гіперглобалістів», «скептиків» і «трансформаціоналістів» [14]. Кожна з цих шкіл має власне бачення глобалізації і намагається пояснити цей феномен.

Так, для більшості представників школи «гіперглобалістів» глобалізація означає нову добу в історії людства, коли держави повсюдно підпорядковуються дисципліні світового ринку. Їх теоретичні концепти набули особливої популярності в 1990-х і на початку XXI століття, коли після руйнації СРСР та занепаду комуністичної ідеології в якості альтернативи капіталізму здавалося, що настав «кінець історії» [15].

Натомість «скептики» впевнені, що глобалізація – це міф, який приховує справжню сутність міжнародної системи яка дедалі більше поділяється на три головні регіональні підсистеми, де уряди держав продовжують відігравати головну роль як в політиці, так і в економіці. Нарешті «трансформаціоналісти» розуміють сучасні форми глобалізації як такі, що не мають історичних аналогів, і вважають, що держави як політичні інститути і суспільства як складні соціальні системи в усьому світі зазнають глибоких трансформацій, намагаючись пристосуватися до все нових змін.

Цікаво, що жодна з цих трьох шкіл безпосередньо не відображає традиційні ідеологічні позиції чи світогляди. Так, наприклад, серед «гіперглобалістів» неоліберальні тлумачення глобалізації можуть існувати поруч з марксистськими, в той час як серед «скептиків» подібні концепції та висновки стосовно характеру сучасної

глобалізації поділяють як радикали, так і консерватори.

Навіть більше, жодна з головних традицій у соціально-політичних дослідженнях – ліберальна, реалістична чи марксистська – не має узгодженого розуміння перспектив глобалізації як соціоекономічного феномену. Поміж представниками зазначених теоретичних шкіл існують серйозні розбіжності в методологічних підходах і нормативних засадах. Однак, попри такі розбіжності, кожна із шкіл відбиває основні аргументи і висновки щодо глобалізації стосовно її концептуалізації; головних причинних зв'язків; наслідків в соціальній, політичній та економічній площині; її впливу на державну владу та врядування, а також її подальших історичних перспектив.

Для «гіперглобалістів» глобалізація означає нову добу в історії людства, коли держави перетворилися на неприродні, рудиментарні утворення в світовій економіці. Такий погляд на глобалізацію базується на суто економічному підході і в неоліберальному варіанті вітає появу єдиного світового ринку і глобальної конкуренції як провісників людського прогресу. «Гіперглобалісти» стверджують, що економічна глобалізація зумовлює «денаціоналізацію» економіки, запроваджуючи транснаціональні мережі виробництва, торгівлі й фінансів. За умов господарства «без кордонів» уряди держав майже цілком перетворюються на приводні паси для світового капіталу або, в кращому разі, на проміжні інституції, що перебувають між дедалі потужнішими місцевими, регіональними й глобальними механізмами управління. Чимало «гіперглобалістів» переконані, що економічна глобалізація створює нові форми суспільної організації, які витісняють держави як первинні господарські й політичні елементи світового порядку, що кінець-кінцем призводить до руйнації

Вестфальського міжнародного порядку, який базується на приматі держав як головних політичних акторів.

Доводячи, що глобалізація є міфом, «скептики» стверджують, що масштаби сучасної глобалізації значно перебільшено. У цьому зв'язку вони вважають тезу «гіперглобалістів» засадово хибною, а в політичному контексті наївною, оскільки в ній, на їхню думку, недооцінюється обсяг реальної влади урядів держав у регулюванні міжнародної економічної діяльності. Аж ніяк не виходячи з під контролю, сили інтернаціоналізації самі залежать від регуляторної політики національних урядів у справі подальшого забезпечення економічної лібералізації [16].

Більшість скептиків вважають, що якщо сучасна ситуація про щось і свідчить, то лише про «локалізацію», або в крайньому випадку лише про «регіоналізацію» економічної діяльності, оскільки світова економічна підсистема розвивається переважно в межах трьох регіонів, таких як Європа, Азійсько-Тихоокеанський регіон і Північна Америка.

Вони також намагаються спростувати твердження про те, що інтернаціоналізація формує новий, менш державоцентричний світовий порядок. Зовсім незважаючи, що національні уряди стають безсилими перед міжнародними вимогами, вони вказують на дедалі більшу їхню вагу в регулюванні міждержавної економічної діяльності та активному сприянні їй.

Ще більшої переконливості аргументам представникам цього підходу надали руйнівні наслідки світової економічної кризи 2008-2009 рр. Уряди більшості провідних країн світу, намагаючись зупинити спад в національних економіках, були змушені значно посилити своє втручання в регулюванні економічних процесів, а також надати значну фінансову допомогу як державним

фінансовим установам, так і приватним корпораціям. Протягом 2009-2010 рр. гігантські суми податкових надходжень через механізм бюджетного перерозподілу перекачувалися у приватні і частково державні банки, завдяки чому вони уникнули масового банкрутства. Такою була ціна за збереження стабільності світової фінансової системи [17].

Крім того, багато країн світу вдалося до застосування протекціоністських заходів задля підтримки національного виробника, що також стало серйозним викликом глобальній економічній системі. І лише завдяки надзусиллям лідерів провідних країн світу, які створили новий неформальний механізм консультацій та прийняття спільних рішень «G-20», що об'єднав уряди двадцяти найпотужніших економік світу, в кінцевому рахунку вдалося уникнути фрагментації й регіоналізації світової економічної системи.

Таким чином, на практиці було підтверджено доцільність та обґрунтованість «інституціоналістів» щодо доцільності формування альянсів та кооперації спільних зусиль окремих держав задля подолання спільних викликів не лише у військово-політичній, але й економічній сфері. Навіть якщо їх політичні режими кардинально відрізняються один від одного, а їх керівники сповідують різні цінності та є частинами різних цивілізаційних світів.

Ще більш наглядними доказами хибності переконань «гіперглобалістів» стали безпрецедентні обмеження на пересування товарів, людей та розрив логістичних ланцюгів поміж різними регіонами світу, не кажучи вже про окремі держави навіть в межах регіональних об'єднань на кшталт ЄС, під час пандемії коронавірусу у 2020-2022 рр. Подолання наслідків так званої «коронакризи» та протидія економічній стагнації супроводжу-

валася безпрецедентними протекціоністськими заходами, а також фінансовими «вливаннями» в економіки держав з боку урядів держав як приватному бізнесу, так і широким верствам населення, чого не було навіть під час під час економічної кризи 2008-2009 рр. Внаслідок «закриття кордонів» з боку Китаю, в якому пандемія і розпочалася, були порушені ланцюги постачання товарів по всьому світу, що поставило на межу банкрутств та остаточного знищення сотні тисяч підприємств на-самперед малого та середнього бізнесу.

Так, лише в Сполучених Штатах, яка й досі залишається найбільшою економічною потугою в світі, економіка скоротилася в другому кварталі 2020 року майже на 33 % у річному обчисленні [18]. Це було рекордне падіння з часів Великої депресії. Задля порятунку економіки урядом США було впродовж 2020-2021 рр. було прийнято безпрецедентні заходи фінансової допомоги, що обчислювалися друкуванням та перерозподілом у вигляді державної допомоги трильйонами доларів США [19].

Тоді вже стало остаточно зрозумілим, що переконання гіперглобалістів-неолібералів про швидкий відхід держав як головних суб'єктів світових економічних процесів, є абсолютно хибним.

Після цього в академічних колах та наукових дискусіях почали все частіше почали висловлювати думку про кінець доби глобалізації. Ну а після початку повномасштабної військової агресії РФ проти України у 2022 році та безпрецедентних обмежувальних заходів та санкцій країн Заходу проти російської економіки з метою змусити російське керівництво припинити агресію, це вже стало академічним трендом [20].

Натомість основною тезою «трансформаціоналістів» слугує переконання, що на межі нового тисячоліття гло-

балізація є центральною рушійною силою, яка стоїть за швидкими соціальними, політичними та економічними змінами, які надають нових форм сучасним суспільствам і всьому світовому порядку. Згідно з поглядами прибічників такої думки, серед яких в першу чергу слід зазначити таких відомих західних дослідників соціально-політичних трансформацій як Дж. Розенау, Дж. Най-мл., М. Кастельс, Е. Гідденс, У. Бек, Д. Гелд, сучасні процеси глобалізації є історично безпрецедентними, такими, за яких уряди та спільноти на всій планеті мають пристосовуватися до світу, в якому вже не має чіткої відмінності між національним і міжнародним, справами внутрішніми і зовнішніми.

Відомий німецький соціолог У. Бек в своїй монографії «Що таке глобалізація?» пропонує розрізняти поняття «глобалізму» з одного боку, і «глобальності» та «глобалізації» з іншого. Він закидає гіперглобалістам-неолібералам спрощеність та лінеарність розуміння глобалізації. «Глобалізмом я називаю розуміння того, що світовий ринок витісняє або підміняє політичну діяльність, для мене це ідеологія панування світового ринку, ідеологія неолібералізму. Вона діє по моноказуальному, суто економічному принципу, зводить багатовимірність глобалізації лише до одного, господарського виміру, яке мислиться до того ж лінеарно, і обмірковує інші аспекти глобалізації – екологічний, культурний, політичний, суспільно-цивілізаційний, – якщо в загалі справа доходить до обговорення, лише ставлячи їх у підпорядкування до пануючого виміру світового ринку» [21]. Натомість «глобальність» відображає ту обставину, що віднині все, що відбувається на нашій планеті, не можна звести до локально обмеженої події, «що всі винаходи, перемоги і катастрофи торкаються всього світу і що ми повинні наше життя і наші дії, наші організації та

інституції підпорядкувати реорієнтації й реорганізації відповідно до осі «локальне – глобальне» [21, с.27].

Глобальна економічна криза 2008-2009 рр., і тим більше пандемія корона вірусу 2020-2022 рр. наглядно продемонструвала правдивість цього твердження. Повномасштабна військова агресія РФ проти України, не зважаючи нібито на локальний характер конфлікту, за минулий рік на практиці продемонструвала глобальні наслідки на всіх щаблях міжнародної системи. Починаючи від загрози початку продовольчої кризи в найбільш небезпечних країнах Африки та Південної Азії через блокування агресором експорту українського зерна, і закінчуючи погрозами президента Росії та його приспівників, зокрема экс-президента РФ Д. Медведєва, здійснити «ядерний Армегеддон» у разі загрози військової поразки Росії у війні з Україною.

Обстріли російськими окупантами Запорізької АЕС, що є найбільшою атомною електростанцією в Європі, загрожують перетворити на «зону відчуження» не лише територію України, але й всієї Європи. Бо радіацію кордони не спиняють.

Що стосується сфери політичної, то тут «трансформаціоналісти» переконані в тому, що глобалізація змінює владу, функції та повноваження національних урядів. Не піддаючи сумніву те, що держави досі не позбавились вищих правових претензій на ефективне верховенство над тим, що відбувається в межах їх власних територій, «трансформаціоналісти» вважають, що тут різною мірою наявне протиставлення щодо юрисдикції інституцій міжнародного управління, а також обмежень і зобов'язань, які випливають з міжнародного права.

Це особливо помітно в Європейському Союзі, де суверенна влада поділена між міжнародними, національ-

ними й місцевими органами влади. Це так само очевидно в діяльності Світової організації торгівлі. Однак, якщо навіть суверенітет ще залишається недоторканим, держави більше не мають монопольної влади на те, що проникає крізь їхні власні територіальні кордони. Складні глобальні системи з'єднують долі спільнот, розташованих у певних місцевостях, з долями спільнот у віддалених регіонах світу. До того ж, глобальні інфраструктури зв'язку і транспорту запроваджують нові форми економічної і соціальної організації, які перетинають державні кордони без будь-якого негативного впливу на продуктивність й ефективність управління.

На думку авторитетного американського теоретика-міжнародника Дж. Розенау [22], глобалізація означає закінчення століття світової політики, коли нації-держави домінували на світовій арені, монополізувавши її. Тепер розпочалося століття постміжнародної політики, коли державні органи змушені ділити глобальну арену і владу з міжнародними організаціями, транснаціональними корпораціями, а також транснаціональними соціальними і політичними рухами. Емпірично це проявляється серед іншого в тому, що ряд міжнародних організацій, зокрема неурядові, досягли небувалого впливу, і цей вплив, судячи з усього, буде лише зростати.

Таким чином, на думку Дж. Розенау існують дві арени глобальних суспільств: по-перше, це суспільство держав, в якому правила дипломатії і національної влади як і раніше відіграють ключову роль; і, по-друге, це світ транснаціональної субполітики, в якому задіяні такі організації, як транснаціональні корпорації, «Грінпіс», «Емнесті Інтернешнл», але в той же час Всесвітній банк, НАТО, Європейський Союз та ін.

Як показали події 2008-2009, і тим більше 2020-2022 рр., твердження класика теорії міжнародних відносин

про закінчення доби домінування держав на світовій арені є, м'яко кажучи, перебільшенням. Починаючи з початку світової економічної кризи 200802009 рр. і тим більше під час пандемії коронавірусу маятник хитнувся назад. І після майже двох десятиліть планомірного зменшення ролі та участі держави насамперед в економічній, а потім вже й політичній сфері, її роль в умовах подолання криз стрімко збільшилася у порівнянні з недержавними акторами та міжнародними інституціями.

Повертаючись до аналізу тенденцій до протиставлення цінностей та норм формалізованим структурам (організаціям) в існуючих концепціях інституціалізації слід зазначити, що ми вважаємо таке протиставлення штучним: в практиці міжнародних відносин норми набувають дієвості, як правило, спираючись на формалізовані структури і процедури. Зі свого боку, союзи є життєздатними та ефективними, коли базуються на чітко сформульованих, свідомо та добровільно обраних несуперечливих між собою нормах.

Досвід військово-політичного союзу за мінімуму інституційної архітектури простежила Луїза Річардсон на прикладі Священного союзу (Європейського «концерту» націй), створеного для підтримання міжнародної стабільності в Європі після наполеонівських війн на конгресі у Відні 1815 року (формально проіснував до Кримської війни 1853 – 1856 років) [23, с. 52]. Для досягнення спільної мети було: а) розроблено набір норм, які служили кодексом поведінки держав-членів; б) встановлено правила, які регулювали відносини між ними; в) визначено процедури взаємодії держав-членів. Ці норми, правила та процедури спрямовувалися як назовні – щодо інших держав, так і всередину – між країнами-членами. Норми мали забезпечувати відданість спільній справі та попереджувати наміри зрадити сою-

зу; правила – гарантувати права кожного з членів, запобігати отриманню вигід одного з них за рахунок іншого та підвищувати збитки від такої зради; процедури – надати механізми для транспарентності, демонстрації відданості зобов'язанням та зменшувати небезпеку розпаду союзу.

«Як норми, – зазначає Річардсон, – виступали: стриманість (самообмеження); зобов'язання вдатися до консультацій під час кризи; воля діяти разом та відмова від односторонніх дій; постійні запевнення у миролюбних намірах та відданості підтриманню стабільності. Водночас діяли експліцитні правила поведінки : 1) у разі кризи вдаватися до конференційної дипломатії; 2) територіальні зміни вимагають схвалення великими державами; 3) мають бути захищені життєво важливі елементи існуючої міжнародної системи; 4) не можна кидати виклики заявленим інтересам та престижу великих держав» [23, с. 52].

Серед процедур у Священному союзі, за Полем Лауреном, виокремлюються наступні:

- взаємні консультації та колективне прийняття рішень;
- створення буферних держав;
- надання окремим державам нейтралітету та статусу демілітаризованої зони;
- локалізація регіональних конфліктів;
- обмеження силових ресурсів третіх країн;
- розподіл сфер впливу та сфер залучення держав;
- багатосторонні інтервенції;
- мирне розв'язання спорів між союзниками;
- підтримання зв'язку та забезпечення своєчасного сповіщення [24].

Як бачимо, цим процедурам був властивий досить широкий – навіть, можна сказати, системний характер.

Об'єднуючим фактором, за невисокого рівня формальної інституціалізації, служили спільні цінності, що їх сповідували контрреволюційні європейські монархії та потяг до збереження стабільності на континенті після завершення війн проти наполеонівської Франції.

Існує взаємозв'язок між розвиненістю міжнародної інституції та схильністю і здатністю держав-членів співробітничати для досягнення спільних цілей, якою може виступати стабільність. Ці взаємовідносини є динамічними та взаємопов'язаними: співробітництво стимулює держави розвивати міжнародні інституції, а останні, зі свого боку, сприяють досягненню спільних результатів, що в подальшому позитивно впливає на процес інституціалізації через механізми зворотного зв'язку. Причинні зв'язки діють в обох напрямках, тож інституціалізація та співробітництво можуть розглядатися у двох вимірах: як взаємозалежні або незалежні змінні. В найбільш загальному вигляді немає сумнівів, що інституціалізація покращує перспективи співробітництва, але це зовсім не означає, що кожна інновація (наприклад, нова процедура) в інституції обов'язково призводить безпосередньо до розвитку союзницького співробітництва, поліпшення взаємовідносин країн-членів, поглиблення стратегічної взаємозалежності. Втім, можна стверджувати, що незалежно від усіх інших факторів, ефективно міжнародне співробітництво швидше спостерігається в рамках інституціалізованих союзів ніж поза ними, а окремі інституційні елементи призводять до спільних союзницьких дій. Вони також сприяють дискусіям всередині союзів щодо їхніх стратегій і, як наслідок, їхньому реформуванню [25].

Безперечно, що союзницьке співробітництво демократичних країн вимагає єдиного підходу до цінностей

та преференцій (підтримка демократії та повага до прав людини, верховенство права, антитоталітаризм та антиавторитаризм, вільні ринки). Але не можна ігнорувати факт, що така єдність не позбавляє серйозних розбіжностей в оцінці союзниками конкретних стратегій та шляхів їхнього втілення, включно з використанням військової сили або загрози силою для досягнення бажаних результатів.

Військово-політичне співробітництво варіюється в масштабах та формах, по-різному впливає на поведінку окремих держав, може зазнати одного сильного удару, що назавжди похове стратегічні плани та довгострокові розрахунки й призведе до зміни пріоритетів. Прагнення створити безпечне стабільне світове середовище та відданість спільним демократичним принципам – суттєвий мотив для союзницького співробітництва. Згідно з ліберальними поглядами інституціалізоване співробітництво далеко виходить за рамки просто майданчика для переговорів і торгу між країнами, які керуються тільки власними вузькоогоїстичними мотивами (так званими «національними інтересами»). Потяг до союзницького співробітництва з близькими за цілями та цінностями державами дійсно існує, і він може бути найліпше втілений в інституціалізованих формах. Норми є важливими з багатьох причин, а демократичні держави, як підтверджує історичний досвід, не позбавлені здатності засвоювати уроки історії та змінювати свою зовнішньополітичну поведінку. Демократичний характер урядів провідних євроатлантичних країн і глобальне зростання взаємозалежності ведуть до вибору на користь союзницького співробітництва, хоча недостатньо дослідженими залишаються механізми та процеси, завдяки яким створюються або руйнуються союзи [25].

Це стосується і сучасних теорій поведінки держав, запропонованих соціальними конструктивістами, які фокусуються на міждисциплінарних ідеях. Їхні критики наполягають, що конструктивізму не вистачає визначеності у з'ясуванні причин, з яких та чи інша структура набуває домінування чи сталості порівняно з іншими, тобто інституціалізується [26]. Конструктивізм віддає перевагу структурам над агентами, тобто останні зображуються більш-менш пасивними утвореннями, які підпорядковуються нормам та мають дуже обмежені засоби впливу на міжнародне середовище або цілком їх позбавлені. В теорії конструктивізму підкреслюються зміни у загальних преференціях, інтересах, власній ідентифікації: спільна доля, взаємозалежність, гомогенність агентів, самообмеження (стриманість) – як джерела трансформацій політики держав. Водночас конструктивізм є нейтральним щодо міжнародних інститутів: на думку його прихильників, інституціалізація може справляти як позитивний, так і негативний вплив на союзницьке співробітництво. З цим важко погодитися, такі погляди суперечать емпіричним даним.

Для розуміння взаємовпливу інституцій та співробітництва потрібно перейти від аналізу статичних об'єктів і структур та уваги виключно до результатів союзницького співробітництва до розгляду кумулятивного ефекту спільних політичних рішень та дій, які призводять до інституційних змін, тобто, власне, інституціалізації військово-політичного співробітництва як процесу. Реалісти обґрунтовано вважають, що великі держави є особливо впливовими в процесі інституційного будівництва міжнародних структур, але вони не бачать, що інші союзні держави можуть суттєво обмежити дії цих провідних агентів та примусити всіх членів союзу керуватися спільною логікою на вирі-

шальних етапах інституційного розвитку. Окремі союзні держави можуть як стримувати використання союзної військової сили, так і спровокувати її застосування.

Інституційна теорія в безпековому дискурсі пропонує розрізнити загрози та ризики. Коли лідери держави А вважають, що існує вірогідність того, що держава В атакує її або держава В використовує без прямого застосування свою військову силу для досягнення політичних цілей, то держава А знаходиться під загрозою. Загроза існує, якщо держава В має належні військові потужності, щоб підірвати безпеку держави А, а лідери держави А сприймають себе як об'єкт можливої атаки, оскільки вважають, що в держави В є наміри її атакувати. У випадку відсутності потенціалу або намірів нападу в держави В безпека держави А все ж таки може бути під ризиком. Наприклад, це може відбуватися у ситуації «безпекової дилеми». На думку Р. Кьохейна та С. Валландера, класичні військово-політичні союзи найкраще пристосовані, щоб мати справу саме з загрозами, а не з ризиками [27, с. 25]. З цим неможливо погодитися. По-перше, інституціалізований союз мінімізує або зводить нанівець «безпекову дилему» між своїми членами. Теза Г. Снайдера про існування «безпекової дилеми всередині альянсів» [8, с. 17, 20, 316–318] є правомочною тільки щодо слабко інституціалізованих союзів, які, слід визнати, кількісно переважали в європейській історії. По-друге, високо інституціалізований союз, по суті, здатен дисциплінувати своїх членів (щонайменше, середні та малі держави, але буває й великі), утримати їх від агресивних дій. По-третє, інституціалізований союз може сприяти встановленню, підтриманню та розповсюдженню міжнародної стабільності, яка знижує ризики для усіх учасників світового порядку.

Проблема дотримання взятих на себе зобов'язань є

основною для створення, існування та функціонування військово-політичного союзу. За змістом поняття «зобов'язання» – «обіцянка визначених дій або запровадження політики чи підтримки визначеної політики або особи» [28, с. 487] – стосується, насамперед, майбутньої поведінки держави. Але, оскільки воно тісно пов'язане з невпевненістю або, навпаки, з упевненістю у тому, що обіцянки будуть виконані (довірою), які зумовлені історичним досвідом, держави не мають іншого вибору, ніж враховувати союзницьку поведінку своїх потенційних або актуальних партнерів у військово-політичних союзах у минулому. Як підтверджує дослідження Дугласа Гіблера, репутація надійного союзу, учасники якого довели, що суворо дотримуються взятих на себе зобов'язань, позитивно впливає на його сталість, викликає довіру до заявлених намірів, робить його привабливішим для потенційних членів та сприяє успішним діям у кризовій ситуації [7]. Репутація держави впливає на її здатність створювати та зберігати військово-політичні союзи. Як писав Р. Кьохейн, «дилеми колективних дій частково розв'язуються інструментом репутації. ... Оскільки очікується продовження у майбутньому подій, актори (держави. – Авт.) взаємно спостерігають поведінку один одного та позбавляють цінності угоди на основі колишніх претензій. Мати добру репутацію корисно навіть для егоїста, чия роль у спільних діях є настільки малою, що він не понесе великої кари за свої злочини» [29].

Репутаційні ризики розглядав Джонатан Мерсер, який на основі аналізу трьох міжнародних криз початку ХХ століття доходить висновку: держави не можуть змінювати свою репутацію, бо, мовляв, союзники завжди бачать один одного як нерішучих, а опоненти – рішучими. Він заявляє, «якщо навіть спостерігач пояснює

поведінку союзника як вияв нерішучості, він не очікує, що у майбутньому союзник поводитиметься так само» [30, с. 228]. Мерсер стверджує: навіть «перемога у війні не гарантує [державі] репутації рішучої – зокрема серед тих, хто сильно мотивований бачити її нерішучою» [30, с. 220]. Але це навряд чи відповідає дійсності. Безвідносно до результатів війни, держава виявляє рішучість, коли вступає до неї на виконання союзницьких зобов'язань.

Грегори Міллер, який теж дослідив низку криз, що передували Великій війні 1914 – 1945 років, та спробував формалізувати вплив репутації (яку він відокремлює від такої неосязної категорії як «національні інтереси» та від «стратегії») на перебіг війни та її підсумки, вважає: «...хоча союзи є одним з типів міжнародних організацій, дослідники схильні розглядати їх окремо від інших типів інститутів через їхній потенційний вплив на безпеку держави» [31, с. 21]. Він наводить визначення військових союзів, запропоноване групою вчених – це «письмові угоди, підписані офіційними представниками щонайменше двох незалежних держав, що мають обіцянки надавати допомогу в разі військового конфлікту або залишатися нейтральними щодо нього, утримуватися від збройного конфлікту між собою або консультуватися/співробітничати у випадку міжнародної кризи, яка створює потенціал військового конфлікту» [31, с. 21]. Період, якого стосується дане визначення, – 1815 – 1944 роки, тобто під нього не потрапляють НАТО, Варшавський пакт та інші, створені після Другої світової війни. Визначальною характеристикою сталих союзів є інституціялізація, якої, як правило були значною мірою або зовсім позбавлені союзи до «холодної війни». Головною вимозі з погляду збереження стратегічної стабільності (світового порядку), попередження великої

війни в Європі довоєнні союзи не відповідали, зокрема у випадку «збереження нейтралітету під час конфлікту». Принагідно згадаємо Пакт Молотова – Ріббентропа та його наслідки.

Історичний досвід ХХ – початку ХХІ століть доводить що держави самі шукають собі союзників, а не хтось примушує їх укладати союзи (виняток становив Варшавський пакт, мало схожий у сенсі добровільності входу на свого антагоніста – НАТО). Інша справа, що вибір союзників здебільшого є надзвичайно обмеженим та й власна репутація може заважати вступити до бажаного союзу.

Втім, великі країни, які не надто ризикують бути «покараними» за неповагу до власних зобов'язань, почувають себе більш вільними у ставленні до них. Сполучені Штати полишили своїх союзників у В'єтнамі 1975 року на «милість переможців», якийсь варіант аналогічної ситуації розгортався в Афганістані, де зрада союзників радянцями, а згодом – американцями та їхніми партнерами – двічі відкривав шлях до влади талібам. Отже, вірно, що «повага до союзницьких зобов'язань має наслідком те, що партнер діє заради спільних інтересів. Утім, стимули до таких дій можуть з часом змінюватися, що з якогось моменту призведе до небажання виконувати обіцянки» [12]. Запобігти такому небажаному для подальшої долі союзів розвитку подій можна шляхом їхньої глибокої інституціалізації.

Категорія «зобов'язання» держави є наріжною в ліберальній інституційній теорії. Адже свобода в міжнародних відносинах – це не привілей діяти завжди на власний розсуд, не рахуючись з іншими (особами, групами, державами), а, навпаки, – відповідальність за наслідки своїх дій. Якщо узяті на себе державою зобов'язання є надійними, тобто користуються довірою партнерів і

спрацьовують автоматично, то цим мінімізуються проблеми моніторингу та примусових заходів, спрямованих на забезпечення їхньої дієвості. Саме відсутність загального панування анархії в міжнародній системі дозволяє союзним державам розробляти спільні стратегічні плани, координувати зовнішньополітичні дії, успішно протистояти безпековим загрозам і підтримувати стабільність.

Центральною проблемою військово-політичного союзу є надійність гарантій того, що союзні держави придуть на допомогу та виступатимуть разом. У слабко інституціалізованих союзах їхні члени не можуть довіряти іншим, тому що держави зберігають практично необмежену свободу дій у зовнішній політиці. Союзники занепокоєні тим, що їх можуть кинути напризволяще інші члени союзу: справжнім кошмаром для них є перспектива залишитися на самоті у ситуації міжнародної кризи або війни.

Високою є вірогідність, що такі союзи розпадуться вже під час першого випробування кризою. Навіть, якщо, вступаючи до союзу, всі країни-члени переслідували спільну мету, цього явно недостатньо. Потрібні гарантії та впевненість у тому, що союзні держави у відповідний момент придуть на допомогу, діючи солідарно заради досягнення такої мети. У протилежному випадку союз виявиться неспроможним діяти як ефективний засіб об'єднання військових потенціалів країн-членів, залишиться порожнім паперовим документом. Вирішення проблеми ефективності союзу можливе тільки шляхом розбудови системи взаємних зобов'язань (гарантій).

Вперше з моменту розпаду СРСР ця проблема актуалізувалася для так званих «малих» країн-країн членів НАТО після того, як Сполучені Штати та Великобританія

відмовилися виконувати свої зобов'язання перед Україною щодо гарантій її суверенітету та територіальної цілісності відповідно до статей Будапештського меморандуму, який був підписаний 1994 році і який виявився не вартим папірця, на якому він був підписаний. І хоча це не був повноцінний договір і він не був ратифікований парламентами держав-підписантів, тим не менш невиконання взятих на себе зобов'язань перед Україною поставило під сумнів статус Сполучених Штатів як головного гаранта безпеки в межах НАТО. Насамперед це стосувалося колишніх учасників «Варшавського договору» – Польщі, або які мають спільний кордон з Росією та спільне минуле в рамках Радянської імперії – країни Балтії.

З самого початку російської агресії проти України в 2014 році США зіткнулися з необхідністю переконати своїх союзників, що американські гарантії безпеки є надійними і Америка не допустить повторення українського сценарію щодо інших країн. Причому не меншою мірою аніж союзників Вашингтону по НАТО це турбувало його азіатських партнерів. Вони моментально розцінили дії Росії як можливий зразок для поведінки Китаю в Східній, і особливо Південно-Східній Азії. Однією з перших відреагувала Японія, скасувавши 1 липня 2014 піввікову заборону на застосування збройних сил за межами країни. В опублікованій 5 серпня 2014 «Білій книзі» Міністерства оборони Японії відкритим текстом сказано, що приводом стали дії Росії в Криму [32].

Ще більше сумнівів щодо гарантій виконання Сполученими Штатами взятих на себе зобов'язань в галузі безпеки в межах існуючих союзницьких відносин стало після невдалого та поспішного виходу американського контингенту з Афганістану влітку 2021 року та захоплення влади в цій країні талібами, адже Афганістан на

той час мав офіційний статус основного союзника поза НАТО. Поспішний вивід залишків американських військ з Афганістану, безперечно, так само мав вплив на прийняття рішення В. Путіним щодо початку повномасштабного вторгнення в Україну у лютому 2022 року. Він був переконаний в тому, що ані Сполучені Штати, ані інші країни НАТО не будуть оказувати серйозну військову допомогу Україні у її захисті суверенітету та територіальної цілісності від російської військової агресії та мовчки «проковтнуть» це зухвале порушення міжнародного права та остаточну руйнацію системи міжнародної безпеки, що утворилася після розпаду СРСР в Європі.

Саме тому для досягнення високого рівня союзницького співробітництва в питаннях війни та миру держави свідомо позбавляють себе свободи дій – частково це стосується й менш важливих зовнішньополітичних проблем. Таке обмеження вільного вибору має наслідком зростання міжнародної безпеки як кожної країни – члена союзу, так і загалом усіх союзників. Кожний член союзу отримує запевнення, що інші прийдуть йому на допомогу в разі міжнародної кризи або війни. Більше того, союзницькі зобов'язання є найвагомим фактором стримування агресивних намірів або дій ворожої держави, оскільки їй протистоїть об'єднана сила союзу. Звичайно, можна розцінювати членство в союзі як ситуацію, коли країна виступає його добровільним заручником та частково поступається своїм суверенітетом. Але, дещо втрачаючи гнучкість у використанні власної військової сили, держава набуває військової могутності, яка за розміром навіть перевищує сумарну силу союзних країн. За таких обставин головним фактором виступає внутрішня міцність союзу, гарантії його дієвості у разі випробування. Інституціалізація союзу, внутріш-

ня структурованість, чітко визначені зобов'язання країн-членів і розподіл функцій, спільна розробка стратегічних планів та шляхів їхньої імплементації, інформованість щодо роботи органів управління й ситуації в кожній країні, обмін таємною інформацією щодо держав, які не входять до союзів – потенційних противників і третіх країн, – наявність або відсутність цих елементів визначає надійність військово-політичного союзу. Навіть класик реалізму Г. Моргентау свого часу зазначив : «...коли спільні інтереси щодо політики і [спільних] дій перебувають у зародковому стані, потрібен договір про союз, щоб надати їм певності та оперативності» [33]. Держава, яка добровільно без вагань бере на себе союзницькі зобов'язання, є надійним партнером. Така держава-партнер вже є не тільки знаряддям політики національної безпеки, а й інтегрованою частиною безпеки союзницької. Отже, кожна з країн стає заручником усіх інших членів союзу, але, водночас, всі вони є її заручниками. Понижується рівень невпевненості союзників у відданості кожного з членів своїм зобов'язанням. Держава не зрадить їм, якщо її власна доля залежатиме від союзницького співробітництва.

Утримання країни в становищі заручниці союзу відбувається завдяки спільному військово-стратегічному плануванню. Коли, наприклад, військове командування обговорює кризову ситуацію та плани координації дій із союзниками на рівні генеральних штабів, здійснюється обмін інформацією та узгоджуються процедури підготовчих дій (мобілізаційні плани та інше) на випадок війни тощо. Взаємний доступ до інформації такого роду підвищує ціну зміни партнерів по союзу, тому що союзникам, яких зрадили, відомі військові таємниці країни-зрадницькі й навпаки. Володіння колишніми со-

юзниками таємною інформацією щодо зрадника не тільки роблять останнього надзвичайно вразливим, але й провокують превентивний напад на нього, оскільки про стратегічні плани союзу довідався противник. Розробка скоординованих планів ведення військових дій є найкоротшим шляхом до створення ситуації, за якої країни є заручниками навзаєм. Детальні плани мобілізації сил і ресурсів, транспортування, проведення військових операцій та інше – найкращим чином зв'язують союзників, підвищують їхню стратегічну взаємозалежність. За умов сучасної революції у засобах ведення озброєної боротьби необхідність детального воєнного планування для досягнення перемоги з найменшими втратами є аксіомою [34, с. 217 – 276]. Ніхто, за винятком країн-самогубців на кшталт КНДР або РФ, уже не може дозволяти собі діяти за наполеонівським правилом «спочатку встрянемо у бійку, а там – подивимось».

Військово-політичні союзи можуть виступати поставальниками міжнародної безпеки, стабільності, тобто «загального блага» не тільки для своїх членів, а й для міжнародного співтовариства загалом. Якщо союзне військово-політичне співробітництво демократичних держав є оборонним за своє суттє, не керується логікою «перемоги за малу ціну», то країна-член союзу не є загрозою для сусідів та віддалених країн, які повною мірою є споживачами безпеки і миру. Таку роль виконував Північноатлантичний альянс у Європі після Великої (світової) війни – водночас споживачами безпеки виступали не тільки країни-союзники, залучені до стримування радянської загрози, але й інші країни, які не брали прямої участі у протистоянні.

У ХХІ столітті, особливо з моменту стрімкого зростання геополітичних амбіцій Китаю впродовж останніх років, роль НАТО в якості стабілізуючого фактора міжна-

родної безпеки поза межами Євроатлантичного регіону зросла ще більше. Тому не випадково, що Австралія, Японія, Нова Зеландія та Республіка Корея, які не є країнами-членами Альянсу, але знаходяться в межах розповсюдження геополітичного впливу та амбіцій Пекіну, вперше приєдналися до саміту глав держав та урядів НАТО, який проходив 28-30 червня 2022 року у Мадриді.

Теоретично можливим завжди було видалення із союзу держави, яка не надто активно бере участь у стримуванні або навіть дозволяє собі вільне поводження (хоча відповідної статті немає в Північноатлантичному (Вашингтонському) договорі). Відсутність механізмів покарання держави, аж до видалення із союзу, стала на заваді подальшому розвитку воєнно-політичного співробітництва з ускладненням його функцій після закінчення першої «холодної війни» та з розширенням НАТО на Схід.

Потреба в інституціалізації військово-політичного співробітництва стає очевидною, якщо брати до уваги фактор часу, необхідного для організації активної протидії зовнішній загрозі. Ситуація міжнародної кризи, яка може призвести до війни, завжди має дуже обмежений часовий горизонт, недостатній для створення нової коаліції. Навпаки, під час кризи потрібна автоматична енергійна спільна реакція союзних держав, а в потенційного нападника не має бути сумнівів щодо міцності союзу, оскільки тільки це може примусити його утриматися від нападу та не розраховувати на перемогу «малою ціною». Саме глибоко інституціалізований союз забезпечує довгий за часом безпековий горизонт, який надає можливість обирати не найпростіший, а кращий з доступних варіантів розв'язання проблем безпеки. Якщо країна вирішує залишатися поза союзом, наприклад, покинула один та не приєдналася до другого, вона

має бути готова платити «високу ціну» для отримання належного рівня своєї зовнішньої безпеки. Опинившись вразливою, держава має адаптуватися до нового безпекового середовища, перебудувати військову і супутні структури забезпечення, управління, планування та інше. Наприклад, після розпаду регіональних азійських військово-політичних союзів за участі США країни регіону різко збільшили військові витрати, але міжнародна ситуація залишалася для них нестабільною.

Держави не мають змінювати свою союзницьку поведінку через кожну зміну в так званому «розподілі сил» на міжнародній арені. Безсумнівно, найкращою політикою для держави є трансформація військової стратегії відповідно до основних тенденцій змін зовнішнього середовища. Однак, якщо зміни не є кардинальними та незворотними, для країни краще залишити все як є, замість того, щоб реорганізувати свої військові засоби, витрачаючись на це повним обсягом і ризикуючи своєю короткостроковою безпекою. Державі в цьому випадку краще бути «консервативною», ніж «чутливою до нового». Дотримуючись визначеного військово-політичного курсу, країна не мусить ризикувати самим своїм існуванням під час кожного припливу та відпливу в стратегічному зовнішньому оточенні. Залишаючись членом стабільного інституціалізованого військового альянсу, в якому кожен з членів є заручником безпеки інших через скоординовані військово-стратегічні плани, держава, як правило, перебуватиме у більшій безпеці, ніж якби вона залишалась наодинці поза союзом. Консервативний вибір є ще більш виправданим, якщо існує безпосередня небезпека існуванню малої або середньої країни. Для неї стратегічні інновації в такій ситуації є практично неможливими, а пошук чи зміна союзників стають надзвичайно складними.

Держави більш схильні залишатися у своїх альянсах і зміцнювати довгострокову безпеку, ніж будувати новий союз і ризикувати безпекою короткостроковою. Інституціалізовані альянси стійкіші до змін зовнішнього середовища, інерційні за своєю природою та не надто здатні швидко реструктуруватися (швидше, взагалі розпадаються під впливом зовнішніх катаклізмів): вони тяжіють до обмеження і контролю поведінки своїх членів. Ці питання є наріжними у дискусіях реалістів та інституціалістів. Реалісти вважають, що міжнародні інституції, зазвичай, відображають зміни у «розподілі сил» спонтанно. На думку інституціалістів, ці зміни є не автоматичними, а залежать від внутрішньої логіки розвитку інституції та комплексу інших факторів [7]. Реалісти стверджують, що альянси не можуть залишатися незмінними у разі флуктуацій у «розподілі сил». На відміну від них, ліберальні інституціалісти вважають, що союзи можуть не тільки вистояти в умовах змін у так званому «балансі сил», але й послабити їхній руйнівний вплив. Під час спалахів війни та міжнародних криз побудувати інституціалізований альянс дуже не просто – якщо взагалі можливо. У разі відсутності відповідних зусиль у цьому напрямку за мирного часу, держави можуть виявитися неспроможними вийти на необхідний для стабілізації ситуації рівень співпраці в ході кризи: особливо важко це зробити, коли військові дії вже почалися. Це підтверджує досвід союзного співробітництва, з одного боку, країн Великої трійки, з протилежного – Німеччини, Італії, Японії під час Другої світової війни.

Запропонований Тасуро Йодою аналіз залежності союзницької поведінки від змін безпекового середовища в рамках дилеми «вигоди/витрати» (запозиченої з економічної теорії) відповідає підходу до інституціалізації військово-політичного союзницького співробітництва

як процесу. Отже, у випадку зміни безпекового середовища (в якій, на нашу думку, союзу має належати активна, а не вичікувальна роль), члени союзу мають вибирати між трьома варіантами політики: а) зберегти союз незмінним, без адаптації до середовища; б) зберегти союз, трансформувавши його відповідно до нової ситуації; в) розпустити союз та обрати інший варіант безпекової політики [35, с. 4]. Вплив середовища, за Йодою, може відбуватися через: зміни у характері та інтенсивності загроз; виникнення привабливіших варіантів політики поза альянсом (наприклад, завдяки військово-технічному прогресу); еволюцію самого союзу – його преференцій та відносної потужності (ефективності). Т. Йоода вводить поняття «союзного блага» (alliance goods), тобто вигід та переваг, які отримує країна внаслідок членства в альянсі. Зі свого боку, воно вимагає відповідних внесків у вигляді військовослужбовців, озброєнь, фінансування, баз, інфраструктури, забезпечення поля бою та/або надання повітряного простору тощо. Здатність союзу адаптуватися до змін залежить від глибини розриву між наявними ресурсами союзу та витратами на його модернізацію відповідно до нового безпекового середовища. Звичайно, готовність держави робити внески на трансформацію союзу залежить від того, наскільки вона в ній зацікавлена, тобто пов'язує свою безпеку з його подальшим успішним функціонуванням. Зі свого боку, така зацікавленість тісно пов'язана з інституціалізацією союзу, до якої належить: здатність швидко збагнути природу змін середовища; дія механізмів зворотного зв'язку; гнучкість рішень, організації, процедур; швидка реакція, неможлива через бюрократизованість; спроможність експериментувати заради втілення інновацій; врахування досвіду (історії) та здатність до навчання. Т. Йоода, досліджуючи умови успішної трансформації союзів, віддає належне рівню

інституціоналізації, підвищенню сумісності військових підрозділів та довірі між союзниками [35, с. 4–6].

За визначенням Ендрю Кідда, в міжнародних відносинах довіра означає переконаність у тому, що іншій стороні можна вірити: «вона заслуговує довіри, тому що готова відповідати взаємністю у процесі співробітництва», а недовіра – це «впевненість у тому, що інша сторона просто прагне використовувати співробітництво для власної вигоди». «Питання довіри або недовіри однієї держави іншій є надзвичайно важливим, бо може вплинути на вибір між миром та війною», – вважає він. На думку Кідда, теорія довіри передбачає врахування чотирьох головних положень: 1) міждержавне співробітництво вимагає певного рівня довіри – «поріг довіри залежить від низки факторів, разом з відносною силою держави та ціною, яку треба заплатити в разі конфлікту з нею»; 2) хоча конфлікт можливий й між країнами, які заслуговують довіри, його виникнення свідчить про те, що одна чи обидві держави взаємно сприймаються як такі, що довіри не варті. У такому випадку, з погляду стороннього спостерігача, обидві країни втрачають довіру: так само, як це трапилося між ними; 3) у випадку залучення декількох країн, наявність серед них порівняно могутньої держави (лідера) може примусити країни до співробітництва, якщо йому довіряють. У випадку, коли лідер не користується довірою в інших держав, співробітництво є малоімовірним; 4) якщо країна насправді заслуговує на довіру, зазвичай вона здатна переконати в цьому іншу сторону та відкрити шлях до співробітництва. Ключовий механізм для досягнення бажаного результату – невеличкий, але значущий крок назустріч (символічний жест), який досягає мети, якщо за нього його автору треба «платити» високу політичну [публічну] ціну: «це доводить, що країна заслуговує довіри з боку партнера» [36, с. 3, 5].

Суттєвим моментом для з'ясування критеріїв внутрішньої життєздатності військово-політичних союзів є спроможність лідерів країн-членів на виконання союзницьких зобов'язань діяти всупереч сильній внутрішній опозиції зовнішньополітичному курсу країни чи його зміні, або утворенню, існуванню та функціонуванню союзу, відома як концепція «публічної ціни» (audience cost). Союзницькі дії лідерів країни, незважаючи на високу внутрішньополітичну ціну, тобто втрату підтримки та популярності серед своїх громадян, що особливо небезпечно в демократичній політичній системі, зміцнюють довіру до держави з боку країн-партнерів.

Саме цей тренд спостерігається протягом останнього року в Сполучених Штатах, де політика адміністрації Дж. Байдена щодо збільшення фінансової допомоги країнам-членам НАТО, що знаходяться на «східному фланзі» Альянсу або безпосередньо межують з Росією. Екс-президент США Дональд Трамп, який вже оголосив про власні наміри знов балотуватися на президентську посаду у 2024 році, а також його прихильники в Конгресі нищівно критикують Байдена за збільшення фінансової допомоги іншим країнам-членам Альянсу задля зміцнення їх оборонних потужностей. Це безпосередньо відбивається на рівні підтримки політики діючого президента серед громадян, які поділяють ізоляціоністські погляди у зовнішній та безпековій політиці Д. Трампа. Водночас рівень довіри до Сполучених Штатів в межах НАТО як гаранта безпеки за останній рік значно збільшився.

Джеймс Фірон підкреслює, що довіра виникає у разі, якщо ціна, що її треба заплатити за непопулярні рішення, є дійсно високою. З іншого боку, вважає він, висока публічна ціна підриває основи виконання союзницьких зобов'язань, оскільки схиляє керівництво держави

до зради їм, робить союзи нестійкими [37].

Загалом, завдяки політичним реалістам, категорія «довіра» залишилася майже цілком поза увагою теорії міжнародних відносин і трактувалася, насамперед, як соціально-психологічна категорія: «...довіра виникає зі свідомості слабкості, невпевненості в собі, визнання авторитету ..., відрізняється як від віри, так і від упевненості ... – довірюється той, хто не хоче або не може вирішити або зробити щось сам ... » [38]. Далі авторка у своєму огляді теоретичних здобутків досліджень довіри взагалі вважає її «ірраціональною в політиці» [38]. Навпаки, специфіка довіри в міждержавних відносинах полягає в тому, що вона базується на впевненості держави у власних силах (слабка країна не може дозволити собі ділитися з іншою чуттєвою інформацією, бо це робить її вразливішою), є усвідомленою, а не сліпою, передбачає готовність обох сторін надати свідчення своєї добропорядності, діяти прозоро у взаємно визначених сферах. Саме в такому руслі здебільшого намагалися діяти держави-опоненти за часів «холодної війни» (після Кубинської кризи 1962 року): заходи, спрямовані на зміцнення взаємної довіри та прозорості у військовій сфері, починаючи зі встановлення лінії прямого зв'язку Кремль – Білий дім, домовленості про попередження про військові навчання та запуски балістичних ракет, роззброєння під взаємним контролем, «відкрите небо» та інші моніторингові програми дозволили тоді зменшити ризики світової ядерної війни. Саме в такому руслі намагається діяти й президентська адміністрація Дж. Байдена зі своїми союзниками в межах не лише НАТО, але й з державами, перед якими мають союзницькі зобов'язання в Азійсько-Тихоокеанському регіоні в контексті зростаючих загроз в безпековій сфері з боку Китаю.

Довіра панувала у відносинах між деякими не союзними державами, які розділяли спільні демократичні

цілі та цінності. Наприклад, Швеція, незважаючи на відсутність відповідного зобов'язуючого документу з боку НАТО, була впевнена, що у разі агресії проти неї Альянс без вагань виступить на її захист (це, до речі, розкриває одну з таємниць довготривалого збереження шведського нейтралітету). Взаємна довіра між Швецією та НАТО визначалася глибиною співробітництва, наявністю багатьох каналів обміну інформацією у військовій сфері, зокрема розвідувальними даними, тощо.

Втім, після початку повномасштабної військової агресії РФ проти України у 2022 році навіть Швеція зажадала не покладатися лише на довіру, насамперед, з боку Сполучених Штатів як ключового гаранту безпеки країнам Північноатлантичного Альянсу, але й приєднатися до лав НАТО в якості повноправного члену, аби мати гарантії власної безпеки згідно п'ятої статті Договору. Таким чином, посилити власні гарантії безпеки від РФ і аби залежати від внутрішньої політичної всередині Сполучених Штатів. Іншим чинником, який вплинув на таке рішення, безперечно є різкі заяви екс-президента США Дональда Трампа під час перебування його на посаді президента Сполучених Штатів стосовно необхідності виконувати свої зобов'язання в галузі безпеки відносно навіть європейських партнерів, що вже є країнами-членами НАТО. І враховуючи досить високі шанси колишнього очільника Білого Дому після наступних президентських виборів, не говорячи вже про загрози розширення російсько-українського військового конфлікту з локального рівня принаймні до регіонального, у Стокгольмі вирішили не зволікати з рішенням про приєднання до лав НАТО. Тим більше враховуючи наближеність власних кордонів до агресора.

Тим самим шляхом вирішила піти і Фінляндія, всупереч своїй багаторічній політиці дотримання нейтраль-

ного статусу і неприєднання до військово-політичних блоків, якої її керівництво сумлінно дотримувалося після закінчення Другої світової війни.

Заходи зміцнення довіри свого часу зарекомендували себе досить ефективним знаряддям попередження війни. За відсутності довіри неможлива розбудова стабільного безпечного світу, а найкращим втіленням довіри на практиці є військово-політичний союз, в якому взаємна довіра країн-членів сягає найвищого доступного рівня. Якщо такий союз здатен виконувати роль стабілізатора системи міжнародних відносин, стримувати своїх членів та інші держави від агресивних дій та позбавляти їх підстав розраховувати на перемогу «малою ціною», то його діяльність зміцнює безпеку всіх без винятку країн [39].

Сподіваємося, що ті заходи зміцнення довіри, які зараз здійснюють Сполучені Штати в межах НАТО, будуть достатніми для того, аби унеможливити початок нової великої війни. А це неможливо без перемоги України у війні з Росією, за ходом якої уважно спостерігає Китай.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Haftendorn H., Keohane R., Wallander C. *Imperfect Unions. Security Institutions over Time and Space.* – New York : Oxford University Press, 2002. – 400 p.

2. Risse-Kappen, T. *Collective Identity in a Democratic Community: The Case of NATO* / Thomas Risse-Kappen. – In: *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics* / ed. by P. Kazenstein. – New York : Columbia University Press, 1996. – P. 357–399.

3. Jervis R. *Perception and Misperception in International Politics* / Robert Jervis. – Princeton : Princeton University Press, 2017. – 544 p.

4. Posen B. *The Sources of Military Doctrine. France, Britain, and Germany between the World Wars* / Barry R. Posen. – London : Cornell University Press, 1984. – 288 p.

5. Allison G. *Essence of Decision. Explaining the Cuban missile crisis* / Graham Allison. – Boston : Little, Brown, 1971. – 416 p.

6. Onuf N. Rule and Rules in International Relations / Nicholas Onuf. – 1989. – URL: http://www.helsinki.fi/eci/Events/Nicholas%20Onuf_Rule%20and%20Rules%20%204-2-14.pdf (Retrieved 17.02.2022)
7. Powell R. Anarchy in International Relations Theory: The Neorealist-Neoliberal Debate / Robert Powell // International Organization, 1994. – Vol. 48, No. 2. – P. 313–344.
8. Snyder G. Alliance Politics / Glenn H. Snyder. – Ithaca and London : Cornell University Press, 1997. – 432 p.
9. Keohane R. After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy / Robert O. Keohane. – Princeton : Princeton University Press, 1984. – 304 p.
10. Keohane R. International Institutions: Two Approaches / International Studies, 1988. – Vol.32, No.4. – P. 379–396. URL: <https://doi.org/10.2307/2600589> (Retrieved 25.05.2022)
11. Caporaso J. International Relations Theory and Multilateralism / James A. Caporaso // International Organization, 1992. – Vol. 46, No. 3. – P. 599–632.
12. Morrow J. Alliances and Asymmetry: An Alternative to the Capability Aggregation Model of Alliances / James D. Morrow // American Journal of Political Sciences, 1991. – P. 904–933.
13. Ялі М.Х. Парадигма глобалізації: основні підходи / М.Х. Ялі // Актуальні проблеми міжнародних відносин : Збірник наукових праць. – К: КНУ ім. Т. Шевченка. ІМВ. 2014 – №123. Ч 1. С– 62 – 73.
14. Гелд Д., МакГрю Е., Голдблатт Д., Перратон Дж. Глобальні трансформації. Політика, економіка, культура / Д. Гелд, Е. МакГрю, Д. Голдблатт, Дж. Перратон / Пер. с англ. – К. : Фенікс, 2003. – 584 с.
15. Fukuyama F. The End of History and the Last Man. – N. Y.: Avon Books, 1992. – 417 p.
16. Waltz K. Globalization and American Power / K. Waltz // The National Interest. – 2000. – Vol. 59. – p. 42-51.
17. Ялі М. Х. Вплив світової економічної кризи 2008-2009 років на роль США в міжнародній системі / М.Х. Ялі // США і світ XXI століття: монографія / Пахомов Ю. М., Коваль І. М., Шергін С. О. та інші. – К.: Центр вільної преси, 2013. – с.456 – 471.
18. Gross Domestic Product, Second Quarter 2020 (Advance Estimate) and Annual Update – [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.bea.gov/sites/default/files/2020-07/gdp2q20_adv.pdf
19. Gabe Alpert. A breakdown of the fiscal and monetary responses to the pandemic – <https://www.investopedia.com/government-stimulus-efforts-to-fight-the-covid-19-crisis-4799723>
20. Adam S. Posen. The End of Globalization? What Russia's War in

Ukraine Means for the World Economy – Foreign Affairs – March 17, 2022/ –<https://www.foreignaffairs.com/articles/world/2022-03-17/end-globalization>

21. Бек У. Что такое глобализация? / У. Бек / Пер. с нем. – М.: Прогресс – Традиция, 2001. – 304 с., 304 с.

22. Rosenau J. The Study of World Politics. Vol. 2: Globalization and Governance / J. Rosenau – L., N.Y., 2006. – 260 p.

23. Richardson L. The Concert of Europe and Security Management in the Nineteenth Century / Louise Richardson. – In: Imperfect Unions. Security Institutions over Time and Space / ed. by H. Haftendorn, R. Keohane, C. Wallander, 2002. – P. 48–79.

24. Lauren P. Crisis Prevention in Nineteenth-Century Diplomacy / Managing U.S. – Soviet Rivalry: Problems of Crisis Prevention / ed. by George A. – Boulder, Colo : Westview Press, 1983. – P. 31–64.

25. Smith M. Europe's Foreign and Security Policy: The Institutionalization of Cooperation / Michael E. Smith. – Cambridge, UK : Cambridge University Press, 2004. – P. 21–25.

26. Checkel J. The Constructive Turn in International Relations Theory // World Politics / Jeffrey T. Checkel, 1998. – Vol.50. – P. 324 – 348.

27. Wallander, C. Risk, Threat and Security Institutions. – In: Imperfect Unions. Security Institutions over Time and Space. / ed. by H. Haftendorn, R. Keohane, C. Wallander. – Oxford : Oxford University Press, 2002. – P. 21–47.

28. Webster's Third New International Dictionary / ed. By Philip Babcock Gove. – Springfield : Merriam-Webster, 1986. – 2662 p.

29. Gibler D. The Costs of Reneging – Reputation and Alliance Formation // Journal of Conflict Resolution / Douglas M. Gibler , 2008. – P. 426–454.

30. Mercer J. Reputation and International Politics / Jonathan Mercer. – Ithaca: Cornell University Press, 1996. – 248 p.

31. Miller G. The Shadow of the Past: Reputation and Military Alliances before the First World War / Gregory D. Miller. – Ithaca and London: Cornell University Press, 2012. – 248 p.

32. Ялі М.Х. «Перевантаження» американсько-російських відносин: український контекст (Частина II) / М.Х. Ялі // Зовнішні справи – 2014 – №12 – С. 24 – 29.

33. Morgenthau H. Alliances in Theory and Practice. – In: Alliance Policy in the Cold War / ed. by Wolfers A. – Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1959. – P. 25–26.

34. Binnendijk H., Kugler R. Seeing the Elephant. The U.S. Role in Global Security. – Washington, D.C. : Potomac Books, 2006. – 336 p.

35. Yoda T. Recalibrating Alliance Contributions: Changing Policy Environment and Military Alliances / Tatsuro Yoda. – Santa Monica : RAND, 2005. – 306 p.

36. Kydd A. Trust and Mistrust in International Relations / Andrew Kydd. – Princeton: Princeton University Press, 2005. – 284 p.

37. Fearon J. Domestic Political Audience and the Escalation of International Disputes // *American Political Science Review*, 1994. – P.577–592

38. Міщенко А. Феномен політичної довіри // *Зовнішні справи*, 2008. – С. 42–43.

39. Long A., Nordstrom T. and Baek K. Allying for Peace: Treaty Obligations and Conflict between Allies // *Journal of Politics*, 2007. – P. 1103–1117.

References:

13. Yali M.H. Paradigm of globalization: basic approaches / M.Kh. Yali // *Actual problems of international relations: Collection of scientific papers*. – To: KNU named after T. Shevchenko. IMV 2014 – #123. Ch 1. P–62 – 73.

14. Geld D., McGrew E., Goldblatt D., Perraton J. Global transformations. Politics, economy, culture / D. Geld, E. McGrew, D. Goldbriht, J. Perraton / Trans. with English – K.: Phoenix, 2003. – 584 p.

17. Yali, M. Kh. The impact of the world economic crisis of 2008-2009 on the role of the United States in the international system / M. Kh. Yali // *USA and the world of the 21st century: a monograph* / Pakhomov Y. M., Koval I. M., Shergin S. O. and others. – K.: Free Press Center, 2013. – pp. 456 – 471. .

21. Beck U. What is globalization? / U. Beck / Trans. with German – M.: Progress – Tradition, 2001. – 304 p., 304 p.

32. Yali M.H. «Overloading» of American-Russian relations: the Ukrainian context (Part II) / M.Kh. Yali // *Foreign Affairs – 2014 – No. 12* – P. 24 – 29.

38. Mishchenko A. The phenomenon of political trust // *External affairs*, 2008. – pp. 42–43. 27. Long A., Nordstrom T. and Baek K. Allying for Peace: Treaty Obligations and Conflict between Allies // *Journal of Politics*, 2007. – P. 1103–1117.

Oleksandr Potiekhin, doctor of Historical Sciences, Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine

E-mail: alexg7827@gmail.com

ORCID iD: 0000-0002-1856-2672

DOI: 10.59553/2518-7546-2023-21-5

Maksym Yali, PhD in political sciences, Senior research fellow, Academician of the Political and Legal Academy of Sciences of Ukraine, National Aviation University.

E-mail: yalimaksym@gmail.com

ORCID ID: 0009-0006-6094-6502

DOI: 10.59553/2518-7546-2023-21-5

Military and political cooperation in the institutional concepts of the theory of international relations

Abstract. Military-political cooperation in the institutional concepts of the theory of international relations is considered. The retrospective analysis of the existing concepts of representatives of the main scientific schools and directions in the theory of international relations, primarily supporters of «institutionalism» and political realism regarding the basic principles and mechanisms of military-political cooperation have been done. Comparative analysis of the main scientific schools and approaches in the paradigm of globalization has been accomplished.

Possibilities and prospects for changes in views on the principles of military-political cooperation in the international arena are outlined. Principled positions on the issue of deepening and improving the mechanisms of military-political cooperation are formulated.

It was found out, that the central problem of the military-political union is the reliability of guarantees that the allied states will come to the rescue and act together. In weakly

institutionalized unions, their members cannot trust others because states retain virtually unlimited freedom of action in foreign policy. Therefor their members need guarantees and confidence that the allied states will come to the rescue at the appropriate moment, acting in solidarity to achieve such a goal. In the opposite case, the union will be unable to act as an effective means of uniting the military potential of the member countries, and will remain an empty paper document. Solving the problem of the effectiveness of the union is possible only by building a system of mutual obligations.

It was determined, that an essential point for clarifying the criteria for the internal viability of military-political alliances is the ability of the leaders of the member-states to fulfil the alliance obligations to act in spite of strong internal opposition to the country's foreign policy course or its change.

It was concluded that military-political alliances can act as providers of international security and stability not only for their members, but also for the international community as a whole.

It was found out, that confidence-building measures proved to be quite effective tools to prevent war. In the absence of trust, it is impossible to build a stable and safe world, and the best embodiment of trust in practice is a military-political union in which the mutual trust of the member-states reaches the highest possible level. If such an alliance is capable of acting as a stabilizer of the system of international relations, deterring its members and other states from aggressive actions and depriving them of reasons to count on victory «at a small price», then its activity strengthens the security of all countries without exception.

Key words. *Institutionalism, globalization, localization, military-political union, international institutions, cooperation of states, theory of constructivism, military force, strategic planning, mechanisms of military-political cooperation.*

УДК 94 (439)

DOI: 10.59553/2518-7546-2023-21-6

Микола ДЕРЖАЛЮК,
доктор історичних наук,
академік Академії політико-правових
наук України, Інститут всесвітньої
історії НАН України
E-mail: dzhлк@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-2821-1039>

ШЛЯХ РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА ДО ЄВРОПИ

Анотація. *Висвітлюються процеси формування державності у Молдові. Звертається увага на суперечливу спадщину, яку отримала республіка після розпаду СРСР та проголошення незалежності. Завдяки індустріалізації у другій половині ХХ ст. Молдова перетворилася з аграрної на індустріально-аграрну країну середнього рівня розвитку. У той же час молдовани, як титульна нація, зазнали значної русифікації та асиміляції. З переселенням 1 млн. російськомовного населення у Молдову та вивезенням понад 0,5 млн. молдован до інших республік СРСР Молдова стала багатонаціональною. У кінці ХХ ст. російськомовне населення складало біля 35% жителів республіки, а у Придністров'ї – дві третини. У суспільно-політичному, адміністративно-управлінському, економічному та культурно-освітньому житті запанували пришельці та російська мова. Звернуто увагу на те, що у ході набуття Молдовою незалежності нечувано зміцнювалися національно-визвольні, патріотичні й націона-*

лістичні сили. Під їхнім впливом було відновлено правопис молдовської мови латинською графікою, надано їй статус єдиної державної мови на території Молдови, визнано її ідентичність з румунською мовою, посилилася ідеологія уніонізму, об'єднання з Румунією. Пануючій до цього російській мові відводилася роль мови міжнаціонального спілкування. Моделлю держави ставала унітарна форма із забезпеченням автономних прав для національних меншин у єдиній державі. Російська спільнота та русифікована українська громада, яка чисельно була найбільшою у Молдові, виступили проти таких державотворчих і націєтворчих процесів у країні. Центром їхньої боротьби стало Придністров'є. Сепаратисти почали вимагати забезпечення російській мові статусу другої державної на усій території країни, формування федеративного устрою, за яким цей край отримував би статус суб'єкта федерації з правом вето на рішення Кишинєва, якщо Тираспіль з ними не погоджувався, відмови від планів унії з Румунією. Влада РМ на це не погодилася. У відповідь лідери сепаратистів проголосили про утворення Придністровської Молдовської Республіки, її незалежність та об'єднання з РФ, збереження військ Росії на території краю для його захисту. Спроби РМ збройно у березні – липні 1992 р. ліквідувати сепаратистів у Придністров'ї і відновити владу Кишинєва й на цій території зазнали поразки від збройних сил Росії. Підкреслюється, що проголошена Придністров'єм у 1991 р. незалежність до нинішнього часу не визнана жодною державою світу, навіть Росією; що у наступні 30-ть років жодні плани, проекти, меморандуми, різні міжнародні форми не спромоглися врегулювати придністровський конфлікт. Причиною є пасивна роль світових організацій та впливових держав, чим віроломно користується Росія. Відзначається, що в умовах замороженості конфлікту

кожна із сторін, причетних до його врегулювання, зазнає значних втрат. З плином часу у суспільстві РМ плани уніонізму втратили актуальність, гору взяли помірковані сили. РМ слідує курсом постійного нейтралітету і збереження свого суверенітету. В останні 15 років у республіці проявляють політичну зрілість дві політичні течії, які орієнтуються на ЄС та на Росію. Домінуючим стало конструктивне використання обох цих міжнародних факторів. Курс РМ на євроінтеграцію є пріоритетним, але не менш важлива увага приділяється конструктивному співробітництву з РФ на взаємовигідних умовах. Для РМ така позиція є принциповою, а проголошений постійний нейтралітет – найкращим підтвердженням цього. Але РФ й ПМР продовжують саботувати ініціативи Кишинєва. На їхню думку, від'єднаність Придністров'я складає значну перешкоду для євроінтеграції Молдови, України та Грузії, розширення ЄС і НАТО на схід. Наголошується, що у збереженні суверенітету і територіальної цілісності РМ міжнародна спільнота демонструє єдність, але у питаннях реалізації національної ідеї, в основі якої лежать унітарні принципи, недопущення федералізації республіки, такого консенсусу немає. Значна частина країн вважає за доцільне забезпечити автономію для російськомовного населення чи навіть запровадити у країні федеративний устрій. РМ продовжує курс на розбудову моноцентричної держави, в якій національні спільноти мають набути автономію на зразок Гагаузії. Незважаючи на це, ПМР, користуючись всебічною підтримкою Росії, продовжує слідувати самостійним курсом. Звертається увага на особливу зацікавленість України у прискоренні врегулювання придністровського конфлікту, на докладені зусилля з її боку для успіху у цьому питанні, яке складає значну небезпеку для України. Наголошується, що Україна є єдиною сусідньою держа-

вою РМ, яка неухильно підтримує її інтереси, є її надійним стратегічним партнером. Зазначається, що діяльність нинішнього керівництва РМ є особливо активною на європейському та російському напрямках, що сприяє виробленню прийнятних умов для обох частин республіки задля розбудови «спільної держави».

Ключові слова. Республіка Молдова, розбудова держави, унітарна, федеративна форма, уніонізм, молдово-нізм, нейтралітет Молдови, придністровський конфлікт, формати його вирішення, позиція Молдови, Росії, України, перспективи врегулювання.

Формування молдовської державності започаткувалося у ході розпаду СРСР, яке співпало з докорінними трансформаційними перетвореннями на пострадянському просторі, переходом до нової моделі державного устрою. Державотворення у кожній пострадянській республіці зіштовхнулося із значними і типовими труднощами внутрішнього й міжнародного характеру.

Низькі стартові можливості, скромні результати економічного та соціального розвитку, величезна залежність від міжнародних ринків, російських енергоносіїв та іноземних інвестицій, змушували Республіку Молдову дотримуватися багатовекторної діяльності на міжнародній арені: формувати перспективні відносини з ЄС, зокрема й з Румунією, та зберігати і розвивати тісні стосунки з РФ. У той же час РФ, ЄС, Румунія та Україна демонстрували підвищену заінтересованість у РМ, справляли на її розвиток свій величезний вплив. Це стало закономірним явищем, адже наявні у РМ активні і значні національні спільноти породжували складні міжнаціональні суперечності всередині країни, постійно вимагали оптимізації моделі державотворення і націєтворення, удосконалення її положень між крайніми

унітарною та конфедеративною формами. 30-ти річний розвиток РМ доводить, що зусилля щодо формування і запровадження оптимальної моделі державотворення докладаються великі, але вони, на жаль, залишаються недостатніми для його успішного завершення, а з цим і врегулювання побічних проблем. Основу сучасних складних і ще не подоланих перешкод складають успадковані столітні наслідки колоніальної політики російсько-радянської імперії.

Українські вчені Дзюба І.М., Ткаченко В.М., Шпак В.Т., російський Губогло Є.М. і багато інших відомих діячів різних народів ґрунтовно висвітлювали основні складові державницької ідеї в усі російські та радянські епохи, кінцевою метою яких було постійне загарбання і підпорядкування оточуючих державних утворень, колонізація і зросійщення місцевого населення. Спадщина і традиції цих імперій залишили переважно негативні наслідки для усіх народів, які до неї входили. Нинішня політика РФ продовжує практику попередніх режимів і обертається такими ж закономірними зловіщими результатами для державотворення кожної пострадянської держави, серед них і Республіки Молдова. Ці автори не безпідставно відзначають і те, що русифікаторська політика наростала у міру того як змінювалися національно-визвольні процеси з боку покорених народів, тому й стала у період існування СРСР набагато ефективнішою, ніж у попередні століття. Наслідки насильницького запровадження в союзних республіках російсько-національної двомовності прискорили асиміляційні процеси, штучне звуження сфери використання національних мов, появу феномену «русскоязычного населення», що стало головною причиною різкого загострення міжнаціональних конфліктів у кожній союзній республіці, відповіддю на нечувану на-

сильницьку радянизацію і зросійщення корінних націй, особливо України та Молдови. Національні мови союзних республік були практично виключені із сфери інтелектуального обігу, застосувалися лише на місцевому і побутовому рівні, у нижчій ланці освітньої системи периферійних регіонів, а вживання її в діяльності середніх і особливо вищих органів влади, промовах на партійних форумах не тільки не заохочувалося, а автори публічних виступів рідною мовою звинувачувалися у буржуазному націоналізмі.

У Конституції СРСР статусу державної мови не було юридично закріплено, але у діяльності партійних і державних органів усіх рівнів, у сфері документообігу, саме російська виконувала функцію державної мови. Зрозуміло, що у такій багатонаціональній, тим більше федеративній державі, яким був СРСР, мала використовуватися одна мова, яка була найбільш поширеною і для цього склалися об'єктивні умови. Одна мова – це обов'язковий елемент успішності існування та розвитку держави. Для забезпечення функціонування державних інституцій в СРСР відповідала лише російська мова. Але, на жаль, способи і механізми її запровадження вирішувалися на основі політичної доцільності. Підміна правових норм політичною необхідністю призвела до проявів необмеженого волюнтаризму союзного центру та безправності республіканської влади. Адже у Конституції не було закріплено й статусу мов титульних народів союзних республік. Фактичне, а не юридичне визнання російської мови як другої державної у кожній союзній республіці, у тому числі й у Молдові, обґрунтовувалося важливістю її для міжнаціонального спілкування між російськомовним населенням та корінною нацією. Запроваджена на перших порах двомовність при повному ігноруванні юридичних норм і на основі політичної доцільності досить швидко переросла в од-

номовність на офіційному рівні, призвела до витіснення мов корінної нації із сфери її законного застосування, до одноосібного панування російської мови у кожній республіці [1].

З розпадом СРСР і появою на його місці 15-и окремих держав попередня модель його існування негайно була відторжена, у всіх республіках запроваджувалася самостійна політико-правова, культурно-освітня та соціально-економічна система. Трансформаційний період у кожній з них, у тому числі й у самостійній Молдові, супроводжувався обвальним розривом традиційних зв'язків з радянським простором, ізоляцією і ослабленням її економічного, технологічного, воєнно-промислового потенціалу. Це стало закономірним явищем у ході докорінного демонтажу комуністичної моделі розвитку, бо вона не довела своїх переваг на практиці і не витримала конкуренції на світовій арені. Невдача однієї соціальної системи надзвичайно позитивно вплинула на користь іншої, бо її успіхи у тривалому протистоянні підтвердилися реальними результатами і справами. Систему-переможницю будуть адекватно оцінювати майбутні покоління. Новоутворені держави потягнулися до західної моделі державного устрою, тим більше, коли вони почали отримувати від переможного Заходу реальну політичну, економічну та науково-технологічну допомогу. Завдяки цьому започаткувалося явне переважання позицій розвинутих держав, очевидне домінування їхніх інтересів у країнах постсоціалістичного простору. Для нових країн пріоритетними стали західні моделі державотворення, основи облаштування головних сфер суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку, підтверджені практикою.

У ході трансформаційних перетворень інтереси Російської Федерації все сильніше витіснялися з життя

новоутворених держав. Особливо це прискорилося після того, як класичні правові й демократичні засади розбудови РФ у черговий раз виявилися для неї непосильними, тому вони прiskoено згорталися і ця країна через кілька років повернулася на шлях централізованого і авторитарного розвитку, що спрямовувався на відновлення попередніх позицій на міжнародній арені, недопущення визволення і досягнення повного суверенітету колишніми союзними республіками, які у минулому перебували у складі царсько/радянської імперії. З наростанням домінування колективного Заходу на пострадянському просторі, РФ вдалася до все рішучіших контрзаходів, у збройний спосіб позбавляти пострадянські держави права на вільний вибір і формування власної моделі державного устрою, проведення самостійної внутрішньої та зовнішньої політики. Реваншистські дії РФ замасковувалися і широко розпропагандувалися як заходи задля убезпечення підпадання новоутворених держав у повну залежність від заходу, що неминуче обернеться для них катастрофою і втратою суверенітету. За цими вимислами скривалися справжні наміри Москви: повернути їх під своє панування, відродити величезну імперію і завдяки цьому відновити гегемонію на світовій арені, як це було у попередні епохи. Із зміцненням у 20-і роки тоталітарного режиму на чолі з В.Путіним розпочалася реалізація великодержавницької доктрини РФ збройними методами: частини територій пострадянських республік, схильні до промосковського сепаратизму, окупувалися, квазіутворення проголошувалися незалежними чи приймалися до її складу. За згоду на відновлення повного суверенітету таких республік Росія вимагала від них взамін у завуальованих формах повернення до її сфери. Захопленням частини території Молдови (Придністров'я), Грузії (Абхазія, Південна Ос-

тія), України (Крим, райони Донбасу та Приазов'я) переслідуються саме такі цілі. Усі заходи РФ для перешкодження приєднанню пострадянських країн до західної цивілізації, домінуванню у цих країнах тих цінностей, які для них є важливішими, як і декларування про те, що ці прагнення спрямовані на недопущення розширення і впливу ЄС і НАТО на Схід, є нездійсненними, оскільки для відновлення РФ як окремого центру світової цивілізації, рівнозначного іншим, жодних об'єктивних умов не склалося і тим більше не передбачається.

Соціалістичний період (1945-1991 рр.) завершився для Молдови, як і для інших республік, суперечливими наслідками. Індустріалізація, промислова революція у республіці фокусувалася на Придністров'ї. На нові підприємства і фабрики цього краю з інших республік СРСР переселилося понад 1 млн. висококваліфікованих спеціалістів, фахівців масових професій, які склали еліту не тільки цього краю, а й усієї республіки. Російська мова, культура і ментальність задомінували у житті МРСР. На прибульців чекали високі зарплати, престижні професії, якісне житло, високорозвинена інфраструктура. Придністров'є перетворилося на флагман економіки МРСР. Внаслідок індустріалізації на території Придністров'я площею всього 3,9 тис. кв. км запрацювало майже 130 виробничих і науково-виробничих об'єднань, комбінатів, підприємств. З них половина являлася великими і середніми, з яких 95% підпорядковувалися союзному центру і забезпечували його потреби. У Придністров'ї вироблялося 90% електроенергії (Дністровська ГЕС), необхідної для МРСР, 700 тис. тонн сталі, близько 600 тис. прокату, 3,4 тис. великих електромашин, 10,4 тис. силових трансформаторів, 957 одиниць обладнання ливарного виробництва, 185 тисяч електродвигунів малої потужності. У складі МСРР Придністров'є являло-

ся важливим промисловим центром, де вироблялося близько 35% ВВП республіки. Усе це посилювало економічну відособленість Придністров'я від інших районів МРСР [2, с. 62,66,76,77].

Одночасно, упродовж 1947-1959 рр. понад 100 тис. молдован, звинувачених у колабораціонізмі у часи війни Румунії проти СРСР масово і примусово виселялися до Сибіру та Далекого Сходу. До цієї групи ввійшли також противники насильницьких соціалістичних перетворень, колективізації та особи, які намагалися відстоювати свої національні інтереси у будь-якій сфері. У 60-80-і роки сільське господарство республіки набуло монокультурної спеціалізації – вирощування овочів, фруктів, винограду, лікєро- і виноробства. Відсутність замкнутого циклу виробництва в агропромисловому комплексі призвела до масового безробіття. Незадіяні трудові ресурси, понад 0,5 млн. молдовського селянства легко вербувалося на будівництво індустріально-промислових центрів СРСР поза межами республіки.

Завдяки проведеній індустріалізації у радянські часи Молдова перетворилася на індустріально-аграрну республіку, а внаслідок реалізації цілеспрямованої політики союзного Центру її економіка узалежнювалася від загальносоюзного господарства та продуктивних сил і без них жодна її галузь не могла самодостатньо розвиватися. У той же час територія республіки перетворилася на мілітаризовану зону, яка разом з воєнними округами України забезпечувала важливі завдання Варшавського Договору на південному напрямку.

Закономірним стало й те, що усі сфери діяльності Молдови були вмонтовані і розвивалися виключно у загальнонародному комплексі, будь-які міжнародні зв'язки республіки скасовувалися, окремі контакти дозволялися лише за рішенням відповідних центральних

органів СРСР, а населення цілковито було ізольоване від сусідньої Румунії. Рівень контролю і охорони радянського кордону був наднадійним. І це при тому, що соціалістичний лад будувався й у сусідніх державах, але із значними відмінностями, про які радянські громадяни, особливо молдовани, мова і традиції яких були близькими з румунами, не повинні були дізнаватися. Російськомовне населення, що склало третину жителів Молдови, перетворилося на надійну опору Москви у недопущенні зародження й зміцнення монодержавницького її розвитку і особливо домінування молдово/румунно-центричної національно-визвольної ідеї.

Активна політика радянизації Молдови, як і кожної іншої радянської республіки у ті часи, завершилася штучною і значною зміною етнічного складу її населення. Молдова перетворилася на багатонаціональне утворення. Прискореному зросійщенню суспільно-політичного та соціально-економічного життя МРСР, формуванню вищої та середньої ланки еліти сприяло переведення у кінці 40-х рр. правопису молдовської мови з латиниці на кирилицю, запровадження двомовності «русского языка» та молдовської мови, визнання молдовської нації та її мови окремими від румунських, забезпечення повного панування молдовської національності перед румунською на теренах СРСР, тим більше у межах МРСР. Відокремлення молдован від румунів мало завершитися формуванням з них не окремої молдовської нації, а нової спільноти – єдиного радянського народу. Надійним підґрунтям для досягнення цієї мети стало російськомовне населення: «русские», українці та зросійщена частина молдовської нації, вищі і середні прошарки партійно-державних органів влади, управлінська та військова адміністрація, які у масовому порядку переселялися з багатьох регіонів СРСР до МРСР.

Російська мова стала основною у РМ, а молдовській відводилася лише розмовна функція та занчна роль у культурному житті народних мас.

Станом на 1989 р. у МРСР проживало 4,34 млн. осіб, з яких молдовани становили 63%, а російськомовне населення – біля 35,5%. Якщо молдовани у Молдові без Придністров'я становили понад 75% населення, то у Придністров'ї російськомовне населення складало 70% населення, а молдовани – менше третини. Лише у роки незалежності пропорція між титульною нацією та національними меншинами, незважаючи на загальне зменшення чисельності населення нових пострадянських республік, поступово збільшується на користь корінної нації. Так, зокрема, доля молдован у РМ перевищує 82% . Наростаюча тенденція зберігається й у нинішні часи [3].

Із 40 наявних районів МРСР у 27 з них молдовани зберегли перевагу, а у 13 районах, особливо у Придністров'ї, у містах Кишиневі, Тирасполі, Бендерах, Дубосарах, вони перетворилися на меншину. Для задовільнення потреб новоприбулих до МРСР розширилося, а згодом і задомінувало застосування «русского языка» у партійній, військовій, адміністративно-управлінській, промисловій, культурно-освітній сферах. Саме нехтування у часи МРСР мовними, освітніми та соціально-культурними правами молдован та інших спільнот цієї республіки, особливо у Придністров'ї, призвело після проголошення Молдови незалежною державою до різкої протидії русифікаторській та асиміляційній політиці радянської влади, піднесення національно-визвольних змагань молдовської нації, в основі яких лежали ідеологія антиросійськості, уніонізму та молдовонізму [4, 1) с. 62, 66, 76, 77; 2) с. 5].

Штучно створене у РМ міжетнічне напруження, особливо у Придністров'ї, склало після розпаду СРСР та

формування Молдовської держави найбільшу проблему. Науковці Придністров'я пишаються тим, що серед 780 тис. чол. населення ПМР дві третини склали українці та росіяни – 514 чи 470 тис. осіб. Справді, спільна чисельність українців та росіян у Придністров'ї завжди становила більшість (до 70%) населення цього краю. За національною ознакою воно так і виглядає. Але мовна характеристика жителів РМ є також важливою, адже вона розкриває причини швидкого приросту російськомовного населення, яке запанувало у цій республіці. Серед таких: масове переселення у цей край росіян, тотальне зросійщення місцевого українства, примусове виселення молдовчан із своєї землі. Якщо на початку століття 90% із 600 тисяч українців Придністров'я і Молдови користувалися українською мовою, то у нинішні часи питома вага українців, які володіють українською мовою, скоротилася до 8% (50 тис. осіб) [5, 1) с. 16; 2) с. 21].

В умовах перебудови у кінці 1980-х рр. у союзних республіках СРСР різко посилися демократичні процеси, відновлення національних, історичних та культурно-освітніх цінностей. Відродження національної свідомості молдовського народу у 80-90-і рр. супроводжувалося зміцненням його політичної і соціальної активності. Об'єднані в Народний фронт Молдови патріотичні сили, починаючи з 1988 р., розгорнули боротьбу за надання молдовській мові державного статусу, визнання її ідентичності з румунською і переведення правопису на латинську графіку; прийняття в якості державного прапора триколон, за об'єднання з Румунією під гаслами «Одна мова – один народ!». Під їх натиском ВР МРСР 31 серпня 1989 р. ухвалив Закон «Про функціонування мов на території Молдавської РСР», відповідно до якого єдиною державною мовою на території Молдови проголошувалася молдовська мова, правопис якої з 1 вересня

1989 р. переводився з кирилиці на латиницю. Пунктами 3-4 цього закону російській мові забезпечувався статус мови міжнаціонального спілкування. У регіонах проживання національних спільнот дозволялося використання місцевих мов. Проте статус спільнот та їх мов на законодавчому рівні чекав свого правового закріплення.

Україна та Молдова, як і усі інші республіки колишнього СРСР, здобули незалежність внаслідок сприятливих чинників внутрішнього та зовнішнього характеру, завдяки насамперед розпаду Радянського Союзу та їх підтримці на міжнародній арені. Декларація про незалежність МРСР від 23 червня 1990 р. створила правове підґрунтя для ствердження Молдови на світовому рівні, встановлення міжнародних зв'язків, зміцнення національних інтересів. Республіці Молдова вдалося замінити тоталітарно-авторитарну модель на демократичну форму державного устрою, що ґрунтується на засадах права, ринковій економіці, створити інститути громадянського суспільства, поглиблювати демократичні перетворення. РМ стала суб'єктом міжнародного права, була визнана на міжнародній арені, встановила дипломатичні відносини з іншими державами, почала набувати членства у провідних міжнародних організаціях.

Заходи нової влади Молдови спрямовувалися на деколонізацію, демократизацію та формування республіки на національних цінностях. Відповідно до особливості попереднього історичного періоду у ході перебудови у суспільстві МРСР різко посилювалися три напрямки етнополітичної самосвідомості – молдовської, румунської та радянсько-російської, які стали визначальними чинниками майбутнього Молдови. Така триєдина ціннісна складова суспільства МРСР почергово домінувала у трансформаційних перетвореннях. В залежності від

внутрішньополітичних та міжнародних обставин кожна з них упродовж 30-ти річного періоду ставала тимчасово визначальним фактором державотворних перетворень.

У перші місяці реформ лідируючі групи молдовської нації у масовому порядку захоплювали ключові позиції. Станом на 1991 рік етнічні молдовани зайняли майже 90% провідних позицій в уряді, системі державного управління РМ. Володіння молдовською мовою стало обов'язковою умовою для перебування на керівних посадах та в апаратах органів державної влади. У вищих органах влади відбувалося швидке витіснення «зросійщених молдован» та «русских», представників інших спільнот, їхні місця займали «справжні молдовани». З деякими відмінностями у 1991–1994 рр. загальнорумунська державна символіка, зокрема гімн Румунії «Прокидайся, румуне!», слугували також і офіційними державними символами Республіки Молдова. Кишинів визнав незаконність актів 1812, 1918, 1940 рр. про входження Молдови до складу Російської імперії, а потім і СРСР. Було анульовано умови пакту Молотова-Ріббентропа, радянську анексію Молдови влітку 1940 р. Проте нічого не було сказано про перебування окупованої Молдови у складі Румунії у 1919 – 1944 рр. (за виключенням другої половини 1940 – першої половини 1941 рр.), як і про те, що територія Придністров'я являлася українською, на якій з 1924 р. формулася молдовська автономія.

Зміцнення національно-визвольних сил завершилося перемогою їх радикального крила. В останні роки перебудови в СРСР та у перші роки незалежності і державотворення у Молдові лідируючі позиції захопили уніоністи, метою яких було об'єднання Молдови з Румунією; кількість прихильників об'єднання з Румунією на той момент переважала представників формування

Молдови як суверенної держави. Прорумунські сили лише у перші місяці формування державності РМ тимчасово виявилися домінуючими. Керівництво новою країною також перейнялося ідеєю об'єднання з Румунією задля формування Великої Румунії [6, с. 37, 38]. У серпні 1991 р. голова ВР МРСР, колишній секретар ЦК Компартії Молдови М. Снегур, який став першим президентом незалежної Молдови, заявляв в інтерв'ю французькому журналу «Le Figaro»: «Незалежність – це, звичайно, тимчасовий період. На перших порах будуть існувати дві румунські держави, однак це буде тривати недовго». На той час у всіх навчальних закладах Республіки Молдова були введені курси «Румунської мови» замість «Молдовської мови» та «Історія румун» замість «Історії Молдови», які розглядали Молдову як частину «румунського простору». Ствердження державності Молдови супровожувалося наростанням антикомуністичних та антиросійських тенденцій, доведенням тотожності двох братніх румунських держав, навіть вимагалось перейменувати Молдову на Румунську Республіку Молдова [7, с.116].

Перші місяці становлення незалежної Молдови позначалися різким загостренням міжнаціональних суперечностей. Певна частина російськомовного населення і особливо українців емігрувала, а та, що залишилася, завдяки активній підтримці Кремля, вдалася до активної боротьби за збереження Молдови у складі Радянського Союзу, а після його розпаду за зближення з Україною та РФ. Визвольні процеси і формування Молдови як суверенної держави частково, а політика уніонізму цілковито оберталися для них загрозами, тому викликали рішучий спротив. Протидія у вигляді сепаратизму «русскоязычного населення» торкалася усіх трансформаційних процесів на радянському просторі: недопу-

щення розпаду СРСР, виходу Молдови із його складу, формування незалежної держави, відновлення правопису молдовської мови на латинській графіці, запровадження молдовської мови єдиною державною у РМ, у тому числі й на лівому березі Дністра, посилення зближення Молдови з Румунією на основі бухарестського проекту «Уніря», ідеї побудови унітарної мононаціональної держави, прагнення сформувати у Придністров'ї замість російськомовного населення поліетнічну спільноту придністровців у складі єдиної держави. Етнічні спільноти РМ, особливо «русские», не лише не підтримали таких реформ у Молдові, а й вдалися до активної боротьби проти їх впровадження. Започатковане державне будівництво у Молдові на принципах етнократизму, молдовонізму та румунізму, особливо останнє найбільше відторгалось у Придністров'ї. Більшість представників національних спільнот країни, особливо російськомовних, не могли пережити і змиритися з крахом єдиної імперії, в якій вони, незалежно від місця проживання, завжди перебували у привілейованому становищі. Тому окрім СРСР, вони інших форм свого існування не уявляли. Заради справедливості, необхідно наголосити, що масовий і войовничий сепаратизм у Придністров'ї були породжені панікою і страхом, невизначеністю майбутнього, руйнацією стабільності, безпеки і традицій, які склалися внаслідок розпаду СРСР, проголошення незалежності Росії, України та Молдови, переходу території їх проживання до складу іншої держави – Молдови. Саме у компетенції політичної еліти титульної нації визначати, яку модель державотворення вибирати. Однак, влада Молдови не зуміла своєчасно переконати національні спільноти у тому, що РМ формується як правова, демократична і незалежна держава, для якої усе населення і її спільноти є рівними і їхні

права будуть захищені, що ідеї об'єднання з Румунією не будуть здійснені через незгоду на це світових держав і переважаючої еліти молдовської нації. У хаосі перших років незалежності Молдови національні меншини, особливо «русскаяязычное население», почали чинити активний опір проявам молдовського націоналізму, зверхнього ставлення до на той час демократичної Росії, яка так же як і Молдова долала комуністичний режим, до усіх національних спільнот, особливо до представників «русской нации». Найбільш рішучі представники російськомовного населення виступали проти формування незалежної молдовської держави, запровадження молдовської мови на латинській графіці як єдиної державної мови, надання російській мові статусу лише мови міжнаціонального спілкування на усій території РМ. Формування РМ на засадах ідеології молдовонізму, унітарності та одномовності лідерами проросійських сил несприймалося і заперечувалося. Вони почали вимагати запровадження федералізації країни (насправді конфедералізації), двомовності, пріоритету розвитку відносин з РФ, а не з ЄС чи з Румунією. Усе це носило ознаки не тільки сепаратизму, але й антидержавності. Їхня позиція заслуговує підтримки лише в одному – у протидії прагненням націоналістичних панрумунських сил Молдови до об'єднання з Румунією, незгоді з можливістю потрапити до складу Румунії. Цей чинник найбільше сприяв посиленню сепаратизму, про який національні спільноти навіть не допускали говорити.

Активна діяльність сепаратистів, зосереджених у Придністров'ї, набула рішучої підтримки з боку РФ, стала вагомим інструментом для збереження її впливу у внутрішньому житті Молдови. Тим більше, коли західні країни пасивно ставилися до трансформаційних перетворень у пострадянських країнах, продовжували

вважати їх сферою впливу Москви. Завдяки сприятливій міжнародній обстановці, наростанню антимодавських процесів, великій питомій вазі національних спільнот, що склали третину населення РМ, та заздалегідь спланованим і надійно підготовленим позиціям, Москві у зручний момент вдалося рішуче втрутитися у внутрішні справи РМ під виглядом захисту прав російськомовного населення і нанести серйозних ударів по принципам молдовоцентризму і похитнути навіть єдність молдовського суспільства. З перших днів проголошення незалежності РМ вимоги Росії були послідовними: федералізація РМ та запровадження молдовської та російської мов державними на її території, конституційне забезпечення прав меншин з правом їх вето на рішення Кишинєва у разі незгоди з ними. А у разі їх неприйняття забезпечення права на їх вихід із складу РМ.

Придністров'є, під виглядом захисту прав російськомовного населення, перетворилося на важливий політичний і військовий плацдарм захисту великодержавницьких інтересів РФ, недопущення просування НАТО на Схід, ослаблення уніоністських та молдовоцентричних сил у Молдові. Місцеві прорадянсько-московські сепаратисти, завдяки рішучій і всбічній підтримці з боку Росії та її збройних сил, стали надійним бастионом примушення керівництва незалежної Молдови до формування моделі державотворення не на молдовоцентричних і унітарних принципах, а на федеративних молдово-російських засадах, унеможливлення об'єднання Молдови з Румунією, збереження її під домінуючим впливом РФ. Ці фактори на сучасному етапі мають основоположне значення, які надійно паралізують творні процеси державотворення у Молдові і вимагають від керівництва РМ рахуватися з цим у ході розвитку засадничих принципів молдовської державності.

Завдяки рішучій підтримці Москви лідери сепаратизму у Придністров'ї на відміну від Гагаузії стали і у майбутньому залишилися впливовою силою у політичному житті молодій держави. У відповідь на схвалення 23 червня 1990 р. Декларації про суверенітет МРСР відбулося проголошення 19 серпня 1990 р. Гагаузької республіки, а 2 вересня 1990 р. – автономії ПМРСР (з 5 листопада 1991 р. перейменована у ПМР) у складі СРСР, що започаткувало повний розкол між Кишиневом, Комратом і Тирасполем у питаннях подальшої розбудови держави. Серед проросійських сил Молдови, особливо Придністров'я, посилювалося зближення з Росією і бажання приєднатися до неї. МРСР відмовилася від участі у Всесоюзному референдумі 17 березня 1991 р. про збереження СРСР і започаткувала розбудову самостійної держави, а ПМР провела його, за результатами якого 93% учасників висловилися за збереження СРСР. ПМР діяла на випередження: 25 серпня 1991 р. проголосила свою незалежність від Молдови, яка лише через два дні, 27 серпня 1991 р. проголосила Декларацію про незалежність від СРСР. Першою Конституцією ПМР, прийнятою 2 вересня 1991 р., вона проголошувалася суверенною і незалежною державою у складі СРСР, а після його розпаду вона продовжила курс на незалежність від Молдови. На її території зберігалася радянська форма правління і загальнонародна форма власності. Затятий москвофіл Суляк С. Г. (Кишинів) вважає, що саме відмова визнати за «руським язиком» статус другої державної мови призвело до проголошення 2 вересня 1990 р. незалежності Придністров'я від Молдови і приєднання до СРСР, а після його розпаду – до РФ [8, с. 13].

Рішення ПМР про вихід із складу РМ і проголошення незалежності з перших днів і до нинішнього часу не визнається переважною більшістю політичних сил усіх

спрямувань РМ та жодною державою світу, у тому числі й Росією. Остання не погоджується приймати ПМР до свого складу, проте підтримує і надійно захищає її від будь-яких спроб Кишинєва повернути цей регіон під юрисдикцію РМ. Спроба патріотичних і прорумунських сил РМ збройно подолати сепаратизм у ПМР, добитися відновлення влади Кишинєва і на цій території країни, зазнала невдачі. У ПМР були заздалегідь сформовані умови до війни з Кишинєвом. Добре підготовлена і належно озброєна 14 російська армія на чолі з О. Лебедем вирішила долю нетривалої війни 2 березня – 21 липня 1992 р. Під час цієї війни Румунія надавала військову підтримку Кишинєву, а Росія – Тирасполю. Поразка румуно-молдавських сил призвела до поділу РМ по лінії Дністра. Укладений швидкий мирний договір 21 липня 1992 р. у Москві між РФ і РМ, підписаний Б.Єльциним та М.Снегуром у присутності лідера придністровських сепаратистів (т.зв. «президента» самопроголошеної «Придністровської молдавської республіки») Ігоря Смирнова, зафіксував невтручання Кишинєва у всі сфери життя, що проводилися на території Придністров'я, визнання права перебування 14-ї армії на території ПМР. Цим самим РФ офіційно закріпила свою присутність на території РМ російського військового контингенту у вигляді миротворчих сил.

У боротьбі за вплив на Молдову РФ взяла гору не тільки над Румунією, але й над усією євроатлантичною спільнотою. Розширення НАТО і ЄС у Східній Європі лише формувалося, тому цей простір перебував ще у невизначеному стані. Вирішальну роль у цьому зіграло незрівнянно більша військова й енергетично-сировинна потужність Росії та її значимість для країн ЦС Європи, зокрема Молдови. Принципова незгода країн НАТО, ЄС, Росії, України на реалізацію бухарестського плану

«Уніря» (об'єднання Молдови з Румунією) нейтралізували плани ідеологів уніонізму не тільки у Молдові, а й у Румунії, відтіснили їх на другорядні позиції, натомість посилювався вплив молдовоцентричної ідеології. Завдяки цим стримуючим факторам уніоністські (анексіоністські) прагнення Румунії перестали складати серйозну загрозу для Молдови, України, Болгарії, Сербії та Угорщини. За участь громадян Румунії у війні РМ проти сепаратистів у Придністров'ї за наполяганням РФ та лідерів самопроголошеної ПМР ця країна була відсторонена з 1992 р. від участі у врегулюванні придністровського конфлікту. Захід з цим згодився; домінування інтересів РФ у цьому регіоні зберігається до нинішнього часу.

Гладченко І.А. у ході дослідження виявила аналогії між подіями у Придністров'ї та на Донбасі, які розвивалися «фактично за одним і тим же сценарієм», хоча їх розділяє великий проміжок часу, понад 20 років. Усі передумови для появи сепаратистських квазіутворень у РМ, Грузії та Україні готувалися Москвою заздалегідь і ретельно. Усі силові та підривні акції, збройне втручання спрямовувалися на розпалювання міжнаціональних конфліктів, пояснювалися протестами місцевого населення проти злочинних дій центральної влади. Заходи для зміцнення державницьких механізмів у кожній пострадянській республіці керівництвом РФ та ватажками сепаратистів обривалися націоналізмом і фашизмом. Сценарії та дії Москви носили виключно таємний характер, проте практика їх реалізації засвідчує, що вони мають усі ознаки державного тероризму. Рашистам на чолі з В. Путіним вдається обдурювати і тримати шляхом залякування й репресій значну частину власного населення, але цього дуже мало для досягнення злочинних цілей. Держави і світові інституції, які є визначальниками нинішнього і майбутнього світопоряд-

ку, назавжди відвернулися від Москви і посилюють суцільний натиск на Росію. У європейській та американській історіографії вважається, що ПМР, ЛНР та ДНР є витвором РФ, яка у цивілізований спосіб неспроможна конкурувати на міжнародній арені, тому вдається до таких підпільних акцій з метою перешкоджання розширенню впливу США, ЄС та НАТО у Східній Європі, ослаблення проєвропейських тенденцій у Грузії, Україні та Молдові, сприяння поверненню їх до зони її виключного впливу. Такими сепаратистськими квазіутвореннями РФ прагне забезпечити для себе повне домінування у країнах пострадянського простору, відгородитися суцільним поясом безпеки від НАТО, повернути собі статус світової держави [9, с. 19-20].

Не відповідають дійсності категоричні твердження російських авторів про те, що інтереси третини жителів республіки (насамперед «русской», української та гагаузької спільнот) не враховувалися і на перших порах на це ніхто у Кишиневі не звертав уваги. Це спростовується наступними кроками Молдови. На початку 1991 р. було видано Указ Президента РМ М.Снегура «Про заходи щодо забезпечення розвитку української національної культури в республіці». Відповідно до нього було прийнято постанову уряду РМ про заходи щодо виконання цього Указу від 22 лютого 1991 р. Згодом, 23 жовтня 1992 р. у Кишиневі між Україною та Республікою Молдова було підписано Договір про добросусідство, дружбу і співробітництво, який зафіксував започаткування повноцінного формування двосторонніх відносин, зацікавленість обох країн у їх поглибленні, готовність до конструктивного вирішення питань української та молдовської спільнот у наших країнах. Всупереч проголошеній 2 вересня 1991 р. незалежності ПМР у цьому краї відповідними актами РМ Придністровський регіон

визнавався автономним територіальним утворенням з особливим правовим статусом у складі єдиної країни. Звичайно, дії лідерів російськомовного населення цього краю на відокремлення від РМ цілковито заперечується з боку Кишинєва.

У ставленні до сепаратизму, ідей уніонізму, збереження суверенності і територіальної цілісності РМ міжнародна спільнота демонструвала єдність і непохитність. Але її ставлення до принципів державотворення і розбудови держави у Молдові, реалізації національної ідеї правлячої еліти, в основі якої лежать унітарні принципи, які не передбачають федералізації республіки, не отримало цілковитого консенсусу. Єдність міжнародних гравців дається дуже складно, частіше її просто немає. Більшість країн ЄС виступає за особливий статус ПМР у складі неподільної та унітарної РМ. У той же час ряд країн вважає за доцільне забезпечити автономію для російськомовного населення чи навіть запровадити у країні федеративний устрій. Австрія та Німеччина, наприклад, відстоюють територіальну цілісність РМ, але за умови її федералізації. Україна також є і залишається активною стороною у цьому процесі: підтримує територіальну цілісність РМ, автономний статус Придністров'я у її складі, виступає за виведення збройних сил інших країн з її території, якщо вони перебувають без чіткої на це згоди Кишинєва, окрім випадків, які визначаються ООН.

У двосторонніх угодах РФ та РМ, особливо у тих, що торкалися врегулювання придністровського конфлікту, позиції обох сторін з самого початку не співпадали і не співпадають. Автономна, а потім і незалежна проросійська ніким не визнана ПМР виникла і продовжує існувати лише завдяки сприянню РФ. Статус Придністров'я залишався невизначеним у РМ до 2005 року. Натомість

поява і узаконення автономного утворення – Гагаузії – у складі Молдови було природнім явищем, що завершилося її визнанням у рамках єдиної країни. Процес автономізації Гагаузії формувався у складі єдиної РМ, тому успішно завершився її визнанням Молдовою. З прийняттям 23 грудня 1994 р. Закону РМ «Про особливий правовий статус Гагаузії (Гагауз-Єрі» № 344- XIII) цей регіон набув особливого статусу як Автономно-територіальне утворення (АТУ) у складі РМ. Населення цього краю складає понад 155 тис. чол., з яких 82% становлять гагаузи, 7% молдовани, 5% болгар. Державними мовами визнано гагаузьку, молдавську і російську. З 1996 року правопис їхньої мови було переведено з кирилиці на латиницю. Гагаузи є тюркомовними християнами, яких переселили з Османської імперії в Бессарабію при заступництві Російської імперії. Вони залишилися вірними Росії за врятування від поневолення і зникнення. 78% з них і понині вважають себе «радянськими людьми».

Кишинів весь час намагався забезпечити статус Придністров'я із самими широкими та особливими правами у складі єдиної держави. Але окрім надання цьому краю суб'єктності у складі РМ Тираспіль та Москва ні на що інше не погоджувалися. Тому на відміну від Гагаузії у Придністров'ї, де продовжує переважати російськомовне населення (українська та «русская» національні спільноти), з самого початку формування незалежної Молдови було обрано курс на формування конфедеративних стосунків з РМ, а у разі незгоди Кишинєва з цим, то на досягнення самостійності, яку й було проголошено ще у 1991 р. Остаточну крапку у протистоянні між Кишинєвом та Тирасполем було поставлено Молдовою через десять років. Відповідно до Закону від 22 липня 2005 року РМ проголошувалася єдиною і неподільною тери-

торією, а Придністров'є визнавалося як автономно-територіальне утворення з особливим правовим статусом у складі РМ. Тому відносини між АТУ Гагаузія та ПМР, як і рівень зближення та співпраця кожної з них з РФ продовжується, але на різних політико-правових засадах.

Неприборканий і войовничий сепаратизм придністровців став наслідком не тільки складного історичного та етнічного розвитку Молдови, скільки «гібридного» економічного та військового втручання Москви, спрямованого на збереження гегемонії Росії у Східній Європі, недопущення зміцнення Молдови, можливого її об'єднання з Румунією та вступом до НАТО і ЄС. Тривалий час вважалося, що примирення між Кишиневом та Тирасполем можливе у тому разі, якщо РМ відмовиться від політики зближення з Румунією, від реалізації ідеї «Великої Румунії», дотримуваємтєся політики військового нейтралітету, продовжуватиме курс на зближення і приєднання до ЄС, розвиватиме тісну співпрацю з РФ та Україною.

Усі ці побоювання Москви були зняті у прийнятій 27 серпня 1994 р. Конституції Республіки Молдова та доопрацьованій у 2010 р. Основним Законом РМ проголошувалася суверенною і неподільною, демократичною і правовою державою з республіканською формою правління, спрямованою на побудову соціально-орієнтованої ринкової економіки, що ґрунтується на приватній і державній(публічній) формах власності та вільній конкуренції. Виключне право на усі багатства надр, водних, лісних інших природних ресурсв, повітряний простір, шляхи сполучення належать державі.

Конституцією (ст.11) проголошується постійний нейтралітет РМ, не допускається розміщення на її території збройних сил інших держав. Державною мовою РМ визнається молдовська мова, що функціонує на основі ла-

тинської графіки. Держава визнає і охороняє право на збереження, розвиток і функціонування «русского языка» та інших мов, які використовуються на території країни; а також сприяє вивченню мов міжнародного спілкування (ст. 13). У ст. 17 про громадянство відсутня позиція щодо подвійного громадянства, значить воно на території республіки не допускається. Всупереч цьому, порушуючи конституційну норму суверенної держави, РФ та Румунія надають у масовому порядку подвійне громадянство для жителів Молдови, для використання цього інституту права як вагомий важіль для поширення свого впливу у ній. Законодавство Росії та Румунії передбачає надання подвійного громадянства у спрощеному порядку відповідно для росіян та румунів, які проживають в інших країнах. Кількість громадян РФ у Придністров'ї досягла 220 тисяч, тобто усе доросле населення краю має паспорти РФ. Кілька тисяч таких громадян проживає на решті території РМ. У той же час до 0,5 млн. громадян РМ отримали громадянство Румунії. Із 6-ти членів Конституційного суду РМ 4 мають також подвійний статус. Великодержавницькі парламентарі Румунії постійно виношують плани щодо надання подвійного громадянства для усього населення РМ, але цього не відбувається через однозначний спротив європейських інституцій та Росії.

Статтею 110, п. 2 Конституції РМ проголошується, що населені пункти лівобережжя Дністра можуть отримати особливі форми та умови автономії відповідно до особливого статусу, що визначатиметься спеціальним законом. До нинішнього часу такого закону немає, оскільки позиція Кишинєва та Москви не співпадають у питаннях статусу Придністров'я та умов його перебування у складі РМ. У постанові Конституційного Суду РМ 2016 р., як і у рішенні ПАРЕ, було вказано на те, що

Придністров'є є окупованою територією Росії. Проте керівники РМ, у т.ч. й числі й нині діюча президентка Майя Санду, уникають оцінок, що війська РФ у цьому краї є окупаційними, а не миротворними, хоча й не заперечують цього.

Статтею 111 (7 пунктів) Конституції РМ визнаються права і порядок функціонування Автономно-територіального утворення (АТУ) Гагаузії у складі РМ. Про порядок застосування мов на цій території нічого не сказано. У рішеннях автономного місцевого органу влади АТУ Гагаузії зазначено про використання на цій території трьох мов – молдовської, гагаузької, російської [10].

Незважаючи на те, що існування сепаратної ПМР забезпечувалося всебічною допомогою та збройними силами РФ, Кишинів постійно вдавався до формування цивілізованих відносин з Росією та порозуміння у питанні й щодо Придністров'я. 21 жовтня 1994 р. у Москві глави урядів РФ та РМ (В.Чорномірдин та А.Сангелі) підписали «Угоду про правовий статус, порядок і терміни виведення військових формувань РФ, що тимчасово знаходяться на території РМ». У ст. 2 цієї угоди зазначалося, що перебування військових формувань РФ на території РМ є тимчасовим. Із вступом в силу цієї угоди виведення військ передбачалося через три роки «після політичного врегулювання придністровського конфлікту та визначення особливого статусу Придністровського регіону Республіки Молдова» [11].

З укладенням 28 листопада 1994 р. Угоди про партнерство та співробітництво РМ з ЄС, що вступила в силу 1 липня 1998 р., у Молдові посилилися проєвропейські позиції. Відповідно парламент РМ не схвалив угоди Чорномірдіна-Сангелі. У Заяві про політичне врегулювання Придністровського конфлікту, підписаної у Москві 19 січня 1996 р. між РФ, РМ, ПМР та Україною, визна-

вався особливий статус Придністров'я як складової частини єдиної і територіально цілісної держави. Україна та РФ висловили готовність стати гарантами дотримання такого статусу цього регіону, передбачалося запрошення до миротворчої діяльності й українських військових. Черговою надією на зближення позицій сторін слугував Меморандум про основи нормалізації відносин між РМ та Придністров'ям, підписаний 8 травня 1997 р. главою уряду РФ Є. Примаковим у Кишиневі. Молдова визнавала існування у межах РМ окремого державно-територіального утворення Придністров'я зі своєю Конституцією, офіційними мовами та правом на самостійну зовнішньо-економічну діяльність. Обидві сторони визнавали єдність РМ, належність ПМР до її складу, але кожна сторона конфлікту по-своєму трактувала формулу існування РМ як «спільної держави». Для РМ «спільна держава – це єдина територіально цілісна республіка з наданням Придністров'ю широкої автономії у її складі», тоді як РФ розглядала це положення як «рівноправну суб'єктність» РМ та ПМР у загальній державі. Тому далі декларацій справа не рухалася [12, с. 246].

Визначення моделі розбудови держави та статусу молдовської мови також постійно супроводжується гострим політичним протистоянням у суспільстві та на усіх рівнях органів державної влади. У першому десятилітті незалежної Молдови можна виділити три домінуючих напрямки: промолдовський, уніоністський/прорумунський, федеративний/проросійський. Прихильники першого відстоюють самостійність, унітарність РМ, пріоритет інтересів корінного етносу та доцільність одномовності над двомовністю (молдовської та російської мов). На їх думку, конституційний статус молдовської нації та мови сприяє збереженню самобут-

ності і швидкого розвитку молдовського народу і самостійності держави. Вони виступають за незалежність РМ, є противниками об'єднання з Румунією.

Другі – уніоністи вважають, що Молдова є частиною Румунії, а її населення – румунами, мова у них спільна. Більшість сучасних лінгвістів не виділяють окремо молдовську мову, вважають її однією з діалектів румунської мови. Послідовники унії відмовляються визнавати молдовську мову окремою, заперечують існування окремого молдовського народу-нації та самостійної Молдови, тобто є прихильниками об'єднання її з Румунією. За їхніми твердженнями – це один народ, розділений у минулому великими імперіями – Османською, Габсбурзькою та Російською/Радянською. Третя сила представлена національними спільнотами («русскими», українцями, гагаузами, болгарамі), які вимагають федеративного облаштування РМ, визнання молдовської та російської мов державними, забезпечення прав національних спільнот. З плином часу уніоністські та проросійські сили почали слабнути, натомість посилюватися прихильники незалежної і європейської РМ. Основна частина населення РМ почала все з меншим ентузіазмом підтримувати прорумунську та проросійську політику. За даними останнього перепису населення РМ 2004 р. (Придністров'є участі у ньому не брало) та соціологічних опитувань біля 75% жителів РМ назвали себе молдованами і лише 2% – румунами. При цьому молдовську мову назвали рідною біля 60%, а румунську мову – біля 16% населення.

Серед різних політичних сил та відповідно і у парламенті Республіки Молдова з 2012 р. не вщухає боротьба за зміну назви державна «молдовська мова» на «румунську мову», але для цього так і не вдалося зібрати конституційну більшість депутатського корпусу. Незважа-

ючи на це, Конституційний Суд РМ зробив 5 грудня 2013 р. власне роз'яснення щодо правильного трактування мовної статті 13 Конституції: державною мовою РМ є румунська мова, як записано у постанові Верховної Ради МРСР 1989 р. та у Декларації про незалежність Молдови 1991 р., а не молдовська мова, як визначено у Конституції. Норма Декларації про те, що державною мовою є румунська мова, є чинною і дане положення має бути замінене у відповідній статті Конституції. Згодом уряд РМ 31 жовтня 2017 р. прийняв постанову, якою рекомендував у статті 13 Конституції замінити словосполучення «молдовська мова, що діє на основі латинської абетки» визначенням «румунська мова». Після інавгурації Президентки М.Санду 24 грудня 2020 р. на офіційному сайті глави держави відразу ж було замінено назву державної мови з молдовської на румунську. М.Санду запропонувала 21 квітня 2021 р. парламенту РМ розглянути питання щодо внесення поправок до Конституції для офіційного перейменування державної мови з молдовської на румунську. У Декларації про державну незалежність МРСР від 27 серпня 1991 року державною мовою було визначено румунську мову. А у Конституції РМ 1994 р., ст. 13 державною мовою проголошена молдовська на основі латинської графіки. Ця правова колізія постійно породжувала гострі дискусії у молдовському суспільстві усіх рівнів. Таким чином, М. Санду прагнула у правовий спосіб закріпити відповідну постанову Конституційного суду від 5 грудня 2013 р. та рішення уряду РМ у жовтні 2017 р. про те, що проголошена у Декларації про незалежність від 27 серпня 1991 р. державність румунської мови у РМ є чинною. Рекомендувалося внести до Конституції РМ відповідну зміну назви мови, що державною мовою є румунська замість молдовська, щоб завершити дискусії навколо даного питання. Прогнозувалося

також швидке прийняття нової конституції та централізація влади на унітарних засадах [13, с. 5].

Правники РМ вважають, що таке рішення КС Молдови порушує ст. 7 Конституції РМ про те, що Конституція є вищим законом РМ і ніякий інший закон чи правовий акт, що суперечить її положенням, не має юридичної сили. Таку поправку має здійснити парламент РМ. Незважаючи на такий правовий казус, у всіх сферах життя РМ назва «молдовська мова», починаючи з 2014 року, була замінена на назву «румунська мова». Назва «молдовська мова» залишилася у вжитку лише у невизнаній ПМР. Внесена пропозиція М.Санду у січні 2023 року була прийнята парламентом 16 березня 2023 року.

Відомий дослідник у сфері етнополітичних і етнокультурних процесів у РМ, зокрема історії розвитку української та російської спільнот у цій країні, професор Степанов В.П., розглядаючи феномен молдовської ідентичності, зробив висновки про те, що Молдова є єдиною свого роду країною на пострадянському просторі, в якій найбільш активна частина етнічної еліти після розпаду СРСР відмовилася від власної ідентичності і проголосила на території РМ верховенство румунських етнокультурних цінностей над молдовськими. З цих причин на лівобережжі Дністра такий вибір Молдови було відторгнуто і самопроголошено незалежну ПМР, а на півдні РМ – Гагаузьку автономію [14].

Автор, отримавши ґрунтовну фахову підготовку в академічних установах Кишинева, Києва, Москви, маючи великий досвід наукової, викладацької і керівної діяльності (достатньо відзначити його перебування на посаді ректора Придністровського університету ім. Т.Г. Шевченка у Тирасполі), поділяючи прогресивні погляди вченого Губогло М. Н. (Москва), який відійшов у вічність у 2019 році, все ж однобоко почав розглядати процеси

державо- і націєтворення у РМ. Він недооцінював і навіть де в чому замовчував злочинні наслідки переведення молдовської мови на «русский алфавит» у кінці 40-х рр., політику масового зросійщення в СРСР усіх «нерусских націй», народностей і етносів, у тому числі й на території Молдови. Автору не слід було проводити паралелі між сепаратизмом Придністров'я та Гагаузії. Перший витвір носив виключно антидержавний і промосковський характер, тоді як Гагаузія набула статусу автономії у межах Конституції РМ. Не можна викреслювати й таку сторінку в історії Молдови як масові депортації молдован до Сибіру при одночасному масовому вселенні російськомовного населення на територію РМ. Замовчування тяжкого минулого бумерангом б'є по тих, хто про це забуває.

Переїзд Степанова В.П. з Молдови до РФ, де він очолює кафедру в Орловському університеті, мабуть, стало наслідком його несправедливих оцінок розвитку державотворних процесів у РМ. Ігнорування національними інтересами титульної нації кожної пострадянської держави, як і прихильності до переважання інтересів національних спільнот над прагненнями титульних націй та правлячих еліт суверенних країн не сприяє виробленню об'єктивної позиції науковця. Міжнаціональні відносини у кожній державі вимагають виключно виваженого підходу, врахування історії їх формування, усіх негативних і позитивних факторів, які мають і тим більше справляють значний вплив на сучасні процеси. У кінцевому підсумку, еміграція Степанова В.П. з Молдови до РФ є великою втратою для історичної науки не тільки Молдови, але й України.

РМ, згідно з чинною Конституцією, не планує вступати ні в НАТО, ні в ОДКБ. Її мета на міжнародній арені зводиться до набуття членства в ЄС і забезпечення

успішного співробітництва з усіма іншими політичними та економічними центрами, у тому числі й з ЄАЕС. У прийнятій урядом РМ 8 лютого 1995 р. Концепції зовнішньої політики положення Конституції щодо постійного нейтралітету набуло конкретного тлумачення: Молдова зобов'язувалась не брати участі у збройних конфліктах, військово-політичних формуваннях або політико-економічних союзах з метою недопущення розташування на своїй території військових сил інших держав. Незважаючи на такі однозначні рішення парламенту і уряду Молдови щодо постійного нейтралітету, РФ продовжує активно підтримувати сепаратизм у Придністров'ї, утримувати у цьому краї свої збройні сили, які не дозволяють Кишиневу відновити контроль у ньому. Військова окупаційна присутність РФ на теренах унітарної та позаблокової Молдови є грубим порушенням її суверенітету, свідченням пасивної позиції ООН, впливових світових держав. Користуючись цим, РФ прагне у такий спосіб не допустити вступу Молдови та України до європейських структур, змусити ці країни відмовитися від унітарного державотворення і запровадити модель федеративного устрою, що у перспективі сприятиме перетягуванню їх до виключної сфери впливу Росії.

Дослідження конституційного процесу у Придністров'ї підтверджує, що саме такий статус РФ намагається запровадити на території обох частин спільної держави. Відповідно до Конституції 17 січня 1996 р. ПМР проголошувалася парламентсько-президентською республікою, в якій посада президента визначалася ключовою у виконавчій владі. Перший президент ПМР Ігор Смірнов з 2000 р. ініціював розробку нової конституції, щоб замінити парламентсько-президентську модель на виключно президентську, в якій за президентом закрі-

плювалися усі функції виконавчої та значна частина законодавчої влади. Він мав обиратися на необмежений строк. У ПМР передбачалося сформувати тоталітарну модель влади на зразок РФ, що породило затяжну терміном майже в 11-ть років конституційну кризу. Лише 18 листопада 2009 р. парламент остаточно відхилив законопроект І. Смірнова, а новообрана Конституційна комісія розробила проект нової Конституції, яку Верховна Рада ПМР ухвалила аж 29 червня 2011 р. У ст.1 Конституції зазначається, що Придністров'є – є суверенною, незалежною, правовою державою, яка самостійно здійснює владу на підконтрольній їй території, приймає закони, виконує їх та забезпечує їх захист у судовому порядку. Відновлювалася парламентсько-президентська форма правління, визнавалися багатонаціональний склад ПМР, подвійне громадянство його жителів. Усі проголошені – державна, приватна та інші форми власності – захищалися державою рівною мірою. За президентом зберігалися функції з попередньої конституції. Обиратися на посаду президента передбачено не більше двох термінів підряд. Ст. 5 зберігає право власності на землю і надра виключно за державою. Громадяни ПМР можуть користуватися ними лише на правах оренди. Ст. 12 визначає три офіційні мови на території ПМР – молдовську, російську, українську, які наділені рівним статусом. Але на ділі це положення не виконується, є декларативним, оскільки на усіх рівнях діяльності органів влади, суспільно-політичного, соціально-економічного та культурно-освітнього життя вживається виключно російська мова. Нечуваним є й те, що правопис молдовської мови у Придністров'ї продовжує зберігатися на російській кирилиці, тоді як на решті території РМ з вересня 1989 р. у цій мові відновлена латинська графіка. Молдовською та українською мовами у Придністров'ї

готуються лише окремі документи, а на телебаченні і радіомовленні – окремі програми, що торкаються виключно діяльності цих спільнот.

Слід відзначити, що у розділі 7 Конституції про збройні сили ПМР статус і порядок перебування військ іноземних держав на її території не визначено. Відсутність цього свідчить про те, що Москва в офіційних актах не розглядає ПМР як суверенну державу чи як складову РФ, вона дотримується виключно угод з РМ щодо статусу і порядку тимчасового перебування російських військових миротворчих частин на її території, тобто у Придністров'ї.

Непідпорядкованість Придністров'я владі РМ змусила керівництво Молдови з середини 90-х рр. ХХ ст. шукати вихід із такого становища. Реально мислячі представники еліти РМ усвідомили збитковість політики формування мононаціональної держави і погодилися на те, що засади державотворення мають удосконалюватися і враховувати справедливі інтереси й опонентів. Як стверджується більшістю молдовоцентричних суспільствознавців, законодавство РМ у сфері забезпечення прав національних спільнот, на той час уже відповідало міжнародним нормам і у більшості положень було більш демократичним, ніж у ряді інших постсоціалістичних держав. Подібні висновки не зовсім відповідають дійсності. Законодавча база РМ щодо забезпечення прав національних спільнот, культурно-освітнього та громадського розвитку, захисту їх мовних інтересів та національно-культурного надбання сформована належним чином. Право на навчання рідною мовою і застосування мови у різних сферах закріплено у Конституції РМ 2010 р., у ряді законів та важливих рішень. Серед них: Заява від 19 січня 1996 р. про політичне врегулювання Придністровського конфлікту, підписана у Мо-

скві між РФ, РМ, ПМР та Україною, якою визнавався особливий статус Придністров'я як складової частини єдиної і територіально цілісної держави. Закон РМ від 22 липня 2005 р. «Про основні положення особливого правового статусу населених пунктів лівобережжя Дністра (Придністров'я)», підтвердивши унітарний характер держави. Застосування мов національних спільнот регламентується законами «Про функціонування мов на території Молдавської РСР (РМ)», «Про освіту», «Про права осіб, які належать до національних меншин, та правовий статус їх організацій», «Про затвердження Концепції національної політики Республіки Молдова», «Про особливий правовий статус Гагаузії (Гагауз Єрі)», «Про основні положення особливого статусу населених пунктів лівобережжя Дністра (Придністров'я)».

Насправді у республіці набуває все більшого розвитку тенденція щодо обмеження діяльності усіх установ, у тому числі й навчальних закладів з російською мовою викладання, і переведення їх на державну мову. Нерівноправне становище мов у РМ все більше проявляється не у названих вище законодавчих актах. Воно забезпечується в інструкціях та підзаконних рішеннях, які здебільшого не доступні для широкої громадськості. Політика Кишинєва спрямована на сприяння і залучення до оволодіння молдовською мовою усіма національними спільнотами, у тому числі й російськомовним населенням, задля того, щоб вони активніше вливалися у молдовське суспільство, ставали рівноцінною його складовою і не почувалися людьми нижчої якості. Без знання мови подолати подібні перешкоди дуже складно. Увесь документообіг у державній, політичній, економічній, соціальній, культурній і духовній сферах почав здійснюватися державною мовою. Передбачається внесення змін до Конституції РМ про посилення застосу-

вання у житті країни англійської мови, яка має посісти місце російської як колишньої мови міжнаціонального і міжнародного спілкування. Одним з типових документів, який засвідчує про поширення цієї уніфікованої тенденції є Кодекс про телебачення і радіомовлення, прийнятий 27 липня 2006 р. Відповідно до статті 11-ї Кодексу з 1-го січня 2010 р. розпочалося забезпечення не менше 70% частот для програмних комплексів, які функціонують на державній мові, тобто молдовській, і не менше 80% ефірного часу виділяється для вітчизняних інформаційно-аналітичних передач. Спроба відновити навчання дітей у школах Молдови на основі підготовленого у Бухаресті підручника «Історія румунів» з вересня 2012 року у черговий раз провалилася, як і у 2002 році. На вимогу ОБСЄ його вилучили із навчального процесу РМ. Причина: матеріали являються ксенофобськими, роз'єднують молдовське суспільство, принижують гідність окремих національних спільнот. Як стверджує Суляк С.Г., такий підручник ображає усі національні спільноти, починаючи від молдован, росіян, українців, болгар, євреїв, гагаузів, які складають єдину політичну націю РМ [15, 1) с. 17, 20, 21, 23; 2) с. 19, 21; 3) с. 80, 81, 82].

Молдова, на відміну від України, упродовж 2003-2022 рр. не ратифікувала Європейську Хартію міноритарних мов та мов меншин, які зникають, не забезпечила відповідних умов для розвитку мов української, російської, гагаузької, болгарської національних спільнот на основі кращих міжнародних стандартів, які були класифіковані за рекомендацією Європейської Комісії як «регіональні мови чи мови меншин», не виконала стратегічних завдань, пропонованих ЄК, про забезпечення інтеграції національних меншин до молдовського соціуму.

У зв'язку з цим виникає запитання, чому саме в Укра-

їні та Молдові, всупереч тому, що перша більшою мірою забезпечує права національних спільнот, а друга – меншою, однак у цих двох країнах процвітає однакового рівня войовничий сепаратизм, вчиняються громадські акції, публічні виступи, обнародуються матеріали у ЗМІ, які межують з антидержавною політикою, а для РФ та Румунії, які не ратифікували положень Хартії та інших важливих міжнародних документів і в яких міжнаціональні проблеми, протистояння позначаються особливою гостротою, жодних серйозних загроз у цій царині не виникає. РФ та Румунії, які так активно прагнуть сприяти вирішенню міжнаціональних проблем у Молдові та в Україні, у внутрішній політиці на ці ж питання не звертають уваги, бо керуються виключно державницькими принципами єдиноначалія та централізму. Останні ігнорують у цьому відношенні міжнародним правом і навіть вимогами впливових держав та організацій. У централістських, авторитарних державах права національних меншин чітко окреслені. І прагнення їх покращити чи вирішити поточні проблеми досягаються шляхом діалогу представників спільноти з офіційними органами держави, громадянами якої вони є. У своєму житті вони не піддаються жодним іноземним деструктивним впливам. Значною вадою кожної демократичної держави є відсутність такого правопорядку, який спрямований виключно на гармонізацію, а не на підпорядкування інтересів окремих соціумів та усіх чинників суспільства і держави. Зважаючи на наявність гострих міжнаціональних конфліктів в Україні та Молдові, слід відзначити, що забезпечення інтересів національних спільнот має бути захищеним надійним правовим чином від внутрішньої анархії. А на інспіровані зовнішні виклики, вплив, зазіхання і сепаратизм влада має діяти рішуче.

Компромісні ініціативи РМ щодо Придністров'я, зокрема витіснення прорумунських сил на другорядні позиції, проголошення нейтрального статусу на міжнародній арені, пошуки взаємоприйнятних відносин з РФ, не сприяли врегулюванню придністровської проблеми. Лідери ПМР продовжують не погоджуватися на домінування молдовоцентричної ідеології у РМ, посилення її проєвропейського курсу, вимагати, щоб пріоритетом зовнішньої політики РМ залишалася виключна орієнтація на РФ. Така діяльність лідерів російськомовної спільноти носить антидержавні ознаки, тому вони рано чи пізно мають за це нести відповідальність. Слід віддати належне правлячим колам РМ, які, незважаючи на такі реалії, продовжували і на початку 10-х років ХХІ ст. формувати і зміцнювати стосунки з РФ, Україною, Румунією та ЄС на рівноправних засадах. Після перемоги на президентських виборах РМ у 2001 р. комуністичних сил Президент РМ В.Воронін обрав пріоритетним курс на поглиблення стосунків з РФ та СНД, взявся за запровадження російської мови як другої державної, сподіваючись, що це допоможе швидко вирішити проблему сепаратизму на лівому березі Дністра. Це, нарешті, сприяло підписанню 19 листопада 2001 р. у Москві базового Договору про дружбу і співробітництво між РФ та РМ.

У ст. 1 цього Договору відзначалося, що обидві сторони зобов'язувалися розвивати свої відносини на основі загальних принципів і норм міжнародного права: «суверенної рівності, незастосування сили чи загрози силою, непорушності кордонів, територіальної цілісності, політичної незалежності, мирного врегулювання спорів, невтручання у внутрішні справи, поваги прав та основних свобод людини, рівноправ'я і права народів на самовизначення, співробітництва між державами, до-

бросовісного виконання обов'язків з міжнародного права». Ст. 2 зобов'язувала обидві сторони всебічно сприяти швидкому врегулюванню локальних і регіональних конфліктів на основі дотримання Статуту ООН, рішень ОБСЄ, а також міжнародних актів у сфері захисту прав і основних свобод людини. У ст. 5 фіксувалося, що кожна із сторін буде утримуватися від будь-яких дій, що завдають шкоди другій стороні, «її суверенітету, незалежності і територіальній цілісності». «Сторони засуджують сепаратизм у всіх його проявах і зобов'язуються не підтримувати сепаратистські рухи». У наступних положеннях зазначалося, що сторони: «будуть розвивати і розширювати двосторонні економічні відносини на основі рівності, взаємної вигоди та довірчого партнерства» (ст.7); не будуть застосовувати дискримінаційні заходи одна до одної у своїх взаємних економічних відносинах» (ст.8); захищатимуть в установленому порядку права своїх громадян, які проживають на території другої сторони, відповідно до загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права. «Питання подвійного громадянства будуть регулюватися на основі окремої угоди між сторонами» (ст.16). Такої угоди не вдалося підписати, оскільки у Конституції РМ закріплено єдине громадянство і подвійного не передбачено.

Під час зустрічі у Києві у 2003 р. Росія запропонувала Молдові та Придністров'ю план, представлений заступником голови уряду РФ Д. Козаком, що передбачав: формування єдиної молдовської держави на федеративних засадах з правом вето для Придністров'я на прийнятті рішень парламентом об'єднаної держави та з правом виходу цього конкретного суб'єкту із складу РМ у разі, якщо керівництво Придністров'я не згодне з рішеннями Кишинєва; надання російській мові статусу другої державної на всій території Молдови; щоб РМ проголосила

нейтралітет, не вступала до НАТО і ЄС, відмовилася від намірів об'єднатися з Румунією, приєдналася до Митного союзу (РФ, Білорусії, Казахстану). Крім того, Росія також планувала зберегти свою військову присутність ще на кілька десятиків років [16, с. 41].

Пропозиції Кишинєва спрямовувалися на поглиблення взаємовигідних двосторонніх відносин у головних сферах, насамперед у торговельно-економічній та культурно-освітній, визнання територіальної цілісності РМ, унітарної моделі її розвитку з окремих автономними утвореннями у складі єдиної держави, підтримки проектів про інтеграцію Придністров'я до РМ, про розбудову обома цими сторонами спільної держави, згоди на особливий статус автономії для ПМР, що був значно вищим від автономії для Гагаузії, поглиблення розвитку інтеграційних процесів РМ на єсівському та євроазійському напрямках, виведення російських військ з Придністров'я або заміну їх на міжнародні миротворчі сили.

Такі пропозиції не стали дорожньою картою для практичної реалізації положень Великого Договору 2001 року. Пропонувані Москвою умови відносин Росії та Молдови не відповідали рівню відносин двох суверенних суб'єктів міжнародного права, являлися інструментом нав'язування РМ односторонніх інтересів. Звичайно, керівництво суверенної держави не могло погодитися на таке зверхне ставлення РФ. Тим більше, коли їх у цьому підтримали лідери західних країн. Відмова Президента В. Вороніна у 2003 р. від цього плану була закономірною. Після цього влада РМ на усіх рівнях почала вимагати повного виведення російських військ з Придністров'я, підкреслювати невизнання незалежності ПМР, вказувати, що ця територія є невід'ємною складовою Молдови. Стосунки між Кишинєвом та Москвою надовго охолону-

ли. Минуло більш як 21 років, але основні положення Великого Договору так і не були розвинуті і конкретизовані, тому й не виконувалися. На жаль, основні пункти проекту Д. Козака відповідали умовам відносин метрополії та колонії, дещо кращим від васальних часів монголо-татарської орди, османського іга чи російсько-радянської імперії. З цих причин втрачені мінімальні шанси для врегулювання двосторонніх відносин, оскільки Москва керувалася лише своїми інтересами і усе робила для того, щоб не допустити втрати жодного важеля впливу на РМ. У відповідь парламент РМ схвалив 22 липня 2005 р. закон «Про основні положення особливого правового статусу населених пунктів лівобережжя Дністра (Придністров'я)», підтвердивши унітарний характер держави. Російські молдовознавці вважають, що з прийняттям цього закону шанси для номалізації двосторонніх відносин, врегулювання придністровського питання, для досягнення єдності і цілісності РМ були втрачені. З тих пір політичного вирішення проблеми так і не було знайдено, конфлікт залишився замороженим, а країна – розділеною. Ними наголошується, що попередньо підписані Молдовою документи (1992, 1997 рр.) дозволяють Кремлю тримати РМ в орбіті своїх інтересів при усіх змінах влади у цій країні [17, с. 117, 118].

Упродовж 2004 – 2005 рр. тристоронній формат переговорів (РФ, РМ, ПМР) переріс до п'ятистороннього рівня (додалися Україна та ОБСЄ). Великі надії поклалися на врегулювання придністровського конфлікту після формування у 2005 р. нового формату «5+2» (Молдова і Придністров'я – сторони конфлікту, Україна, Росія, ОБСЄ – посередники, ЄС та США – спостерігачі). У червні 2006 р. міністр закордонних справ України Б. Тарасюк запропонував розширити існуючий формат переговорів з врегулювання цього питання, запросивши Румунію, яка на

вимогу Москви і Тирасполя через підтримку Кишинєва влітку 1992 р. збройно витіснити російські війська з Придністров'я, була виключена з 4-х стороннього формату. Під час обговорення українська ініціатива була розкритикована Росією та Тирасполем й відхилена, тоді як інші учасники та спостерігачі засідання на таке рішення не реагували.

Україна з самого початку придністровського конфлікту виступала активним учасником його врегулювання як на двосторонньому, так і на багатосторонньому рівнях. Ще у 1992 р. Україна заявила про підтримку територіальної цілісності РМ. З 1996 р. вона брала участь у врегулюванні проблеми як держава-гарант, а з 2005 р. – як посередник у форматі «5+2». В усіх цих форматах позиція України незмінна: врегулювання конфлікту виключно політичними засобами на основі дотримання принципів суверенітету та територіальної цілісності РМ; набуття територією Придністров'я автономії у складі єдиної держави – Молдови [18, с. 11].

Упродовж квітня – травня 2005 р. на п'ятисторонній зустрічі уважно розглядався план Президента України В. Ющенка щодо мирного врегулювання придністровської проблеми на основі міжнародного права зі збереженням Придністров'я у складі РМ на правах автономної республіки і без права виходу із її складу. Замість виведення російських військ пропонувалося створити групу миротворчих військ з представників РМ, ООН, Придністров'я і поставити їх під контроль міжнародних і цивільних спостерігачів. План В.Ющенка найбільше відповідав інтересам РМ та України. Але у Москві його відхилили, бо оцінили його таким, що спрямований на зниження впливу РФ у регіоні. Навіть відзначалося, що цей план було узгоджено у НАТО. Інші спостерігачі знову не продемонстрували своєї принциповості.

Для Молдови у стосунках з РФ потрібні були не декларації про те, що вона опікується територіальною цілісністю РМ і не визнає незалежності ПМР. Підтримка і збройний захист Росією сепаратизму у РМ було зухвалим втручанням у її внутрішні справи і прямим порушенням територіальної цілісності незалежної держави. До цього з боку Москви додавалися постійні провокації, спрямовані на поглиблення економічної нестабільності у РМ, маніпулювання торговельними стосунками, недопостачанням енергоносіїв, штучні обмеження і вибіркові допуски товарної продукції РМ на російські ринки, спрямовані на збільшення заборгованості РМ перед РФ, щоб вона не відірвалася від її енергетичного крючка, а постійно перебувала у залежності від неї. У Кишиневі остаточно почали оцінювати поведінку РФ по реальним справам, а не по замаскованим вчинкам і сценаріям, які ніколи не озвучувалися і не пояснювалися, проте для тих держав, яких це торкалося, вони ставали смертельно небезпечними. Допомогти своєчасно розгадувати їх і вживати належні контрзаходи для їх нейтралізації міг лише досвід правлячої еліти та надійна міжнародна опора.

Невдачі усіх форматів врегулювати придністровський конфлікт та покращити двосторонні відносини з Росією підштовхнули Кишинів до посилення проєвропейського курсу. З підписанням РМ у 2005 р. Плану дій з ЄС розпочалося вироблення як нової стратегії зовнішньої політики, якою європейська інтеграція визначалася пріоритетною, так і вирішення внутрішньополітичних проблем, зокрема врегулювання питання Придністров'я. При таких умовах спільні дії Молдови та України за підтримки США, ЄС та ОБСЄ відносно Придністров'я активізувалися. Зокрема, з березня 2006 р. розпочалася підготовка договору України та Молдови про відновлення митної

юрисдикції РМ на Придністровській ділянці українсько-молдовського кордону, започаткувалося запровадження умов митного режиму та режиму перетину на цій ділянці кордону відповідно до законодавства України та РМ. Без дозволу РМ жодні митні оформлення Придністров'я Україною не розглядалися. Виробники ПМР у торгово-економічному, митному плані були повернуті під юрисдикцію РМ, що позитивно позначилося для експортерів Молдови і Придністров'я. Зрозуміло з чийого подання, керівництво ПМР заголосило про величезні економічні втрати від запроваджених умов. Обсяги зовнішньої торгівлі ПМР зросли, але виручка від неї почала надходити до Кишинева, а потім лише частина від неї – до Тирасполя. ПМР оцінила такі умови договору блокадою та економічною смертю для Придністров'я і виступила проти нього. РФ рішуче підтримала позицію Тирасполя і засудила такі дії України і РМ, бо, мол, вони спрямовані на дестабілізацію становища в регіоні. Під натиском Москви Україна призупинила дію цього договору [19, с. 44, 45].

Позиції РМ, РФ й ПМР щодо правового статусу Придністров'я у складі РМ залишаються незмінними. Кишинів розглядає його як окреме адміністративно-територіальне утворення (АТУ) з особливим правовим статусом, що являє собою невід'ємну частину РМ. Повноваження такого АТУ перевершують права автономного утворення Гагаузії, відповідно до незрівнянно вищого потенціалу і значимості Придністров'я для усєї країни. Однак, РФ й ПМР продовжують не погоджуватися з її вимогами, жодна пропозиція Кишинева до нинішнього часу не приймалася і не вирішувалася. Останніми вимагається забезпечення для Придністров'я права автономної республіки на федеративних засадах у складі РМ як її суб'єкта. На такий статус ПМР не погоджується ні РМ, ні

міжнародні учасники врегулювання конфлікту. Становище Придністров'я залишається не визначеним, а сам конфлікт набув замороженого стану. Визнання військового контингенту РФ у Придністров'ї як миротворчого на міжнародній арені не досягнуто. Систематичні вимоги РМ щодо виведення російських військ з території Придністров'я, заміну російських миротворців міжнародними силами, голубими касками ООН чи українськими миротворцями не задовільняються.

Користуючись економічною і політичною підтримкою РФ та володіючи значним промисловим і військовим потенціалом, ПМР продовжує розвиватися незалежно від державних інституцій РМ. Його населення вдалося до масового набуття громадянства РФ та України. Кількість громадян РФ цього краю досягла 220 тисяч, а України – понад 70 тис. чол., тобто усе доросле населення краю має іноземні паспорти. Цим самим воно потрапляє під захист відповідних держав. Стаття 2 Конституції РФ, ст. 7 Федерального закону РФ про громадянство, відповідні стратегії та укази президента РФ передбачають захист своїх громадян за кордоном із застосуванням всього арсеналу засобів, аж до використання збройних сил, незалежно від місця їх перебування. Відповідні положення міжнародного права цього не передбачають і не визнають. Акцент робиться на те, що збройний напад на громадян іншої держави ототожнюється із застосуванням сили щодо самої держави. Але РФ ігнорує такі положення міжнародного права і упродовж ХХІ ст. вдається до військових вторгнень, мотивуючи необхідністю захисту закордонних громадян РФ, права яких, на її думку, порушуються. У такий спосіб РФ прагне унеможливити успішну європейську інтеграцію РМ та поглиблене співробітництво з Румунією, повернути РМ до сфери свого домінування.

Першопричиною такого стану речей є неефективна позиція провідних країн як щодо посягань Росії на пострадянську Молдову, так і політику Кишинєва, спрямовану на поступове і цілеспрямоване витіснення російськомовного та українського населення з усіх сфер діяльності держави. Обмеження поширюються на активну діяльність цих спільнот у культурно-освітньому, радіо-і телемовному та інших видах ЗМІ, публічній роботі, суспільно-політичному та соціально-економічному житті РМ. Західний світ, не визнаючи незалежності ПМР і розглядаючи її як невід'ємну складову суверенної РМ, демонструє прихильність до розбудови Молдовської держави на умовах широкої автономії або федерації, погоджується на її нейтральний позаблоковий статус на зразок Австрії. Унітарна модель державотворення у РМ не знаходить одностайної підтримки у ЄС. Єдиною спільною позицією західних держав щодо РМ є їхня незгода на об'єднання Молдови як з Румунією, так і з Росією. В усіх інших аспектах позиція Заходу є страусиною, негативно впливає на успішний розвиток Республіки Молдова. Усе це сприяє РФ зберігати свою військову присутність, безперешкодно відстоювати свої гегемоністські інтереси у РМ, Україні та інших країн Східної Європи.

Слід відзначити, що наявні проблеми РМ стали наслідком як грубого втручання РФ у внутрішні справи Молдови, активної антидержавної діяльності імперськи налаштованого російськомовного населення Придністров'я, де його питома вага складає понад 2/3, так і дискримінаційної політики Кишинєва щодо немолдовського населення, який користується значною підтримкою молдовських націоналістів, уніоністів та з боку Румунії. Результати усіх всенародних референдумів у Придністров'ї у 1989-2006 рр. про його статус засвідчу-

ють про явну прихильність російськомовного населення до РФ на противагу ідеології уніонізму та молдовонізму. Серед трьох запропонованих пропозицій (про приєднання до РФ, залишатися незалежною, приєднатися до Молдови) населення цієї території з очевидною перевагою (понад 90%) висловлювалося за приєднання до Росії, а якщо та не прийматиме, то за розбудову самостійної, незалежної від РМ держави [20, 1) с.41; 2) с.117].

Керівництво РФ в односторонньому порядку продовжує звинувачувати саме еліту РМ у територіальному розколі Молдови, постійно наголошує, що без досягнення порозуміння з ПМР у Кишинєва немає шансів на успішний розвиток як на європейському, так і на східному напрямках, оскільки вона є занадто слабкою країною з економічної точки зору, залежною від зовнішніх суб'єктів. Значні іноземні інвестиції з ЄС справляють на РМ позитивний ефект, але вони неспроможні забезпечити стрімке економічне зростання РМ, через що країна перебуває у складній ситуації. Лише уміле поєднання умов ЄС та пострадянського простору, зокрема РФ та України, спроможе забезпечити прискорений розвиток Молдови. Компанії РФ володіють ключовими активами РМ, а енергетичне і сировинне забезпечення, як і ринки Росії є архіважливими для Молдови. РР на 98% залежна від імпорту енергоресурсів, лише за імпорт $\frac{3}{4}$ електроенергії витрачається третина ВВП. У торгівлі з РФ зовнішній державний борг РМ, починаючи з 1993 р. і до нинішніх часів, постійно складає 1,2 – 1,5 млрд. дол. Обсяги поставок енергоносіїв з РФ переважають експорт продукції РМ до РФ. Уряди обох країн систематично укладають угоди про шляхи врегулювання боргових зобов'язань РМ, їх реструктуризацію, про покращення умов трудової міграції РМ у РФ, про розширення співпаці в агропромисловому комплексі. Дуже перспективною

справою виглядають плани щодо збільшення експорту промислової продукції Придністров'я до РФ, поглиблення інтеграційних та коопераційних зв'язків, залучення потенціалу цього краю до потреб російської економіки. Досягнення порозуміння між елітами Кишинева і Тирасполя виглядає запорукою значного збільшення експорту Молдови до РФ та країн ЄАЕС, що сприятиме також зниженню рівня напруженості між ними і виробленню прийнятих компромісів. На думку відомого молдавського правознавця РМ А. Буріана ідея вирішення конфлікту між двома берегами Дністра на основі конфедералізації РМ не має перспективи. Розв'язання проблеми, на його думку, має відбутися на основі Конституції РМ, яка визначає унітарну модель її розвитку. Для цього спочатку потрібно консолідувати суспільство на молдовоцентричних принципах, а потім вирішувати це питання за федеративною формулою спільної держави [21, с. 39,41].

Серед усіх негативних чинників, які складають найбільшу перешкоду для успішної розбудови РМ, російський поки що залишається найбільшим. РФ прагне досягти своєї мети у РМ за допомогою вивірених сценаріїв. Спочатку Москва підтримала сепаратистів у Придністров'ї, потім довела протиріччя до гарячої фази, далі за допомогою армії позбавила юрисдикції Молдови на цій території, перетворила свої окупаційні війська на миротворців. Після цього сформувала квазідержавне утворення ПМР, підпорядковане Росії, ізолювала Придністров'я від РМ. Наступним кроком Москви стала вимога «конституційної» федералізації, насправді перетворення Молдови на аморфне конфедеративне утворення, що забезпечувало РФ постійну військову присутність у РМ і найбільше сприяло б втягненню РМ до ЄАЕС. Оскільки Молдова відмовилася від таких пропозицій Москви, то

остання паралізувала переговори щодо врегулювання проблеми, перевела її до стану замороженого конфлікту і розгорнула боротьбу за міжнародне визнання ПМР, гальмування економічного розвитку РМ, провал її планів щодо європейської інтеграції.

Для переконання РМ у перевазі євразійської, а не європейської інтеграції з боку РФ демонструвалися вагомі і досить пільгові умови співробітництва. На перших порах набуття членства у ЄАЕС означало б для Молдови незрівнянно кращі умови розвитку, ніж у ЄС. Закономірно, що такі пропозиції РФ поляризували позиції серед правлячої еліти і значною мірою суспільство РМ, сприяли погодженню у кінцевому підсумку на пріоритет як західного, так і східного вектора її відносин. Кишинів постійно вдавався до збалансованої зовнішньої політики на двох напрямках заради поглиблення співпраці, як з країнами СНД, насамперед з РФ, Україною, так і з Румунією, НАТО і ЄС. Такі дії були виправданими, мотивувалися потребами забезпечити сприятливі умови для розвитку економіки та соціальної сфери країни, які перебувають у тяжкому стані, врегулювати питання щодо великої заборгованості перед РФ, упорядкувати трудові відносини для значної кількості працюючих у РФ, ЄС та інших країнах, запобігати подальшому загостренню протистояння на сході країни і поглибленню компромісу у відносинах Кишинева та Тирасполя. Адже тривале окремішне існування РМ та ПМР зміцнювало різні ідентичності між жителями Молдови та Придністров'я. Виходячи з таких об'єктивних реалій, РМ вдавалася до ефективної співпраці як з ЄС, так і з ЄАЕС. Але правові умови цих двох інтеграційних спільнот не передбачають одночасного рівноправного співробітництва для конкретної країни. Можливості для балансування між цими двома центрами заради національних інтересів

РМ погіршувалися через загострення протистояння між РФ та ЄС і НАТО, кожен з цих двох полюсів прагнув до домінування у цій країні. Крім того, якщо інтеграція до ЄС сприяє інтересам титульної нації Молдови, зміцненню її державотворних процесів, то політика РФ переслідує мету федералізувати країну, забезпечити двомовність, прирівняти права російськомовного населення з молдованами. Керівництво РМ не може прийняти такі вимоги РФ, бо у порівнянні з ними ідеї про облаштування Молдови як моноцентричної держави користуються явною перевагою у суспільстві. Промолдовські сили дуже повільно досягали домінуючих позицій у країні, і у них не вистачає належних ресурсів та міжнародної підтримки для протидії наростаючому східному і західному впливу і збереження самостійного курсу. Допоки консолідації не було досягнуто у РМ, західні країни не вдавалися до активної її підтримки. А тим часом сепаратисти Придністров'я, підтримувані і захищені Росією, продовжували протидіяти зміцненню у РМ унітарної моделі. Придністровський сепаратизм ставав усе більшою загрозою для цілісності РМ, тоді як уніонізм витіснявся на другорядні позиції.

Після набуття Румунією у 2004-07 рр. членства у євроатлантичних структурах ситуація на міжнародній арені для Молдови дещо поліпшилася. Її відносини з Бухарестом почали поглиблюватися, відповідно інтеграція до ЄС ставала все значнішим вектором розвитку РМ. Сподівання на визнання і підтримку з боку Румунії домінування у внутрішньому житті Молдови центристських позицій, консолідації суспільства, зміцнення її державності підтвердилися. Ідеологія уніонізму про «об'єднання держави» у Бухаресті відійшли на задній план, першочерговою стала розгорнута активна допомога РМ у покращенні економічного та соціального стано-

вища, забезпечення її успішного євроінтеграційного шляху розвитку. На початку липня 2006 р. президент Румунії Т. Бесеску озвучив у формулі об'єднання Румунії та Молдови в єдину державу суттєві зміщення акцентів: «Румунія і румуни – єдина країна, єдиний народ, що залишився в Європі розділеним після возз'єднання Німеччини... Румунія все ще залишається розділеною на дві країни, і їх об'єднання відбудеться всередині Європейського Союзу і ніяк інакше». Діючи в унісон з Румунією, у тому ж липні 2006 р. уряд РМ схвалив Індивідуальний партнерський план (ІРАР) «Молдова – НАТО», де чітко зазначалося, що співпраця у такому форматі мала на меті проведення реформ у безпековій та військовій сферах Молдови, а не її бажання вступити до Альянсу.

Для посилення протидії черговому розширенню НАТО на Схід і зміцнення своїх позицій у ЦС Європі РФ використала у вигідному для себе міжетнічне заострення у Сербії у 2008 р., коли косовари цим скористалися і проголосили незалежність. За винищення косоварами сербів у Косово армія Сербії завдала ударів проти албанських сепаратистів, провела військові акції по винищенню і вигнанню албанців з Косово. Війська НАТО у відповідь завдали розгромних ударів по Сербії та її столиці – Белграду. Цим самим вони змусили останню припинити очищення цього краю від албанців, а косоварів відповідно – масове витіснення і винищення сербів у Косово. Позитивного результату вдалося досягти швидко. Але події у Косово не мали нічого спільного з тим, що почали витворяти російські війська у Грузії. З боку РФ це був акт окупації і підтримки сепаратистів проти суверенної Грузії, до складу якої ті території належали. Зухвалим виглядає пояснення РФ, що вона використала косівський прецедент для збройного захисту інонаціо-

нальностей у Абхазії і Південній Осетії від розправи Грузії над ними. Такої розправи не було, війська Грузії мали подолати сепаратизм і антидержавний заколот на визнаній міжнародним правом своїй території. Адже Росія вдалася до збройної підтримки сепаратистів на Кавказі заради анексії цих територій.

Наслідки цих акцій у Косово та в Абхазії і Південній Осетії виявилися не співставимими. Майбутнє Косово не передбачається у складі Великій Албанії, ні у статусі окремої держави. Воно існуватиме у конфедеративних відносинах із Сербською Республікою. А Москва визнала вихід Абхазії та Південної Осетії із складу Грузії і приєднання їх до складу РФ. Такими рішеннями РФ, на відміну від країн НАТО, продемонструвала свою загарбницьку, а не миротворчу політику. В результаті цього були породжені дуже небезпечні можливості з тяжкими наслідками для усіх складних регіонів у всій Європі. Не події на Балканах (сепаратизм албанців та заява главарів про вихід Косово із складу Сербії), а практична окупація Росією Придністров'я, а згодом Абхазії і Південної Осетії, визнання останніх незалежними і приєднання до складу РФ загострили безпеку у ЦС Європі. Невизнання РФ у своєму складі Придністров'я не відбулося лише через те, що це була завжди етнічна територія УСРР, яка з 1924 р. почала формуватися як складова Молдовської республіки і держави. На її захист від передачі до Московії виступили б одноставно не тільки Україна і Румунія, а й країни НАТО.

Можна припустити, що з 2009 р. у розбудові Молдовської держави остаточно завершився складний процес вироблення та реалізації молдовоцентричної національної ідеї, основою якої стали збереження територіальної цілісності і незалежності РМ, унітарної моделі з м'якими умовами (замість федералізації країни передбачалося

забезпечення широких автономних прав для національних спільнот), продовження курсу як на інтеграцію до ЄС, так і взаємовигідних стосунків на східному напрямку. З приєднанням РМ у 2009 р. до програми «Східне партнерство» прискорилося зближення Молдови з інституціями ЄС і НАТО заради запобігання черговому загостренню сепаратизму у Придністров'ї, зміцнення підтримки основ унітарності та існування двох автономії у цілісній державі. Певного успіху було досягнуто під час саміту Україна – ЄС (22 листопада 2010 р., Брюссель), за підсумками якого Україна та ЄС підтвердили загальну заінтересованість у збереженні територіальної цілісності Республіки Молдова та висловили надію на швидке поновлення офіційних переговорів у форматі «5+2» (Молдова, Придністров'я, Україна, Росія, ОБСЄ і як спостерігачі – ЄС та США).

У Стратегії національної безпеки РМ від 15 липня 2011 р. наголошувалося, що збереження територіальної цілісності Молдови є гарантією існування Молдови як суверенної і незалежної держави. Придністровський конфлікт оцінювався однією із головних загроз для національної безпеки РМ. Новообраний президент РМ Є. Шевчук вдався до налагодження зв'язків між сторонами конфлікту: відмінив стовідсоткові мита на імпорт товарів з Молдови, відновив вантажне залізничне сполучення (пасажирське сполучення було відновлено ще у 2009 р., коли через територію Придністров'я почав ходити потяг «Одеса-Кишинів»). У 2012 р. Україна та Молдова підписали угоду про спільне регулювання кордону терміном на 3 роки з автоматичним її продовженням. В угоді зазначено, що спільне патрулювання покликане протидіяти нелегальній міграції та злочинності, посилити контроль за тими ділянками кордону, що «можуть бути використані для його незаконного перетину».

У середині 20-х рр. відносини між сторонами конфлікту знову загострилися. ЄС, США, НАТО, ОБСЄ, Молдова та Україна продемонстрували зацікавленість у євроінтеграції Придністров'я у рамках єдиної Молдови. РМ, Україна та Румунія підтвердили позицію щодо якнайшвидшого вирішення придністровського конфлікту, але Росія продовжувала підтримувати ПМР, вимагати федералізації РМ, набуття Придністров'єм суб'єктності у складі цієї країни, надання російській мові статусу другої державної мови, не погоджувалася на виведення з цього краю військового контингенту РФ, заміну його на міжнародні миротворні сили ООН, чи на українські або на українсько-російські. Позиції обох сторін – РМ та РФ – залишилися різними. Навіть новий формат «5+2» не допоміг у черговий раз врегулювати конфлікт і забезпечити повноцінний самостійний розвиток Республіки Молдова. Вживані подальші міжнародні заходи також виявилися безсилими його врегулювати не тільки через деструктивну політику РФ, а й через вичікувальну позицію міжнародних організацій та впливових держав у цьому питанні.

У ході подальшого розвитку подій домінування інтересів РФ у ПС Європі поступово знижувався, але «заморожений» придністровський конфлікт залишився потужним важелем її впливу у цьому регіоні Європи. Росія прагне таким чином протистояти розширенню НАТО на Схід, хоча їй вдається лише уповільнювати цей процес, бо зупинити його неможливо.

Епохальними для РМ стали започатковані у 2010 р. переговори з ЄС, що набули рівня стратегічної співпраці Євросоюзу з Кишиневом. У відповідь розпочалося чергове загострення сепаратизму у Придністров'ї. Верховна Рада ПМР прийняла у грудні 2013 р. закон про застосування законодавства РФ на цій території. У березні 2014 р.

вона ж звернулася до Держдуми РФ з проханням розробити законопроект і схвалити його, який дозволив би прийняти ПМР до складу Росії. Такі акції ПМР не налякали Кишинів у просуванні своїх інтересів на європейському напрямку, тим більше, коли її прагнення знайшли рішучу підтримку у Єврокомісії. На саміті ЄС 27 червня 2014 р. Молдова підписала дві частини Угоди про асоціацію між Молдовою та ЄС, включаючи Угоду про глибоку та всеохоплюючу зону вільної торгівлі. 2 липня того ж року парламент Молдови ратифікував цю Угоду. Подібна угода України з ЄС була підписана у березні, червні 2014 р. і ратифікована 16 вересня 2014 р. Ця подія стала великим спільним проривом обох країн на європейському напрямку.

Даний акт набув закономірних протилежних оцінок в Україні, Румунії та РФ. Україна та Румунія схвально відреагували на цю подію. У Росії це викликало бурю невдоволення, внаслідок чого були запроваджені обмеження економічного характеру. РФ вдалася до підриву економічного становища РМ, щоб змусити її політичне керівництво переглянути своє рішення, відмовитися від євроінтеграції на користь співпраці з РФ.

Вторгнення весною 2014 р. російських військ у Крим та його окупація призвело до посилення блокади України на сході і півдні («ЛНР»/«ДНР», Крим) та на заході Придністров'ям поставило під загрозу цілісність української держави, підвищило можливість спроб РФ прорватися півднем до Молдови. Запобігаючи такому розвитку подій, уряд України 21 травня 2015 р. в односторонньому порядку денонсував угоду з РФ про транзит через територію України російських військових формувань до Придністров'я. Таке рішення стало ще одним кроком до порозуміння з Молдовою, зміцнення позицій України у РМ [22, с. 116, 161].

Загострення безпеки у районі причорномор'я та можливість «розмороження» придністровського конфлікту у свою чергу підштовхнуло Молдову інтенсифікувати діалог з ЄС та Україною щодо врегулювання ситуації на лівому березі Дністра. Зі свого боку Україна також активувалася задля поглиблення двосторонніх відносин з РМ, посилення контролю над ділянкою кордону України у районі Придністров'я та запобігання використанню її як «сірої» безпекової зони. 4 листопада 2015 р. між Україною та Молдовою було підписано ряд документів, спрямованих на посилення прикордонної співпраці в рамках місії EUBAM, зокрема дві угоди з транскордонного співробітництва для спрощення і прискорення переміщення товарів та іноземних громадян через спільний кордон в районах Придністров'я. Крім того, підписаною 24 листопада 2015 р. у Брюсселі між Україною та Молдовою угодою про посилення прикордонної співпраці було запроваджено відповідні до стандартів ЄС підходи у прикордонних, митних та податкових питаннях, а також надано консультативну допомогу експертів. Українсько-молдовський кордон співпадає з кордоном України і ПМР, тому це стало вагомим кроком у залученні Придністров'я до правового поля ЄС.

У відповідь влада ПМР заявила, що підписані у листопаді 2015 р. договори між РМ та Україною про прикордонне співробітництво є «блокадою» і «загрозою війни» Придністров'ю. Особливо її обурило запровадження митного контролю і режиму між РМ та Україною, демаркації українсько-молдовського кордону, зокрема на кордоні з ПМР протяжністю понад 300 км. З відновленням митної юрисдикції РМ на кордоні з Україною обумовило зниження неконтрольованої торгівлі між ПМР та РФ, їхнього впливу на Молдову і Україну. Президент РМ Воронін на початку грудня 2015 р. в черговий раз закликав

РФ вивести з ПМР свої «миротворчі війська». Це знову не подіяло. Співпраця України та РМ посилювалася всупереч наростанню проти них обох тиску з боку РФ, особливо у сфері енергетики.

РФ продовжує спекулювати й тим, що вступ Молдови до ЄС можливий лише у віддаленій перспективі, а до того часу вона має тісно співпрацювати з РФ, яка залишається для РМ найбільш вигідним торговельним партнером. Для підтвердження її правоти демонструвалися несприятливі наслідки запроваджених з її боку чергових економічних обмежень та загострення сепаратизму у Придністров'ї, які відразу ж завдавали відчутних збитків для економіки Молдови, дестабілізували внутрішнє становище. Для уникнення негативних наслідків економічного та сепаратистського характеру, РМ продовжує вдаватися до гнучкого балансування між двома інтеграційними спільнотами, вибудовувати взаємовигідне співробітництво як з ЄС, так і з Росією.

У внутрішньому житті РМ на рубежі 20-30-х рр. сформувалася консолідована позицію провідних політичних сил національні еліти РМ, в якій почали переважаєти промолдовський і незалежний курс країни. У той же час серед зовнішньополітичних пріоритетів РМ зберігається важливість для РМ обох векторів міжнародної діяльності щодо ЄС та СНД, насамперед РФ. Так, з обранням на виборах 2016 р. президентом Молдови лідера соціалістів І. Додона у черговий раз молдовсько-російські взаємини набули рівня стратегічного партнерства, зберігаючи при цьому збалансовану політику послідовного прозахідного курсу. Програмою діяльності уряду К. Габуріча (2015–2018 рр.) декларувалося прагнення Молдови проводити рівною мірою послідовну і збалансовану політику на двох напрямках – на західному (ЄС) і східному (РФ).

Складність політики балансування між двома інтеграційними проектами полягає й у тому, що з отриманням у 2018 р. статусу спостерігача у Євразійському економічному союзі, Молдова стала одночасно учасником трьох різних інтеграційних структур: двох зон вільної торгівлі (ЄС, СНД і ЄАЕС), що зобов'язувало її формувати особливі підходи для тристороннього співробітництва з Європейським Союзом, РФ, Євразійським економічним союзом.

Найбільшим гальмом для оздоровлення і розвитку відносин РМ з РФ є небажання останньої упродовж 30-ти років розв'язати Придністровський конфлікт в інтересах Молдови як суверенної і цілісної держави. Вина міжнародних чинників у цьому є також беззаперечною. Це свідчить про те, що міжнародний правопорядок, запроваджений країнами переможцями Другої світової війни, усе менше відповідає сучасному рівню розвитку цивілізації, інтересам і вимогам більшості титульних народів і суверенних держав. При цьому негативну роль відіграють і внутрішні чинники, які відбуваються у Молдові і Придністров'ї. Керівництво РМ категорично заперечує запровадження федералізованої та децентралізованої моделі державного устрою заради задоволення інтересів «русской» спільноти, яка сприймається не як конструктивна складова Молдовської держави, а як представниця колишньої окупаційної влади, провідниця імперських прагнень сучасної РФ, політика якої спрямована на руйнацію суверенної держави. Велике невдоволення для Кишинєва складають результати соціологічних опитувань, проведених в останні роки серед жителів ПМР, які свідчать не тільки про те, що абсолютна більшість з них прагне приєднатися до Росії чи стати незалежними, але й те, що вони не пов'язують свого майбутнього у складі РМ.

Сформований Москвою упродовж тривалого часу надійний ідеологічний розлом у РМ продовжує не тільки забезпечувати її інтереси у цій країні, а й впливати на її доленосні рішення. Соціологічні опитування середини і кінця 20-х рр. у Молдові показали, що питома вага як прихильників ЄС, так і Митного союзу з РФ була приблизно рівною, відповідно 40% та 42%, тобто не складала більшої половини опитаних. Тоді як у Придністров'ї доля прихильників приєднання до РФ становила понад 86%, а прихильників незалежності – 9% і лише 2% висловилося за повернення краю до Молдови. Крім того, у нинішні часи значною дестабілізаційною силою є й те, що серед жителів Придністров'я кількість негромадян РМ продовжує зростати. На противагу 247 тис. осіб, які є громадянами РМ, 220 тис. – громадянами РФ та понад 70 тис. чол. – громадянами України. Загальна чисельність жителів цього краю складає понад 300 тис. чол., а за ознаками громадянства цифра досягає 537 тис. мешканців [23, 1) с. 43,44; 2) с. 13; 3) с. 85; 4) с. 5]. Така велика різниця у фактичній і наявній чисельності населення пояснюється тим, що велика кількість жителів РМ, серед них і Придністров'я, знаходиться на заробітках, в основному у країнах Європи та Росії.

Така значна поляризація суспільства РМ між прихильниками молдовоцетричного, європейського та проросійського напрямків розвитку продовжує зберігатися. Це значною мірою перешкоджає зміцненню молдовоцетричних процесів у цій державі. Понад 55% дорослого населення Придністров'я мають подвійне громадянство (РМ, РФ та України), а на усій території РМ до 0,5 млн. осіб мають громадянство й Румунії. Усе це складає серйозну перешкоду на шляху консолідації суспільства, національних спільнот навколо державних інтересів РМ, оскільки такі чисельні маси здебільшого підтримують деструктивні позиції у РМ.

Важливого значення набула резолюція ГА ООН від 22 червня 2018 р. про повне і беззастережне виведення іноземних збройних сил з території РМ, підтримку територіальної цілісності РМ та її нейтралітет. Також наголошувалося про неприпустимість невиконання рішення Стамбульського саміту ОБСЄ 1999 р. про зобов'язання РФ вивести свої війська із Придністров'я. Нарешті, через 20 років активізувалася діяльність США, ЄС і НАТО по зміцненню єдності РМ, усуненню присутності РФ у цьому краї, особливо військової. США виступили за територіальну цілісність РМ, не визнали референдум 2006 року про незалежність Придністров'я. Однак і ці рішення поки що не знайшли своєї реалізації.

Міжнародний чинник продовжує негативно впливати на становище РМ. Такий стан речей складає велику небезпеку не тільки для РМ і України, але й для усіх країн Південно-Східної Європи. Євроінтеграційному курсу РМ протидіють РФ та ПМР, у яких пріоритети не змінюються: нейтральна РМ, її федералізація як умова залишення ПМР у складі РМ, небажання інтеграції РМ до ЄС, недопущення зближення РМ з Румунією з метою їх об'єднання, цілковита підтримка вступу Молдови до Митного союзу, а не до ЄС.

Припускається, що вирішення сучасних внутрішніх і міжнародних проблем на користь РМ відбудеться після формування спільного ефективного міжнародного фронту проти рашизму, перемоги України у війні проти Московії, консолідації суспільства на основі гармонізації інтересів титульної нації та етнічних спільнот, гнучкого поєднання молдовоністських та західноєвропейських цінностей, пріоритеті європейського вектору її розвитку, ефективності відносин з оновленою демократичною Росією. Це забезпечить демілітаризацію Придністров'я, зникнення домінування імперських ам-

біцій РФ у ПС Європі, прискорить розв'язання проблем на користь суверенної і цілісної РМ. Такий сценарій є найбільш прийнятним для усіх народів ПС Європи, насамперед молдовського та українського.

Уряди РМ упродовж 2019-2022 рр. докладали великі зусилля, щоб консолідувати суспільство, зміцнити політичне, економічне і соціальне становище країни, збалансувати міжнародну політику шляхом продовження процесу ефективного і повного виконання положень Угоди про асоціацію з ЄС і Угоди про вільну торгівлю з одночасним здійсненням процесу відновлення прагматичних, стратегічних і взаємовигідних відносин з Російською Федерацією, відповідно до національних інтересів Республіки Молдова.

На виборах Президента РМ 15 листопада 2020 р. перемогла лідерка опозиції та засновниця проєвропейської правоцентристської партії «Дія і солідарність» Мая Санду. За неї проголосувало 57,7 % виборців, за попереднього главу держави І.Додона – менше 42,3%. Приступивши до виконання президентських обов'язків після інавгурації 25-26 грудня 2020 р. Мая Санду демонструє, що найбільш оптимальна модель для розвитку державності у РМ нарешті отримала великі шанси на реалізацію. Праві сили гідно відповіли на гострі внутрішньополітичні виклики і потреби щодо удосконалення принципів розбудови держави, поглиблення її євроінтеграційного курсу. Самим важливим у цьому було те, що започаткувалося дієве удосконалення процесів державотворення Молдови, яке успішно продовжується й у нинішні часи. Президентка М. Санду зазначала, що першочерговим своїм завданням бачить об'єднання суспільства та відновлення економіки, а також формування «балансу у зовнішній політиці, виходячи з національних інтересів Молдови, прагматичний діалог з усіма країнами,

включаючи Румунію, Україну, європейські країни, Росію і США».

У її програмі задомінувала чергова спроба вирівняти двосторонні молдовсько-російські стосунки шляхом вирішення придністровської проблеми, виведення російських «миротворців», точніше окупантів, збереження РМ унітарною державою. Як заявила член Комітету Держдуми РФ у міжнародних справах Олена Паніна, Тираспіль ніколи не прийме такої позиції, бо це веде до «розмороження» придністровського конфлікту. А без федералізації РМ не можна узгодити баланс інтересів і забезпечити довгостроковий мир у РМ. Така позиція може призвести до воєнної ситуації 1992 року з тисячами нових жертв [24].

Значним успіхом у діяльності М.Санду слід вважати розпуск парламенту і проведення у 2021 р. дострокових виборів, оскільки парламентарі не погоджувалися скасувати прийняті з ініціативи І.Додона проросійські закони, не погоджувався на призначення нового уряду з її прихильників.

За результатами дострокових 11-х парламентських виборів РМ 11 липня 2021 р. позиції правих сил ще більше зміцнилися. Центристська Партія демократичних сил (ПДС) вперше здобула парламентську більшість, отримавши 63 депутатських мандатів, 52,8% складу парламенту, чисельністю у 101 особу. 6 серпня 2021 р. було сформовано уряд на чолі з Н. Гаврилицею, соратницею президентки. Промолдовські сили заволоділи усіма важелями державної влади у республіці. У програмі уряду «Молдова у хороші часи» визначено внутрішні та міжнародні фактори, які складають найбільшу небезпеку для сучасної Молдови. Серед таких: затягування врегулювання придністровського конфлікту, асиметрична залежність від зовнішніх постачальників енергоресурс-

сів, промислової сировини та гібридна політика РФ, які складають найбільшу загрозу для РМ. Із змісту урядової програми випливає, що ці ризики пов'язані з незмінним прагненням Росії відновити гегемонію у регіоні в цілому та у РМ, зокрема. У цій програмі підвищена увага приділена відносинам РМ з Румунією, що свідчить про те, що для обох держав – Румунії та РМ – реактивація ідеї унії наразі не є актуальною. За словами М. Санду, у 2019 р. понад 25% громадян Молдови не просто виступали за об'єднання з Румунією, але й вимагали цього. Однак, як зауважила президентка, вирішити це питання можливо лише шляхом всемолдовського референдуму. У ході зміцнення національної ідентичності молдован як окремої нації, а не як румунської, ідеологія уніонізму поступово відсуватиметься на другорядні позиції. За такого розвитку подій Румунія зможе виступати лише як посередник на шляху РМ до ЄС, але не як фактор їх об'єднання, тобто поглинання молдовської держави та її народу [25].

У рамках поглиблення євроінтеграції передбачається зміцнення стратегічного партнерства Молдови з Румунією шляхом «подальшого розвитку особливих привілейованих відносин». Ключовим пріоритетом нового уряду РМ стало неухильне дотримання молдовоцентричної політики його попередників, підтвердження інтеграційного курсу РМ до ЄС «шляхом просування та поглиблення політичних і економічних взаємин з Європейським Союзом» з метою наближення перспективи її вступу до нього. Документ підтвердив прагнення Молдови до проведення структурних реформ, гармонізації національного законодавства з *Acquis communautaire* задля політичної та економічної інтеграції з ЄС. Задля послаблення енергетичного тиску з боку РФ уряд Молдови прагне підключитися до європейської енергетичної

інфраструктури. Молдова також планує в рамках євроінтеграції активізувати взаємини з іншими членами «асоційованої трійки» – Україною та Грузією. Підписана угода на початку грудня 2022 р. про транзит електроенергії з Азербайджану через Грузію, Чорне море до Румунії та Угорщини передбачає підключення до цієї мережі й РМ. Також дуже важливо відзначити, що у нинішньому Кабінеті Міністрів РМ, що складається з 14 членів, 7 його членів за національним походженням є українцями. Натомість жодного представника «русской» спільноти у його складі не виявлено.

У контексті розвитку «особливих привілейованих відносин» 11 лютого 2022 р. під час п'ятого спільного засідання урядів Молдови та Румунії було підписано угоду про допомогу РМ у розмірі 100 млн. євро. Міністр закордонних справ та європейської інтеграції РМ Н. Попеску у переддень засідання заявив, що стратегічне партнерство з Румунією для європейської інтеграції мусить зміцнити «історичну, мовну та культурну спільність», бо лише таким чином можна «міцно і незворотно закріпити Республіку Молдова в європейському просторі».

Що ж до східного вектору зовнішньої політики, то уряд Молдови продовжує «сприяти конструктивному і прагматичному політичному діалогу» з Росією та з країнами СНД, поглиблення торгівельно-економічного співробітництва «на основі взаємоповаги і невтручання у внутрішні справи». Сфокусувавшись насамперед на двосторонніх відносинах з Росією, влада Молдови мінімізувала свою діяльність у рамках СНД. Взаємодія у сформованому трикутнику ЄС (важливим є чинник Румунії)-Молдова-СНД (Росія) вимагає від уряду РМ, який послідовно дотримується реалізації національних інтересів, зважених підходів для досягнення стратегічної мети на східному та західному напрямках.

Закономірним є те, що свій перший офіційний візит М. Санду здійснила до Києва. Україна є для РМ другим стратегічним партнером після Румунії. Плани обох країн збігаються у головному – підвищенні безпеки у регіоні, поглибленні взаємодії на євроінтеграційному напрямку. Формування Чорноморсько-Балтійської осі (Бухарест – Кишинів – Київ – Польща – країни Балтії) передбачає спільну протидію спробам РФ відновити і утримати свою гегемонію у Східній Європі та на Балканах. Проевропейський курс РМ, стратегічне партнерство з Румунією і Україною, віддалення від РФ посилюється. Макроекономічна допомога з боку ЄС 600 млн. євро у 2021 році є суттєвою для пом'якшення політичної та економічної кризи у цій країні. Передбачається введення повномасштабного митного і прикордонного контролю на кордоні Придністров'я з Україною з метою зниження корупції та контрабанди. М. Санду добивається виводу Оперативної групи російських військ з Придністров'я і переформатування миротворчої місії в мирогарантійну місію під егідою ОБСЄ чи ООН. У РФ розглядають такі плани як застосування блокади проти ПМР.

На думку російських фахівців, Грузія, Молдова та Україна є найбільш інтегрованими з ЄС-ом у порівнянні з іншими пострадянськими республіками (окрім країн Балтії). Ключовою подією називається угода цих трьох країн про асоціацію з ЄС. Важливою також у цьому відношенні стала Батумська декларація, укладена Грузією, Молдовою та Україною 19 липня 2021 р., метою якої є координація дій на євроінтеграційному напрямку. Ці країни односторонньо орієнтуються на ЄС і НАТО. Тому говорити про конкуренцію інтеграційних проектів у цих країнах не приходиться. Більше того, євразійська інтеграція, у якій домінує Росія (висловлювання російських

дослідників «бере активну участь» є дуже м'яким формулюванням – автор), розглядається цими країнами як фактор експансії та розширення політичного й економічного впливу РФ. Російські експерти роблять акцент на тому, що еліта Грузії, України, Молдови є проєвропейською, тоді як рядові громадяни цих країн так не думають, вони за співпрацю з РФ. Курс цієї трійки країн на ЄС і НАТО спрямований на віддалення від євразійської інтеграції та воєнної переваги РФ і її партнерів. Москалі задаються питанням, а наскільки такі прагнення відповідають позиціям громадян цих трьох країн, чи це є лише проектом їхніх еліт. Як би там не було, але їм приходить визнати, що європейський вектор цих трьох країн спрямований на усунення військової присутності РФ на їх території, звільнення від російського гегемонізму [26, с. 29].

Візит спеціального представника уряду РФ Д Козака 11 серпня 2021 р. до Кишинева завершився скромними результатами. Позиція правлячої еліти РМ у питанні статусу ПМР є незмінною. Аргументи Козака про те, що ПМР посідає ключову роль в економіці держави, є самодостатнім регіоном з розвинутою промисловістю, сільським господарством, активним зовнішньоекономічним потенціалом, що є вагомою обставиною для того, щоб рахуватися з ним і відповідно задовільняти належні інтереси Придністров'я, щоб цей край став надійним містком у формуванні двосторонніх відносин між РМ та РФ, сприяв переростанню їх до рівня стратегічного партнерства. Справді, роль ПМР в економічному житті Молдови залишається великою, незважаючи на те, що чисельність краю зменшилася упродовж 1989 – 2018 рр. з 700 тисяч осіб до 300 тисяч. Питома вага жителів ПМР скоротилася з 17% до 10% населення усієї РМ, але внесок ПМР у ВВП Молдови продовжує залишатися високим і

складає 40%. Питова вага ВВП на душу населення у ПМР вища, ніж РМ в цілому на кілька сот доларів. У той же час хронічним явищем економіки РМ та ПМР є великий дефіцит бюджету та значна сума державного боргу, спричинені неможливістю вчасної оплати за поставки енергоносіїв та промислової сировини з РФ. Після набуття Угоди про асоціацію між Молдовою і ЄС обсяги експорту на західному напрямку обох частин РМ зросли на третину, тоді як експорт до РФ скоротився на 10-12%. Подібна тенденція продовжує зберігатися й у нинішні часи, що дозволить суттєво знизити економічну залежність РМ та ПМР від РФ, а значить покращити стосунки між обома складовими єдиної Молдовської держави.

Якщо у 1990 р. в економіці Молдови доля промисловості складала 37%, а сільського господарства – 36% і в цілому МРСР була однією із провідних республік СРСР, то перехід від соціалізму до капіталізму призвів до її масштабної деіндустріалізації та занепаду агропромислового комплексу. РМ перетворилася з індустріально-аграрної на країну з економікою, що розвивається. За обсягами ВВП 2020 року 11,24 млрд. дол. РМ посіла 124 місце у світі та передостаннє у Європі. 36% населення республіки перебуває на межі бідності. Після укладання Угоди про асоціацію між РМ та ЄС у 2014 р. започаткувався поступовий розвиток цієї країни. Частка її експорту до ЄС складає 67% від загального обсягу. Переваги європейського шляху розвитку є беззаперечними, але недостатніми для розв'язання існуючих проблем у державі. Російські аналітики вважають, що поглиблення стосунків з країнами ЄАЕС, особливо з РФ, допоможуть РМ вирішити гострі проблеми з імпортом енергоресурсів та сировини, постачання продукції на ринки цих країн, забезпечити робочі місця для надлишкових трудових ресурсів.

Упродовж 1989-2020 рр. Молдова переживає значну демографічну кризу. Чисельність населення РМ (без врахування населення Придністров'я) у цей період скоротилася з 4,86 млн. осіб до 2,9 млн. чол.; за іншими даними у цей же період його кількість зменшилася до 2,6 млн. чол. (відповідно майже на 40% та 54% в обох випадках). Особливу небезпеку складає скорочення питомої ваги осіб працездатного віку (до 63%) і зростання відповідно осіб пенсійного віку (понад 19%) від загальної кількості населення. Доля молоді у структурі населення також має тенденцію до зниження [27].

Вищенаведені дані про різке скорочення населення РМ є значно перебільшеними. Це спричинилося тому, що автори не враховують тимчасового масового перебування громадян республіки за кордоном. Так, 800 тисяч осіб працює у країнах ЄС та РФ у майже рівних долях. Значна частина перебуває в інших країнах. Усі вони тимчасово відсутні у РМ, зайняті працею у самих різних сферах і отримують добру зарплату; сукупні перекази коштів до РМ щороку складають біля 1 млрд. дол. Такі явища є типовими для усіх країн постсоціалістичної системи.

У Москві вважається, що правляча еліта РМ усіх уподобань є суцільно корумпованою. РМ часто називають країною «виборчої демократії», оскільки демократія і справедливість звучать тільки у ході виборчих процесів. Після їх завершення передвиборчі обіцянки не виконуються. Подібні твердження не є цілком обґрунтованими. Так, зокрема у рейтингу держав за кількістю переглянутих у ЄСПЛ рішень господарських судів країн Європи у 2010-2011 рр., серед найгірших 10 держав, Молдова посідала 8-е місце, тоді як Росія – 1 місце, Туреччина – 2, Україна – 3 та 5, Румунія – 4. Позаду від РМ також виявилися Італія, Польща, Грузія, Сербія. Питома вага

витрат на господарську судову систему в бюджеті РМ складає 0,18%, що є середнім показником серед 35 країн Європи. Ці обсяги поступають лише витратам РФ (0,24%) та Швейцарії (0,22%) [28, с. 10, 24].

Найбільшу загрозу для цілісності РМ, продовженню удосконаленню моделі державотворення складає самопроголошена у 1991 р. Придністровська Молдовська Республіка (ПМР), яка з 1992 р. де факто перебуває поза контролем Кишинєва. Незважаючи на те, що підтримка суверенітету та цілісності Молдови на міжнародній арені завжди є беззаперечною, а ПМР не визнана жодною державою світу, у тому числі й РФ, її статус у складі Молдови чи на міжнародній арені залишається неврегульованим, проте вона продовжує існувати завдяки всебічній підтримці з боку Росії. У проросійських проектах, планах і форматах (2+1 чи 5+2), пропонуваніх Д.Козаком, Є.Примаковим, Ю.Зубановим упродовж останніх 30-и рр. ХХІ ст., ПМР, ряду країн ЄС, територіальна цілісність РМ визнається при умові, що Придністров'я набуде не тільки автономії, а й статусу державотворного суб'єкта у її складі. Для РМ такі права ПМР у її складі є неприйнятними. Конфлікт продовжується, бо позиція США, ЄС, ОБСЄ, ООН є пасивною, простежується односторонність підходів у вирішенні Придністровського питання. Натомість РФ була і залишається як активним учасником Придністровського конфлікту, так і одночасним членом його врегулювання, що являється міжнародним недорозумінням. Військова присутність РФ у Придністров'ї не отримала міжнародного статусу миротворця, яке стало інструментом недопущення розширення НАТО і ЄС на Схід, ослаблення позицій як Молдови, так і України.

З одного боку, незмінні вимоги РФ щодо забезпечення федералізації РМ та, з другого боку, непоступливість Кишинєва щодо моделі унітарності РМ, згоди на надан-

ня для ПМР автономії з особливим статусом у складі Молдови унеможлиблюють поглиблення двосторонніх відносин між РФ та РМ. В основі позиції Кишинєва лежать положення Закону від 22 липня 2005 року, якими РМ проголошена єдиною і неподільною територією, а Придністров'є визнавалося як автономно-територіальне утворення з особливим правовим статусом у складі РМ. Оскільки підходи обох сторін продовжують не співпадати, тому врегулювати двосторонні відносини не вдається. У відповідь на таку незмінну позицію РФ влада РМ продовжує євроінтеграційний курс, а Росія у відплату посилює ескалацію і напругу між Тирасполем і Кишинєвом. Важливо відзначити, що усі попередні заходи Кишинєва не допомогли вмонтувати ПМР у державний організм РМ. Але й для Росії сепаратизм у Придністров'ї приносить усе менше дивідентів. Величезна підтримка цього краю з боку РФ, постійні спроби і намагання добитися на міжнародному рівні визнання незалежності ПМР залишаються поза увагою світової спільноти. У той же час РФ боїться одноосібно визнати самостійність ПМР, а інші країни, сателіти РФ цього не допускають.

Допоки панування інтересів РФ, її воєнна присутність у Придністров'ї зберігатимуться, доти внутрішньополітичне життя Молдови позначатиметься сепаратизмом, обособленістю Придністров'я від РМ, замороженістю цього конфлікту, неможливістю повноцінного розвитку і удосконалення моделі державотворення та інституцій держави. Розвиток економіки країни з боку РФ буде постійно гальмуватися, а її соціально-економічна сфера переживатиме стагнацію.

Президентка РМ М. Санду у грудні 2021 р. озвучила основні пріоритети РМ, які заслуговують на увагу: набуття членства в ЄС, але зберегти стосунки з РФ. Проголо-

шений РМ нейтралітет дає великі надії на нормалізацію взаємин і з РФ. Сучасна еліта РМ найбільш згуртована навколо планів щодо вступу до ЄС, але вона поступово погоджується і на конструктивні відносини з РФ. РМ надзвичайно зацікавлена у відновленні сприятливих умов для експорту її продукції до РФ, у забезпеченні правового захисту молдовських заробітчан у РФ, у врегулюванні придністровської проблеми на умовах Кишинєва. Молдова виступає за зону вільної торгівлі з СНД, але без членства в ЄАЕС. Найголовнішими питаннями для РМ є отримання російських енергоносіїв та доступ її сільськогосподарської продукції на ринках РФ. Чим більше шансів з'являється для вирішення цих питань, тим активніше Кишинів співпрацюватиме з Росією. Російські молдовознавці запевняють, що Молдова не може цим фактором ігнорувати і не буде цього робити. Для РМ оптимальним вибором майбутнього має стали надійним мостом між Сходом і Заходом, що принесе їй найбільше користі [29, с. 126].

Майя Санду проводить паралелі між гібридною війною, яку Росія веде проти України, та її методами, спрямованими проти РМ. І це при тому, що прагнення РМ та України у зовнішній політиці не співпадають, адже Молдова, на відміну від України, дотримується нейтрального статусу. А все це тому, що незалежно від міжнародного курсу цих двох країн, Москва намагається повернути їх до своєї виключної сфери впливу. «Так само, як РФ не можна дозволити перемогти в Україні, її гібридним методам не можна дозволити досягти успіху в Молдові», – наголошує М. Санду, – «Молдова, попри навіязані їй обмеження, готова і надалі продовжувати європейську інтеграцію» [30].

Усі складності формування незалежної РМ обумовлені її історичним минулим. З одного боку, в умовах три-

валої відсутності державності у Бессарабії/Молдові, підневільного перебування її основних земель у складі Османської, Габсбурзької, Російської, Румунської, Радянської імперій, процеси її національного творення і державного розвитку постійно гальмувалися, що негативно позначається на нинішньому становищі цієї країни. Особливо згубною виявилася політика СРСР щодо тотального перемішування народів, зросійщення молдован та інших етносів республіки. Роз'єднаність у політичному та ідеологічному відношенні продовжує справляти досить великий негативний вплив на процеси консолідації усього суспільства навколо державницької ідеї Молдови, формування єдиної політичної нації. З другого боку, на території сучасної Молдови сформувалося і функціонує три ідентичності – молдовська, прорумунська та проросійська, які конкурують між собою, почергово поступаючись першістю, і впливають на характер реформаційних перетворень та державотворних процесів у країні. Від рівня впливу кожного з цих трьох факторів залежать успіхи РМ у державотворенні та на міжнародній арені. Зокрема, формування і зміцнення її державної моделі: унітарної, молдовоцентричної з допуском автономних чи федеративних утворень; європейсько/румунського чи євразійсько/російського векторів. Основу першого складає державотворна нація молдован, які в цілому підтримують політику розбудови єдиної незалежної унітарної держави. Їх питома вага складає понад 40%, тобто молдовоцентричні представники у РМ складають велику, але не абсолютну більшість. Друга група сформувалася із переважної частини титульної молдовської нації, пріоритетом якої є ідеологія уніонізму, тобто об'єднання з Румунією. Її питома вага у самі кращі часи для неї не досягала 20% населення. З плином часу її ряди постійно рідшають. До третьої гру-

пи належать великі національні спільноти («русские», українці, гагаузи, болгари), які перебувають під російським впливом, частка яких складає 35% усього населення республіки. А у Придністров'ї їхня кількість явно домінує і перевищує 2/3 місцевого населення. Таке суперечливе в етнічному і державотворному відношенні суспільство вимагає відповідної політики заради його консолідації, посилення молдовоцентричних процесів, успішної розбудови демократичної Республіки Молдова, в якій мають створюватися сприятливі умови життя як для корінного етносу, так і для усіх національних спільнот.

Протидіючи у подальшому європейському вибору РМ, Росія постійно вдавалася до все нових ініціатив заради збереження свого впливу у цій країні. За фасадом усіх цих пропозицій приховувалися політичні інтереси: поглиблення двостороннього співробітництва при умові приєднання РМ до ЄАЕС, а не до ЄС, забезпечення федералізації країни. РМ демонструвала однозначну згоду на поглиблення співпраці з РФ, погоджувалася на запровадження певних елементів федералізації країни, зокрема забезпечення для Придністров'я свободи у зовнішньоекономічній сфері, хоча у питаннях державотворення політика моноцентричності залишалася домінуючою. Не отримавши від Молдови цілковитої згоди у питанні федералізації країни, Москва у черговий раз вдалася до рішучих і штучних обмежень експорту енергоносіїв та сировини до РМ та доступу її готової продукції на російські ринки. Досягти формування рівноправних багатосторонніх відносин з РФ не змогли ліві, дійсно проросійські сили. Зробивши висновки з цього, праві сили республіки взяли різкий курс на ЄС. Після розпочатої повномасштабної війни Росії проти України у них не залишалось іншого вибору і часу на зволікання. Те-

пер цьому не зможуть перешкоджати навіть проросійські сили у самій РМ, через падіння їхнього авторитету, підірваного такою варварською поведінкою щодо України. Такі дії з боку РФ відчутно підірвали стабільність російсько-молдовських відносин, нечувано поглибили у Кишинєва розчарування у можливості формувати рівноправні економічні відносини на просторі з РФ. Показники ставлення молдовського суспільства до об'єднання з Румунією вирівнялися з показниками незгоди на зближення з РФ і далеко перевищують 2/3 громадян РМ.

Особливої уваги заслуговує становище української спільноти у РМ. Українське питання на усіх теренах його проживання актуалізувалося після того, як Російська та Габсбурзька монархії у кінці Першої світової війни розпалися і на їх місці почали швидко формуватися нові держави, серед них і УНР та ЗУНР. Після передачі Бессарабії від Російської імперії, а Буковини від Австрії до складу Румунії на основі Версальського договору переможниці у війні країни Антанти 9 квітня 1918 р. молдовани, українці, русские, євреї, гагаузи та болгарини – основне населення цих земель – потрапили під румунську владу.

Утворено у 1924 р. Молдавська Автономна Радянська Соціалістична Республіка (МАРСР) на західних землях України складала майже 8 тис. кв. км і успішно розвивалася у складі УСРР. У 1924 році її населення складало 545,5 тис. чол. За національною ознакою її склад був таким: українці складали 48,5%, молдовани – 30,1%, росіяни – 8,5%. За роки існування МАРСР чисельність її населення зросла з 419 тис. чол. до понад 600 тис. чол. Українці складали до 51%, молдовани – понад 31%, русские – 10% населення. У підрумунській Бессарабії у 1930 р. проживало близько 3 млн. мешканців, з них молдован – 56,2%, росіян – 12,3%, українців – 10,9%, євреї –

7,2%. Після приєднання 6-ти повітів Бессарабії до СРСР у серпні 1940 р. до неї було включено лише 6 районів території МАРСР площею 3,9 тис. кв. км, що йменується Придністров'ям з населенням 310 тис. чол., а решта 4 тис. кв. км (46% території та 52 % населення колишньої МАРСР) повернулося до складу УСРР. Після цього була проголошена МРСР у складі СРСР. Загальна чисельність населення МРСР на 1 січня 1941 р. становила 2,367 млн. чол; молдовани – 68,8%, українці – 11,1%, росіяни – 6,7%, інші – 13,4%. МАРСР стала плацдармом для ведення підривної роботи Радянського Союзу проти Румунії у міжвоєнний період і для майбутнього повернення Бессарабії назад до СРСР та її радянизації. Це відбулося у серпні 1940 р., але не на довго. З червня 1941 – по кінець 1944 р. ця територія знову перебувала під окупацією Румунії. Після Другої світової війни МРСР відновилася у тих же кордонах і у тому ж статусі. У 1939 р. 301 тис. чол. визнавали рідною мовою українську (понад 50% населення МАРСР), молдовську – 164 тис. чол. (27,4%), російську – 88,7 тис. чол. (14%), єврейську – 24 тис. чол.(4%), німецьку – 11,5 тис. чол. (2%) населення цього краю [31, 1) с. 62-66; 2) с. 73].

У соціалістичний період розвиток усіх народів і республік спрямовувався і всіляко забезпечувався на спільних цінностях і у загальнорадянському ідеолого-партійному контексті, виключно на принципах зближення націй і формування нової спільноти радянського народу шляхом запровадження у всіх республіках двомовності на основі інтернаціональної ролі «русского языка» і мови корінної нації. Реалізація такої політики обернулася величезними успіхами для Росії і величезними втратами для усіх республік. У МРСР такими мовами стали «русская» і молдовська. Національні інтереси титульної нації республіки ігнорувалися, вони відтісня-

лися на другорядні позиції, а можливості, зокрема права і мова усіх нетитульних спільнот, які проживали у РМ, ігнорувалися і прирікалися на зросійщення або омолодження. Такі двомовні умови МРСР підштовхнули українську спільноту не тільки на території Молдови, а й у самому Придністров'ї, де вони перебували у більшості і проживали там як корінний етнос, віддати вимушену перевагу російськості проти молдовськості через спорідненість української і російської мов та історичним традиціям. Українські школи, відкриті у післявоєнний час, рішуче переводилися на російську мову навчання. На початку 60-х років вони зникли. Застосування української мови звелось до побутового рівня, міжособистого спілкування та у рамках діяльності українських громадських організацій.

У часи бездержавності республік у складі СРСР асиміляція нерусі, себто усіх «нерусских» націй, проводилася у масовому порядку, у тому числі й у самій Україні. Кількість українців у Радянському Союзі скоротилася у два рази, що завдало українській нації невідновлюваних втрат й продовжує негативно позначатися і на сучасному її становищі. Навіть у незалежній Україні українство, особливо у промислових центрах, столиці та обласних містах, відновлюється дуже повільно. Звичайно, що незрівнянно гірші можливості для повноцінного розвитку мали українці на просторі інших колишніх республіках СРСР, серед них і у Молдові. Серед усіх народів Молдови найбільш масової русифікації зазнали українці. Причини на поверхні. У 1990 році у МРСР не було жодної української школи. Для усіх немолдовських спільнот запроваджувалися навчальні заклади виключно на «русском языке». Мовна близькість росіян та українців, спільні радянські традиції, низький рівень національної свідомості зарубіжних українців через ко-

лоніальний стан України та відсутність незалежної національної політики, низький рівень забезпечення культурно-освітніх потреб українців з боку самостійних України, Молдови, відсутність навчальних установ та перспектив для широкого застосування рідної мови.

Історичні особливості розвитку української спільноти на теренах Молдови обумовили існування і збереження української культури лише у межах традиційно-побутової матеріальної та духовної культури. Незважаючи на багатомісячне перебування в іноетнічному середовищі, відірваність від історичної прабатьківщини, яка сама була поневоленою, активні асиміляційні процеси, українці Молдови, все-таки зберегли свою національну самобутність, мову, культуру. І тільки у часи незалежності РМ та України почали складатися сприятливі умови для повноцінного розвитку чисельно значної і вольової української спільноти.

На жаль, висвітлюючи історію Молдови, становлення її державності, розкриваючи багатонаціональний склад її населення, дослідники пострадянських держав, особливо РФ, зводять весь спектр міжнаціональних процесів до відносин «русскоязычного населения», «русскоговорящих сообществ» та молдован, автоматично зараховуючи до складу перших усіх вихідців із Росії, України, інших колишніх республік СРСР, у тому числі й російськомовних молдован. Українці перебували спочатку в умовах русифікації, а у незалежній РМ підпадають під все більший вплив молдовської національної ідеї. Наслідком такого підневільного становища відбулося їх значне зросійщення, а у нинішні часи вони витісняються нарівні з російськомовним населенням із складу середніх і вищих верств еліти сучасної РМ

Результати перепису населення Молдови (без врахування жителів Придністров'я) у 2004 р. засвідчили про

його скорочення з 4,865 млн. осіб до 4,35 млн., а у 2014 р. воно зменшилося ще на 440 тис. осіб, до 3 млн. Наслідки радянизації МРСР стали згубними для усіх етносів Молдови, серед них і українців. Якщо у 1989 р. українська спільнота Молдови складала 602,6 тис. чол. (14% населення усієї РМ), а у Придністров'ї її частка становила 280 тис. чол. (до 40% населення цього краю), то у 2014 р. чисельність українців у РМ, без Придністров'я, зменшилася з 282,4 тис. (8,4%) до 220 тис. осіб (6,6%), росіян – від 6,0% до 4,1%, за рахунок молдован натомість різко зросла кількість румунів – з 2,2% до 7%; гагаузів – з 4,4% до 4,6%; болгар – показник 1,9% не змінився. Незважаючи на це українці й у нинішні часи за чисельністю продовжують посідати у РМ друге місце після молдован [32].

Самопроголошена і невизнана ПМР практично не брала участі у переписі населення РМ 2004 та 2014 рр. За одними даними населення Придністров'я складало у 2004 р. 450 тис. осіб, до 10% жителів РМ. За іншими даними кількість населення цього краю у кінці 2004 р. становило понад 555 тис. осіб, з них українці – майже 160 тис. осіб або 28,8% всього населення цього краю. У придністровському регіоні кількість населення продовжувало різко зменшуватися і 2018 р., його чисельність не перевищувала 300 тисяч осіб. Домінуючою спільнотою у ПМР залишається українська 178 тис. осіб (59%), яка складає більшість у цьому краї. Решту становлять молдовани, етнічні «русские», місцеві громадяни РФ та асимільовані інші спільноти, особливо українська. Однак, у публікаціях на цю тему вказується, що питома вага українців у Придністров'ї складає лише 28,8%. За етнічними ознаками українці явно переважають у цьому краї. Але в результаті їх тотального зросійщення значна частина українців почала зараховуватися до складу російськомовного населення, тому перевага останніх се-

ред національних спільнот як Молдови, так і Придністров'я, нечувано зроста.

Доля українців Молдови була складною і часто трагічною, але всупереч усім негараздам вони зуміли зберегти свою самобутність і з цієї точки зору це вважається феноменом, який потребує серйозного вивчення. Але замість цього деякі представники національних спільнот прагнуть «замальовувати» «білі плями» їх минулого на теренах РМ ще гіршими фарбами. До таких відносяться прихильники політичного русинства. Слід наголосити, що русинство у Молдові має значне політичне підґрунтя завдяки впливу лідерів російськомовного населення та величезній підтримці його розвитку з боку РФ, проте ідеологія русинства не набула значного поширення у незалежній Молдові. Але оскільки ця ідея безпосередньо торкається життя українців Молдови, які перебувають під великим впливом московської пропаганди, розвиваються у відриві від Матері-Батьківщини, тому дослідникам не можна цілковито залишати її поза увагою. Ключову роль у живучості ідеї русинства відіграють проросійські сили, які на кошти Москви формують для неї вигідне бачення історії стародавньої Русі, особливо з позицій сучасних інтересів РФ. Їхні лідери поширюють серед «русского» і українського населення Молдови ідеї про те, що назва русин тотожна назві «русский» і намагаються їх таким чином переконати, що «русские» і українці є одним народом. У Російській імперії з метою злиття трьох слов'янських народів у єдину етнічну спільноту були впроваджені однокореневі назви – великороси, білороси, малороси, щоб показати їх спільний корінь походження з часів Руської держави. Але ця справа була настільки абсурдною, що навіть всупереч постійній забороні у самій імперії вживати окремі назви цих трьох народів, ці штучні назви не прижи-

лася. З ХУІІІ ст. ці три нації настільки стали різними, що це змусило діячів культури і науки імперії та владу визнати таку окремішність і відобразити це й у назві «русского», білоруського та українського як окремих народів. За межами царської імперії назва українців русинами залишилася. Цей термін набув поширення і зберігається до нинішнього часу за українцями Молдови, Польщі, Угорщини, Словаччини, Чехії, Румунії, Сербії, Хорватії, Словенії, а також за їхніми вихідцями з цих країн у Канаді і США та інших державах.

У діяльності прихильників русинства Молдови помітну роль відіграє книга професора С.Суляка, видана у 2004 р. у Кишиневі під назвою «Осколки святой Руси. Очерки этнической истории руснаков в Молдавии». Поряд з цим у Кишиневі упродовж багатьох років справно видається журнал «Русин», в якому русинська тематика також знаходить епізодичне висвітлення. Фінансове забезпечення русиністів Молдови триває, але широкого поширення ця ідеологія так і не набула. Грунтовне спростування псевдотеорії русинства у Молдові, здійснене в Інституті політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України ще у кінці 10-х рр. ХХІ ст., розставило у цьому питанні все на свої місця.

У роки успішної розбудови незалежних держав в Україні та Молдові розпочався сприятливий період відродження окремих спільнот РМ, зокрема й української. Висвітленню їх становища та пошуку шляхів його покращення почало приділятися все більше уваги. Це справило позитивний вплив на розвиток української освіти, науки, культури, громадянського руху. У 2001 р. парламент РМ прийняв Закон про права осіб, які належать до національних меншин, для яких було закріплено «національно-російську і російсько-національну двомовність». Схваленою у грудні 2003 р. Концепцією

державної національної політики РМ забезпечувався вільний розвиток культури, мови, збереження національної ідентичності всіх етнічних спільнот, які проживали на території РМ. Статус молдовської мови у РМ підтверджувався як державної, а російської мови – відповідно як мови міжнаціонального спілкування. Державність української мови затверджувалася лише на Лівобережжі РМ, поряд з російською та молдовською мовами. На правобережній частині Молдови українській мові гарантувалася «державна підтримка» нарівні з гагаузькою та болгарською, івритом, ідіш, ромською мовами.

У часи незалежної Молдови ситуація почала покращуватися. А правове забезпечення культурно-освітнього розвитку українців у РМ стало лише початком відродження українців як окремої етнічної спільноти. У 2015 р. у РМ українську мову вивчали окремим предметом у 49 середніх навчальних закладах близько 5,5 тисяч учнів. На території Придністров'я українська, молдовська мови та «русский язык» мають однаковий статус офіційних мов цього регіону. Проте на ділі рівного застосування цих мов у цьому краї немає, про що свідчить невідповідність кількості освітніх установ чисельності представників спільнот у цьому краї. Дискримінаційна політика в освітній сфері продовжується з вини влади невизнаної ПМР. У Придністров'ї в цілому діє 179 державних шкіл: 124 – російською, 33 молдовською (на кирилиці), 15 – російсько-молдовською, 6 – українською мовами навчання. За іншими даними функціонує 4-и навчальних установи з українською мовою навчання та 4-и російсько-українською мовами. В цілому, українську мову як другу офіційну вивчали у 2017 році близько 14,5 тисяч учнів Придністров'я.

Окремих українських шкіл на правобережній частині РМ не існує. Навчання у діючих українських шко-

лах і класах має свої особливості: українських дітей виховують у рамках придністровського патріотизму, у душі окремішності та незалежності краю від РМ, панує ідеологія загальнорадянських традицій і ментальності та вкраплені до неї українські національні особливості козацьких часів, спільні з народами Росії та СРСР перемоги у війнах, почуття гордості за приналежність їх до великого Радянського Союзу та заможне життя у ньому. Серед постійних заходів серед учнів отримують постійне висвітлення: військова агресія Молдови разом з Румунією весною – літом 1992 року проти Придністровської держави з метою знищення свободи цього краю, його поневолення; результати усіх референдумів у краї про його незалежність та про готовність приєднатися до РФ у разі загрози втратити незалежність; спільна історія і дружба українського та російського народів у складі Росії та СРСР. Бракує матеріалів про самостійний розвиток України, про необхідність виховання єдності українців Придністров'я з українцями України, оскільки вони складають одну націю.

Через брак коштів робота україномовних телеканалів та друкованих ЗМІ у цьому краї перебуває у незадовільному стані. У той час телеканали і ЗМІ РФ, Румунії та РМ потужно діють і переважають у Придністров'ї та на решті території Молдови. Інформаційний вакуум, у якому знаходяться українці, так і не вдалося подолати не тільки на правобережжі Дністра, але й на Лівобережжі, тобто у Придністров'ї. Під дією цих чинників серед української громади ПМР переважає сепаратистська ідеологія проросійського змісту. Українські активісти Придністров'я виступають за федералізацію РМ. Основи цієї ідеології були вироблені великим українським патріотом Олександром Бутом. На початку 90-х рр. він являвся автором одного із проєктів вирішення придні-

стровського конфлікту шляхом приєднання краю до України. У середині 90-х рр. він хотів провести щодо цього референдум у Придністров'ї. Але цього не відбулося, бо така ініціатива йшло врозріз з озвученою офіційною політикою України, яка постійно підкреслює повагу до територіальної цілісності та суверенітету РМ.

На території РМ діє 9 великих українських громадських організацій. Ті з них, що діють у Придністров'ї, активно підтримують незалежний курс краю від Молдови. На правобережній частині РМ українці більше зосереджені на культурно-освітній діяльності і не підтримують сепаратистські заклики українців Придністров'я. У великих містах РМ регулярно проходять урочистості українців з нагоди великих національних свят, ініціаторами яких виступають окремі ентузіасти.

У свою чергу серед української спільноти активно поширювалися ідеї слов'янської єдності, що мали на неї значний вплив. Масовою роздачею у цьому краї паспортів РФ з одночасним набуттям її громадянства, політикою русифікації, а також через інертність політики України щодо українців цього краю їхні позиції були помітно ослаблені. Найбільшою причиною неактивної діяльності Києва в інтересах українців краю, вважає Вишня І.А., була відсутність належних коштів. Авторка робить однозначні висновки про те, що українська влада як у 90-і роки, так і у наступні часи не могла на належному рівні забезпечити фінансову підтримку розвитку культурно-освітнього життя українців у Молдові [33, с.77, 78, 79].

Молдовознавці (російські, молдовські та придністровські дослідники) вивчають насамперед вузлові питання формування державності РМ, двосторонні відносини РФ та РМ, суперечливі позиції у виборі унітарної чи федеративної моделі розвитку РМ. У працях, присвя-

чених становищу національних спільнот РМ, головна увага постійно обертається навколо російськомовного населення РМ чи ПМР. Причини сепаратизму у Придністров'ї, його прагнення до незалежного розвитку, труднощів життя російськомовного населення цього краю пояснюються незгодою Кишинєва на рівноправні відносини з Придністров'ям. Усі проекти і заходи, які пропонуються з боку РФ та ПМР щодо врегулювання конфлікту, оцінюються схвально. А підходи РМ, європейських інституцій та України щодо вирішення усіх гострих міждержавних та міжетнічних суперечностей змальовуються прихильниками РФ та ПНР переважно негативно. Обидві сторони прагнуть довести лише свою правоту, звинувачують одна одну у неконструктивізмі, через що розв'язання існуючих проблем, зокрема придністровського конфлікту, зволікається. До того ж, об'єктивні оцінки позиції РМ щодо усіх цих питань не знаходять належного поширення у науково-освітніх виданнях та ЗМІ. Такий стан речей є наслідком надзвичайної живучості традицій, які стимулюються, нав'язуються і відповідають державницьким інтересам РФ і Придністров'я.

Якщо у публікаціях російських вчених становище української спільноти продовжує навмисно замовчуватися, то українські автори, а за ними й молдовські, поступово приділяють даному питанню все більше уваги. З 20-х років з боку українських вчених увага до проблем української спільноти у РМ актуалізувалася, історія українців Молдови починає набувати повнішого висвітлення і об'єктивних оцінок. Обнародувані до цього ігноровані факти, що історія започаткування Придністров'я має виключно українське походження, що ця територія у 1924-1926 рр. була перетворена на автономну республіку Молдова у складі УСРР, а влітку 1940, 1945 рр. внаслід-

док великого перегляду кордонів і об'єднання з Бессарабією перетворилася на союзна МРСР уже у складі СРСР. З'ясувалося, що у 20-і роки ХХ ст. українці, як і титульні народи інших союзних республік, являлися одночасно громадянами як своєї РСР, так і СРСР, що політика пролетарського інтернаціоналізму почала здійснюватися різними прийомами, серед них і формуванням на територіях радянських народів автономних утворень для використання їх у майбутньому для поширення і зміцнення впливу СРСР у сусідніх державах, зниження їх самостійницького потенціалу, а при удачі – прилучення їх до свого складу. Так, упродовж 1924-1926 рр. усі східні суміжні з Росією райони України передавалися до Росії з економічною чи транспортною доцільністю глибиною у 30-60 км, починаючи від Курської, Воронежської, Білгородської області і аж до Азовського моря на основі рішень десяти засідань російсько-української комісії. До складу Росії відійшли і місто Таганрог з його приазовськими землями – місце проведення установчого з'їзду КП(б)У у липні 1918 р. На переданих до Росії східних землях України жодного навчального закладу чи адміністративної установи з українською мовою функціонування не залишалося. Там українське населення відразу підпадало під дію не двомовної, а одномовної політики, тому перетворювалося на єдину радянську спільному «руського» пошибу. На західних теренах України, що передавалися до сусідніх держав, зокрема до Молдови, такій радикальній інтернаціоналізації українство не піддавалося. Стримуючим фактором проти зросійщення являлася наявність у Молдові молдовської нації як титульної, в результаті чого там запроваджувалася поміркованіша «русько-молдовська» двомовність. Через це українство було і залишилося корінним і найбільш чисельним етносом Придністров'я, потенційною складо-

вою радянизації молдовської нації. Інша справа, що за імперською інерцією Москви переважаючих чисельно українців, хоча й уже в основному зрусифікованих, продовжують автоматично зараховувати до російськомовного населення цього краю.

Упродовж 30-и років незалежності РМ українці повільно відроджуються як окрема спільнота, зі своєю культурою, мовою, не відновили єдності на рівні окремого і самодостатнього етносу при домінуванні національної ідентичності в основних сферах їх життєдіяльності. Українська громада продовжує втрачати свої позиції та вплив не тільки у РМ, занепад українського життя продовжується навіть в українському минулих часів Придністров'ї. Викликає занепокоєння те, що скорочення кількості українців у Молдові є найбільшим у порівнянні з усіма іншими етносами. Якщо чисельність українців МРСР у 1989 р. перевищувала 600 тис. осіб (13,8% населення республіки), то за даними перепису населення РМ 2004 р. їхня кількість зменшилася до 282,4 тис. осіб (8,4% населення республіки). Скорочення складо 47%. Результати останнього перепису 12-25 травня 2014 року свідчать про продовження негативних тенденцій. Упродовж 2004-2014 рр. населення РМ в цілому зменшилося на 400 тис. осіб і не досягає 3 млн. осіб. Кількість жителів, які своєю національністю вважають румунську, збільшилася до 7%, а тих, хто вважає молдовською, зменшилася на 3,2%. Молдовську як рідну мову вказали 56,7%, а румунську – 23,5% жителів РМ. Російську визнали рідною мовою 9,7% жителів, а 3,9% – українську. Молдовською мовою спілкуються 54,6% жителів, румунською – 24%, російською – 14,5%, українською – 2,7%. Кількість українців РМ зменшилася до 6,6%, а «русских» – до 4,1%. Лише гагаузи та болгары змогли утримати свої позиції. Більшість українців в якості рідної

назвали свою національну мову. У той же час кожен другий українець розмовляє російською мовою. Для 5,7% від загальної кількості молдован російська є мовою їх спілкування. Негативні наслідки радянської, русифікації, милітаризації ще довго даватимуться взнаки для усіх народів РМ [34].

Серед причин таких різко негативних явищ серед українців РМ слід виділити: тривале зросійщення і бездержавність, відрив від своєї етнічної батьківщини, чужомовне середовище, невизначеність майбутнього після розпаду СРСР у складі незалежної Молдови, збройний російсько-молдовсько/румунський конфлікт на території Придністров'я у 1992 р., наростання націоналізму у незалежній Молдові, відновлення правопису молдовської мови на латиниці і проголошення її єдиною державною, протести проти курсу впливових сил на приєднання Молдови до Румунії, різке погіршення економічної ситуації, наростання безробіття, масова еміграція українців на свою історичну батьківщину – в Україну. Останній чинник у ті часи став єдиним позитивним фактором, чим скористалася значна частина українців [35, с.66,67].

Дослідниця українсько-молдовських відносин Вишня І.А. звертає увагу на існування у Молдові де-факто двох українських громад, одна з яких придністровська, інша – загальномолдовська. Лідери першої активно підтримують сепаратизм і незалежний статус ПМР. Представники другої відкидають сепаратистський і самостійницький курс і у своїй діяльності відстоюють пріоритетність культурно-освітньої діяльності збереження культури і мови на теренах єдиної РМ. У минулі часи обом частинам українства притаманною була невисока національна активність, відсутність панування у їхньому житті україноцентричних принципів, домі-

нування проросійських поглядів над проукраїнськими чи промолдовськими, тісніше гуртування навколо інтересів російськомовного, ніж молдовського населення. За даними авторки, упродовж 1989 – 2004 рр. чисельність українців у РМ скоротилася на 47%, а молдован в Україні – на 57%. Серед основних причин такого значного скорочення цих двох етносів слід виокремити наступні: наслідки тривалого зросійщення та відсутності Української та Молдовської державних утворень, найбільш негативну роль відіграла радянська у другій половині ХХ ст., пасивна політика незалежної України і Молдови щодо підтримки та забезпечення відповідних закордонних спільнот, тривале абсолютне домінування в Україні та у РМ Московського патріархату; масова еміграція українців та молдован до своєї батьківщини після розпаду СРСР, а також їх виїзд до третіх держав через складне соціально-економічне становище в Україні та РМ. У дослідженні Вишні І.А. розкрито незадовільний стан освіти українців рідною мовою у Придністров'ї, проілюстровано фактичну відсутність задекларованого статусу «державної» української мови у невизнаній ПМР та домінування політики русифікації української громади. Всього 8% українців цього краю володіють рідною мовою. Авторка вважає, що у контексті подальшої співпраці України з РМ мають вживатися заходи проти явного переважаючого процесів зросійщення українців над українізацією, особливо у Придністров'ї [36, с. 14].

До цього додається й те, що до нинішнього часу на державному рівні України і Молдови не розроблено дієвих програм для відродження українців у РМ, насамперед у Придністров'ї, як окремого етносу. Українство Молдови продовжує залишатися на задвірках системи міжнародної гуманітарної підтримки національних меншин. З боку Кишинева, Тирасполя так і не розпоча-

лася належна організаційно-правова, культурно-освітня робота серед українців РМ, як окремого етносу. Українська спільнота Молдови, навіть Придністров'я, продовжує перебувати поза увагою й відповідних органів влади України. Попередні керівники України нічого не зробили для підтримки закордонних українців. Більше того, позиція України щодо врегулювання російсько-молдовських суперечностей, які вносять дестабілізацію у регіоні і не сприяють українізації цієї спільноти, виглядає неактивною. Це спричинено вичікувальною позицією впливових країн та міжнародних організацій щодо приборкання і витіснення агресивної політики РФ з ПС Європи. Це можливо у разі відновлення для українців цього краю автономних і мовних прав нарівні з молдованами, припинення визначення і перетворення їх на безправне російськомовне населення; примушення Москви відмовитися від вимоги надання «русському языку» як другої державної мови у РМ, а згодитися на статус «русского языка» як мови міжнаціонального спілкування на усій території сучасної Молдови, схваленого Кишиневом ще 31 серпня 1989 р., і забезпечити його виконання. РМ демонструє постійну готовність до такого діалогу на багатосторонній основі, але на жаль, на це не погоджується РФ та її сателіт ПМР.

Через протидію Росії, пасивність молдовської та української сторін становище українства Молдови і Придністров'я продовжує перебувати поза належною увагою компетентних органів України та Молдови, під переважаючим впливом російської політичної і культурно-освітньої дійсності, на межі духовного виживання, на рівні побутового і самотнього існування, що веде соціум як невід'ємну складову української нації до значної русифікації. Наслідком цього стали: низький національно-культурний розвиток українства, втрата націо-

нальної ментальності, його єдності як окремого етносу, ослаблення імунітету проти зросійщення, підвищення ознак яничарства, остаточне влиття до складу «русской» нації та байдужого ставлення до своєї національної історії і Матері-батьківщини – України. Це набуло такого розмаху, що у нинішні часи вони малоспроможні без активної допомоги з боку України та Молдови відродитися як окрема українська етнічна група. Після виникнення незалежних України та Молдови розпочалися повільні процеси відродження української спільноти у РМ.

27 липня 2005 р. у РМ було засновано Східно-Молдовську Єпархію УПЦ Київського патріархату з єпархіальним центром у м. Страшени. Цим було створено перший прецедент: за кордоном була поширена діяльність УПЦ КП. Міністерство юстиції РМ у жовтні 2009 р. офіційно зареєструвало цю єпархію. На жаль, Східно-Молдовська єпархія УПЦ КП не є чисельною, налічує всього до 10 парафій. Також на території Молдови діє УГКЦ з осередками у Кишиневі та Бельцях. У 2009 р. у Кишиневі було засновано та освячено культурний та інформаційний центр УГКЦ ім. Андрія Шептицького. Фахівець з питань української спільноти у РМ Харишин М. В. занепокоєний тим, що українська церква так і не розгорнула своєї діяльності у РМ, через що існує реальна загроза підпорядкування УПЦ Київського патріархату Румунській православної церкві [37, 1) с. 80, 81; 2) с. 40; 3) с. 4].

Українці сучасної РМ, з одного боку, є невід'ємною частиною українського народу, а з другого боку, – гармонійною складовою єдиної політичної субстанції РМ, де вони упродовж століть жили в мирі і злагоді з молдованами, винесли на собі тривале поневолення, визискування і асиміляцію Османської, Російської, Радянської імперій та окупації Румунії. Здобувши незалежність,

РМ та Україна мають усі підстави для втілення на практиці сучасних моделей державотворення, оптимальних умов для повноцінного розвитку і збереження відповідних спільнот. Уроки історії їх зобов'язують до цього.

Харишин М. прогнозує три найімовірніші сценарії майбутнього РМ: 1) Перетворення унітарної РМ у формально федеративну, а по суті, конфедеративну, роздроблену державу, для якої спільним буде лише зовнішній кордон на мапі. Такою виглядатиме ціна Молдові за згоду РФ вирішити «придністровський конфлікт» на користь РМ; 2) Молдовська «проєвропейська» політична еліта, у разі втрати шансів на приєднання до ЄС і врегулювання придністровського конфлікту, уникаючи потрапляння до сфери домінування РФ, обере і реалізує курс на возз'єднання з Румунією. У такому разі Придністров'є та Гагаузія проголосять незалежність і звернуться до РФ з клопотанням включити їх до складу РФ, на що остання дасть добро. Решта території РМ ввійде до складу Румунії. Державність РМ буде втрачена; 3) Придністров'є та Гагаузія проголосять незалежність і отримають підтримку з боку РФ, почнуть розбудову власні держави. Вони, на думку автора, спробують повернути до свого складу території України, які у міжвоєнний період складала Молдавська АРСР на лівому березі Дністра. Ця автономія була сформована на українських етнічних територіях, що удвічі переважають сучасне молдовське Придністров'я, входила до складу УРСР. Передбачається, що незалежний розвиток Придністров'я та Гагаузії буде здійснюватися під егідою РФ.

М. Харишин припускає, що ці три сценарії розпаду РМ, є небезпечними для усіх держав ПС Європи, зокрема й України. Руйнація держави РМ стане корисною для Румунії та РФ, а для усіх інших вона обернеться заго-

стренням відносин і дестабілізацією становища у Європі [38, с. 43-44].

Викладені М. Харишиним песимістичні прогнози щодо майбутнього РМ є виключною позицією самого автора, який щиро вболіває за долю України і Молдови, є великим патріотом обох дружніх держав. Подібні процеси будуть формуватися на основі міжнародних загально визнаних положень щодо суверенітету і територіальної цілісності кожної держави, діючого статусу-кво щодо незмінності і недоторканості встановлених кордонів як за наслідками Другої світової війни, так і існуючих кордонів у колишніх багатонаціональних країнах, зокрема в СРСР, Чехословаччині та Югославії. Виходячи з цих об'єктивних факторів, висловлюємо переконання, що майбутнє РМ обумовлене надійним захистом, поступовим її входженням у європейські інституції, а зухвали прагнення сепаратистів Придністров'я, великодержавників РФ та Румунії розчленувати чи поневолити РМ будуть безнадійними. РФ ніколи не вдасться досягти від колективного Заходу згоди на реалізацію її реваншистської мети, тим більше загарбницькими і терористичними засобами. Світові держави та міжнародні інституції, які є визначальниками нинішнього і майбутнього світопорядку, відвернулися від Росії і посилюють усе більшу їй протидію. Їхня позиція щодо врегулювання усіх міжнародних проблем, зокрема щодо відновлення територіальної цілісності України та РМ, залишається незмінною і їхній внесок у цю справу буде вирішальним.

Формування молдовської державності у ХХ ст. відбувалося на обох берегах Дністра на землях молдовської та української націй. Лише ці два сусідні народи були і залишаються на цих територіях корінними і їхні державотворні інтереси вимагають цілковитого і беззасте-

режного задовільнення. Російська імперія у минулі століття колонізувала, зросійщила і розбавила українців та молдован чужинцями, забезпечила російськомовному населенню на їх етнічних землях привілейоване становище. Нинішня РФ, як сумнівна спадкоємниця СРСР, використовує наслідки індустріалізації мілітаризації економіки України і Молдови та їх колонізації радянського періоду заради відновлення своїх гегемоністських інтересів, прагне зберегти своє панування у цих країнах, вдається до вишколеної політики розчленування і владарування. У реваншистських планах щодо покорення сучасної Молдовської держави шляхом зросійщення РФ чи уніонізації Румунією немає об'єктивних підстав для їх матеріалізації. Світова цивілізація вивицилася над російською та румунською національними ідеями, успішно блокує прояви і витісняє їх з простору Європи та Азії. У нинішніх геополітичних умовах позитивну і ключову роль у формуванні майбутнього РМ, як і інших пострадянських держав, відіграють країни Атлантики, ЄС, НАТО, інших світових держав. Завдяки домінуванню загальнодемократичних цінностей у міжнародних відносинах перспективи Молдови складаються на її користь. Західний світ не допустить реалізації жодного з трьох майбутніх сценаріїв стосовно РМ, які так схвильовано вибудовує М. Харишин. Ця країна поступово розвиватиметься і рухатиметься у напрямку ЄС разом з Україною, а завдяки підтримці Заходу, зберігатиме рівноправні і взаємовигідні стосунки з РФ та Румунією. У той же час вплив Росії у Східній Європі знижуватиметься, натомість значимість ЄС і НАТО зростатиме. Завдяки цим двом протилежним глобальним тенденціям у найбільшому вииграші опиняться Молдова та Україна. Усі інші зацікавлені у цьому регіоні країни, які виношують свої великодержав-

ницькі ідеї – особливо РФ та Румунія – втратять домінування у Молдові та Україні. Внаслідок успішного розширення Європи на схід, через короткий проміжок часу започаткується вища стадія розвитку європейської цивілізації. Об'єднаний континент знову посяде провідне місце у світовій політиці, нарівні із англосаксами. Інші активні гравці сучасності або відійдуть у небуття, або будуть виштовхнуті на узбіччя майбутнього світопорядку.

Необхідно звернути увагу на те, що деякі фахівці – молдовознавці вважають і з цього приводу висловлюють занепокоєння, що Республіка Молдова є єдиною свого роду країною на пострадянському просторі, в якій найбільш активна частина етнічної еліти після розпаду СРСР прагне відмовитися від власної ідентичності і проголосити на території РМ верховенство румунських етнокультурних цінностей над молдовськими. Перейменування назви державної мови з молдовської на румунську ще не означає про відмову від молдовської ідентичності, проте не сприяє укоріненню ідеї щодо окремішності цих двох народів.

Викликає закономірне занепокоєння те, що розвиток держави на молдовоцентричних засадах гальмується з боку не тільки РФ і ПМР, але й Румунії та внутрішньої опозиції. Ідеологія Румунії уніонізму (об'єднання Румунії та Молдови) й у нинішні часи залишається більш впливовою у РМ, ніж ідеї молдовонізму у Румунії. Відродження і зміцнення ідей молдовонізму у РМ розвивається у нинішні часи дуже суперечливо і неприпустимо повільно. Завоювання ідеями молдовонізму панівних позицій може відбутися у разі належного їх укорінення серед широких кіл молдовського соціуму та усіх національних спільнот РМ, отримання великої підтримки з боку західних країн. Цим самим започаткується реаль-

не переважання молдовоністських цінностей над ідеями про об'єднання з Румунією.

Причини шаленого опору зміцненню позицій молдовонізму на теренах цієї республіки ґрунтуються на історичному минулому, яке є не вигідним ні Румунії, ні Росії. Справа у тому, що до складу Великого Молдовського князівства у ХІУ ст., історія якого складає 700 років (існувало упродовж 1346 – 1859 рр.), входила внутрішня Молдова сучасної Румунії, значні придунайські землі кримських татарів (Кицак), Буковина і звісно сама Бессарабія (правобережжя Дністра сучасної Молдови). Ідеологія молдовонізму походить своїм корінням від Великого Молдовського князівства, молдовани не мають жодних підстав приєднуватися чи вливатися у румунську спільноту, яка сформувалася значно пізніше. Між ними існують настільки різні історичні шляхи розвитку, які зобов'язують молдован вивіщуватися над румунами, вчорашніми валахами. У питаннях ідентичності все має відбуватися навпаки. Національна ідея молдован має все більше спрямовуватися проти румунського уніонізму і передбачати не повернення нинішньої Молдови до Румунії, а зміцнення її суверенітету і посилення її впливу на внутрішню Молдову, що перебуває у складі Румунії, яка була у минулому складовою історичного Молдовського князівства. Це князівство загинуло і було розчленоване Османською імперією у ХУ ст., потім – Габсбурзькою монархією у ХVІІІ ст. і остаточно – Російською імперією у кінці ХІХ ст. Зміцнення ідеології молдовонізму для майбутнього розвитку Молдови обернеться великим успіхом для молдован і українців. Адже на теренах Великого Молдовського князівства ці два народи ще у середньовіччі успішно розвивалися і мали великі досягнення. На жаль, усі їхні здобутки упродовж більш як 6-ти останніх століть знищувалися п'ятьма монархія-

ми (Османською, Російською, Габсбурзькою, Румунською, Радянською) при сприянні у XIX-XX ст. Німецької, Французької та Британської імперій. Подібні наслідки пережили й усі інші народи Балканського півострова.

Біля 150 років молдовська нація перебуває у розшматованому стані: 2/3 частини історичної Молдови знаходиться у складі нинішньої Румунії (запрутська Молдова), а 1/3 її території між Прутом і Дністром належить до сучасної РМ. Запрутська Молдова склала основу формування держави Румунія лише після її об'єднання з Валахією (Мунтенією і Олтенією) у 1859-1863 рр. Після цього у 1866 р. виникла держава Румунія, яка з 1881 р. стала називатися Королівством Румунія, історія якої насичена нечуваним націоналізмом, експансіонізмом, завойовництвом і підлістю. Здобутки цього антантівського монстра, історія якого налічує менше 150 років, не йде ні у яке порівняння з історією Великого Молдовського князівства, тим більше в умовах нинішньої європейської цивілізації. Створена у 1924-1926 рр. на українських теренах Молдавська автономія на лівому березі Дністра саме з назвою Молдова, а не Бессарабія (навмисний витвір румунських великодержавників) так і залишилася незмінною у радянські та незалежні з 1991 року часи у назві Молдавської РСР, яка з 1991 року стала незалежною державою. Це врятувало молдовську націю від її цілковитої румунізації, з'явилися реальні можливості для її відродження.

На спадщину Великого молдовського князівства претендують молдовська і румунська нації. Однак, прямим спадкоємцем спадщини цього князівства є молдовський народ, який уже у XV ст. почав формуватися у сучасну націю. Адже для молдован Велике молдовське князівство) має таке ж доленосне значення, як для українців Руська держава IX-XIII століть. Нинішні румуни

зазіхають на спадщину цього князівства так, як Росія на Руську державу. Перші привласнюють собі чужу історію, відтісняють і позбавляють національної історії його прямих спадкоємців – молдован, а другі у такий же спосіб – українців. Обидві імперії вдаються до асиміляції і винищення відповідно молдовської та української націй, привласнення їх національної історії та права на самостійний розвиток.

Належне укорінення ідеології молдовонізму серед молдован та інших національних спільнот РМ є ефективним важелем протидії гегемонізму Румунії та РФ у цій країні, бо нею викривається реакційність національної ідеї Бухареста чи Москви, спрямованої на ліквідацію молдовської державності та її колонізацію. Адже для молдован Велике Молдовське князівство має таке ж доленосне значення, як для українців Руська держава IX-XIII століть. Нинішні румуни зазіхають на спадщину Молдовського князівства так, як Росія на спадщину Руської держави. Перші привласнюють собі чужу історію, відтісняють і позбавляють національної історії її прямих спадкоємців – молдован, а другі у такий же спосіб – українців. Обидві імперії (Румунська та Російська) вдаються до асиміляції і винищення відповідно молдовської та української націй, привласнення їх національної історії, позбавляють їх права на суверенний розвиток. Молдовський народ, нація походить від Великого князівства, що має 700-літню історію, вона не має жодних підстав приєднуватися чи вливатися у румунську спільноту, яка у свою чергу не може остаточно сформуватися у націю без обох частин Молдови. Між ідеями молдовонізму та румунізму існують настільки різні історичні передумови, що зобов'язують молдован вивищуватися над румунами, вчорашніми валахами.

У питаннях ідентичності молдован і румунів існу-

ють неспівставимі переваги перших над другими. На території РМ має панувати не ідея уніря, а ідея молдово-нізму, яка має поширюватися і на територію запрутської Молдови, що перебуває у складі Румунії. Влада Бухареста чинить цьому рішучий опір. Подібно до того, як Україна виборює свою незалежність від Московії, так має поступати й Молдова у протистоянні з Бухарестом та Москвою. Торжество української національної ідеї в Україні є великим прикладом для сусідньої дружньої Молдови як діяти для зміцнення молдовоцентричної ідеї не тільки у межах цієї республіки, а й на значній частині сучасної Румунії. Зміцненні саме на цих засадах національні ідеї українців та молдован спроможні самим енергійним чином, ефективно і цілковито служити інтересам України і Молдови та обом історичним націям – українцям та молдованам – на противагу великодержавницьким міфам москалів та валахів.

Завдяки цьому розвиток майбутньої Молдови обернеться великими успіхами для молдован і українців. Адже на теренах Великого молдовського князівства ці два народи постійно переважали чисельно і мали великі досягнення. На жаль, усі їхні здобутки знищувалися Османською та Габсбурзькою імперіями упродовж більш як 6-ти століть. В останні півтора століття їхню політику успішно продовжили Росія та Румунія. Разючі геополітичні зміни у Європі, започатковані на рубежі ХХ-ХХІ ст., прирекли гегемоністські прагнення цих двох імперій на невдачу, хоча Москва і Бухарест ще продовжують імперіалістичні завойовницькі акції як проти України, так і проти Молдови. Всупереч усім цим перешкодам нарешті настала епоха відродження ідеї молдово-нізму у Молдові та ідеї українства в Україні, їх зміцнення і домінування на рідній землі та поширення їх відповідно на територіях Румунії та Росії.

Україна та Молдова з перших місяців здобуття незалежності започаткували взаємні доброзичливі відносини, незважаючи на наступні складні періоди в їхній історії. Маючи спільний кордон зі значною протяжністю та схожі риси соціально-економічного розвитку, обидві держави встановили та забезпечили дружні та взаємовигідні відносини. Завдяки укладенню базових угод питання політичного, економічного та соціально-культурного характеру були вирішені на користь обох сторін.

Аналіз розвитку відносин між Україною та Молдовою свідчить про те, що обидві республіки є для обох сторін важливими і надійними партнерами у порівнянні з іншими країнами. Слід також констатувати, що Україна та Молдова пов'язані глибокими міжетнічними зв'язками. Зважаючи на історичне минуле, постійне сусідство обох народів, велику кількість представників молдовської громади в Україні та української у Молдові, обидві держави на законодавчому і практичному рівнях забезпечують права національних меншин та ведуть діалог щодо підтримання культурно-освітнього розвитку цих спільнот, постійно діють узгоджено для своєчасного вирішення питань, що виникають у цій сфері. В останні роки, завдяки зацікавленості обох сторін, українці Молдови та молдовани України гуртуються у громадські організації та етнічні об'єднання, намагаються відігравати активну роль у суспільному житті держав. Для етнічних спільнот функціонують школи та факультативи рідною мовою навчання, діють національні ЗМІ, проводяться різноманітні фестивалі та культурні вечори, спрямовані на популяризацію культури українців та молдован по обидва боки кордону. Проте, спільним для обох держав негативним фактором, що не дозволяє використовувати весь потенціал міжкультурного діалогу, є брак фінансування та належ-

ної уваги з боку влади. Водночас, для України, в той же час, постає проблема існування «двох українських громад» у Молдові, а для Молдови – загроза злиття молдовської етнічної громади в Україні в єдине інформаційне та культурне поле з румунською.

Повномасштабне вторгнення РФ 24 лютого 2022 р. в Україну докорінно змінило політику не тільки України, світових центрів щодо РФ, а й РМ. У 2022 р. РМ однозначно засудила цю війну, винуватцем якої було визнано Росію, але й почала надавати Україні посильну для неї допомогу. Прийняла 580 тис. біженців з України і забезпечила для них умови для перебування. Основна їх кількість виїхала до інших країн Європи, але 89 тис. осіб залишилися перебувати на її території.

Важливим стало рішення Єврокомісії від 23 червня 2022 р. про надання для України і РМ статусу кандидатів на вступ до ЄС. На думку М.Санду, це має здійснитися для Молдови до кінця 30-х рр. XXI ст. А поки що РМ має вирішити наступні вимоги ЄС: завершити реформи системи правосуддя, розгорнути активну боротьбу проти корупції та організованої злочинності, посилити захист прав людини – особливо ущербних груп населення, виконати зобов'язання щодо зміцнення гендерної рівності і боротьби з насиллям по відношенню до жінок.

Отриманий статус РМ як країни – кандидатки на вступ до ЄС радикально вплинув на зростання кількості прихильників євроінтеграції, що позбавляє антиєвропейські партії можливості повернутися до влади у РМ. Це вважається у РМ беззаперечною переомгою для прихильників інтеграції РМ до ЄС. Можливо, це вплине на попередню позицію щодо двоякості міжнародної діяльності: зближення з ЄС і збереження конструктивних відносин з РФ. У Кишиневі починається перегляд політики двовектрності, вважається, що роздвоєння явля-

ється гальмом для розвитку РМ та інтеграції до єдиного європейського політичного простору. Крім того, вважається, що війна Росії проти України зруйнувала ідею про зєднуючу роль РМ між Заходом і Сходом Європи. Ця війна допомагає правлячій партії на чолі з М.Санду легко здолати опір політичних опонентів. Проросійські політики І.Додон, І. Шор та їх політичні структури у кінці 2022 р. були обеззроєні.

Завдяки героїчному збройному опору України проти агресії Росії останній не вдалося захопити причорноморські території України і з'єднатися з Придністров'ям. Поширення повзучої російської реакції у Східній Європі було зупинено. Воєнна поразка РФ в Україні дозволить знизити її вплив на Україну, Придністров'є та Молдову, оздоровити ситуацію у всій Східній Європі, поглибити відносини України та РМ на умовах територіальної цілісності, унітарності та європейськості, неприйняття гегемоністської зверхності над ними Росії і Румунії, а також окремих західних держав.

Звітуючи про стан виконання вимог для успішного просування процесу інтеграції на шляху до ЄС, Майя Санду 11 січня 2023 р. повідомила про виконання 16 із 35 заходів, ще 9 перебувають на стадії завершення. Серед таких: прийняття нового кодексу про вибори, реформа системи правосуддя, боротьби проти корупції на усіх рівнях, усунення впливу олігархів на політичну, економічну сферу та на ЗМІ. Решта 10 позицій мають бути виконаними до кінця березня поточного року. Велика увага приділяється захисту прав людини на національних спільнот. Удосконалення моделі державотворення, прийняття прийнятних варіантів для об'єднання обох частин Молдови у спільній державі [39].

Війна прискорила зміну у розстановці сил РМ щодо ставлення до статусу російської мови як мови міжнаціо-

нального спілкування. Поновлення такого її статуту на законодавчому рівні уже не передбачається. Функція мови міжнаціонального спілкування у РМ буде забезпечуватися державною мовою. Перспективним стає процес поширення англійської мови.

Розглядається два шляхи розбудови РМ як мононаціональної держави чи як федеративної республіки. Переважає перший варіант, який при розробці і схваленні не має ігнорувати і порушувати права національних спільнот, оскільки їхня питома є значною у складі РМ. Ігнорування інтересами національних спільнот недопустиме, бо це міна уповільненої дії, яка закладається у підвалини молдовської державності. Ця ідея зводиться до надання їм широкої етнокультурної автономії. Таке право на автономію визнається за українською, російською, гагаузькою, болгарською спільнотами з відповідними культурно-освітніми і іншими правами.

РМ має вивчити кращі західні стандарти і практику їх застосування та запровадити у країні. Основним документом має стати Європейська Хартія міноритарних мов та мов меншин, які зникають, яку необхідно ратифікувати. Робляться зауваження у зв'язку з тим, що уже більше 10 років ця Хартія не схвалюється парламентом РМ. Меншинам, особливо російській, прийдеться змиритися з тим, що основною мовою міжнаціонального спілкування стане державна молдовська мова, як це робиться у кожній державі і яку треба знати.

Серед найбільш складних залишається питання щодо перспективи реінтеграції Придністров'я до РМ. Процес має здійснюватися на умовах Кишинєва, схвалених європейською спільнотою, а не на умовах Москви. Звичайно, переможна вітчизняна війна України проти РФ стане ключовим чинником для швидкого врегулювання й придністровського конфлікту. Максимально

ослаблена РФ під натиском світової спільноти піде на компроміс, вигідний для РМ, щоб остаточно закрити дане питання щодо територіальної цілісності і суверенітету РМ у її міжнародних визнаних кордонах. У свою чергу Кишинів має запропонувати такі умови для мешканців лівого берега Дністра (молдовська сторона так продовжує називати цю територію Придністров'я), які обидві сторони готові будуть їх прийняти. Влада РМ має заделегідь готуватися до того, щоб своєчасно заручитися міжнародною політичною та фінансовою підтримкою і бути спроможною підготувати і провести реінтеграцію, яка влаштуватиме як мешканців обох берегів Дністра, ЄС, так і Україну та РФ [40].

У цьому відношенні дуже суперечливим виглядає прийняття парламентом РМ від 16 березня 2023 р. в остаточному варіанті законопроекту про внесення зміни в Конституції РМ та інших законах до назви державної мови з молдовської на румунську. Рішення було прийнято не конституційною, а простою більшістю голосів членів парламенту. Із 101 депататів за це рішення проголосувало 58 депутатів: 57 голосів від правлячої партії «Дія і солідарність» (PAS), яку очолює Майя Санду, та 1 голос незалежного депутата. Згідно з Конституцією РМ, поправки до Основного закону є чинними, якщо вони схвалені «2/3 голосів парламенту». Автори законопроекту це відкидають, доводячи, що мова йде не про поправку до Конституції, а про «технічне виконання» рішення КС РМ від 5-го грудня 2013 р. щодо заміни у Конституції поняття «молдовська мова» на «румунська мова», що відповідає Декларації про незалежність МРСР від 27 серпня 1991 р., в якій державною мовою республіки проголошувалася румунська мова. Гостра майже 10-ти літня боротьба у парламенті РМ щодо назви державної мови продовжується і після 16 березня 2023 року. Опози-

ційні сили – блок соціалістів та комуністів – бойкотують роботу парламенту. Боротьба у РМ продовжується, але рішення парламенту від 6 березня свідчить про успіх партії влади на чолі з Президенткою М. Санду, яка 22 березня 2023 р. підписала Закон про перейменування державної мови РМ з молдовської на румунську.

Питання щодо назви рідної мови є одним із ключових чинників національної ідентифікації та самовизначення кожного народу. М. Санду вважає, що ті сили, які відстоюють існування окремішності молдовської мови, прагнуть не об'єднати, а розділити єдину націю, щоб легше було управляти нею, як це було у минулі часи. Серед переваг даного рішення вона відзначила те, що румунська мова є офіційною мовою ЄС і нею розмовляють 27 млн. чол.

Відомий журналіст О.Мустафін (Київ) з цього приводу наголосив, що більшість жителів РМ «точно не хоче» «розчинення» Молдови у складі Румунії. Майбутнє, як свідчать нинішні процеси, вселяють оптимізм, що рішення парламенту РМ від 6 березня 2023 р. матиме прогресивні наслідки для РМ, для усіх країн ПС Європи [41].

Голова Європейської Ради Ш.Мішель, відвідавши 30 березня 2023 р. з офіційним візитом РМ, у ході зустрічі з Президенткою РМ М.Санду відзначав, що ЄС надав Молдові понад 1 млрд. євро допомоги і готує новий пакет підтримки, а також анонсував можливий початок переговорів про вступ Молдови та України до ЄС у грудні 2023 року.

Завдяки великій міжнародній підтримці цих двох країн та особливо успіхам України у боротьбі за свій суверенітет і загальнодемократичні цінності Молдова та Україна мають усі шанси на прискорену інтеграцію до європейської спільноти.

Висновки

Пострадянський період виявився сприятливим для кожної союзної республіки, серед них і Молдови, з точки зору доленості започаткованих і здійснених трансформаційних перетворень, що завершилися докорінними реформами, прискореною розбудовою незалежної, суверенної правової і демократичної держави.

30-ти річні успіхи РМ на шляху державотворення є без сумніву успішними. На шляху від здобуття до зміцнення незалежності РМ вдалося запровадити і сформувавши правову і демократичну форму правління, в якій задомінували політичний плюралізм, парламентська республіка, загальна виборча система, демократичні умови діяльності опозиційних сил; також було забезпечено повноцінний розвиток молдовської нації, її мови і культури, закріплено провідну роль громадянського суспільства та ЗМІ у житті країни.

Формування Республіки Молдова лише в окремих сферах позначається суперечливими результатами, які склалися як з вини внутрішніх факторів, зокрема роз'єднаності суспільства за ідеологічними та національними ознаками, так і через негативний вплив міжнародних чинників, зосереджених головним чином у РФ та Румунії, міцні важелі впливу яких продовжують гальмувати прогрес цієї країни. Йдеться про гегемоністську політику РФ, уніоністські прагнення Румунії та страусину позицію західних держав. З цих причин у ході становлення державності залишилися нерозв'язаними архіважливі для РМ складні завдання. Зокрема, не вдалося: вирішити придністровський конфлікт і остаточно завершити об'єднання країни як передумови успішного розвитку суверенної держави та суб'єкта міжнародного права; удосконалити модель націєтво-

рення, зміцнити національну ідентичність, витворити із суспільства єдину політичну націю; сформувати ефективну ринкову економіку, підвищити соціально-економічні стандарти життя громадян, знизити рівень корупції, покращити демографічну ситуацію; оптимально закріпити інтереси РМ у двох інтеграційних інституціях – у ЄС та ЄАЕС, одночасно поєднати курс на інтеграцію до ЄС та зберегти пріоритетність відносин з РФ. Такі вади торкаються не тільки РМ, а й усіх інших пострадянських держав.

Розвиток РМ позначений кількома важливими періодами. У 90-і роки досягнення головного завдання – становлення державності Молдови – успішно здійснилося. У Молдові швидко поширилися і задомінували наступні найвпливовіші політичні ідеї, в основі яких лежали: молдовоцентричні цінності щодо розбудови унітарної сувереної держави; прорумунський уніонізм, спрямований на об'єднання з Румунією; проросійські інтереси – забезпечення пріоритету відносин Молдови з Росією, відмова Кишинєва від унітарної і запровадження федеративної, насправді конфедеративної моделі державотворення. Виразниками цих засадничих ідеологій відповідно стали молдовські патріотичні кола (більшість), прорумунські організації у Молдові та у Румунії (меншість), «русскаяязычное население», зосереджене в основному у Придністров'ї (меншість). У перші роки незалежності у державотворенні важливі позиції займали румунський та російський чинники, спрямовані на відновлення цілковитого панування у Молдові інтересів кожної з них.

Ці три найважливіші чинники – молдовоцентричний, європейсько-румунський та російсько-євразійський – залишаються визначальними у житті РМ, хоча й справляють неоднакові наслідки на держа-

вотворний процес РМ. Перший з них виявився найбільш конструктивним і перспективним для успішного майбутнього РМ. Переважна більшість молдован, окремі представники інших націй докладають усі зусилля для формування успішної молдовоцентричної держави на теренах Молдови. Матеріали дослідження доводять, що Румунія та Росія з перших днів незалежного існування РМ добивалися максимального закріплення своїх позицій у цій країні, виключного впливу на державотворні процеси у вигідному для них руслі, що уповільнювало консолідацію національних конструктивних сил Молдови. У 10-і роки XXI ст. у РМ задомінували молдовоцентричні сили, внаслідок чого почали формуватися рівновіддалені відносини з двома регіональними лідерами – РФ та Румунією, економічні зв'язки з якими поглиблювалися на взаємовигідній основі.

Балансування між цими двома гравцями не допомогло цілковито подолати внутрішньополітичні виклики, які постійно загрожували цілісності держави. Будь-яке тимчасове зміцнення кожного з цих двох факторів негативно позначалося на внутрішньому і міжнародному становищі РМ. Очевидне домінування впливу РФ чи Румунії на РМ оберталось значними негативними наслідками у ході становлення і розвитку РМ як цивілізованої держави і модерного суспільства. Вони й у нинішні часи складають найбільшу політичну перешкоду на шляху розбудови Республіки Молдова як сучасної європейської держави. Прихильники ідеї уніонізму, натхненниками яких є значні націоналістичні сили у Румунії та у РМ, сповідують ідею зближення і об'єднання обох держав. Значне за чисельністю і впливом прорадянське та проросійське населення РМ, особливо в індустріально розвиненому і урбанізованому лівобережжі Дністра бореться за виключне зближення Молдови з РФ.

І лише після того як у політиці РМ європейська інтеграція ставала все більш пріоритетною, прорумунський та проросійський напрямки поступово відходили на задній план.

Значну небезпеку для РМ продовжують складати ідеї уніонізму, спрямовані на об'єднання з Румунією, реалізація яких обов'язково обернеться неминучою втратою її державності і завдасть непоправних збитків для усіх народів, які у ній проживають. Такі наміри справедливо і у категоричній формі заперечуються переважною частиною громадян РМ та впливовими країнами як на сході, так і на заході Європи.

Важливими є наші застереження й про те, що у разі поразки молдовоцентричної ідеї державотворення у РМ, поглинання її частин Росією, Румунією чи іншою країною означатиме не тільки крах державотворних процесів у Молдові, а й нечуване загострення внутрішньополітичного і міжнародного становища у всій Південно-Східній Європі, спровокує перегляд кордонів між країнами усього регіону. Не випадково Румунія з 1992 року не допускається до участі у вирішенні Придністровської проблеми. Сподівання прорумунських сил у Молдові, які оцінювали незалежність РМ проміжним етапом, після чого мало відбутися її об'єднання з Румунією, не тільки не справдилися, але й збанкрутувала. На просторі ЄС анексіоністські ідеї унеможливаються.

Серед усіх міжнародних гравців РФ продовжує справляти найбільший вплив на усі реформаційні процеси у РМ завдяки високій енергетичній, сировинній, військовій та ринковій залежності Молдови, а також значній питомій вазі зросійщеного населення у РМ. Це продовжуватиметься до тих пір, поки під її окупацією перебуватиме Придністров'я. Без вирішення проблеми цього

краю на користь РМ проросійські сили у політичному житті Молдови складатимуть значну силу, яка впливатиме на майбутній розвиток РМ, особливо на європейському напрямку. Забезпечення прав і обов'язків російськомовного населення та врегулювання придністровського конфлікту являються доленосними для успішного завершення процесів державотворення у РМ.

Доводиться, що молдовоцентричний з переважанням європейського шляху розвитку на основі політики нейтралітету відкриває перед РМ найбільш оптимальні перспективи. У кінці 20-х рр. ХХІ ст. проєвропейські фактори для РМ стали сприятливішими завдяки тому, що до цього поступово почали долучатися вирішальні чинники майбутнього РМ – НАТО і ЄС. З огляду на це можна припустити, що завдяки такому розвитку подій усе більших переваг набуває успішна розбудова у РМ цілісної моделі державотворення та поглиблення європейської інтеграції. Уже на нинішній стадії розвитку вдалося обмежити домінування надмірних інтересів двох інших гравців. Започаткувалося формування рівноправних стосунків Молдови як з Росією, так і з Румунією, що є оптимальною умовою для консолідації молдовської еліти, титульної нації і найбільш впливових спільнот РМ навколо розбудови держави на загальнодемократичних засадах.

Молдовоцентричні та євроінтеграційні процеси у Молдові поступово зміцнюються, натомість позиції носіїв романо-молдовської ідеології, які в етнічному, ідеологічному та культурному відношенні природно тяжіють до возз'єднання з Румунією, та представників проросійського вектору розвитку РМ, постійно знижуються. У державотворній діяльності РМ у 30-і роки стали переважати молдовоцентричні принципи, збереження суверенітету і незалежності Молдови,

гармонізація інтересів її громадян, незалежно від національності, об'єднання їх навколо загальнолюдських демократичних цінностей, витворених на просторі ЄС. На нинішньому етапі розвитку країни курс на європейську інтеграцію із збереженням ефективних стосунків з РФ залишається пріоритетним і незмінним.

Цілком закономірно, що з перших днів державотворення у РМ наштовхнулося на агресивну протидію «рускоязычного населення» (вихідці із РФ, основна частина місцевих українців, незначна кількість молдован). Сепаратистські процеси у Придністров'ї заповнили політичне життя цього краю і продовжують відігравати у цьому краї ключову роль. Росія уміло використала і успішно підтримала ці сили. Завдяки збройному втручання Москви започатковані сепаратистські процеси автономізації краю завершилися проголошенням незалежності Придністров'я від РМ. Ізольоване Придністров'я продовжує існувати завдяки всебічній підтримці і захисту його з боку РФ. І хоча проголошена ПМР незалежною державою ось уже більше 30-ти років не знаходить визнання на міжнародній арені, у тому числі й з боку РФ, проте вона залишається найважливішим важелем впливу РФ на державотвірні процеси у РМ.

Сепаратські сили Придністров'я складають найбільшу небезпеку для РМ та усього регіону. Нечувано, щоб у ХХІ ст., коли епоха колоніалізму назавжди відійшла у минуле, усі світові метрополії змирилися з розпадом колоніальної системи і формують з колишніми поневоленими народами цивілізовані стосунки, посткомуністична Росія вдається збройною силою до відновлення своєї колоніальної системи. На жаль, тривале тероризування багатьох країн і народів світу, зокрема Грузії, України, Молдови до сих пір не знайшло належних контрзаходів. Це є свідченням того, що світовий правопорядок

док та сформовані міжнародні органи для його дотримання не здатні у теперішній час виконувати свої функції. Вони не спроможні вивищитися над періодом розколотого світу часів холодної війни і діяти в умовах єдиноцентричного світу, продовжують переслідувати власні корпоративні інтереси, миряться з гегемонізмом тих держав, які у минулому були їхніми політичними ворогами. Переважна більшість країн належить до загальноцивілізованого світу. І лише групка держав перебуває під впливом відмерлих ідеологій і норовить відродити своє імперське панування, грубо порушуючи, на жаль, справедливі прагнення пострадянських країн.

З огляду на ситуацію у РМ, необхідно відзначити, що упродовж її 30-річної незалежності світова спільнота та міжнародні інституції продовжують рахуватися з імперськими інтересами РФ у Молдові. Вони жодного разу не відстояли права Молдови у конфлікті з РФ, постійно не враховували вагомих ініціатив Молдови й України, які були конструктивними, проте їх виконання вимагало застосування щодо РФ примусових методів.

Важливо відзначити, що позиція України серед усіх міжнародних учасників врегулювання придністровського конфлікту є найбільш послідовною і справедливою. Однозначним є визнання територіальної цілісності РМ, засудження сепаратизму у Придністров'ї та намірів відділитися від неї, демонстрація непорушності кордонів у Європі, встановлених після Другої світової війни та після розпаду багатонаціональних держав – СРСР, Югославії та Чехословаччини. Україна у категоричній формі не погоджується із спробами сепаратистів Придністров'я приєднатися до України, до іншої держави чи добитися незалежності. Вона за автоматний статус Придністров'я у складі РМ на самих широких правах, але без набуття ним суб'єктності у єдиній дер-

жаві, за виведення військового угруповання РФ з цього краю і заміну його на міжнародний миротворчий контингент, визнаний ООН. І це при тому, що територія сучасного Придністров'я сформована з українських етнічних земель, на яких у 30-і роки ХХ ст. започаткувалося створення майбутньої Молдовської держави. Позиція РФ у даному питанні є найбільш реакційною, переслідує великодержавницьку мету, спрямовану на недопущення розширення НАТО і ЄС на Схід, дестабілізацію ситуації у ПС Європі, зокрема у Молдові та Україні, євроінтеграції цих країн і повернення їх до зони власного виключного впливу.

Необхідно наголосити, що питання майбутнього облаштування РМ залишається відкритим. Зокрема невідомо, яка остаточна модель буде покладена в основу Молдовської держави – молдовоцентрична/унітарна, федеративна чи конфедеративна. Допоки дане питання не буде вирішене, міжнародне і внутрішнє становище РМ буде нестабільним і загрозливим для усього регіону.

Стаття 110, п. 2 Конституції РМ демонструє готовність Кишинєва до самих великих компромісів і виважених підходів щодо врегулювання проблеми Придністров'я, закликає РФ, світові держави та міжнародні інституції визнати пріоритетність права РМ на запровадження моделі державотворення на своїй суверенній території. І найбільша вина за те, що до нинішнього часу дане питання не вирішилося, лежить на російській стороні. Важливо також зазначити, що причетними до цього є усі країни та міжнародні організації, окрім України та Молдови, які упродовж тривалого часу беруть участь у різних форматах по розв'язанню цього питання, але так і не довели справу до завершення. Слід зважити й на важливу особливість поточного моменту. Колективний Захід керується у відносинах з РФ виваженими рішен-

нями. Виконання їх триватимуть довго, зате їхні результати будуть у перспективі гарантованими і очікуваними. Не застосовуючи рішучих заходів у вигляді примусу Москви негайно погодитися на виконання умов РМ щодо Придністров'я, цим самим унеможливується переростання нинішнього режиму РФ у варварську тиранію Івана Лютого чи Сталіна, перетворення Росії на оборонну фортецю на зразок Північної Кореї, заарканення усього суспільства навколо діючої влади і демонстрації, що лише така тиранія спроможна врятувати Російську державу від її неминучої загибелі і розпаду, що готує їй імперіалістичний Захід. М'яка протидія Росії, як показує історичний досвід, має переваги над спробами збройно перемогти Росію повномасштабною війною. Саме тактика повзучої і поміркованої конфронтації з РФ обумовлює розвиток у ній найбільш сприятливих процесів для ослаблення єдності влади і суспільства, прискорення цілковитої деградації та анархії у всіх життєвоважливих сферах, фіналом чого стане неминуче її згасання і розпад.

Започатковані глибокі реформи в останні роки продемонстрували спроможність РМ продовжувати консолідацію суспільства, формувати сучасну політичну націю, зміцнювати свою державність. Це ключові передумови для успішної інтеграції РМ до ЄС, вибудови рівноправних відносин з РФ, Україною та Румунією, іншими державами Європи. Курс на європейську інтеграцію та одночасне поглиблення співпраці з Росією і країнами СНД вимагатиме від керівництва Молдови зважених підходів і консолідованих зусиль. Це набуває особливої актуальності в умовах загострення відносин між двома інтеграційними центрами – ЄС та ЄАЕС.

Одним із шляхів ослаблення сепаратизму російськомовного населення має стати визнання Кишиневом

окремішності української та російської спільнот, забезпечення сприятливих умов для формування ними незалежних і самостійних органів самоврядування. Наступним кроком має стати організаційно-правове об'єднання українських спільнот обох берегів Дністра в єдине ціле. На завершальній стадії має розгорнутися українізація усієї спільноти і залучення її лідерів до політичного життя у РМ. Відродження українства Молдови має відбуватися на умовах відторгнення войовничого сепаратизму «русского населения» цієї країни, сприяння поглибленню двосторонніх взаємин Молдови та України. Цей процес уже започаткувався, і його розвиток має набути належної динаміки. Українці згодом мають набути автономію на теренах Молдови як корінний етнос, але виключно у складі суверенної і неподільної держави. Крім того, для української спільноти на території РМ мають розширити свою діяльність культові установи виключно Української православної церкви та Української греко-католицької церкви. А для «русского населения», яке не є корінним етносом Молдови, а переселенцями на її територію з радянських часів, закріпити у Придністров'ї автономний статус з широкими правами, а за «руським мовою» залишити діючий статус мови міжнародного спілкування у цьому краї.

Для різних за політичним і національним впливом сил РМ великим надбанням є те, що усе населення країни сповідує християнство східного обряду, тому суперечності і навіть конфлікти між ними не переростають у масові збройні сутички, терористичні акти на повсякденному рівні, не спричиняють тяжких потрясінь як це відбувається на міжконфесійному протистоянні, обмежуються гострою політичною боротьбою і збереженням шансів на компроміси і мирні переговори.

Унікальність вивчення сучасного розвитку РМ та

України полягає й у тому, що отриманий досвід цілком достатній для висвітлення основних методів і механізмів РФ, спрямованих на підпорядкування сусідніх країн своєму впливу, дозволяє виявити головні фактори, чому саме ці країни перетворилися на форпост у протистоянні між західною цивілізацією, що успішно прогресує, та російським рашизмом, що веде країну до занепаду.

Завершення російсько-української війни на користь України стане ключовим чинником для прискореного розвитку України та Молдови на антиімперіалістичних, антиколоніальних і антитоталітарних засадах. На завершальній стадії формування нового устрою у житті обох країн запанують принципи диктатури права, демократії, що забезпечить їм успішний економічний та соціальний розвиток. Започатковані рівноправні і взаємоприйнятні відносини між Україною, РМ і ЄС справлятимуть у майбутньому позитивний вплив на їх розвиток як суверенних і цивілізованих європейських держав.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дзюба І.М. Русифікація вчора, сьогодні ... і завтра? Суспільно-політичні процеси – АПН України – Випуск 19 – К – 2022 – с. 230-268; Ткаченко В.М. Україна: в пошуку ідентичності – К – 2018 – с. 560; Шпак В.Т. Філософія нашої історії – Черкаси – 2009 – с. 304; Губогло Е.М. Межнаціональна напруженість в реальності и в представлениях граждан//Этническая мобилизация и межэтническая интеграция – М – 1999 – с. 397.

2. Садовник О.В. Придністровський конфлікт в період 1988-2014 рр. Дисертація на здобуття наукового ступеня к.і.н., захищена 17 грудня 2020 р. в ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» – К – 2020.

3. Основные результаты Переписи населения и жилищ 2014. Подано 31.03.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://statistica.gov.md/ru/osnovnye-rezultaty-perepisi-naseleniya-i-zilishh-2014-34_2854.htm

4. Садовник О.В. Придністровський конфлікт в період 1988-2014 рр. Дисертація на здобуття наукового ступеня к.і.н., захищена 17 грудня 2020 р. в ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» – К – 2020; Быстренко В.И. Молдавия: трудный путь в Европу. Исторические, политические и социологические науки. – Новосибирск – 2022 – №1 (94).

5. Брик Евгений. Формирование современной молдавской государственности и отношения с национальными меньшинствами; Грек Иван. Республика Молдова: препятствия ее становлению. Conferenta stiintifica internationala “Identitatea civica si integrarea europeana-factori ai consolidarii statalitatii moldovenesti”(Chisinau, 5-6 octombrie 2011). Chisinau – 2011.

6. Богданова А.В. Приднестровский конфликт: практика урегулирования ЕС и РФ. Трансформация идентичностей: опыт Европы и России. Сборник научных статей. – В 2-х ч. – Часть 2. – С-Петербург – 2021.

7. Лавренов С. О некоторых итогах развития Республики Молдова за 30 лет независимости. – Москва – Институт стран СНГ – Постсоветский материк – История – 2021 – №4 (32).

8. Суляк С. Г. Молдавия и русский мир: возможно ли возвращение ? Русин – Кишинев -2012 – №3(29).

9. Гладченко І. Локальні конфлікти у Придністров'ї та на сході України: порівняльна характеристика /І. Гладченко// Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2015 – Вип. 44. – Том 2.

10. Конституція РМ – Кишинев – 1994. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lex.justice.mo/viewdoc.php?action=view&view&view =doc&id=311496&ING=2>.

11. Соглашение о правовом статусе, порядке и сроках вывода военных формирований РФ, которые временно находятся на территории РМ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: PDF MD-RU_911021_AgreementOnWithdrawalOfRussianForces(ru).pdf

12. Кушнір Ярослав. Особливості правового статусу тимчасово окупованих територій (на прикладах Республіки Молдова та України). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Knowledge, Education, Law, Management – Varshou – 2020 – 8 (36)- Vol. 1.

13. Быстренко В.И. Молдавия: трудный путь в Европу. Исторические, политические и социологические науки. – Новосибирск – 2022 – №1(94).

14. Степанов В.П. Украинцы Республики Молдова: очерки трансформационного периода (1989-2005 гг.). – Кишинев – 2007; Степа-

нов В.П. Этнополитическое конструирование гражданской идентичности на двух берегах Днестра (1989-2014 гг.). – Тирасполь – 2015; Степанов В.П. В лабиринте 25-летнего поиска себя. К вопросу о кризисе этногражданской идентичности в постсоветской Молдове. – Орел – 2017; Степанов В.П. К вопросу о кризисе молдавской идентичности. Ученые записки Орловского государственного университета. – Серия: Гуманитарные и социальные науки. – История и археология. – Орел – 2018; Степанов В.П. Два берега Днестра. – Орел – 2021.

15. Гражданская идентичность и европейская интеграция – факторы укрепления молдавской государственности. – Кишинев. – 2011. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.minorities-network.org/ru/resources/формирование-современной-молдваско-2/>; Суляк С. Г. Молдавия и русский мир: возможно ли возвращение? Русин – Кишинев – 2012 – №3(29); Правові механізми врегулювання етнополітичних конфліктів: в Україні. – К – 2011.

16. Богданова А.В. Приднестровский конфликт: практика урегулирования ЕС и РФ. Трансформация идентичностей: опыт Европы и России. Сборник научных статей. – В 2-х ч. – Часть 2. – С-Петербург – 2021.

17. Лавренов С. О некоторых итогах развития Республики Молдова за 30 лет независимости. – Москва – Институт стран СНГ – Постсоветский материк – История – 2021 – №4 (32).

18. Вишня І. А. Українсько-молдовські відносини у 1991-2014 рр. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня к. і. н. 07.00.02 – всесвітня історія. – Київ – 2018.

19. Богданова А.В. Приднестровский конфликт: практика урегулирования ЕС и РФ. Трансформация идентичностей: опыт Европы и России. Сборник научных статей. – В 2-х ч. – Часть 2. – С-Петербург – 2021.

20. Харишин М. Молдова як майданчик гібридної війни з боку Росії: міф чи реальність? (або щодо деяких аспектів посилення російської присутності в Республіці Молдова). Зовнішні справи. – К – 2019 – №1-2; Лавренов С. О некоторых итогах развития Республики Молдова за 30 лет независимости. – Москва – Институт стран СНГ – Постсоветский материк – История – 2021 – №4 (32).

21. Буриан Александр. Решение Приднестровского вопроса – главный фактор сохранения национальной идентичности Молдовы. Гражданская идентичность и европейская интеграция – факторы укрепления молдавской государственности. – Кишинев. – 2011. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.>

minorities-network.org/ru/resources/формирование-современной-молдавско-2/

22. Садовник О.В. Придністровський конфлікт в період 1988-2014 рр. Дисертація на здобуття наукового ступеня к.і.н., захищена 17 грудня 2020 р. в ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» – К – 2020.

23. Харишин М. Молдова як майданчик гібридної війни з боку Росії: міф чи реальність? (або щодо деяких аспектів посилення російської присутності в Республіці Молдова) – Зовнішні справи – К – 2019 – № 1-2; Харишин М. Просторовий часовий зріз базових ... особливостей розвитку Республіки Молдова – Зовнішні справи – К – 2020 – № 5-6; Астахова С. Молдавия: парламентские выборы в контексте современных политических реалий. Россия и новые государства Евразии. Страны и регионы – М – 2019 – №1(XLII); Лавренов С. Я. О некоторых итогах развития Республики Молдова за 30 лет независимости. – Москва – Институт стран СНГ – Постсоветский материк – История –2021- №4 (32).

24. Додон об антикризисных заявлениях М.Санду 2020.XI.21. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: В Госдуме – в Госдуме оценили слова Санду о выводе миротворцев из Приднестровья. 2020.11.20.

25. Азаренкова А.А. Генезис, состояние и перспективы европейской интеграции Румынии и Республики Молдова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Электронный научный журнал «РосРег» – 2020 – № 4.

26. Еремина Н.В. Формирование общей евроатлантической стратегии Грузии, Молдовы и Украины: задачи, проблемы, перспективы. С-Петербург – Евразия – Эксперт- 2021 – Вып. 3.

27. Основные результаты Переписи населения и жилищ 2014. Подано 31.03.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://statistica.gov.md/ru/osnovnye-rezultaty-perepisi-naseleniya-i-zilishh-2014-34_2854.htm

28. Проблеми вмотивованості рішень у податкових спорах. – К – 2012.

29. Лавренов С. О некоторых итогах развития Республики Молдова за 30 лет независимости. – Москва – Институт стран СНГ – Постсоветский материк – История –2021- №4 (32).

30. Майя Санду: Європа не повинна допустити поразки України у війні з РФ. 21.XI. 22 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sprotyv.info/news/sandu-evropa-ne-povinna-dopustiti-porazki-ukraini-u-vijni-z-rf/>

31. Кожухар В., Кожухар К. Історія і культура українців Республіки Молдова. – Київ – Кишинів – 2021; Садовник О.В. Придністровський конфлікт в період 1988-2014 рр. Дисертація на здобуття наукового ступеня к.і.н., захищена 17 грудня 2020 р. в ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» – К – 2020.

32. Основные результаты Переписи населения и жилищ 2014. Подано 31.03.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://statistica.gov.md/ru/osnovnye-rezultaty-perepisi-naseleniya-i-zilishh-2014-34_2854.htm

33. Вишня І.А. Українсько-молдовські відносини у 1991 – 2014 рр. Дисертація на здобуття наукового ступеня к.і.н., захищена 27 грудня 2018 р. в ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» – К – 2018.

34. Основные результаты Переписи населения и жилищ 2014. Подано 31.03.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://statistica.gov.md/ru/osnovnye-rezultaty-perepisi-naseleniya-i-zilishh-2014-34_2854.htm

35. Вишня І.А. Українсько-молдовські відносини у 1991 – 2014 рр. Дисертація на здобуття наукового ступеня к.і.н., захищена 27 грудня 2018 р. в ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» – К – 2018.

36. Вишня І. А. Українсько-молдовські відносини у 1991-2014 рр. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня к. і. н. 07.00.02 – всесвітня історія. – Київ – 2018.

37. Харишин М. Молдова як майданчик гібридної війни з боку Росії: міф чи реальність? (або щодо деяких аспектів посилення російської присутності в Республіці Молдова) – Зовнішні справи – К – 2019 – № 1-2.; Харишин М. Просторовий часовий зріз базових ... особливостей розвитку Республіки Молдова – Зовнішні справи – К – 2020 – № 5-6.

38. Харишин М. Молдова як майданчик гібридної війни з боку Росії: міф чи реальність? (або щодо деяких аспектів посилення російської присутності в Республіці Молдова) – Зовнішні справи – К – 2019 – № 1-2.

39. В Молдове заявили, что выполнили почти половину требований для дальнейшего движения в ЕС. 11.01.2023. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2023/01/11/7153997/>

40. Чебан Евгений. О 7 поствоенных трансформациях для страны и ее граждан. Подготовлено 30.12.2022 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://newsmaker.md/rus/novosti/moldova->

2023-sem-postvoennykh-transformatsij/

41. Мустафін О. Одна мова – дві держави. Чому молдовани говорять румунською, і до чого тут Москва. <https://www.istpravda.com.ua/article/2023/03/30/162539>

References:

1. Dziuba I.M. Rusyfikatsiia vchora, sohodni ... i zavtra? Suspilno-politychni protsesy – APN Ukrainy – Vypusk 19 – K – 2022 – s. 230-268; Tkachenko V.M. Ukraina: v poshuku identychnosti – K – 2018 – s. 560; Shpak V.T. Filosofiia nashoi istorii – Cherkasy – 2009 – s. 304; Hubohlo E.M. Mezhnatsyonalnaia napriazhennost v realnosti y v predstavleniakh hrazhdan//Этническаиа мобылизатсия y mezhэтническаиа yntehratsiia – М – 1999 – s. 397.

2. Sadovnyk O.V. Prydnistrovskiy konflikt v period 1988-2014 rr. Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia k.i.n., zakhyshchena 17 hrudnia 2020 r. v DU «Instytut vsesvitnoi istorii NAN Ukrainy» – K – 2020.

3. Основные результаты Переписи населения y zhylyshch 2014. Podano 31.03.2017. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://statistica.gov.md/ru/osnovnye-rezultaty-perepisi-naseleniya-i-zilishh-2014-34_2854.htm

4. Sadovnyk O.V. Prydnistrovskiy konflikt v period 1988-2014 rr. Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia k.i.n., zakhyshchena 17 hrudnia 2020 r. v DU «Instytut vsesvitnoi istorii NAN Ukrainy» – K – 2020; Выстренко В.У. Moldaviia: trudnyi put v Evropu. Ystorycheskye, polytycheskye y sotsyolohycheskye nauky. – Novosybyrsk – 2022 – №1(94).

5. Bryk Evheniy. Formyrovanye sovremennoi moldavskoi hosudarstvennosti y otnosheniia s natsyonalnymy menshynstvamy; Hrek Yvan. Respublyka Moldova: prepiatstviia ee stanovleniyu. Conferenta stiintifica internationala “Identitatea civica si integrarea europeana-factori ai consolidarii statalitatii moldovenesti”(Chisinau, 5-6 octombrie 2011). Chisinau – 2011.

6. Bohdanova A.V. Prydnestrovskiy konflikt: praktyka urehulyrovaniia ES y RF. Transformatsiia ydentychnosti: opyt Evropy y Rossyy. Sbornyk nauchnykh statei. – V 2-kh ch. – Chast 2. – S-Peterburh – 2021.

7. Lavrenov S. O nekotorykh ytozhakh razvytiia Respublyky Moldova za 30 let nezavysymosti. – Moskva – Ynstytut stran SNH – Postsovetyskiy materyk – Ystoriia –2021 – №4 (32).

8. Suliak S. H. Moldavyia y russkyi myr: vozmozhnoly vozvrashchenye ? Rusyn – Kyshynev -2012 – №3(29).

9. Hladchenko I. Lokalni konflikty u Prydnistrovi ta na skhodi Ukrainy: porivnialna kharakterystyka /I. Hladchenko// Naukovi pratsi istorыchnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. – 2015 – Vyp. 44. – Tom 2.

10. Konstytutsiia RM – Kyshynev – 1994. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://lex.justice.mo/viewdoc.php?action=view&view&view=doc&id=311496&ING=2>.

11. Sohlashenye o pravovom statusе, poriadke y srokakh vъvoda voennykh formyrovaniy RF, kotorye vremенno nakhodiatsia na terrytoryy RM. Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: PDF MD-RU_911021_AgreementOnWithdrawalOfRussianForces(ru).pdf

12. Kushnir Yaroslav. Osoblyvosti pravovoho statusu Tymchasovo okupovanykh terytorii (na prykladakh Respubliky Moldova ta Ukrainy). [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: Knowledge, Education, Law. Management – Varshou – 2020 – 8 (36)- Vol. 1.

13. Выстренко V.Y. Moldavyia: trudnyi put v Evropu. Ystorycheskye, polytycheskye y sotsyolohycheskye nauky. – Novosybyrsk – 2022 – №1(94).

14. Stepanov V.P. Ukrayntsы Respublyky Moldova: ocherky transformatsyonnoho peryoda (1989-2005 hh.). – Kyshynev – 2007; Stepanov V.P. Этноpolytycheskoe konstruyrovanye hrzhdanskoй ydentychnosty na dvukh berehakh Dnestra (1989-2014 hh.). – Tyraspol – 2015; Stepanov V.P. V labyrynte 25-letneho poyska sebia. K voprosu o kryzyse etnohrzhdanskoй ydentychnosty v postsovetskoй Moldove. – Orel – 2017; Stepanov V.P. K voprosu o kryzyse moldavskoй ydentychnosty. Uchenyye zapysky Orlovskoho hosudarstvennoho unyversyteta. – Seryia: Humanytarnyye y sotsyalnyye nauky. – Ystoriya y arkheolohiya. – Orel – 2018; Stepanov V.P. Dva bereha Dnestra. – Orel – 2021.

15. Hrazhdanskaia ydentychnost y evropeiskaia yntehratsiia – faktory ukrepleniia moldavskoй hosudarstvennosty. – Kyshynev. – 2011. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.minorities-network.org/ru/resources/formyrovanye-sovremennoi-moldvasko-2/>; Suliak S. H. Moldavyia y russkyi myr: vozmozhno ly vozvrashchenye ? Rusyn – Kyshynev – 2012 – №3(29); Pravovi mekhanizmy vrehuliuvannia etnopolitychnykh konfliktiv: v Ukraini. – K – 2011.

16. Bohdanova A.V. Prydnestrovskyy konflikt: praktyka urehulyrovannia ES y RF. Transformatsiia ydentychnostei: opyt Evropy y Rossyy. Sbornyk nauchnykh statei. – V 2-kh ch. – Chast 2. – S-Peterburh – 2021.

17. Lavrenov S. O nekotorykh ytozhakh razvytyia Respublyky Moldova za 30 let nezavysymosti. – Moskva – Ynstytut stran SNH – Postsovetskyi materyk – Ystoryia – 2021 – №4 (32).

18. Vyshnia I. A. Ukrainsko-moldovski vidnosyny u 1991-2014 rr. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia k. i. n. 07.00.02 – vsesvitnia istoriia. – Kyiv – 2018.

19. Bohdanova A.V. Prydnestrovskiy konflikt: praktyka urehulyrovaniya ES y RF. Transformatsiya ydentychnosti: opyt Evropy y Rossyy. Sbornyk nauchnykh statei. – V 2-kh ch. – Chast 2. – S-Peterburh – 2021.

20. Kharyshyn M. Moldova yak maidanchyk hibrydnoi viiny z boku Rosii: mif chy realnist? (abo shchodo deiakykh aspektiv posylennia rosiiskoi prysutnosti v Respublitsi Moldova). Zovnishni spravy.– K – 2019 – №1-2; Lavrenov S. O nekotorykh ytozhakh razvytyia Respublyky Moldova za 30 let nezavysymosti. – Moskva – Ynstytut stran SNH – Postsovetskyi materyk – Ystoryia – 2021- №4 (32).

21. Buryan Aleksandr. Reshenye Prydnestrovskoho voprosa – glavnyi faktor sokhraneniya natsyonalnoi ydentychnosti Moldovy. Hrazhdanskaia ydentychnost y evropeiskaia yntehratsiia – faktory ukrepleniya moldavskoi hosudarstvennosti. – Kyshynev. – 2011. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.minorities-network.org/ru/resources/formirovaniye-sovremennoi-moldvasko-2/>

22. Sadovnyk O.V. Prydnistrovskiy konflikt v period 1988-2014 rr. Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia k.i.n., zakhyshchena 17 hrudnia 2020 r. v DU «Instytut vsesvitnoi istorii NAN Ukrainy» – K – 2020.

23. Kharyshyn M. Moldova yak maidanchyk hibrydnoi viiny z boku Rosii: mif chy realnist? (abo shchodo deiakykh aspektiv posylennia rosiiskoi prysutnosti v Respublitsi Moldova) – Zovnishni spravy – K – 2019 – № 1-2; Kharyshyn M. Prostorovyi chasovyi zriz bazovykh ... osoblyvosti rozvytku Respubliki Moldova – Zovnishni spravy – K – 2020 – № 5-6; Astakhova S. Moldaviia: parlamentskye vybory v kontekste sovremennykh politycheskykh realyi. Rossiia y novye hosudarstva Evrazyu. Strany y rehyony – M – 2019 – №1(KhLII); Lavrenov S. Ya. O nekotorykh ytozhakh razvytyia Respublyky Moldova za 30 let nezavysymosti. – Moskva – Ynstytut stran SNH – Postsovetskyi materyk – Ystoryia – 2021- №4 (32).

24. Dodon ob antykrizysnykh zaiavleniakh M.Sandu 2020.KhI.21. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: V Hosdume – v Hosdume otsenyly slova Sandu o vyvode myrotvortsev yz Prydnestrovia. 2020.11.20.

25. Azarenkova A.A. Henezys, sostoianye u perspektyvy evropeiskoi yntehratsyy Rumynyy u Respublyky Moldova. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: Elektronnyi nauchnyi zhurnal «RosReh» – 2020 – № 4.

26. Eremyna N.V. Formirovaniye obshchei evroatlantycheskoi stratehyy Hruzuu, Moldovy u Ukrayny: zadachy, problemy, perspektyvy. S-Peterburh – Evraziya – Ekspert- 2021 – Выр. 3.

27. Osnovnyye rezultaty Perepysy naseleniya y zhylyshch 2014. Podano 31.03.2017. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://statistica.gov.md/ru/osnovnye-rezultaty-perepisi-naseleniya-i-zilishh-2014-34_2854.htm

28. Problemy vmotyvovanosti rishen u podatkovykh sporakh. – K – 2012.

29. Lavrenov S. O nekotorykh ytoakh razvytyia Respublyky Moldova za 30 let nezavysymosty. – Moskva – Ynstytut stran SNH – Postsovetskyi materyk – Ystoryia –2021- №4 (32).

30. Maia Sandu: Yevropa ne povynna dopustyty porazky Ukrainy u viini z rf. 21.KhI. 22 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://sprotyv.info/news/sandu-evropa-ne-povinna-dopustiti-porazki-ukraini-u-vijni-z-rf/>

31. Kozhukhar V., Kozhukhar K. Istoriia i kultura ukraintsiv Respublyky Moldova. – Kyiv – Kyshyniv – 2021; Sadovnyk O.V. Prydnistrovskiy konflikt v period 1988-2014 rr. Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia k.i.n., zakhyschena 17 hrudnia 2020 r. v DU «Instytut vsesvitnoi istorii NAN Ukrainy» – K – 2020.

32. Osnovnyye rezultaty Perepysy naseleniya y zhylyshch 2014. Podano 31.03.2017. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://statistica.gov.md/ru/osnovnye-rezultaty-perepisi-naseleniya-i-zilishh-2014-34_2854.htm

33. Vyshnia I.A. Ukrainsko-moldovski vidnosyny u 1991 – 2014 rr. Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia k.i.n., zakhyschena 27 hrudnia 2018 r. v DU «Instytut vsesvitnoi istorii NAN Ukrainy» – K – 2018.

34. Osnovnyye rezultaty Perepysy naseleniya y zhylyshch 2014. Podano 31.03.2017. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://statistica.gov.md/ru/osnovnye-rezultaty-perepisi-naseleniya-i-zilishh-2014-34_2854.htm

35. Vyshnia I.A. Ukrainsko-moldovski vidnosyny u 1991 – 2014 rr. Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia k.i.n., zakhyschena 27 hrudnia 2018 r. v DU «Instytut vsesvitnoi istorii NAN Ukrainy» – K – 2018.

36. Vyshnia I. A. Ukrainsko-moldovski vidnosyny u 1991-2014 rr.

Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia k. i. n. 07.00.02 – vsesvitnia istoriia. – Kyiv – 2018.

37. Kharyshyn M. Moldova yak maidanchyk hibrydnoi viiny z boku Rosii: mif chy realnist? (abo shchodo deiakykh aspektiv posylennia rosiiskoi prysutnosti v Respublitsi Moldova) – Zovnishni spravy – K – 2019 – № 1-2.; Kharyshyn M. Prostorovyi chasovyi zriz bazovykh ... osoblyvosti rozvytku Respubliky Moldova – Zovnishni spravy – K – 2020 – № 5-6.

38. Kharyshyn M. Moldova yak maidanchyk hibrydnoi viiny z boku Rosii: mif chy realnist? (abo shchodo deiakykh aspektiv posylennia rosiiskoi prysutnosti v Respublitsi Moldova) – Zovnishni spravy – K – 2019 – № 1-2.

39. V Moldove zaiavyly, chto vьpolnyly pochy polovynu trebovaniy dlia dalneisheho dvyzheniia v ES. 11.01.2023. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2023/01/11/7153997/>

40. Cheban Evhenyi. O 7 postvoennykh transformatsiyakh dlia strany y ee hrazhdan. Podhotovleno 30.12.2022 h. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://newsmaker.md/rus/novosti/moldova-2023-sem-postvoennykh-transformatsij/>

41. Mustafin O. Odnа movа – dvi derzhavy. Chomu moldovany hovoriat rumunskoiu, i do choho tut Moskva. <https://www.istpravda.com.ua/articlts/2023/03/30/162539>

Mykola Derzhaliuk, doctor of historical sciences, Academician of the Political and Legal Academy of Sciences of Ukraine, Institute of World History NAS of Ukraine.

E-mail: dzhlk@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-2821-1039>

DOI: [10.59553/2518-7546-2023-21-6](https://doi.org/10.59553/2518-7546-2023-21-6)

The Republic of Moldova on its way to Europe

Abstract. The author figures out statehood formation processes in Moldova. He pays attention to a controversial legacy that Moldova gained after collapse of the USSR and declaration of independence. Due to industrialisation in the

second half of the XX-th century Moldova turned from agrarian into an industrial-agrarian country of the average development. At the same time, Moldovans then as a titular nation experienced significant russification and assimilation. Together with one million of the Russian population's transfer to Moldova and more than half a million Moldovans' removal to other republics of the USSR Moldova became then a multinational state. By the end of the XX-th century, Russian-speaking population made up 35% of the republic's inhabitants, this share in Transdnistria was two thirds then. Russian newcomers and Russian language began to take over socio-political, administrative-economic and cultural-educational life of the country.

The author pays attention to the fact that in course of gaining independence of Moldova national-liberational, patriotic and nationalist forces were strengthened to a huge degree. Latin script spelling of Moldovan was resumed and it was given a status of a common state language on the territory of Moldova and its identity with Romanian was accepted. The ideology of unionism and unification with Romania matured. The former dominant Russian was assigned the role of the language of international communication. Unitary form with autonomous rights for national minorities in one country became a model of the state. Russian society and russified Ukrainian community that was the largest in number in Moldova, stood up against state- and nation-building processes in the country. Transdnistria became their struggle. Separatists began to demand provision of the status of the second state language to Russian on the whole territory of Moldova, formation of federal order, according to which Transdnistria would get federation subject status with the right of veto over the decisions of Chisinau in case Tiraspol would disagree with them, and rejection of unification plans with Romania. Moldovan authorities rejected. In response, separatist leaders declared establishment of Transdnistrian

Moldovan Republic, its independence and uniting with Russian Federation, preserving Russian armed forces in the area for its defence. Attempts in March-July 1992 to eliminate rebels in Transdnistria and to restore there the power of Chisinau were conquered by Russian armed forces.

The author underlines that independence of Transdnistria, declared in 1991, hasn't been accepted by a single state in the world, even by Russia, and for the last 30 years no plans, projects, memoranda or other international formats have helped solving Transdnistrian conflict. The reason is the passive role of international organisations, which Russia is treacherously making use of. The author stresses that in conditions of the frozen conflict every side that takes part in it suffers great losses. With time, unionist ideas of the society of Republic of Moldova have lost their actuality; moderate forces have taken the upper hand. The state is constantly following the course of neutrality and keeping its sovereignty. There are two currents in RM that for the latest 15 years have displayed their political maturity targeting at EU and Russia. A constructive use of the both international factors has begun dominating in RM. Moldovan course on euro-integration is a priority, nevertheless much attention is also being paid to a constructive collaboration with RF on mutual beneficial terms. Such position stays principal for RM, and declares constant sovereignty is the best confirmation to this. Although, RF and TDR continue to sabotage Chisinau's initiatives. They believe disintegration of Transdnistria is a serious obstacle for euro-integration of Moldova, Ukraine and Georgia, of spreading of EU and NATO to the East.

The author stresses that international community is unique in its longing to preserve sovereignty and territorial integrity of RM, but it has no consensus in the national idea realisation that is based on unitary principles and preventing federalisation of the republic. Many countries consider it appropriate to

ensure autonomy for Russian-speaking population or even introduce a federal system in the country. RM continues the course of development of mono-centric state, where national communities have to gain autonomy like in Gagauzia. In spite of this, TDR supported by RF, continues to follow its own independent course. Ukraine is interested in acceleration of Transdnistriean conflict settlement, taking hard efforts for reaching success in the issue that creates real danger for Ukraine. The author also underlines that Ukraine is the only neighbouring country of TDR and a reliable strategic partner that supports its interests steadfastly. It is marked in the article as well that present Moldovan leadership exercise is especially active in European and Russian directions, which contribute to the development of acceptable conditions for both parts of the Republic for advancement of the “common state”.

Key words: *Republic of Moldova, development of state, unitary, federal system, unionism, moldovonism, neutrality of Moldova, Transdnistriean conflict, formats of its solution, position of Moldova, Russia and Ukraine, settlement prospects.*

РЕЦЕНЗІЇ

Володимир ГОРБАТЕНКО,
доктор політичних наук, професор,
академік Академії політико-правових
наук України, Інститут держави і права
імені В. М. Корецького НАН України.
E-mail: stateandlaw@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-2400-954X

**ПРО НАЙТЯЖЧИЙ РІК
У НОВІТНІЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ**

*Рецензія на книгу Петра Мироненка
«Біль нескореного серця. П'ятнадцять місяців війни
(24.02.2022 – 24.05.2023)».
Нотатки із щоденника політолога»
(Київ. Видавництво Політія, 2023. 816 с.)*

24 лютого 2023 року Україна перейшла рубікон, за яким позаду лишився найтяжчий рік у її новітній історії від часів завершення Другої світової війни. Цей рік був настільки насиченим трагічними й героїчними подіями, що відкрутити плівку назад з тим, щоб відслідкувати їхню хроніку, дуже непросто. Хоча в кожній нації неодмінно знайдеться особистість літописця, здатного тверезо, ретельно й неповторно зафіксувати те, що згодом стане надбанням історії.

Саме таким літописцем постав у важкі дні випробувань українського народу на міцність і здатність до опору знаний український політолог, фундатор і президент Академії політико-правових наук України Петро Миро-

ненко. Ще до початку широкомасштабної війни, що її 24 лютого 2022 року розв'язала агресивна, імперська Росія проти України, він чітко усвідомив для себе, що життя поточною кон'юктурою, надмірна гонитва за матеріальними благами, неналежне ставлення до уроків історії та змін, що відбулися в останні десятиліття на нашій планеті, означають поглиблення прірви між реальним життям людства і покликанням людини розумної як невід'ємної частини природи до органічного буття на Землі. Зрозумів, що майбутнє людини і людства залежить від реалістичності осмислення теперішнього й розуміння викликів, з якими зіштовхнулася наша планета у XXI столітті. Цей лейтмотив супроводжує хроніку подій, вражень, висловлювань, які дослідник щоденно нотував, оприлюднював і які склали основу його нової книги-щоденника під назвою «Біль нескореного серця. П'ятнадцять місяців війни (24.02.2022 – 24.05.2023) Нотатки із щоденника політолога».

Ідею видання такої книги автору підказала сувора реальність. З першого ж дня цієї злочинної війни П. Мироненко, як досвідчений військовий і політичний аналітик, долучився до широкого дискурсу щодо повсякденних трагічних подій, що розгорнувся в соціальних мережах. Відтак повернемося до зафіксованого вченим у перший день війни у своєму зверненні до співвітчизників: «У цей трагічний час для Українського Народу тримаймося разом, підтримуймо один одного і не піддаймося необґрунтованій паніці. Цивілізований світ розуміє, що в Україні сьогодні вирішується доля демократії, проти якої постала Росія (Четвертий Рейх). Кожний має підготувати документи та необхідні речі на випадок евакуації. Вдома рекомендую заpastись водою і харчами. Цей тяжкий іспит Україна гідно пройде разом з демократичним світом і вийде іншою, міцною державою. Росія (Четвертий Рейх) стала на шлях самознищен-

ня. Російське народонаселення має заплатити високу ціну за своїх вождів». Сьогодні, перечитуючи ці слова, хочеться вигукнути: «Звідки він усе те знав?» Бо хто міг тоді знати як розгорнуться події після вторгнення в Україну «другої армії світу»? Саме так оцінював себе агресор та й багато хто в цивілізованому світі.

На наше переконання, передбачити майбутні події П. Мироненку дозволили інтуїція аналітика, життєвий досвід, політичні знання і віра у свій народ. Так чи інакше глибокий розум і самодисципліна колишнього військового та державного діяча спонукали П. Мироненка до повсякденного ретельного відслідковування та оцінки мінливої реальності. Зрештою все це склалося у своєрідну безперервну хроніку, яка дозволяє прослідкувати події, колізії і приховані мотиви воєнно-політичного протистояння України агресивній зовнішній експансії.

В основу пропонованої книги покладено дві основні думки, які дотепер залишаються контраверсійними. Перша з них означає те, що розв'язана Росією проти України широкомасштабна війна є продовженням на іншому рівні гібридної війни, розпочатої у 2014 році. Йдеться, зокрема, про погрози голодом, міграційною кризою, а також про енергетичний і ядерний шантаж. Водночас для всього світу вона означає початок Третьої світової війни. Аргументуючи цю позицію, автор зазначає, що розпочата війна не є звичайним конфліктом між двома державами. Це війна всесвітнього масштабу між рабськи покірними та вільними людьми, принципова боротьба за остаточне утвердження у світі свободи і демократії. Відповідно «український народ захищає собою цивілізований світ, який не зрозумів того, що сокира війни вийшла за межі України».

Друга думка означає те, що провина за війну лежить не лише на кремлівській владі на чолі з диктатором Пу-

тіним, а й на всьому російському народові, який за своєю природою є нездатним до демократії з її нормами, принципами, процедурами. Це означає, що Україна воює з російським народонаселенням («колективним путіним»), яке живе у «парадигмі минулого часу», оскільки з часів Орди «не змінилось ментально». Цей підхід різко контрастує з підходами російських опозиційних інтелектуалів та частини українського політикуму, які провину за війну покладають суто на кремлівську владу. Гостро полемізуючи з тими, в кого ще лишались ілюзії щодо зміни поведінки росіян, він, зокрема, пише: «Нічого вони не знають ні про росію, ні про росіян, бо це окрема популяція людиноподібних істот, які здатні вбивати жінок, стариків, дітей просто заради забави. ...Росіяни всі однаково психічно хворі і це треба добре розуміти. Вони одягли костюми і краватки на гниле тіло і хвору душу. ...Український народ має зрозуміти, нарешті, що росіянин на нашій землі повинен бути або мертвим, або вигнаним на росію».

Означену хроніку варто вважати не лише відслідкуванням подій та намаганням дати їм оцінку, а й своєрідною стратегією асинхронного інформаційного спротиву агресивній політиці країни з колосальними ресурсами. Заглиблення в емоційно забарвлену матерію цієї хроніки дозволяє зафіксувати широку палітру зосередженої довкола важливої проблеми думки окремо взятого небайдужого інтелектуала. Посеред цієї палітри можна виокремити: поради керівництву держави, яка протистоїть агресії, щодо неприпустимості політичних компромісів у принципових питаннях захисту державного суверенітету і забезпечення демократичних цінностей; нагадування лідерам демократичних держав про відповідальність за невиправдані поступки та змову з агресором; попередження щодо небезпеки, що її

несе опозиція до держави, основу якої складають представники політичних сил, що сприяли і продовжують сприяти російським окупантам; виявлення задавнених «хвороб» українського суспільства, таких як політичний розбрат, корупція, войовнича некомпетентність у системі державного управління. Характерним і цілком виправданим є апелювання автора до правової демократії, як «стійкої соціально-політичної згоди соціуму і влади»; здатності права до системного «регулювання взаємодії суб'єктів політики» та його потенційної можливості утверджувати «рівність усіх членів суспільства перед законом (верховенство права)».

Спираючись на багаторічний життєвий досвід, зокрема служби в лавах Радянської армії на території росії, Петро Мироненко стверджує, що тільки ліквідація спільними зусиллями нинішньої російської імперії зможе забезпечити світ від катастрофи – тепер і в майбутньому. Відповідно в День незалежності України 24 серпня 2022 року він підтвердить написане в перший день війни: «Вчинений збоченими росіянами геноцид Українського Народу обов'язково відіб'ється бумерангом всьому російському народонаселенню до сьомого покоління. На росії увійшов у систему ефект лінзи: кругом вже горить і вибухає. У вухах російського народонаселення постійно відчувається шум хлопків. До зайвої хромосоми російське народонаселення війною проти цивілізованого світу в Україні отримає генетичний страх перед вогнем і Українцями».

Все, що написане в цій унікальній книзі, зафіксоване людиною небайдужою. Щодо цього слід нагадати, що особливістю української культури і української ментальності є «філософія серця», глибоко обґрунтована у вченні Григорія Сковороди. Він вважає сонячним серце кожної людини, бо саме в ньому під покровом буденно-

сті приховане істинне ество. Справжня людина, подібно до сонця, випромінює своїм серцем світло. Таким є істинний українець Петро Мироненко. Перенесений ним інфаркт міокарда 16-го лютого 2023 року розділив його життя на «до» і «після». Ніби виправдовуючись перед самим собою і перед однодумцями, в один із днів після операції він напише: «Я так наполегливо поспішав здійснити свої плани, що не розрахував фізичні і психологічні можливості організму, який суворо наказав зупинитись і переналаштувати свою роботу на інший режим і графік. Війна, поранення сина на фронті, горе і біль Українського Народу пройшли через моє серце і залишили рубці».

Та це не зупинило нашого літописця. Він знову в строю і наполегливо та послідовно продовжує свою боротьбу, додаючи свій внесок до нашої спільної звитяги, що означає перемогу світла над темрявою. Підтвердженням цього є його нова книга, яку зобов'язаний читати і перечитувати кожен, хто вірить у нашу спільну перемогу, в майбутнє наших дітей, внуків і правнуків.

Ольга БАБКІНА,

доктор політичних наук, професор,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова.

E-mail: neoconservatorua@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-3594-3298

ПЕРСПЕКТИВИ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІТИКИ І ПРАВА

Рецензія на книгу «Стратегія політико-правового розвитку України до 2030 року: науково-аналітична записка» (Кол. авт.; за ред. І. О. Кресіної. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2022. 176 с.)

У надзвичайно складних умовах, які переживає нині народ України, особливої ваги набуває системна взаємодія політики і права. Їх спільним стратегічним завданням є подолання наслідків жакливої, злочинної війни, розв'язаної Росією проти України, належне регулювання суспільних відносин, створення стабільних і сприятливих умов життєдіяльності людини і громадянина в державі. Відповідно запропонована українськими вченими «Стратегія політико-правового розвитку України до 2030 року» є важливою науковою розробкою, що охоплює сутнісні проблеми перспективної трансформації держави й суспільства.

Окрім необхідності поєднання потенційних можливостей політики і права, потреба даної стратегії вмотивована світовими та національними викликами для політико-правового розвитку держави й суспільства в Україні. Серед світових викликів автори виокремлюють глобалізацію, демократизацію і політико-правові ризики. Відзначаючи те, що Україна значною мірою вписалася у процес глобалізації, науковці слушно зазначають не-

обхідність орієнтації країни на якісно вищий рівень людського розвитку на основі максимального залучення інтелекту нації, досягнень науки і освіти. Що стосується демократизації, то тут звертається увага на надмірну фрагментацію суспільно-політичного життя, відірваність партійно-політичних інтересів від реальних прагнень і потреб суспільства. В контексті аналізу політико-правових ризиків відзначено небезпеки, пов'язані з сепаратизмом, популізмом, вірусними захворюваннями, тероризмом, що опанували нинішній світ.

Серед національних викликів варто відзначити увагу, яку приділили науковці проблемам повоєнної відбудови України, конституційним змінам та формуванню ідеології національного прагматизму. Остання покликана генерувати нові смисли, захищати національні інтереси та європейські цінності, забезпечувати подолання суспільної кризи й наслідків російської воєнної агресії, економити людські й матеріальні ресурси, вивільнити креативний потенціал нації задля забезпечення добробуту і прогресу суспільства.

Слід особливо відзначити вдале визначення основних напрямів стратегії політико-правового розвитку України, до яких авторами віднесені: забезпечення європейської інтеграції української держави, підвищення ефективності діяльності Верховної Ради України, реалізацію правової реформи, модернізацію адміністративно-територіального устрою та реформування місцевого самоврядування, розвиток освіти й науки, забезпечення етнополітики.

Загалом запропонована стратегія є глибоко обґрунтованою в науковому та практичному сенсі, спонукає до роздумів та орієнтує на довгостроковий, стабільний розвиток держави й суспільства в Україні. Відповідно є всі підстави щодо схвалення запропонованої наукової записки, що містить дану стратегію, до друку й популяризації в науково-освітньому та державно-управлінському середовищі.

Петро МИРОНЕНКО,

доктор політичних наук,

академік Академії політико-правових

наук України, Громадська організація

«Академія політико-правових наук України».

E-mail: aps-m@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-7067-3214

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НАДБАНЬ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

Рецензія на книгу «Українська правнича енциклопедія»

(За заг. ред. В. М. Тертишника, Л. Р. Наливайко,

А. Є. Фоменко, В. В. Ченцова. Київ: Алерта, 2023. 768 с.)

В наш складний, стрімкий і доленосний історичний час юристу як ніколи потрібно мати силу, волю, мудрість, мужність та знання, щоб розумно відповідати добром на добро і справедливістю на зло. Для виконання такої архіскладної місії потрібні високий професіоналізм та сумління.

Важливо мати інтегративне мислення, ретельно аналізувати існуючі проблеми правосуддя, досвід європейських та інших країн, запроваджувати все краще, не цураючись свого, перевіреного практикою позитивного надбання, наполегливо оволодівати скарбничкою релевантних знань.

Підготовлена колективом авторів «Українська правнича енциклопедія» є системним викладенням основних концептів юридичної науки на основі сучасних доктринальних надбань юридичної науки.

У роботі показана стратегія розвитку громадянського суспільства, знайшли розкриття дуже важливі в теоретичному і практичному значенні концепти «правової демократії», отримали наповнення новими сенсами поняття верховенства права, законності та демократії. Відчутний

позитивний вплив на нове видання попередніх напрацювань авторів, зокрема, таких актуальних праць, як «Права і свободи людини» та Науково-практичний коментар Конституції України».

Енциклопедичне видання стало своєрідним інтелектуальним ужином як попередніх доктринальних напрацювань авторів, так і їх нових думок. Праця віддзеркалює цілісну концепцію розбудови правової держави, враховує релевантні положення Національної стратегії прав людини, Антикорупційної стратегії, інші концептуальні програми розвитку суспільства.

У пропонованому енциклопедичному виданні вперше розкриті концепти «презумпція добропорядності», «антикорупційна стратегія», «захист і охорона дитинства», «взаємодія в сфері правосуддя з Міжнародним кримінальним судом», «голодомор як акт геноциду», «білокомірцева злочинність», «реалізація Будапештського меморандуму», «негативна селекція», «ядерний тероризм», «Хартія Землі», «юридичні прислів'я», «колаборація» та інші сучасні правничі дефініції.

Автори також своєрідно інтерпретують витіюваті новели законодавства про ринок капіталів, такі як: «процедура «Squeeze-out»), «ф'ючерс», «кліринг», «неттінг» тощо. Змістовно розкриті поняття природного права та принципи вправа. Цікаво осмислені концепти, присвячені юридичним сентенціям, афоризмам та прислів'ям, а також правовій лінгвістиці та мові в діяльності юриста.

Видання підготовлене з урахуванням останніх змін і доповнень законодавства, нових законодавчих актів, сучасного стану галузевого законодавства та міжнародних правових актів.

Поряд з розглядом науково-юридичних проблем, дана праця за своїм змістом є навчальним виданням, в якому ставиться виховна мета: формування впевненості фахівців права щодо відданості ідеям істини, добра і справедливості.

**До відома авторів статей,
що подаються до наукового видання
«Суспільно-політичні процеси»**

Захищаючи права авторів, редакція стежить за плагіатом або некоректним використанням статей, опублікованих у журналі. Надіслані статті можуть бути перевірені щодо наявності повторів з текстів, що були опубліковані раніше.

Якщо буде встановлено, що стаття містить плагіат або частини чужих текстів без належного посилання, чи виникнуть сумніви щодо авторства статті, редакція залишає за собою право:

- відмовити у публікації;
- опублікувати спростування;
- повідомити керівництво автора за місцем роботи чи навчання;
- заборонити автору публікуватися у науковому виданні «Суспільно-політичні процеси»;
- вжити інших заходів правового характеру.

Редакція проводить відбір статей виходячи виключно з їхньої наукової цінності. Якщо стаття прийнята до друку, вона розміщується у відкритому доступі, а авторські права належать авторам. Редакція передає отримані матеріали на рецензування члену редакційної колегії журналу та зовнішнім рецензентам.

Вимоги до авторів:

- подавати до друку статті, що раніше не публікувалися, містять нові оригінальні результати;
- коректно оформляти посилання на джерела, використані в ході підготовки статті;
- правильно зазначати авторство. Авторами статті вважаються особи, внесок яких у підготовку статті є суттєвим. Особи, які брали опосередковану участь у її написанні, не можуть зазначатися як автори. У випадку співавторства особа, яка подала статтю, відповідає за те,

що усі автори ознайомилися з її остаточною версією і дали згоду на публікацію;

– розкривати наявність конфлікту інтересів. Кожен автор повинен повідомити про наявний фінансовий чи змістовний конфлікт інтересів, який може впливати на зміст і висновки статті, поданої до публікації;

– негайно повідомляти редакцію про виявлені помилки чи неточності у своїй статті та надавати усю необхідну допомогу для їх усунення.

Вимоги до рецензентів:

– попереджати редактора про недостатню кваліфікацію для рецензування роботи, неможливість рецензувати роботу в установлені строки, відмову від рецензування;

– дотримуватися принципів конфіденційності: будь-який текст повинен розглядатися як конфіденційний документ; рецензенту забороняється його обговорювати з іншими особами або показувати будь-якій особі, якщо на це не отримано згоди редактора;

– дотримуватися принципу об'єктивності: критика повинна бути аргументована, мати за мету покращення роботи автора і не містити жодних суб'єктивних міркувань чи персональних зауважень до автора;

– вказувати на літературу, що стосується теми статті, і не була згадана автором.

Вимоги до змісту та оформлення статей у науковому журналі

«Суспільно-політичні процеси»

Стаття, що подається для публікації у журналі, повинна містити такі структурні елементи:

1. Постановку проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми та на які спирається автор, виділення невирішених раніше ча-

стин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.

3. Формулювання мети і завдань статті.

4. Виклад основного матеріалу дослідження з відповідним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

5. Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Стаття оформляється наступним чином:

- індекс УДК (у верхньому лівому кутку сторінки);
- прізвище, ім'я, по батькові автора (авторів), науковий ступінь, вчене звання, місце роботи (навчання)
- особистий E-mail та ORCID ID;
- назва статті (по центру, напівжирним, усі літери прописні);

– анотація (мінімум 5 речень) та ключові слова (мінімум 5 слів) українською мовою;

– текст статті, підготовлений у форматі Microsoft Word (*.doc або *.docx); основний шрифт – Times New Roman; розмір шрифту – 14 пунктів; міжрядковий інтервал – 1,5; вирівнювання тексту по ширині; абзацний відступ – 1 см.; посилання на літературу нумерувати по мірі використання або в алфавітному порядку, а список бібліографічних посилань має бути оформлений згідно з ДСТУ 8302:2015. Посилання по тексту слід подавати в квадратних дужках за такими зразками: [10], [12, с. 132], [28, с. 14; 36, с. 122].

До статті обов'язково додаються розширена анотація (3000 знаків) англійською мовою та англomовний переклад використаної літератури. Також зазначаються прізвище, ініціали автора (авторів), назва статті, ключові слова англійською мовою.

Статті приймаються українською або англійською мовами у друкованому і електронному варіанті (у вигляді файлу на носії або листом на електронну пошту aps-m@ukr.net).

Редакційна колегія

Certificate ICI Journals Master List

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

Certificates that journal

Суспільно-політичні процеси

ISSN: 2518-7546

has been indexed in
the ICI Journals Master List in 2017

18 December 2018

Date

Index Copernicus Sp. z o.o.
ul. Kasprzaka 31A lok. 184, 01-234 Warszawa
REGON 145900211, NIP 7010326688
KRS 0000403736

Signature

Академія політико-правових наук України

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ

Наукове видання

Випуск 21 – 2023

Мова видання – українська

Виходить два рази на рік
Свідоцтво про державну реєстрацію
наукового видання
«Суспільно-політичні процеси»
Серія КВ № 25290-152300ПР
від 01 листопада 2022 року
видано Міністерством юстиції України

Головний редактор
Горбатенко Володимир Павлович

Макетування
Щегельський Павло Григорович

Підписано до друку 06 червня 2023 року
Формат 60x90/16. Ум. друк. арк. 25.4
Наклад 300 прим.

ТОВ «ВИДАВНИЦТВО ПОЛІТІЯ»
вул. Леонтовича, 5, оф. 303, м. Київ, 01054
Тел. (044)-227-82-02, e-mail: aps-m@ukr.net
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців: Серія ДК № 5869 від 13.12.2017 р.

СПП – 2023

СЕРІЯ «БІБЛІОТЕКА АЛПН УКРАЇНИ»

21